

54489

(V. bone)

54489

1999-09-3-

**ANALELE
UNIVERSITĂȚII
DIN
TIMIȘOARA**

SERIA

ȘTIINȚE FILOLOGICE

XXXI.

1993

**ANALELE UNIVERSITĂȚII
DIN
TIMIȘOARA**

**SERIA
ȘTIINȚE FILOLOGICE**

**XXXI
1993**

CserC

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil :

Prof. dr. SIMION MIOC

Redactor responsabil adjuncți :

Prof. dr. VASILE FRĂȚILĂ

Membri :

Prof. dr. MARIN BUCĂ, Prof. dr. IOSIF CHEIE, Conf. dr. DOINA DAVID,
Conf. dr. MARGARETA GYURCSIK, Conf. dr. YVONNE LUCUȚA, Conf. dr.
IOAN MUȚIU, Conf. dr. CORNELIU NISTOR, Prof. dr. ILEANA OANCEA,
Conf. dr. HORTENSIA PÂRLOG, Prof. dr. GH. I. TOHĂNEANU, Conf. dr.
MARIA ȚENCHEA.

Secretari științifici de redacție :

Conf. dr. DUMITRU CRAȘOVEANU, lector MIHĂIȚĂ HOREZEANU

Adresa redacției :

UNIVERSITATEA DE VEST DIN TIMIȘOARA
FACULTATEA DE LITERE, FILOSOFIE și ISTORIE

Bulevardul Vasile Pârvan nr. 4

1900 Timișoara

ROMÂNIA

ANALELE UNIVERSITĂȚII DIN TIMIȘOARA
SERIA ȘTIINȚE FILOLOGICE
XXXI , 1993

SUMAR

LINGVISTICĂ

GABRIEL BERGOUNIOUX, Conjoncture de la linguistique romane en France.....	11
IOAN N. BÎTEA, Note despre articol.....	27
MARIA TELEAGĂ, Linguistic and non-linguistic communication.....	36
LUMINIȚA FRENȚIU, Implicații sociale ale variațiilor de registru și stil în limba vorbită.....	42
SORIN CIUTACU, Phrasal verbs with identical particle: intransitives versus lexical causatives.....	50
KINGA GALL, Lexikalische Lücken und ihre Übersetzungsmöglichkeiten im Wortfeld "hell / luminos".....	59

LITERATURĂ, ISTORIE LITERARĂ, STILISTICĂ

ALAIN VUILLEMIN, La figure du dictateur dans les romans français et anglais (1918-1984).....	74
POMPILIU CRĂCIUNESCU, Revanșa imaginii (I).....	91
CONSTANTIN CHEVEREȘAN, Henry James and the advertising aesthetic.....	98
DUMITRU VLĂDUȚ, Figuri sintactice repetitive în poezia simbolistă românească.....	107
ELEONORA PASCU, Heiner Müllers, Theater zwischen Tradition und Modernität.....	117
SIMONA CONSTANTINOVICI, De la simbolul cromatic al poeziei romantice la simbolul cromatic modern.....	124
MARIA SUBI, O privire paralelă: <i>Craii de Curtea-Veche</i> și <i>Satyriconul</i>	133

DIDACTICA

O. MITROFANOVA, O izmenenii motivacionnyh orientacij v izučenii russkogo jazyka.....	142
MIHĂIȚĂ HOREZEANU, Test analysis: a reading comprehension test.....	148

GABRIELA MATEI, Graduating from dependency to autonomy: The role of <i>classroom research</i> in pre-service language teacher education , or a reflective alternative to the prescriptive approach.....	155
RODICA BORȘA, Using literary texts for communication purposes.....	162

NOTE ȘI DISCUȚII

VALERIA NISTOR, Despre termeni și terminologii științifice.....	169
LOTTE ZÖRNER, Über die Merkmalhaftigkeit der Nominalflexion in den oberitalienischen Dialekten.....	176
VALY CEIA - MOCANU, Reflexe latinești și romanice ale rădăcinii indoeuropene *men-.....	185
ALEXANDRE NICULESCU, La linguistique romane des Roumains en exil.....	191
FLORICA DIMITRESCU, Româna într-o bibliografie romanică.....	195
FLORICA DIMITRESCU, O bibliografie prețioasă.....	199

RECENZII

FRANÇOISE THOM, La langue de bois, Paris , Julliard , 1987 (Ștefan Munteanu).....	205
ILEANA OANCEA, Romanitate și istorie. Epistemă clasică și literarizare, Timișoara, Editura de Vest, 1993 (Doina David).....	210
M. GREVISSE - A. GOOSSE, Le bon usage, Treizième édition revue, Duculot, 1993 (Cristina Tănase).....	216
JULIAN EDGE, Cooperative Development: Professional self-development through cooperation with colleagues, Harlow, Longman, 1992 (Gabriela Matei).....	219

IN MEMORIAM

IRENA IVĂNESCU, Profesorul G. Ivănescu - tatăl meu.....	222
---	-----

MANIFESTĂRI ȘTIINȚIFICE

SORIN GĂDEANU, Politica lingvistică în spațiul Europei centrale și de sud-est, Viena, 24-26 noiembrie 1993.....	227
--	-----

ANNALES DE L'UNIVERSITÉ DE TIMIȘOARA
SÉRIE SCIENCES PHILOLOGIQUES
XXXI, 1993

SOMMAIRE

LINGUISTIQUE

GABRIEL BERGOUNIOUX, Conjoncture de la linguistique romane en France.....	11
IOAN N. BÎTEA, Notes sur l'article.....	27
MARIA TELEAGĂ, Linguistic and non-linguistic communication.....	36
LUMINIȚA FRENȚIU, Implications sociales des variations de registre et stylistiques dans la langue parlée.....	42
SORIN CIUTACU, Phrasal verbs with identical particle: intransitives versus lexical causatives.....	50
KINGA GALL, Lexikalische Lücken und ihre Übersetzungsmöglichkeiten im Wortfeld "hell / luminos".....	59

LITTÉRATURE, HISTOIRE LITTÉRAIRE, STYLISTIQUE

ALAIN VUILLEMIN, La figure du dictateur dans les romans français et anglais (1918-1984).....	74
POMPILIU CRĂCIUNESCU, La revanche de l'image	91
CONSTANTIN CHEVEREȘAN, Henry James and the advertising aesthetic.....	98
DUMITRU VLĂDUȚ, Figures syntaxiques répétitives dans la poésie symboliste roumaine.....	107
ELEONORA PASCU, Heiner Müllers, Theater zwischen Tradition und Modernität.....	117
SIMONA CONSTANTINOVICI, Du symbole chromatique de la poésie romantique au symbole chromatique moderne.....	124
MARIA SUBI, Un parallèle entre <i>Craii de Curtea-Veche</i> de Mateiu Caragiale et le <i>Satiricon</i> de Pétrone.....	133

DIDACTIQUE

O. MITROFANOVA, O izmenenii motivacionnyh orientacij v izučenii russkogo jazyka.....	142
MIHĂIȚĂ HOREZEANU, Test analysis: a reading comprehension test.....	148

GABRIELA MATEI, Graduating from dependency to autonomy: the role of <i>classroom research</i> in pre-service language teacher education, or a reflective alternative to the prescriptive approach.....	155
RODICA BORȘA, Using literary texts for communication purposes.....	162

NOTES ET DISCUSSIONS

VALERIA NISTOR, Termes et terminologies scientifiques.....	169
LOTTE ZÖRNER, Über die Merkmalhaftigkeit der Nominalflexion in den oberitalienischen Dialekten.....	176
VALY CEIA - MOCANU, Reflets latins et romans de la racine indo-européenne * <i>men-</i>	185
ALEXANDRE NICULESCU, La linguistique romane des Roumains en exil.....	191
FLORICA DIMITRESCU, Le roumain dans une bibliographie romane.....	195
FLORICA DIMITRESCU, Une bibliographie précieuse.....	199

COMPTES RENDUS

FRANÇOISE THOM, La langue de bois, Paris, Julliard, 1987 (Ștefan Munteanu).....	205
ILEANA OANCEA, Romanitate și istorie. Epistemă clasică și literarizare, Timișoara, Editura de Vest, 1993 (Doina David).....	210
M. GREVISSE - A. GOOSSE, Le bon usage, Treizième édition revue, Duculot, 1993 (Cristina Tănase).....	216
JULIAN EDGE, Cooperative Development: Professional self-development through cooperation with colleagues, Harlow, Longman, 1992 (Gabriela Matei).....	219

IN MEMORIAM

IRENA IVĂNESCU, Le professeur G. Ivănescu - mon père.....	222
---	-----

COLLOQUES

SORIN GĂDEANU, La politique linguistique dans l'espace de l'Europe centrale et du sud-est, Vienne, 24-26 novembre 1993.....	227
--	-----

THE ANNALS OF THE UNIVERSITY OF TIMIȘOARA
SERIES OF PHILOLOGIC SCIENCES
XXXI, 1993

CONTENTS

LINGUISTICS

GABRIEL BERGOUNIOUX, Conjoncture de la linguistique romane en France.....	11
IOAN N. BÎTEA, Notes on the article.....	27
MARIA TELEAGĂ, Linguistic and non-linguistic communication.....	36
LUMINIȚA FRENȚIU, Social implications of register and style variation in the spoken language.....	42
SORIN CIUTACU, Phrasal verbs with identical particle: intransitives versus lexical causatives.....	50
KINGA GALL, Lexikalische Lücken und ihre Übersetzungsmöglichkeiten im Wortfeld "hell / luminos".....	59

LITERATURE, HISTORY OF LITERATURE, STYLISTICS

ALAIN VUILLEMIN, La figure du dictateur dans les romans français et anglais (1918-1984).....	74
POMPILIU CRĂCIUNESCU, The image strikes back (I).....	91
CONSTANTIN CHEVEREȘAN, Henry James and the advertising aesthetic.....	98
DUMITRU VLĂDUȚ, Recurrent syntactic structures in the Romanian symbolist poetry.....	107
ELEONORA PASCU, Heiner Müllers, Theater zwischen Tradition und Modernität.....	117
SIMONA CONSTANTINOVICI, The chromatic symbol in poetry from Romanticism to the Modern Age.....	124
MARIA SUBI, <i>Crăi de Curtea-Vechi</i> and the <i>Satyricon</i> : a comparative analysis.....	133

DIDACTICS

O. MITROFANOVA, O izmenenii motivacionnyh orientacij v izučanii russkogo jazyka.....	142
MIHĂIȚĂ HOREZEANU, Test analysis: a reading comprehension test.....	148

GABRIELA MATEI, Graduating from dependency to autonomy: The role of <i>classroom research</i> in pre-service language teacher education , or a reflective alternative to the prescriptive approach.....	155
RODICA BORȘA, Using literary texts for communication purposes.....	162

NOTES AND DISCUSSIONS

VALERIA NISTOR, On terms and scientific terminology.....	169
LOTTE ZÖRNER, Über die Merkmalhaftigkeit der Nominalflexion in den oberitalienischen Dialekten.....	176
VALY CEIA-MOCANU, Traces of the Indo-European root * <i>men-</i> in words of Latin and Romance origin.....	185
ALEXANDRE NICULESCU, La linguistique romane des Roumains en exil.....	191
FLORICA DIMITRESCU, Romanian as reflected in a Romance bibliography.....	195
FLORICA DIMITRESCU, A precious bibliography.....	199

REVIEWS

FRANÇOISE THOM, La langue de bois, Paris , Julliard , 1987 (Ștefan Munteanu).....	205
ILEANA OANCEA, Romanity and history. Classic epistemic and literarization, Timișoara, Editura de Vest, 1993 (Doina David).....	210
M. GREVISSE - A. GOOSSE, Le bon usage, Treizième édition revue, Duculot, 1993 (Cristina Tănase).....	216
JULIAN EDGE, Cooperative Development: Professional self-development through cooperation with colleagues, Harlow, Longman, 1992 (Gabriela Matei).....	219

IN MEMORIAM

IRENA IVĂNESCU, Professor G. Ivănescu - my father.....	222
--	-----

CONFERENCES

Sorin Gădeanu, Linguistic policy in central and south-eastern Europe, Vienna, 24 th - 26 th November, 1993.....	227
---	-----

**DIE ANNALEN DER UNIVERSITÄT TEMESWAR
SERIE DER PHILOLOGISCHEN WISSENSCHAFTEN
XXXI, 1993**

INHALT

LINGUISTIK

GABRIEL BERGOUNIOUX, Conjoncture de la linguistique romane en France.....	11
IOAN N. BÎTEA, Bemerkungen zum Artikel.....	27
MARIA TELEAGĂ, Linguistic and non-linguistic communication.....	36
LUMINIȚA FRENȚIU, Soziale Implikationen der Registervariationen und Stil in der gesprochenen Sprache.....	42
SORIN CIUTACU, Phrasal verbs with identical particle: intransitives versus lexical causatives.....	50
KINGA GALL, Lexikalische Lücken und ihre Übersetzungsmöglichkeiten im Wortfeld "hell / luminos".....	59

LITERATUR, LITERATURGESCHICHTE, STILISTIK

ALAIN VUILLEMIN, La figure du dictateur dans les romans français et anglais (1918-1984).....	74
POMPILIU CRĂCIUNESCU, Revanche der Bilder (I).....	91
CONSTANTIN CHEVEREȘAN, Henry James and the advertising aesthetic.....	98
DUMITRU VLĂDUȚ, Repetitive syntaktische Figuren in der rumänischen symbolistischen Poesie.....	107
ELEONORA PASCU, Heiner Müllers, Theater zwischen Tradition und Modernität.....	117
SIMONA CONSTANTINOVICI, Von der Farbsymbolik der romantischen Poesie zur modernen Farbsymbolik.....	124
MARIA SUBI, Eine parallele Betrachtung: <i>Crăi de Curtea-Veche</i> und <i>Satyricon</i>	133

DIDAKTIK

O. MITROFANOVA, O izmenenii motivacionnyh orientacij v izučenii russkogo jazyka.....	142
MIHĂIȚĂ HOREZEANU, Test analysis: a reading comprehension test.....	148

GABRIELA MATEI, Graduating from dependency to autonomy: the role of <i>classroom research</i> in pre-service language teacher education , or a reflective alternative to the prescriptive approach	155
RODICA BORŞA, Using literary texts for communication purposes.....	162

BEMERKUNGEN UND DISKUSSIONEN

VALERIA NISTOR, Über wissenschaftliche Termini und Terminologie.....	169
LOTTE ZÖRNER, Über die Merkmalhaftigkeit der Nominalflexion in den oberitalienischen Dialekten.....	176
VALY CEIA-MOCANU, Lateinische und romanische Reflexionen der indoeuropäischen Wurzel * <i>men-</i>	185
ALEXANDRE NICULESCU, La linguistique romane des Roumains en exil.....	191
FLORICA DIMITRESCU, Das Rumänische in einer romanischen Bibliographie.....	195
FLORICA DIMITRESCU, Eine wertvolle Bibliographie.....	199

REZENSIONEN

FRANÇOISE THOM, La langue de bois , Paris , Julliard , 1987 (Ştefan Munteanu).....	205
ILEANA OANCEA, Romanitate şi istorie. Epistemă clasică şi literarizare, Timişoara, Editura de Vest, 1993 (Doina David).....	210
M. GREVISSE - A. GOOSSE, Le bon usage, Treizième édition revue, Duculot, 1993 (Cristina Tănase).....	216
JULIAN EDGE, Cooperative Development: Professional self-development through cooperation with colleagues, Harlow, Longman, 1992 (Gabriela Matei).....	219

IN MEMORIAM

IRENA IVĂNESCU, Professor G. Ivănescu - mein Vater.....	222
---	-----

WISSENSCHAFTLICHE VERANSTALTUNGEN

SORIN GĂDEANU, Die linguistische Politik im mittel- und südosteuropäischen Raum, Wien, 24-26 November 1993.....	227
--	-----

LINGVISTICĂ CONJONCTURE DE LA LINGUISTIQUE ROMANE EN FRANCE

par
GABRIEL BERGOUNIOUX
Université d'Orléans

La *romanité* est, en France, un concept. Les mots de la même famille (*roman*, *Romania*, *romaniste*...), pour autant qu'ils font référence à une appartenance latine, tiennent leur sens actuel de la science, spécialement de la linguistique ; ils ne sont pas, dans le dictionnaire, l'enregistrement d'une auto-désignation comme le sont, peu ou prou, les noms des langues et dialectes qui composent la *Romania*. Gaston Paris assure qu'au IXe siècle, les peuples ayant conservé un idiome latin se désignaient uniment comme des "Romans" : alors, il faut une amnésie de dix siècles pour que ce soit à la romanistique qu'on doive la renaissance de cette dénomination. La science du langage renouant avec le plus ancien savoir des locuteurs, c'est ainsi que le fondateur des études comparatistes romanes en France, G. Paris, fonde la légitimité nationale de son entreprise :

"Cette affinité, reconnue aujourd'hui par la science, était autrefois proclamée instinctivement et ramenée à sa source par les langues elles-mêmes. Si on avait demandé, il y a un millier d'années, à un habitant de la Gaule, de l'Espagne, de l'Italie, de la Rhétie ou de la Mésie : "Que parles-tu ?", il aurait répondu, suivant son pays : "romanz, romanzo, romance, roumounsch, roumeuns", toutes formes variées d'un seul et même mot, l'adverbe romanice, qui signifie "dans la langue des Romains". La langue que nous parlons, que parlent les autres peuples que je viens de nommer, est le roman, la langue des Romani, c'est-à-dire le latin ; c'est pour cela qu'on appelle ces peuples les peuples romans, leurs langues les langues romanes, et qu'il existe ou qu'il devrait exister entre eux un sentiment de solidarité ou d'union remontant au temps où tous portaient avec orgueil ce nom qu'aujourd'hui ils ont oublié, sauf dans les Alpes et dans les Balkans".

Parmi les langues mentionnées, le français représente un cas particulier. Langue de cour, langue majeure de l'Occident, des Croisades à la Révolution,

¹ Gaston Paris (1988), "Les parlers de France", conférence faite à la réunion des sociétés savantes

qui aurait accepté de la voir ravalée au rang de ses concurrents (l'italien, l'espagnol), pour ne rien dire, *horresco referens*, des patois ?

Du fait de cet exclusivisme, la mise en perspective du français, sa relativisation en quelque sorte, dans l'ensemble des langues romanes et dans le développement historique du latin, a d'abord été esquissée dans un mouvement littéraire qu'on a l'habitude de qualifier de pré-romantique et non chez des grammairiens épris de purisme ou de logique modale: la première figure de la romanité, objectivée dans un travail d'écriture, apparaît dans des *romans* ou des histoires.

On sait la vie de Raynouard, tragédien sans scène à Paris et qui, replié un temps sur sa Provence natale, exhume les textes des Troubadours ; et les romans féodaux qui, abandonnant les adaptations de Tressan, ambitionnent un succès à la Mc Pherson dans le pastiche-Fabre d'Olivet le premier. Et comment le "provençalisme", pour lui donner son nom au XIXe, se poursuit dans une littérature qui ne se départit pas des modèles romantiques, depuis les poètes ouvriers avec Jacques Boé, dit Jasmin, à l'épanouissement de l'école félibréenne de Mistral².

Il y a plus qu'une coïncidence entre l'apologie de la littérature méridionale par Raynouard et la liquidation des autonomies provinciales par le centralisme jacobin et napoléonien, entre la fondation du Félibrige et la crise de la littérature (déclassant les productions poétiques issues des *Méditations poétiques* de Lamartine au profit du roman réaliste). De la fin du premier Empire à l'avènement du second³, il y a une volonté de rédimmer les patois.

Obscurément, il se manifeste là une résistance, dans l'ordre de la langue, contre les nouvelles conditions des échanges symboliques en France, notamment contre l'unification linguistique. Sans que cette protestation atteigne la force de conviction et la violence des revendications identitaires qui secouent l'Europe, de l'Irlande aux Balkans, elle cristallise un ensemble de rancunes et d'idées qui, même si elles n'ont pas enclenché quelque mouvement collectif de grande ampleur, ont pu se conjindre à des thèses savantes et modeler, pour partie, la romanistique française.

² Le rassemblement des poètes doc convoqué à Aix en 1853 lance un appel aux "poetes esparpillats que troubeut et contourt dins le lengo roumano-provençalo."

³ Le premier ouvrage de Raynouard paraît en 1816 et le Félibrige est fondé en 1854.

De la romanité des poètes à l'absence de romanistique en France

Si la dimension romane du français a été aperçue en premier dans le discours de provençalisants et de défenseurs de patois en quête de *reconnaissance* plus que d'*identité*, c'est que les études romanes en France avaient déjà manqué la romanistique. Cette attention portée aux patois par quelques érudits correspond, synchroniquement, à un intérêt scientifique en Allemagne pour la littérature romane du moyen-âge, un intérêt qui n'a pas son équivalent à Paris.

L'inanité des universités issues de la réforme impériale, l'absence de centres d'études spécialisés revenaient à réserver cette tâche à des savants sans poste. Il suffisait que Gustave Fallot, qui avait entrepris de composer une grammaire des dialectes d'oïl au moyen-âge, disparaisse à vingt-neuf ans, ou que le successeur de Raynouard, Guessard, se désintéresse des recherches allemandes faute d'en maîtriser la langue, pour que la linguistique historique apparaisse en France avec cinquante années de retard sur l'Allemagne.

Ce qui remplace cette romanistique universitaire, par défaut, et qui, par congruence à la dimension même de son objet, n'eût dû être qu'international, se révélait à l'inverse confiné dans l'extrême fragmentation de la Romania, les premières ébauches de comparaison étant conduites à une échelle infranationale. L'imposition du terme "roman", loin de rapprocher, par une désignation commune, des nations, commençait par en diviser au moins une, la France, en autant de parlers qu'il y a de cantons. Quant au statut de ces parlers, il restait en suspens dès lors que l'accès à la forme des langues contournait la notion de système, s'épuisant en recensions lexicales et en dissertations étymologiques. Cette contradiction entre la généralité du concept de romanité et le particularisme des patois constituait un premier obstacle à l'avènement de la romanistique.

En voici un exemple : le 12 avril 1869 est fondée la "Société pour l'Etude des Langues Romanes" dont le titre semble approprié à la Romania tout entière. L'article premier de son règlement stipule :

*"La Société a pour objet spécial l'étude de la langue romane ancienne et moderne du midi de la France(...)"*⁴.

L'article X de ce règlement, en énumérant la répartition des quarante-cinq membres correspondants, délimite un domaine qui répond mieux au titre de la société :

⁴ "Règlement" paru dans le premier numéro du *Bulletin de la Société pour l'Etude des Langues Romanes*, p. 3.

*"Le nombre des membres correspondants est fixé à quarante-cinq, répartis de cette manière: 1) Paris et les pays de langue d'oïl, dix; 2) France méridionale, douze, dont un pour chacune des régions suivantes: Provence, Dauphiné, Bas-Languedoc, Cévennes, haut Languedoc, Auvergne, Rouergue et Quercy, Limousin et Périgord, Guienne, Gascogne, Béarn, Roussillon; 3) Pays étrangers, vingt-trois: Catalogne, trois; Valence, un; Baléares, un; autres provinces espagnoles, trois; Portugal, un; Italie, quatre; Sardaigne, un; Provinces danubiennes, un; Allemagne, trois; pays non désignés ci-dessus, cinq."*⁵

Ce décompte fixe les rapports de force scientifique dans les années 1860: le domaine de l'occitan, prolongé dans une attention spéciale portée à la langue catalane, doit s'accommoder d'une reconnaissance du rôle central de Paris; la présence italienne et allemande est importante en regard de l'effacement presque total du Portugal et des "Provinces danubiennes" (Roumanie). Mais il y a surtout le découpage provincial de l'occitan et l'application, à la France méridionale, du concept "roman" dans une acception morcelante. La romanité semble constituée par l'addition d'entités autonomes et non marquer une identité transnationale.

La romanité comme projection de la science allemande

A l'inverse, en Allemagne, en territoire non roman donc, l'école comparatiste étendait son domaine. Avec la même maîtrise dont Bopp avait témoigné en 1816 pour la reconstruction indo-européenne, Diez proposa un modèle de développement des langues romanes en 1836. Dans leur entreprise collective d'érudition (le travail scientifique avait pour conséquence et pour condition des disponibilités sans précédent en matière de documents, archives, manuscrits, livres et revues), les linguistes allemands historicisaient les langues et les littératures issues du latin. Fondant leur approche sur les textes et les interprétant grâce aux méthodes philologiques, ils paraissaient à même de produire une analyse formelle de la romanité par l'objectivation de ses caractères. Un concept unifié, celui de "roman", devait pouvoir fédérer, d'un

⁵ *Ibid.*, p. 5.

point de vue scientifique, des parlers qui, dans les pays romans mêmes, égarèrent l'observateur par leur morcellement, leur fractionnement⁶.

Mais, si le projet comparatiste de Diez demeurait fidèle à une visée objectivante et formalisante, il se produisit, en Allemagne, un infléchissement conditionné par les transformations économiques et politiques du pays. Projetés dans une définition identitaire qui cherchait à concilier les ferveurs du romantisme et l'argumentation scientifique, nombre d'intellectuels allemands en vinrent à associer comparatisme et nationalisme. La façon particulière dont la langue et les traditions populaires sont rapprochées dans l'œuvre des frères Grimm ou, symptôme plus net encore, le remplacement du vocable *indo-européen*, proposé depuis l'origine par Bopp, par celui d'*indo-germanique*, attestent d'un glissement qu'on ne saurait expliquer sans référence aux effets d'une "idéologie allemande".

Renonçant à la visée universelle des Lumières, certains intellectuels cherchent à caractériser la spécificité nationale, *volksisch*, par un ensemble réglé de différences. Renouvelant les traditions racistes les plus anciennes (l'antisémitisme) et dans l'eurocéocentrisme forcené du XIXe, ils classent d'emblée les nations "indo-européennes" (ou "aryennes") *über alles im der Welt*, dans un ordre qui ravale d'autant les autres peuples, et particulièrement les peuples sémitiques. Il serait plus juste de dire "parlant des langues sémitiques" mais cette précision est justement ce qui est refoulé par une philologie qui renoue avec le concept de race, c'est-à-dire avec le racisme. Le mépris pour les autres civilisations est de tradition dans toutes les cultures; mais l'articulation entre cette idée du pire sens commun et la rationalisation comparatiste lui assurait une efficacité renouvelée.

La même attitude s'est retrouvée, avec des variantes, chez presque tous les savants impliqués dans la naissance de la linguistique moderne; Maurice Olender⁷ a souligné des errements comparables dans les travaux de Renan, par exemple. Aussi n'insisterait-on pas sur cette distinction si elle n'avait servi, par analogie, à fonder une autre opposition (en plus de celle, inaugurale, entre la composante indienne et la composante européenne) : celle des peuples romans et des peuples germaniques (le troisième terme ne nous retiendra pas ici : les peuples slaves).

⁶ Cette désagrégation tenant pour partie à la situation de diglossie; en France, chaque patois pouvait accroître ses traits vernaculaires, les locuteurs étaient assurés de conserver l'intercourse et la communauté de l'échange symbolique grâce au français.

⁷ Maurice Olender (1989), *Les langues du Paradis*, Le Seuil / Gallimard.

Ce devait être une autre difficulté originelle de la romanistique en France: elle n'a pas été constituée en soi, comme revendication d'identité, comme un de ces noms qui se proposent dans les sciences sociales et qui finissent, par l'acceptation de ceux qui s'en désignent, par prendre force d'évidence (c'est-à-dire par produire à leur tour des effets sociaux). C'est de l'extérieur de la Romania que la qualification de "roman" a été imposée à la France et à l'Italie d'abord, et de la part de ceux qui, par les aléas des échanges scientifiques, apparaissaient comme leurs ennemis déclarés du moment: Autrichiens pour l'Italie, Allemands pour la France.

On pourrait affiner en montrant que les traits caractéristiques de la latinité, ceux qui dans l'ensemble des propriétés possibles ont été sélectionnés et valorisés, sont en dernière instance ceux qui, dans l'imaginaire social, correspondraient le mieux à une différence structurale du type - / germanique/.

Unité linguistique, unité politique ?

Il y a une cohérence du champ politique et du champ intellectuel qui ont pu s'accorder sur le statut des langues dans les revendications nationales, ce qui ne fut pas sans incidence sur la formation de la linguistique moderne. La conjoncture imposait, au lieu même d'émergence du comparatisme, des réponses dont la pertinence témoigne de la situation particulière de l'Allemagne: affirmation de la langue comme principe identitaire prévalent (dans une nation encore morcelée en plusieurs états), opposition entre "indo-européen" et "sémitique" (dans un pays où d'importantes communautés juives étaient présentes) et hiérarchisation des langues indo-européennes (parallèle à la nouvelle configuration économique et politique de l'Europe). Dès les années 1820, les linguistes allemands ont paru justifier une revendication résumable en une équation réversible: "une langue = un pays", avec toute la portée belliciste qui en résultait de constituer une justification pour des revendications pangermanistes ou irrédentistes, annonçant l'éclatement des empires multinationaux en Europe.

La population française n'étant ni entièrement francophone, ni même entièrement romane, le projet unitaire affiché en Allemagne au nom de la langue aboutissait à une division territoriale, dialectale, de la France. La "renaissance provençale" comme le dira Ripert, les "origines du nationalisme breton" selon la formule de Tanguy mais aussi le "Comité flamand de France" et les études basques du prince Bonaparte rappellent, d'une manière lancinante, combien l'unité nationale est factice sur le plan linguistique.

On trouverait trace, en politique et dans les productions savantes, d'une rétrospection, cherchant quelque ethnie française qui donnerait consistance aux frontières nationales. On date du Second Empire le mythe national de Vercingétorix, auquel Napoléon III consacre une étude, alors qu'un des thuriféraires du régime, Granier de Cassagnac, soutient la thèse de l'origine gauloise du français. Celle-ci est défendue aussi par Anatole Boucherie devant la Société pour l'Etude des Langues Romanes, comme première communication scientifique, le 17 avril 1869.

Il ne faut pas exagérer la portée de ces déclarations. Elles demeurent marginales en regard du travail entrepris par les premiers amateurs de patois, tel Jaubert, soutenus par les philologues reconnus comme Littré. Mais les patois sont encore trop vivants pour permettre de promouvoir ces études jusqu'à une reconstruction comparatiste qui ferait des dialectes des langues d'un rang équivalent au français.

Enseignements romans dans l'université française

De cette résistance, et de ses effets sur la romanistique, l'histoire de la linguistique en France porte témoignage: si l'on établissait des degrés de tolérance, de perméabilité au comparatisme dans les différentes branches qui s'occupaient de langue et qui, inégalement, restaient indifférentes aux découvertes allemandes, on constaterait que les méthodes de la grammaire historique s'implantèrent là où la résistance, la présence d'enjeux sociaux vivants - dans les contacts de langues et le contrôle de la reproduction du système d'enseignement - étaient presque inexistantes. Les premiers travaux reconnus ont pour domaine l'indianisme, avec Burnouf, et les langues sémitiques (et l'hébreu plus que l'arabe), avec Renan.

Même les études classiques, pourtant le secteur le plus conservateur et routinier de l'université, précèdent les recherches sur les langues romanes. Les réglemens antisémites en vigueur en Allemagne poussent à l'exil de remarquables comparatistes: Weil, Goelzer, Riemann... Le premier enseignement de romanistique déclaré comme tel apparaît en dehors des facultés, à l'Ecole Pratique des Hautes Etudes, et d'abord sous la protection de Bréal.

Il est caractéristique de cette résistance que le *Bulletin administratif de l'Instruction publique* (tome X, p.641.) annonce pour la IVe section (Sciences Historiques et Philologiques) sept directions d'étude dont la dernière, après l'histoire, l'égyptologie, l'hellénisme et les études latines, est ainsi présentée:

"Philologie comparée"

Directeur: M. BRÉAL, professeur au Collège de France.

Répétiteur pour le sanscrit: M. HAUETTE-BESNAULT, agrégé des lycées, conservateur adjoint à la Bibliothèque de l'Université.

Répétiteur-adjoint: M. BERGAIGNE.

Répétiteur pour les langues sémitiques: M. GUYARD, sous-bibliothécaire de la Société asiatique.

Répétiteur pour les langues romanes: M. Gaston PARIS, docteur ès-lettres."

L'ordre des disciplines nous paraît refléter assez précisément l'importance accordée à chacune.

Lors de la publication du premier programme, le 9 février 1869, si Bréal conserve sa conférence de "Grammaire comparée", ses trois répétiteurs ont obtenu une présentation distincte de leur enseignement:

"Philologie française"

M. Gaston PARIS, docteur ès-lettres, répétiteur."

Le mardi, à huit heures du soir.

"Exercices philologiques sur l'ancien français."

Comme on le constate, le "répétiteur pour les langues romanes" enseignera désormais la "philologie française" et l'"ancien français". *Exeunt* les langues latines.

La seule autre présence de la romanistique dans l'enseignement supérieur est le cours de dialectologie de l'Ecole des Chartes, dans lequel Paul Meyer remplace Guessard, comme il succédera à Edgar Quinet en 1876 dans la chaire de *Langues et littératures de l'Europe méridionale*³. Est-ce faire injure à la mémoire de Paul Meyer de dire qu'on ne connaît rien de lui qui reflétât l'ambition de cet intitulé en qui concerne les langues de l'Europe méridionale ?

Il faudrait, pour compléter ce tableau, ajouter quelques cours: celui de *Langue et littérature françaises du moyen âge* apparaît en 1877 à la Sorbonne (celui du Collège de France, créé pour Paulin Paris, date de 1853) avec Arsène Darmesteter, mais ce n'est qu'au deuxième semestre de l'année universitaire 1888-1889 qu'un cours complémentaire de *philologie romane* est porté sur les affiches de l'université de Paris. Si on en suit le programme pendant dix ans, il

³ La chronique qui signale dans *Romania* la nomination de Paul Meyer (avril 1876), annonce la fondation de trois chaires de philologie romane en Italie avec ce commentaire:

"Chez nous, il n'existe toujours pas une seule chaire de philologie romane, et c'est parfaitement logique. Pourquoi instituer des cours d'une science qui ne mène à aucun examen et ne facilite l'entrée d'aucune carrière ?"

est question de grammaire comparée des langues romanes en général, mais surtout d'ancien français et d'ancien provençal. Une seule fois, un cours sur Dante est mentionné. Il s'agit de leçons destinées à une approche écrite de textes littéraires; au demeurant, une partie du service de Thomas est absorbée par la préparation des épreuves de l'agrégation de lettres qui n'a aucune ouverture vers la philologie comparée. A la rentrée de 1891, la conférence de *grammaire et philologie* confiée à Ferdinand Brunot est tout entière consacrée au français et à son histoire depuis le XVIe siècle.

En province, plus libres de leurs engagements, certains enseignants prononcent des leçons plus proches de l'esprit roman. On lit, dans les affiches des cours⁹, à Aix, une *"conférence de philologie romane avec explications d'ancien textes français, provençaux, italiens et espagnols"* (1876-1877) faite par Joret, à Lyon, une *"Grammaire générale des langues romanes considérées dans leur rapport avec le latin. Révision, au point de vue des méthodes philologiques modernes, de la grammaire française"* (1876-1877) faite par Heinrich.

Pure complaisance à l'égard de la conjoncture: l'annonce de la création prochaine d'un cours de grammaire comparée des langues romanes à Paris (qui se réduira au cours d'ancien français confié à Darmesteter) semble avoir suscité des vocations en province et des préoccupations propres à désigner ceux qui les déclarent pour un poste en Sorbonne. Si l'on ajoute à ces deux cours celui que professe Antoine Thomas à Toulouse en 1881-1882 - *"phonétique comparée des langues romanes"* - et ceux qu'il prononce à Paris à partir de 1889 - *grammaire comparée des langues romanes* -, toute la romanistique comparatiste est recensée jusqu'à 1900¹⁰.

A l'exception d'un rapprochement entre français et occitan, qui n'est pas sans rapport avec ce qui est désigné comme "gallo-roman", les autres études ne traitent que d'une langue en particulier (quand le titulaire de la chaire ne se suffit pas de la littérature).

Rappelons qu'il n'y a, à la Sorbonne jusqu'en 1897, qu'une seule chaire pour la "Littérature de l'Europe méridionale", et rien pour les langues italienne ou espagnole (alors qu'en 1880-1881 ont été créés des enseignements spécifiques pour l'anglais et l'allemand). Une première chaire de "Langue et

⁹ Bergounioux (1990), "L'enseignement de la linguistique et de la philologie en France au XIXe siècle", *Archives et documents de la Société d'Histoire et d'Epistémologie des Sciences du Langage*, seconde série no. 2.

¹⁰ A quoi il conviendrait d'ajouter les rencontres de romanistes, notamment le "Congrès International des Langues Romanes" tenu à Bordeaux en août 1895.

littérature espagnoles" est instituée à Toulouse en 1887, une de "Langue et littérature italiennes" à Aix en 1896 et une de "Langue et littérature du Sud-Ouest de la France" en 1892 à Bordeaux rétribuée par une fondation municipale.

Non seulement les langues vivantes s'imposent tardivement (la licence de langues vivantes est établie en 1886 à côté des trois options initiales - lettres, histoire, philosophie), mais elles pâtissent de la transposition d'un modèle d'enseignement institué pour des langues mortes: privilège des textes littéraires, refus du phonétisme, orientation vers les formes anciennes de la langue et de la littérature...L'italien et l'espagnol souffrent de la concurrence de l'anglais et de l'allemand, mieux représentés dans le secondaire et les universités, le portugais n'est enseigné nulle part et le roumain est l'objet d'un "cours libre", à partir de 1875, assuré par Emile Picot à l'Ecole des Langues orientales avant d'être élevé au titre de chaire en 1888 mais toujours confiné dans cet établissement. Quant à l'étude historique du français, elle est conditionnée par les exigences particulières de la licence et de l'agrégation, une épreuve strictement littéraire.

La situation a-t-elle radicalement changé ? La croissance des effectifs et la multiplication des centres d'enseignement ont approfondi la spécialisation plus qu'ils ne l'ont réduite en dépit de regroupements, langues ibériques d'un côté, italien et roumain de l'autre. Les romanistes, en France, travaillent dans un cadre pédagogique né des conjonctures d'il y a un siècle et qui ne parvient pas à se remodeler sur ses objets mais reste lié à ses demandes, celles de formations réglées administrativement par les besoins en professeurs pour le second degré et les débouchés annexes dans le commerce, la traduction...

Une romanistique française ?

Il reste à élucider comment le concept de "langue romane" n'a pu s'imposer comme la condition d'un progrès scientifique, comment aucune rupture n'est intervenue qui, instituant une linguistique comparée, aurait permis d'échapper au prestige des études classiques dominantes dans tout l'enseignement.

Déjà, la romanistique, supposant la maîtrise de plusieurs langues romanes, de l'allemand et du latin, apparaissait comme une discipline exigeante alors qu'elle n'offrait aucune perspective de carrière. Les filières traditionnelles, agrégation et E.N.S., bénéficiant de toutes les consécérations et

garanties de l'institution, décourageaient par avance des investissements intellectuels aussi difficiles et risqués.

Deux écoles, établies en marge de l'enseignement supérieur, auraient pu compenser ce déséquilibre: l'école montpelliéraine, avec la Société pour l'Etude des Langues Romanes (1869), et l'école parisienne autour de Gaston Paris et de Paul Meyer. A la première on associe la *Revue des Langues Romanes* (1870), à la seconde *Romania* (1872). Mais l'énoncé des dates révèle leur handicap inaugural. Alors que la guerre ravive le culte des valeurs nationales, les romanistes apparaissent comme le cheval de Troie de la science allemande dans l'université française. Lénient, appelé à suppléer Saint-Marc-Girardin dans la chaire de poésie française à la Sorbonne, traite "*de la poésie patriotique en France jusqu'à la fin du XVIe siècle*" en 1870-1872, façon habile plus qu'élégante de prendre date pour la succession de Paulin Paris au Collège de France, contre Gaston Paris. Cette opposition d'une tradition nationale à la deutsche Wissenschaft se retrouve dans l'affrontement de Léon Gautier et Paul Meyer pour la direction de l'Ecole des Chartes.

La résistance des secteurs les plus traditionalistes de l'intelligentsia a pu prendre appui sur l'identification entre comparatisme et germanité. D'autant que les romanistes, constituant dans leur mouvance les disciplines linguistiques (notamment la phonétique et la dialectologie), accordaient à chaque langue une valeur identique et substituaient à l'opposition français/patois le morcellement de familles de langues. Le territoire national se trouvait partagé en deux ensembles : pays de langue romane (français, occitan, catalan, corse...) et pays de langue non romane (basque, flamand, allemand, breton). Intervenant au moment de l'annexion de l'Alsace et de la Lorraine germanophone, cette partition coïncidait, d'une manière flagrante, avec la politique expansionniste allemande.

Les romanistes étaient confrontés, à l'intérieur même de leur travail de construction scientifique, à la nécessité de désamorcer les résistances sociales que ne manquaient pas de soulever ces thèses. Il est emblématique pour toute l'histoire de la romanistique en France que le premier article, de la première revue comparatiste, *Romania*, ait pour titre: "*Romani, Romania, lingua romana, romancium*"¹¹. Gaston Paris prétendait établir une distinction entre l'allemand, langue d'une ethnie, et le français, langue d'une nation. Nous n'en donnerons que deux citations, extraites respectivement des premières lignes et de la conclusion:

¹¹ Dans le premier fascicule de *Romania* (1872) p. 1 - 22. Une suite est annoncée qui n'a jamais paru.

"Le nom de langues romanes, actuellement reçu dans la science, rend sensible à tous le lien qui réunit les idiomes auxquels on l'applique et l'origine de leur communauté.(...). "L'Europe actuelle (...) n'est qu'une autre forme de l'empire romain restauré par Charlemagne. Dans le sein de cette association, les peuples romans forment un groupe plus étroitement uni, auquel s'opposent, tenant à l'ensemble par un lien de plus en plus lâche, les deux grandes nations des Germains et des Slaves. Chez ces peuples, la nationalité est exclusivement le produit du sang; la Romania au contraire est un produit tout historique.(...)"

Suit un appel à l'unité des peuples romans contre le *"principe des nationalités fondées sur l'unité de race"*.

Cette conception, qui ne se départit pas d'un certain chauvinisme, est à peu près celle qu'on rencontre dans les cercles proches du pouvoir qui, après la guerre de 70, cherchent à constituer une légitimité propre au régime issu de la défaite, ce que Claude Nicolet a désigné comme *"idéologie républicaine"*. Façon de dire que la IVe section de l'E.P.H.E. a servi de laboratoire aux opinions politiques dominantes en France dans le dernier tiers du XIXe siècle.

La Romania, combien de divisions ?

Le critère linguistique, partiellement identifié à un critère ethnique, est donc assigné, par Gaston Paris, aux phases archaïques de la civilisation. Cette conception *"évolutionniste"* permettait aux romanistes de justifier leur approche en distinguant enjeux scientifiques (universels) et querelles territoriales. Mais pour s'implanter dans un enseignement supérieur en cours de refonte¹², ils durent composer avec les contraintes universitaires et, faute de pouvoir imposer le comparatisme dans les facultés de lettres, ils assurèrent un enseignement de grammaire comparée inclus dans l'étude de la langue et de la littérature françaises du moyen-âge. Le comparatisme, supplanté par un enseignement littéraire de la grammaire historique du français, n'interférait plus, du point de vue de l'école parisienne, avec la question de l'unité linguistique.

Celle-ci allait faire retour, en dehors de l'université, dans la polémique concernant le statut du *"franco-provençal"*. Les recherches de Gaston Tuaillon¹³

¹² La réforme est continuellement poursuivie de 1868 (fondation de l'E.P.H.E.) à 1896 (statut des universités).

¹³ Gaston Tuaillon (1972), *"Le franco-provençal: progrès d'une définition"*, *Travaux de linguistique et de littérature*, 1, p. 293 - 339.

et de Guylaine Brun-Trigaut¹⁴ permettent de suivre, dans ses aléas, la crise ouverte entre les deux grandes écoles linguistiques romanes qui se constituent de part et d'autre des Alpes dans les années 70. Alors qu'Ascoli, sensibilisé, par la situation en Italie, à la réalité dialectale, propose de considérer comme une langue à part entière ce qu'il désigne le premier comme "franco-provençal", Paul Meyer promeut la thèse fondatrice de la dialectologie française: il n'y a en France qu'une seule langue romane, le français; tous les autres parlers issus du latin n'y sont que des "patois"¹⁵. L'école provençale, et son prolongement savant la *Revue des Langues Romanes*, ne pouvait que s'opposer à l'école parisienne au nom de la langue d'oc.

Ce débat constitue probablement l'acte de naissance de la linguistique du français. C'est pour argumenter contre les provençalistes, notamment contre les conclusions de Bringuier et Tourtoulon¹⁶, qu'Antoine Thomas obtient une mission d'enquête en Limousin afin de démontrer, par l'exemple du Croissant, qu'il n'y a pas de frontière qui se puisse tracer¹⁷. Rousselot, sur ce même thème, recueille des données qui, en l'absence de solution¹⁸, le conduisent à fonder la phonétique instrumentale (thèse soutenue en 1891).

Confrontés à la singularité de la situation linguistique en France, les romanistes ont participé à la fondation de toutes les disciplines nouvelles - phonétique, sémantologie, dialectologie - qui constituaient une science du langage démarquée des textes, de la philologie. Dans le même temps, ils dévaluaient par avance les résultats de la dialectologie, connaissance parcellaire de parlers dépréciés et fragmentaires¹⁹. On le démontrerait assez par l'échec des entreprises successives de la *Revue des Patois Gallo-Romans* de Gilliéron et Rousselot, de la *Revue des Patois* de Clédat, de la Société des

¹⁴ Guylaine Brun-Trigaud, (1990), *Le Croissant: le concept et le mot*, Université Lyon III.

¹⁵ Cette thèse sera reprise aussi bien par Gaston Paris dans sa célèbre conférence sur les parlers de France (1888) que par Saussure dans ses cours de linguistique générale.

¹⁶ Charles de Tourtoulon et Octavien Bringuier (1876), *Etude sur la limite géographique de la langue d'oc et de la langue d'oïl*, Imprimerie Nationale.

¹⁷ Antoine Thomas (1879), "Rapport sur une mission philologique dans le département de la Creuse", *Archives des missions scientifiques et littéraires*, 3e série, tome V.

¹⁸ Faute d'une organisation des faits recueillis en système, Rousselot multiplie des distinctions de prononciation qu'il accroît encore par la précision de mesures effectuées en laboratoire.

¹⁹ Ainsi pourrait s'expliquer l'absence de grammaire, comme si le modèle sous-jacent du français suffisait pour la description des dialectes. A notre connaissance, en dehors d'une étude sur le parler de Nontron (dialecte limousin), parue dans les fascicules de la *Revue des Langues Romanes* sous la plume de Chabaneau, il n'y eut aucune étude qui aurait permis d'établir les cadres d'une comparaison de système à système.

Parlers de France, et jusque dans le caractère solitaire, démesuré, de l'entreprise d'Edmont et Gilliéron pour établir, enfin, un *Atlas linguistique de la France*.

Toute la romanistique en France s'est constituée dans cette tension entre une langue nationale valorisée - le français - et des "patois". Contre la représentation en aires dialectales, les directeurs de *Romania* ont promu l'image d'un continuum, une "tapisserie", avec ses nuances et ses dégradés. Ainsi était abolie la frontière oc/oïl jusque dans cette désignation de "gallo-roman" qui accole à un terme de la géographie historique (la Gaule) une définition linguistique (roman). Puis, G.Paris, à la fin du XIXe siècle, prenant prétexte de ce qui s'écrivait en Allemagne, proposa le concept de "francien". Ainsi, l'ensemble gallo-roman apparaissait structuré dans ses frontières - celle de l'*Atlas Linguistique de la France* de Gilliéron - autour d'un centre, Paris, dont le dialecte, conjectural, aurait été promu, *primus inter pares*, langue nationale.

Cette appréhension de la situation linguistique, reproduite à l'échelle de l'Europe, n'accordait un statut de langue de culture qu'au portugais, à l'espagnol, au français, à l'italien et au roumain, tout parler issu du latin étant supposé n'être qu'une variété de l'une des cinq langues officielles. Quelles difficultés impliquait cette théorie, les réclamations en faveur de l'occitan et du catalan l'indiqueraient assez dans l'histoire des nations française et espagnole.

La romanistique a-t-elle un avenir ?

Aujourd'hui, la romanité comme principe de constitution de grands états-nations, la litanie monotone des cinq langues fondatrices d'identité, sans être tout à fait caduque, paraît déjà surannée. Une autre conception, plus spécifiquement linguistique, transparaît dans les préoccupations des romanistes, réglée sur l'analyse d'un processus, la *romanisation*, et non d'un état, la *romanité*.

L'idée d'une transformation commune à travers l'ensemble de la *Romania* était apparue précocement dans un argument de la reconstruction - la "*convergence des langues romanes*" -, cette dynamique interne d'une famille de langues qui suppose la perpétuation de son unité non pas dans le détail de ses formes, forcément contingentes et toujours soumises à variation, mais dans la façon dont elle évolue, les tendances lourdes sous-jacentes à ses transformations qui semblent, confusément, tendre vers une même cible.

Les changements dans l'espagnol et le portugais parlés en Amérique présentent des modèles de ce processus dont les créoles français des Caraïbes pourraient figurer la réalisation accélérée. La façon dont se diffuse aujourd'hui le français en Afrique noire, et encore au Maghreb, ou dont le portugais vit dans les "PALOP" (Pays Africains de Langue d'Origine Portugaise) pour reprendre la désignation en usage dans la communauté lusophone étendraient l'observation aux cas des langues en contact. Les linguistes qui s'attachent à la diffusion du "F.L.E." (Français Langue Etrangère) ont proposé l'appellation de "langue seconde" pour désigner cet usage si particulier d'une langue dans des pays en cours d'assimilation linguistique progressive.

L'idée de romanisation marque une rupture avec une conception de la romanité figée dans sa fonction de terme négatif de la germanité. Abandonnant une définition par addition des langues romanes (qui se fourvoie dans des comptages contestables, discutant à l'infini de la différence du galicien et du portugais, du romanche et de l'italien, du catalan et de l'occitan, du roumain et du moldave...), elle fonde son unité particulière par des critères internes (identité de l'évolution) et externes (rapport à un ensemble de cultures et de civilisations).

Il y a là superposition entre le jeu normal du système linguistique et les interventions volontaristes des institutions: la romanité de substrat - l'origine latine - se redouble d'une latinité de superstrat, grâce à la néologie savante et aux emprunts internes à l'ensemble roman, même s'il advient à ceux-ci d'emprunter le détour de l'anglais. Et ne serait-il pas possible, d'un point de vue typologique, de raisonner la néologie ou l'emprunt dans les langues romanes afin de vérifier qu'au-delà d'un vocabulaire partagé, il y a la manière dont ce vocabulaire a été partagé; pas seulement une communauté de résultats mais aussi l'identité dynamique de renouvellement du lexique et de la morphologie (par différence avec la conception traditionnelle qui a situé les langues romanes, et leur convergence, dans l'identité d'une érosion du latin, d'une dérive par rapport à la langue mère)?

Dernier aspect de cette "romanisation", celle de la constitution des différentes écoles de linguistique romane, et même, pour les pays romans, de linguistique tout court, tant il est vrai que c'est à partir de la langue nationale et du latin, quelquefois des autres langues romanes, qu'une linguistique scientifique a pu s'enraciner dans ces différents états. De la diversité des conditions initiales (fragmentation linguistique de l'Espagne, dialectalisation de l'Italie, unification scolaire de la France, lutte pour l'indépendance de la Roumanie...), on pourra comprendre comment ce n'est peut-être pas seulement

en France mais dans chacun des pays romans que, de façon toute nationale, la cause d'une romanistique a été manquée du temps où le paradigme comparatiste dominait, avant que la linguistique générale ne semble en rendre obsolète l'enjeu scientifique.

Ceci pourrait contribuer à une romanistique qui ne se réduise pas à cette confrontation qui nous est proposée, de langues romanes en ordre dispersé comme autant de contraires régionaux à la domination universelle de l'anglais, pour que la romanisation échappe enfin à cette conception de la romanité, dont la récurrence finirait par apparaître comme un destin, de n'être que le terme négatif d'une langue germanique.

STAREA ACTUALĂ A LINGVISTICII ROMANICE ÎN FRANȚA

(Rezumat)

Autorul își propune să elucideze mai întâi de ce nu a existat în perioada comparatismului incipient de sursă germană o lingvistică romanică în Franța și apoi modul particular în care ea s-a constituit în jurul școlii de la Montpellier și a celei de la Paris reprezentată de G.Paris și P. Meyer.

Autorul pledează pentru o concepție mai dinamică asupra romanității care să se desprindă de viziunea impusă de paradigma indo-europeană, romanitatea fiind nu numai o identitate de limbi izvorâtă din erodarea latinei ci și o identitate deschisă bazată pe acțiunea latinității de superstrat întemeiată pe neologizarea savantă și împrumuturile interromanice, această față a romanității oferă cercetătorului aspecte noi și deosebit de interesante.

NOTE DESPRE ARTICOL

de

IOAN N. BÎTEA

1.0. Rândurile de față înmănunchiază o serie de observații ce vizează afirmații făcute de Ion Coja în legătură cu articolul în cartea sa dedicată acestei părți de vorbire ¹. Prezentăm aceste remarci pornind de la premisa că eliminarea tezelor greșite facilitează interpretarea necontradictorie a faptelor de limbă pe care le au în vedere gramaticienii români când vorbesc despre morfele numite articole ².

1.1. Prima teză asupra căreia ne oprim este aceea că articolul hotărât ar fi morfem gramatical, iar cel nehotărât ar fi morfem lexical ³.

1.2. Prin definiție, morfele lexicale au sens lexical, în timp ce morfele gramaticale au sens gramatical și nu prezintă sens lexical. De aceea, un morfem lexical și unul gramatical pot fi în distribuție complementară (așa cum sunt presupusele alomorfe ale articolului hotărât și, respectiv, ale articolului nehotărât) ⁴, dar nu pot intra în opoziție paradigmatică (aceasta presupune o bază semantică identică) și, deci, nu pot face parte din una și aceeași clasă distribuțională - prin urmare, nu pot aparține uneia și aceleiași părți de vorbire ⁵.

1.3. În concluzie, punctul de vedere în discuție este inerent contradictoriu și inacceptabil: entitățile numite articol hotărât și articol nehotărât fie intră în opoziție paradigmatică - în care caz sunt morfele de același fel (ori lexicale, ori gramaticale ⁶) și fac parte din aceeași clasă

¹ Ion Coja, *Preliminarii la gramatica rațională a limbii române*, vol. I[:]*Gramatica articolului*, București, 1983.

² Semnalarea părerilor eronate fie sugerează calea de urmat, fie doar restrânge numărul alternativelor plauzibile.

³ I. Coja, *op.cit.*, p. 238, 239, 240.

⁴ În ceea ce ne privește, considerăm că în limba română nu putem vorbi de articol hotărât și articol nehotărât (vezi Ioan N. Bîtea, *Statutul morfemic al formelor un și o*, SCL, XL (1989), nr. 2.). Însă pentru a simplifica expunerea analizelor noastre vom folosi terminologia tradițională.

⁵ Părțile de vorbire sunt clase distribuționale.

⁶ Acesta este punctul de vedere atât al gramaticii tradiționale (care consideră că articolele nu au sens lexical - vezi, de exemplu, Mircea Mitran, *Articolul*, în *Gramatica limbii române*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Vol. I, București, 1963, p. 97; Al. Graur, *Gramatica azi*, București, 1973, p. 86; C. Dimitriu, *Gramatica limbii române explicată* [.] *Morfologia*, Iași, 1979, - p. 21), cât și al gramaticii distribuționale (vezi trimiterile din C. Dimitriu, *op.cit.*, p. 71, nota de subsol 73).

morfologică -, fie nu intră în opoziție paradigmatică - în care caz sunt membri ai unor clase morfologice distincte și nu este defel exclus ca unul din ele să fie morfem lexical, iar celălalt să fie morfem gramatical.

2.1. I. Coja susține că există "substantive la care, din motive fonetice, nu se poate practic stabili opoziția articulat hotărât / nearticulat"⁷, dând ca exemple morfemele *arbitru*, *băiețandru*, *centru*, *codru*, *cuscru*, *exemplu*, *lotru*, *lucru*, *ministru*, *suflu*, *teatru*, *templu*, *titlu*⁸.

2.2.1. În realitate, lucrurile sunt ceva mai complicate.

2.2.2. Nu există nici un factor fonetic care să împiedice, în principiu, adăugarea desinenței la alomorful de singular nearticulat al vreunui substantiv de acest fel, motiv pentru care formele *arbitrul*, *băiețandru*, *centrul* etc. sunt absolut acceptabile în limba română atât din punct de vedere ortografic, cât și din punct de vedere fonetic. De altfel, ele sunt întâlnite în varianta cultivată a limbii literare vorbite. Este adevărat că formele acestea nu sunt prezente în limba populară, în care substantivele enumerate nu comportă distincția articulat hotărât / nearticulat, alomorful nearticulat fiind folosit și în contextele în care în limba literară cultivată este utilizat alomorful cu sufixul *-l*. De asemenea, în prezent, sub presiunea principiului economiei de efort și/sau a influenței limbii populare, vorbitorii limbii române literare au tendința - pare se tot mai accentuată - de a nu pronunța desinența - *-l*, elidând-o inclusiv în cazul formelor de singular ale substantivelor sus-menționate; oricum, pentru moment cele două forme - cea cu - *-l* și cea obținută prin elidarea acestui sufix (identică numai fonetic cu cea nearticulată, căci în plan ortografic locul lui *-l* este ținut de apostrof: *arbitru'*, *băiețandru'*, *centru'* etc.) coexistă.

2.2.3. În ceea ce privește alomorfele lor de plural, substantivele de mai sus se împart în două categorii: cele de genul neutru, care prezintă opoziția articulat hotărât / nearticulat atât din punct de vedere ortografic, cât și din punct de vedere fonetic (*centrele* / *centre*, *exemplele* / *exemple*, *lucrurile* / *lucruri* etc.), și cele de genul masculin, care din motive fonetice ilustrează această distincție numai în plan ortografic (comparați, de pildă, *arbitrii*, *băiețandrii* și *centrii* cu *arbitri*, *băiețandri* și, respectiv, *centri*).

2.3. Prin urmare, afirmația vizată este valabilă pentru formele de singular numai în cazul limbii populare și al unei tendințe manifestate în

⁷ ICoja, *op.cit.*, p. 42-43.

⁸ Idem, p. 43, 246, 250.

cadrul limbii literare, iar pentru formele de plural numai în cazul substantivelor masculine (atât în limba literară, cât și în cea populară) ⁹.

3.1. Potrivit lui I.Coja, atunci când introduce un nume nedefinit plural ¹⁰ - vezi, de exemplu, sintagma *niște portocale* din (1):(1) *Mănâncă niște portocale*. Forma *niște* ar avea sensul "un număr nedeterminat" ¹¹.

3.2. Când precedă centrul substantival al unui nume nedefinit plural, *niște* este invariabil coreferențială și substituibilă în limitele sinonimiei cu formele *câțiva / câteva* - vezi, de pildă, propozițiile rezumate de (2) și (3):

(2) *La circ poți vedea {niște / câțiva} urși.*

(3) *Măine îți voi arăta {niște / câteva} diapozitive.*

Acest lucru e evident când comparăm propoziții ca (4) și (5):

(4) *Am văzut și eu filme bune.*

(5) *Am văzut și eu niște filme bune.*

care ar trebui, în concepția lingvistului bucureștean, să fie sinonime ¹². În timp ce (4) exprimă o propoziție logică adevărată și în cazul în care emițătorul a vizionat multe filme bune, (5) comunică o propoziție logică adevărată numai în situația în care emițătorul a văzut doar câteva filme bune.

3.3. Așadar, atunci când introduce nume nedefinite la plural, forma *niște* are de fapt sensul "un număr redus nedeterminat", și nu sensul mai larg "un număr nedeterminat".

4.1. I.Coja consideră că numele la plural în care centrul substantival este precedat de *niște* au interpretare specifică ¹³ - mai precis, că emițătorii cunosc referenții acestor sintagme, eventual chiar au fost cândva sau sunt în contact cu ei. Astfel, referitor la propoziția (1) ca răspuns la întrebarea (6):

(6) *Ce face Gheorghiu?*

⁹ Judecând după includerea în lista respectivă a substantivelor neutre, I.Coja a avut în vedere numai formele de singular.

¹⁰ Numele nedefinit este constituentul nominal sau sintagma nominală prezentat(ă) de emițător ca având inițial referent necunoscut (cf. I.Coja, *op.cit.*, p. 11).

¹¹ Idem, p. 74.

¹² Alomorful de plural al substantivelor comune denotă un număr nedeterminat de obiecte, ființe etc.

¹³ Pentru dicotomia *interpretare specifică - interpretare nespecifică*, vezi, de pildă, Michel Galmiche, *Quantificateurs, référence et théorie transformationnelle*, în *Langages* no. 48, decembre 1977, p. 32 - 37.

Domnia sa scrie "se subînțelege, credem, că emițătorul știe despre ce portocale este vorba, eventual chiar în fața sa le mănâncă Gheorghită."¹⁴, iar în legătură cu propoziția (7):

(7) *La circ poți vedea niște urși, niște lupi, niște lei, niște tigri.*
susține că ar reieși "că emițătorul mesajului a fost la circul respectiv și a văzut acei urși, lupi etc."¹⁵.

4.2.1. Ipoteza e infirmată chiar de exemplele alese de I.Coja. Desigur, nu se poate nega că există contexte și situații în care sintagmele nominale din (1) și (7) introduse prin *niște* au interpretare specifică. Ele nu sunt, însă, nici pe de departe singurele contexte și situații posibile¹⁶. Enunțul (1) poate fi emis de o persoană care nu știe unde se găsește Gheorghită în momentul respectiv, dar a aflat din surse sigure (eventual chiar de la Gheorghită) că acesta - despre care se știe că este un om de cuvânt - a promis că indiferent unde se va afla, va consuma portocale în perioada în care este emis (1). De altfel, întrucât în asemenea contexte *niște* este sinonim cu *câțiva* / *câteva*, (1) poate fi un răspuns adecvat și la întrebarea (8):

(8) *Ce face Gheorghită în fiecare dimineață la ora 9 ?*

În ceea ce privește enunțul (7), acesta poate fi emis de o persoană care nu a fost la circ în viața ei, dar știe din surse pe care le consideră demne de încredere, a dedus ori își închipuie că la circul despre care se vorbește - sau la circ în general (în funcție de interpretarea sintagmei *la circ* în context) - spectatorii au posibilitatea să vadă câțiva urși, câțiva lupi, câțiva lei și câțiva tigri.

4.2.2. Ipoteza lingvistului bucureștean este infirmată și de existența unor enunțuri cum sunt cele rezumate de (9) și (10):

(9) *Cumpără-mi, te rog, niște {cartofi / scobitori}.*

(10) *Să formuleze și ea niște {întrebări dificile / probleme grele}.*

respectiv, de existența unor enunțuri ca (11) și (12):

(11) *Urangutanii sunt niște animale uriașe.*

(12) *Niște elevi cumînți își ascultă întotdeauna profesorii.*

În (9) și (10), sintagmele *niște cartofi*, *niște scobitori*, *niște întrebări dificile* și *niște probleme grele* au numai interpretare nespecifică - emițătorul

¹⁴ I.Coja, *op.cit.*, p. 214.

¹⁵ Idem, p. 215.

¹⁶ Deși I.Coja insistă asupra necesității analizării oricărui constituent luând în considerare contextul și situația (*op.cit.*, p. 20, 34, 35), în cartea în discuție pot fi întâlnite, din păcate, numeroase afirmații care nu sunt valide din cauză că Domnia sa fie a ignorat complet condiționarea contextuală și cea situațională, fie nu a luat în calcul decât un singur context și / sau o singură situație, considerând că acestea ar fi singurele posibile.

enunțurilor rezumate de (9) nu are în vedere anumiți cartofi ori anumite scobitori, după cum emițătorul enunțurilor rezumate de (10) nu se referă la niște întrebări anume ori la niște probleme anume. De asemenea, sintagmele *niște animale uriașe* și *niște elevi cumini* din (11) și (12) nu pot avea nici ele interpretare specifică.

4.3. În concluzie, numele nedefinite la plural introduse prin *niște* pot avea atât interpretare specifică, cât și interpretare nespecifică.

5.1. După cum ne arată existența sintagmelor de genul *câteva persoane*, *destui copii* și *multe femei*, centrul substantival al numelui nedefinit la plural poate fi precedat și de alți determinanți în afară de *niște*. De aceea, se pune în mod firesc întrebarea cum trebuie să fie interpretați asemenea constituenți. Se pare că există trei răspunsuri posibile: (A) în cazul acestor sintagme - sau numai al unora dintre ele - avem de-a face cu un alomorf al articolului nehotărât ¹⁷, (B) formele *câteva*, *destui*, *multe* ș.a.m.d. - sau numai unele din ele - sunt alomorfe ale unor morfeme lexicale, dar au același rol ca și *niște* (adică marchează numele nedefinite)¹⁸, (C) formele *câteva*, *destui*, *multe* ș.a.m.d.-sau numai unele dintre ele - sunt alomorfe ale articolului nehotărât ¹⁹.

I.Coja adoptă o poziție intermediară între (B) și (C) când, vorbind despre sintagmele *multă vreme*, *mulți oameni* și *câtiva oameni*, declară "nu avem de-a face cu substantive propriu-zis nearticulate, întrucât au valoare de nume nedefinit, *mult* și *câtiva* fiind echivalenți lexicali ai lui *niște*" ²⁰.

5.2. Și acest punct de vedere se dovedește a fi complet inacceptabil.

În primul rând, Domnia sa dă de înțeles că toate numele nedefinite cu centru substantival ar fi articulate - ceea ce nu este în nici un caz adevărat ²¹.

În al doilea rând, cu aceste afirmații I.Coja se contrazice singur ²² - pentru că anterior postulează că articolul nehotărât este morfem lexical, nu

¹⁷ În gramatica generativ-transformațională s-ar vorbi de un alomorf ce nu apare în structura de suprafață.

¹⁸ Cf. Al. Graur, *op. cit.*, p. 86 ("Cu un rol apropiat de al articolului nehotărât se folosesc și *mulți*, *destui*").

¹⁹ Este vorba numai de formele aflate în distribuție complementară cu alomorfele articolului nehotărât.

²⁰ I.Coja, *op.cit.*, p. 260.

²¹ De altfel, I.Coja acceptă că există nume nedefinite cu centru substantival nearticulat (*op.cit.*, p. 243).

²² Autocontrazicerile sunt foarte frecvente (vezi recenzia noastră din LR., XXXV (1986), nr. 6). Este simptomatic că Domnia sa susține ba că "substantivul este singura parte de vorbire care se articulează" și că "cuvintele aparținând altor clase flexionare devin substantive prin articulare".

gramatical, și ca *niște* este alomorf al articolului nehotărât numai când apare în stânga unui constituent substantival la plural ²³ (or *mulți* este formă de singular).

În al treilea rând, I. Coja pierde din vedere că distribuția formei *niște* care precedă constituenți substantivali la singular este inclusă în cea a formei *mulți*, iar distribuția formei *niște* ce precedă constituenți substantivali la plural este inclusă în cele ale formelor *câțiva* / *câteva* și *mulți* / *multe* ²⁴ - vezi, de pildă, (13)-(15):

(13) *Lui îi trebuie {niște / mulți} apă.*

(14) *La circ poți vedea {niște / câțiva / mulți} urși.*

(15) *Măine îi voi arăta {niște / câteva / multe} diapozitive.*

Or în baza principiului că, morfemele care satisfac același context diagnostic sau același sistem diagnostic de contexte (și deci sunt în distribuție (cvasi)identică) aparțin aceleiași clase morfologice, morfemele actualizate de formele *câțiva* / *câteva*, *mulți* / *mulți* / *multe* și *niște* trebuie să aparțină uneia și aceleiași părți de vorbire, fiind, prin urmare, toate sau articole sau adjective. Cum *câțiva*, *câteva*, *mulți*, *mulți* și *multe* au neîndoiește caracter adjectival, rezultă că *niște* este în orice context formă adjectivală ²⁵. De aceea, dacă postulăm că una din cele două forme *niște* este alomorf al morfemului numit articol nehotărât ²⁶, atunci suntem obligați să acceptăm că acesta este adjectiv ²⁷.

6.1. Una din cele mai interesante probleme ridicate de morfemele cunoscute sub numele de articole este aceea a contextelor în care alomorfele acestora nu sunt obligatorii.

Referitor la sintagma *muncitori și țărani* din (16):

(16) *Spre defilare treceau muncitori și țărani.*

(*op.cit.*, p. 45), ba că "articolul (...) funcționează aproape (sic!) numai pe lângă substantiv" (*op.cit.*, p. 246), declarând apoi: "Prepozițiile care se construiesc (sic!) cu genitivul sunt articulate hotărât (sic!), iar cele care se construiesc (sic!) cu dativul sunt nearticulate (sic!)" (*op.cit.*, p. 104) și vorbind de "articularea adverbului (sic!) devenit astfel prepoziție" (*op.cit.*, p. 106).

²³ Idem, p. 215, 242.

²⁴ Spre deosebire de forma *niște*, formele *câțiva*, *câteva*, *mulți* și *multe* pot apărea neînsoțite de un constituent substantival (cu precizarea că în asemenea contexte, în dreapta formelor în discuție se subînțelege întotdeauna un constituent substantival sau o sintagmă substantivală). În plus, formele adjectivale *câțiva* și *câteva* pot fi precedate de *cei* și, respectiv, *cele*, iar formele adjectivale *mulți* și *multe* pot figura și în dreapta constituentului substantival determinat.

²⁵ I.N. Bîtea, *art.cit.*, p. 125.

²⁶ Această ipoteză, care ni se pare greu de acceptat, va fi analizată pe larg într-o lucrare aparte.

²⁷ I.N. Bîtea, *art.cit.*, p. 125.

I. Coja opinază că "nearticularea unor astfel de substantive (subiect, la plural) pare să fie legată și de poziția post predicat (sic!) care ar favoriza nearticularea"²⁸.

6.2. Nu încapă nici o îndoială că există subiecte substantivale la plural nearticulate care nu pot preceda predicatul - comparați (17) și (19) cu (18) și, respectiv, (20):

(17) *Au venit elevi să-l vadă.*

(18) *Elevi au venit să-l vadă*²⁹.

(19) *S-au făcut presiuni asupra lui.*

(20) *Presiuni s-au făcut asupra lui.*

Este, însă, la fel de adevărat că subiectul substantival precedat de predicat poate fi articulat nehotărât sau hotărât - vezi (21) și (22):

(21) *Au venit {niște elevi / elevii} să-l vadă.*

(22) *S-au făcut niște presiuni asupra lui.*

semnând din acest punct de vedere cu subiectul substantival care precedă predicatul și care la rândul lui poate fi nearticulat, articulat nehotărât ori articulat hotărât - vezi, de pildă, (23) și (24):

(23) *{Avioane / Niște avioane / Avioanele} mari se pregăteau de zbor.*

(24) *În curte {băieți și fete / niște băieți și fete / băieții și fetele} jucau volei.*

De altfel, există subiecte substantivale articulate sau nearticulate care pot figura atât în stânga predicatului, cât și în dreapta lui - comparați (23) și (24) cu (25) și, respectiv, (26):

(25) *Se pregăteau de zbor {avioane / niște avioane / avioanele} mari.*

(26) *În curte jucau volei {băieți și fete / niște băieți și fete / băieții și fetele}.*

și nu se poate argumenta că "poziția post predicat" ar fi fundamentală (primară) în raport cu cealaltă.

Teza lui I. Coja nu e confirmată în nici un caz de (16), pentru că, pe de o parte, subiectul poate fi și în această situație articulat nehotărât sau hotărât - vezi (27):

(27) *Spre defilare treceau {niște muncitori și țărani / muncitorii și țărani}.*

²⁸ I. Coja, *op.cit.*, p. 77.

²⁹ Spre deosebire de (17) și (19), (18) și (20) sunt gramaticale numai dacă subiectul poartă accent contrastiv.

iar pe de altă parte, subiectul multiplu muncitori și țărani poate la fel de bine precedea subiectul - vezi (28):

(28) *Muncitori și țărani treceau spre defilare.*

care are practic același sens ca și (16).

6.3. În consecință, nu este defel adevărat că "poziția post predicat" a subiectului substantival nedeterminat ar favoriza nearticularea acestuia.

7.1. Abordând raporturile dintre negație și articulare, I.Coja emite părerea că în timp ce secvențele ce ilustrează schema (29):

(29) *nu - CV_i - CS_{sg}*

unde *CV_i* și *CS_{sg}* denotă un constituent verbal, respectiv un constituent substantival comun la singular îndeplinind funcția de complement direct al sintagmei *nu - CV_i*

sunt gramaticale, secvențele paralele ce exemplifică schema (30):

(30) *CV_i - CS_{sg}*

ar fi negramaticale (cu alte cuvinte, în acest context constituentul substantival ar trebui să fie articulat).

Astfel, Domnia sa declară că în timp ce secvența (31):

(31) *n-am portocală*

este gramaticală, secvența afirmativă paralelă (32):

(32) *am portocală*

ar fi negramaticală³⁰.

7.2. O secvență gramaticală nu poate include un constituent imediat negramatical folosit neautonimic. Comparați (33) și (35) - care sunt gramaticale și conțin numai constituenți imediați gramaticali - cu (34) și, respectiv, (36) - care sunt negramaticale, deoarece includ câte un constituent imediat negramatical (**a plecat mâine*, respectiv, **două fetițe*):

(33) *Radu a plecat ieri.*

(34) **Radu a plecat mâine.*

(35) *Teodora are două fetițe.*

(36) **Teodora are două fetițe.*

or secvența (32) poate fi întâlnită în enunțuri ce sunt indiscutabil gramaticale și coerente - vezi, de pildă, (37):

(37) *Fiecare trebuie să avem câte o portocală și o lămâie. Eu unul am portocală, dar n-am lămâie.*

7.3. Așadar, secvența (32) este totuși gramaticală, iar secvențele ce ilustrează schema (30) nu sunt în principiu negramaticale.

³⁰ I.Coja, *op.cit.*, p. 78.

8. Analizele schițate mai sus arată cât se poate de convingător, credem noi, pe de o parte că gramatica tradițională a limbii române ar avea numai de câștigat de pe urma aplicării riguroase a principiilor gramaticii structuraliste, iar pe de altă parte, că soluționarea controverselor privind diverse aspecte ale morfologiei și sintaxei limbii române ne rezervă multe surprize - inclusiv aceea că morfemele reunite sub denumirea de articol nehotărâ au caracter adjectival.

REMARKS ON THE ARTICLE IN ROMANIAN

(Abstract)

This paper examines at length - and rejects as groundless - seven theses concerning the morphology, phonetics, and semantics of the morphemes supposedly illustrating the article in Romanian, advocated by Ion Coja in his work *Gramatica articolului* (1983).

It is shown that as far as this part of speech is concerned, the approach espoused by traditional grammar is highly and inherently contradictory, and that the study of the morphemes in question must be grounded in distributional analysis - which is guaranteed to yield more satisfactory (if surprising) conclusions, the most important of which is the non-existence of the part of speech known as the article in Romanian.

LINGUISTIC AND NON-LINGUISTIC COMMUNICATION

by

MARIA TELEAGĂ

Communication is often interpreted as the intentional transmission of factual information, feelings, moods and attitudes by means of an established signalling-system. For human beings, the principal signalling-systems are languages, but non-linguistic systems are also employed (cf. Lyons, 1977:32).

The latter category usually refers to non-linguistic means such as the tone of voice ("vocal", because they imply speech production) or eye and body movements, facial expressions ("non-vocal", because they do not imply articulation), and extra-linguistic means like style of dress (non-vocal), or voice-quality / set (vocal). Unlike the linguistic means, which are "verbal", non-linguistic means are "non-verbal", because they do not imply the use of language (cf. Petri, 1983:7f and Lyons, 1977:57f).

The purpose of the present study is to reveal the modes of human communication as they are presented in Doris Lessing's novel "In Pursuit of the English". Our interest lies in the linguistic possibilities of the written medium to render the means by which people transmit information in a communication situation. The reason for choosing this particular novel is the great number of instances which depict face-to-face communication and the diversity of linguistic means used for the description. Naturally, the author uses common English, turning to good account its capacities, and not the metalanguage characteristic of language science.

1. Languages are the most important and most highly developed semiotic systems employed by human beings. Verbal communication, that is communication by means of language, is made up not only of words, but also of non-verbal elements. In what follows, we shall present the ways in which the author of the novel renders these non-verbal components of speech.

1.1. Voice-quality or voice-set, "the permanent background vocal invariable for an individual speech" (Crystal in Lyons, 1977:58) is an extra-linguistic means which implies the activity of the larynx, superlaryngeal settings and respiration (cf. Petri, 1983:120). It is a necessary concomitant of speaking, which conveys information about the speaker (indexical information). In this novel, the voice-quality of some characters is described with the help of adjectives:

Then she called up...in *her refined voice*, ... (192)

...commented Rose, in *her flat expressionless voice*. (52)

In the former example the voice-quality identifies the speaker as a polished and elegant person; in the latter, as a dull, stupid one.

1.2. The prosodic and paralinguistic components of speech are also described in the novel.

Intonation and stress are the principal prosodic features operative in English (cf. Lyons, 1977:59). Words that are pronounced with a certain degree of stress or emphasis, according to the attitude of the speaker, are written in italics in the novel:

"I asked you if *pepper* was not very expensive". (178)

The intonation-pattern or intonation-contour with which an utterance is produced is also rendered in the novel. Intonation-patterns determined by the grammatical structure of the utterance and the kind of communicative act performed are indicated by punctuation marks and by the verbs which usually introduce direct-speech: *to say*, *to announce*, *to assent*, *to add*, *to remark*, *to state*, etc. for statements, *to ask*, *to demand*, *to enquire*, etc. for questions, *to command*, *to tell*, for command, *to plead*, *to ask*, etc. for requests, a.s.o.:

"I'll have no trouble, he *remarked* at last. (43)

"Have you got a lot of cases?" he *enquired*. (55)

"Don't ask me," she *pleaded*. (67)

Intonation patterns which are determined by the speaker's attitude are rendered mostly by adverbs like : *casually*, *apologetically*, *resignedly*, *politely*, *coldly*, *indifferently*, *grimly*, *gaily*, *persuasively*, *cunningly*, *confidentially*, etc., by phrases describing the voice: *in a belligerent voice*, *in a detached voice*, etc., or by other phrases such as: *with bitter reproach*, *with pride*, *with a blunt but basically forgiving hauteur*, *with bluff reassurance*, *in an injured way*:

She replied *coldly*: "I have no need of anything, thank you..." (212)

"How dare you suggest", he demanded, *with bitter reproach*, ... (9)

1.3. The paralinguistic components of speech include vocal phenomena such as: loudness, tempo, variations of speech, duration, which make up the tone of the voice (some linguists consider gestures as paralinguistic elements, as well; cf. Lyons, 1977:63f). The variations in the features of voice dynamics are rendered in several ways.

One way consists in using appropriate verbs of saying, whose meanings incorporate sound characteristics: *to shout*, *to cry*, *to call out*, *to bellow*, *to exclaim* (loud), *to scream*, *to screech*, *to shriek*, *to shrill*, *to yell* (loud, high

pitch), *to murmur*, *to whisper* (faint), *to mutter* (imperfect, low pitch), *to groan*, *to grumble* (low, emotional), *to drawl* (slow, lengthened), etc.:

At this point Dan *bellowed* up the stairs for his dinner. (73)

Suddenly she *screamed* at Dan: "Go on, tell her..." (90)

"Don't notice the mess", Rose *whispered*. (65)

Verbs which express making noise are occasionally employed as verbs of saying, introducing direct speech, for example: *to grate*, *to creak*, *to hiss*, which denote harsh or hissing speech:

"A dish of pepper", he *creaked* ;... (178)

"Surely", *grated* Counsel, "no reasonable person would put *pepper* on tulips?" (178)

Rose *hissed* resignedly: "Oh, my God, that tears it, if he's going to *start*". (171)

Another possibility consists in using adverbs: *loudly*, *softly*, or phrases which describe voice dynamics: *raising her voice*, *a shrill voice*, *in a loud whisper*, *in a throaty voice*:

Suddenly the old lady...announced *loudly*: "They are all in conspiracy against me". (182)

"Oh, you shut up", said Flo *in a loud whisper*... (54)

...her voice *rose into hysteria*: "Don't dawdle so,... (83)

Sometimes joint procedures are employed, as in :

"Yeeees", *murmured* the Judge. (180)

where the graphic transcription of the utterance and the verb of saying suggest a drawled, faint speech, and in:

...the old lady inside would retaliate by *shrieking like a parrot*. (159)

where both the verb and its supporting phrase render loud speech, at a high pitch.

2. During a communication situation, speech is not the only manifestation of the speakers' communicative behaviour. They may use alternatives which are not linguistic to replace the corresponding linguistic means and viceversa. But, very often, the non-linguistic means are intertwined with the linguistic ones, supporting the linguistic communication and contributing to the transmission of the linguistic message. Non-linguistic signals are an essential part of all normal language behaviour. "We speak with our vocal organs, but we converse with our entire bodies". (Abercrombie in Lyons, 1977:64; cf. Hudson, 1980:134).

2.1. Kinesic elements such as head-nods, hand movements and facial expressions can accompany words, strengthening their meanings of approval, sympathy, support:

...she *nodded* and *said*: "I know what you mean..." (58)

"It's a pleasure", he *smiled*, pocketing the tickets...(44)

Eye-movements and body posture, sometimes supplemented by vocal phenomena can contribute to the meaning of the utterance and the establishing of the interpersonal relations of the participants:

"Excuse me!" she began *in a belligerent voice*, *glancing* at the rest of the queue for support. (97)

"Eat! Eat!" she commanded, *glaring down*, *her hands on her hips*. (123)

"See that?" she said, *giggling* happily. (70)

Sometimes non-linguistic means do not support, but disrupt linguistic communication (cf. Petri, 1983:52), as in the following example, in which the meaning of the utterance (complain) and the tone of the voice (grumbling) are contradicted by the facial expression (smiling):

"Oh dear, oh dear me", she *grumbled*, *smiling*, "that child will be the death of me yet". (53)

2.2. People often choose means which are not linguistic to express the information which is usually carried by linguistic means. Body and eye movements or facial expressions are sometimes thought of as more expressive than actual words; they can also indicate familiarity or the futility of using words:

As for Rose, she could *communicate* a saga of sorrow *with a slight droop of her mouth*; the climax to a tale about her stepfather would be indicated *by the folding together*, in resignation, *of her two small hands* in her lap, *not a word spoken*. (87)

Flo *nudged* her to be quiet...(53)

Flo *shrugged*, *as if to say*: "Well, let's have done with it, and I want my tea". (181)

2.3. The author of the novel also uses a number of language patterns which are representations of non-linguistic events (cf. Teleagă, 1986 and 1987). One of them consists of a verb, changed from intransitive into transitive, and a noun acting as a direct object; the verb denotes a gesture or a vocal activity, while the noun expresses the result of the speaker's activity or his attitude:

...the old ladies would rise and *screech warnings and imprecations* into the street. (155)

Other patterns are also made up of verbs performing a transitive role and a noun phrase denoting the person whose behaviour the speaker wants to influence with his gesture or facial expression:

...trying to *smile her man into good temper*. (175)

I *shushed my son* and we waited. (19)

3. Doris Lessing presents her characters as very eager to communicate. But sometimes communication is limited or even becomes impossible. This causes not only moral but also physical pain as in case of a character who is not allowed to continue a story which seems important for him, but irrelevant to the others:

And *his face* expressed nothing but *the desire to express* - it was long, flattish, yellowish, and almost *contorted with the frustration at not being able to communicate*. (172)

Another character is preoccupied at one moment about how to take leave from some acquaintances. At last, she chooses an extra-linguistic modality to open the interaction:

But my chief problem was to find the right way to say good-bay to the Brooke-Bensons. At last, *my suppressed instinct for communication blossomed into a large bunch of flowers*. (10)

When the participants to the communication situation do not share a common linguistic code, the interaction is reduced to a few gestures, or vocal, non-verbal signals, such as nodding or coughing:

I *coughed*. Mrs Coetzee *nodded*. She returned to her work. *She had no English*. (19)

The restrictions are sometimes imposed by rules which belong to the "ritual code" and which determine the interactional behaviour of the participants. Such "unfocused" interaction (Goffman in Petri, 1983:11 f) as sharing a hotel room or sitting at the same table with total strangers (as in the following examples) makes people acknowledge one another's presence by gestures or facial expressions, no conversation being made:

They smiled and nodded. I smiled and nodded. Conversing in smiles and nods, we all dressed,...(19)

When the non-linguistic mode of communication is considered too familiar and, therefore, inappropriate, people may show their disagreement by using signals of the same type:

I *smiled* at them, but as they *stiffened* and merely *nodded* back, I imagined I *must be mistaken*. (23)

In conclusion, we can state that speech is always accompanied by several vocal phenomena and, sometimes, by non-vocal elements as well. Speech can also be replaced by non-verbal modalities of communication. Colloquial language as well as the language of fiction cannot and need not present all the phenomena which accompany speech with the accuracy of scientific description. Many aspects are depicted in impressionistic terms, often tributary to the speaker's subjective perception or the writer's imagination. Nevertheless, the possibilities of describing the communicative means in English are considerable and the illustrations from Doris Lessing's novel have proved that convincingly.

REFERENCE

- Hudson, R., A., 1980, *Sociolinguistics*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Lessing, Doris, 1960, *In Pursuit of the English*, London, Grafton Books.
- Lyons, John, 1977, *Semantics*, Vol.1, Cambridge, Cambridge University Press.
- Petri, Lucreția, 1983, *Pragmatics: The English Vocal Effects in Face-to-face Communication*, București, TUB.
- Teleagă, Maria, 1986, *Mijloace verbale ca reprezentări ale unor elemente kinesice*, în vol. *Contribuții lingvistice*, Timișoara, TUT.
- Teleagă, Maria, 1987, *Mijloace verbale ca expresie a evenimentelor nelingvistice*, în vol. *Lexicologie și semantică*, Timișoara, TUT.

COMUNICARE LINGVISTICĂ ȘI COMUNICARE NELINGVISTICĂ (Rezumat)

Pe baza materialului lingvistic oferit de romanul lui Doris Lessing *In Pursuit of the English*, lucrarea analizează relația dintre diferitele modalități folosite într-o situație de comunicare directă pentru transmiterea de informații. În general, vorbirea este însoțită de diverse fenomene vocale și kinesice, dar există și situații în care comunicarea se realizează nu prin cuvinte, ci doar prin mijloace nelingvistice.

IMPLICAȚII SOCIALE ALE VARIATILOR DE REGISTRU ȘI STIL ÎN LIMBA VORBITĂ

de

LUMINIȚA FRENȚIU

Registrul este o noțiune discutată de M.A.K.Halliday, Angus McIntosh, P.Stevens (1968: 149-156) și definită ca o varietate a limbii selectată în funcție de situația de comunicare. Distincțiile lingvistice dintre registre se plasează la nivelul lexicului (termeni, combinații specifice de termeni) și al sintaxei (*structura* enunțului, *topica* etc.). Registrele nu reprezintă varietăți marginale sau speciale ale limbii, ci ele acoperă întreaga sferă a activității lingvistice. Ele pot fi clasificate în funcție de domeniul discursului (registre tehnice și nontehnice), de modalitatea discursului care permite distincția între limba vorbită și cea scrisă, fiecare aspect cuprinzând registre specifice, și de stilul discursului (relația dintre participanți). Definirea și identificarea optimă a registrului se poate realiza ținând seama de aceste trei dimensiuni (Fishman, 1986).

S.Ervin-Tripp consideră registrul "structura uzuală de vorbire pentru o gamă dată de cadre, participanți și subiecte"(Ervin-Tripp, 1973: 292). Noi vom aborda registrul ca pe o noțiune de ordin superior care include stilul și conține trei nivele de clasificare: *cheia* (nivelul formalizării), *modul* (oral sau scris), *nivelul* (o ajustare făcută de vorbitor pe baza informațiilor specifice pe care le are despre receptorul mesajului) și poate fi analizat în funcție de patru parametri: *statut*, *tehnicitate*, *instruire* și *normă*. Mulți lingviști folosesc termenul de stil pentru a defini mijloacele lexicale și gramaticale pe care le folosesc oamenii în comunicarea cotidiană.

În termeni conversaționali, Ervin-Tripp (1973) și Labov (1972) disting stilul *formal* de cel *informal*. Ei susțin că gradul de formalitate atribuit unei forme lingvistice este direct proporțional cu gradul de auto-control exercitat de vorbitor în producerea formei. Adică, stilul vorbitorului va fi cu atât mai formal cu cât acesta va acorda mai multă atenție felului în care vorbește. Dell Hymes (1972) consideră că fiecare societate are cel puțin trei nivele ale stilului: *formal* sau *politicos*, *colocvial* și *argotic* sau *vulgar*. Allen și Guy (1974) consideră eronată confundarea stilului formal cu cel politicos. Pentru ei, stilurile formale sunt acele configurații ale formelor lingvistice care apar într-o anumită cultură în situații formale definite, iar politețea este un

atribut al oricărei situații de comportament, nu doar lingvistic, ci și paralingvistic.

Schimbarea registrului se face la orice schimbare a factorilor extralingvistici, care includ *cadru, participanți, canalul și tema*. Orice schimbare a acestor factori produce alternative și adaptări în sistemul lingvistic. *Statutul și rolul* locutorilor sunt esențiale în determinarea gradului de formalitate al situației. Înainte de alegerea variantei lingvistice potrivite au loc următoarele procedee perceptuale: *identificarea relațiilor de rol implicate* (vârsta, sexul, ocupația, originea socială, educația) și *identificarea cadrului*.

Până la identificarea caracteristicilor statutului interlocutorului prin obținerea unor date suplimentare, se joacă rolul la îndemâna actorilor. După aceea, noua relație de rol apărută cere actorilor să-și adapteze comportamentul verbal și neverbal la cerințele noului rol. Schimbarea stilului în funcție de vârstă este fără îndoială un element universal. La fel este și cea după sex: bărbații utilizează alte forme lingvistice decât femeile și folosesc forme lingvistice diferite în prezența femeilor, iar femeile, la rândul lor, aleg anumite forme de exprimare în prezența bărbaților. Dacă identificarea vârstei și a sexului nu necesită cunoștințe anterioare despre interlocutor, educația și ocupația sa le face necesare; acestea pot fi deduse ulterior, pe parcursul interacțiunii.

De cele mai multe ori ocupația se potrivește cu educația. Dar la acest nivel nu putem vorbi despre universalii. Gumperz și Tannen (1979) arată că diferențele de stil rezultă din utilizarea mijloacelor lingvistice pentru a semnala ce semnificație au enunțurile. Stilul individual al fiecăruia este o combinație de trăsături învățate în interacțiunea cu alții (deci trăsături sociale) și trăsături dezvoltate idiosincronic. Robin Lakoff introduce noțiunea de *strategie stilistică* în 1973 în seria lucrărilor despre stilul comunicațional care începe cu *Logica politetii*. Ea observă că, pentru a putea realiza funcția socială a limbii, vorbitorii evită adesea să spună ce gândesc din rațiuni ce țin de politețe în sensul larg. Ea a conceput un sistem de principii numite inițial reguli de politețe, iar mai târziu reguli de raportare, care stau la baza alegerilor lingvistice. Acestea sunt: (1) *Nu impune ! Nu fi insistent !* (regula distanței), (2) *Oferă opțiuni !* (regula deferenței) și (3) *Fii prietenos !* (regula camaraderiei). Fiecare din aceste reguli, aplicată în interacțiune, creează un anumit efect stilistic.

Distanța rezultată din aplicarea regulii (1) este adecvată în situații formale și controlează, de obicei, limbajul tehnic. Noțiunea de distanță are în vedere atât vorbitorii cât și subiectul în discuție. Deferența caracterizează un

stil ce pare ezitant, deoarece funcționează principiul (2): *Oferă opțiuni!* Folosirea eufemismelor este un rezultat al aplicării acestuia.

De multe ori vorbitorul poate da impresia că nu știe ce vrea tocmai pentru că dă opțiune de decizie interlocutorului. Camaraderia convenționalizează egalitatea ca normă interactivă și decurge din aplicarea principiului (3). De exemplu, la întrebarea: *-Dorești ceva de băut?* răspunsul: *-Mulțumesc, aș bea ceva*, reprezintă aplicarea principiului (1), câtă vreme răspunsuri de tipul: *-Nu te deranja* sau *-Ce bei și tu*, rezultă din aplicarea principiului (2). Răspunsul: *-Mi-e sete. Dă-mi un Pepsi*, încalcă regulile (1) și (2), dar este o aplicare a regulii (3): *Fii prietenos!*

Mai târziu în lucrările sale Lakoff (1979) nu mai abordează aceste strategii ierarhice, ci ca puncte într-un continuum al preferințelor stilistice. La un capăt al acestuia stă aplicarea maximelor lui Grice (1975), pe care ea le numește *reguli de claritate*. În acest stil doar conținutul mesajului este important. La celălalt capăt este *camaraderia*, aplicabilă în situații unde implicarea emoțională a vorbitorilor este maximă. Stilul conversațional rezultă din necesitatea de a servi cerințelor umane de bază în cadrul interacțiunii. În mod similar strategiile lingvistice care constituie stilul conversațional nu există în vid, ci apar ca răspuns la cele folosite de alții în interacțiune. La fel cum propozițiile pot avea două structuri de adâncime, uneori și strategiile verbale sunt ambigue.

Când într-un cadru se schimbă definirea de către participanți a evenimentelor sociale, această schimbare se semnalizează interlocutorilor prin semne lingvistice. De exemplu, dacă stilul unui curs academic formal nu încurajează întreruperi, prin trecerea la un subcod diferit, profesorul poate încuraja discuția liberă, deschisă cu studenții. Pentru acest tip de schimbare lingvistică se folosește termenul de *schimbare situațională* care presupune o relație directă între limbă și situația socială. Aceste forme lingvistice folosite sunt trăsături critice ale evenimentului, în sensul că orice încălcare a regulilor de selecție schimbă perceperea evenimentului de către participanți.

O persoană care folosește limba standard acolo unde doar dialectul sau varianta este potrivită încalcă norme acceptate în mod curent. Acțiunea sa ar putea încheia conversația sau i-ar putea atrage alte sancțiuni sociale. Alegerea lingvistică nu este niciodată complet determinată; variabilele lingvistice trebuie investigate empiric. Chiar și situațiile diferă prin gradul de libertate a alegerii permise vorbitorului. Schimbarea metaforică a variantei lingvistice depinde de existența relațiilor regulate între variabile și situații sociale.

Implicațiile apartenenței vorbitorului la un grup sunt foarte importante;

clasa socială sugerează un tip de viață de familie, de nivel de educație, de vederi politice și multe altele.

Folosirea pronumelui personal de adresare în stil propriu nu dezvăluie prea multe despre caracterul individului, dar ajută la plasarea lui într-o anumită categorie socială. În acest sens, cel mai bine cunoscut este studiul lui Brown și Gilman (1960) cu referire la schimbările sociale din Europa de vest, în raport cu folosirea pronumelui informal T față de cel formal V la persoana a doua singular. Ei definesc relațiile interumane în termeni de *putere* și *solidaritate*. Încălcarea normelor de putere are în general sensul că un vorbitor își privește destinatarul ca inferior, superior sau egal, deși, după criterii normale și după obișnuința vorbitorului, destinatarul nu este ceea ce implică pronumele. Încălcarea normelor de solidaritate înseamnă, în general, că vorbitorul se gândește momentan la celălalt ca străin sau intim; înseamnă că simpatia este extinsă sau retrasă.

Pornind de la această bază teoretică, Al. Niculescu urmărește exprimarea pronominală a politeții în limbile romanice observând că "organizarea lingvistică a politeții face parte dintr-un cod complex al atitudinilor verbale față de cel căruia îi este adresată comunicarea. În această privință, fiecare limbă, fiecare dialect social, fiecare epocă istorică poate avea invariantele sale proprii, față de care variațiile individuale capătă sensuri speciale. În funcție de atitudinea față de ascultător, apar o serie de opoziții între cei doi poli ai comunicării, diferențiați social. Aceste opoziții tulbură caracterul reciproc al adresării sau îl complică, introducând valori semantice secundare" (Niculescu, 1965: 42).

Autorul distinge politețea *non-reciprocă* și cea *de solidaritate*. În politețea non-reciprocă suportul ierarhic al adresării îl constituie relațiile sociale de inegalitate, atât în plan social cât și demografic (sex, vârstă) dintre cei doi vorbitori. Politețea de solidaritate are la bază relații sociale de egalitate, vorbitorii aparținând aceleiași categorii sociale. În cadrul acestui tip de politețe există diferențieri pe același plan social, iar distincțiile semantice se întemeiază pe elementele contextului în care are loc comunicarea.

"În cadrul unui colectiv restrâns de vorbitori (familie, rude, mediu social imediat înconjurător) adresarea reverențială dispare, fiind înlocuită de adresarea normală, intimă. În mediile sociale mai largi, apare nevoia de a exprima o atitudine de oarecare distanță în raporturile cu persoane străine, necunoscute sau puțin cunoscute" (Niculescu, 1965:44). În mediul solitar adresarea tinde către intimitate, iar frecvența contactului social poate duce adeseori la ștergerea valorilor semantice ale politeții. În limba română, pentru

exprimarea pronominală a politeții există în paradigma pronominală forme speciale de marcare a politeții medii, atenuate: *tu-mata-dumneata-dumneavoastră*. Structura specifică a limbii române dispune în mod excepțional de exprimare nuanțată cu referire la persoana a treia.

Din primul moment al comunicării relația dintre vorbitor și ascultător este determinată de selecția formelor de adresare. Acestea conțin un puternic element deictic. În majoritatea limbilor adresarea se bazează pe trei părți de vorbire: pronume, verb, substantiv și cuvintele dependente de ele.

Aducând o critică lui Brown și Gilman (1960) și lui Ervin-Tripp (1972), Frederike Brown (1988) consideră că nu putem standardiza și reduce comportamentul indivizilor, în cadrul adresării la un singur set de reguli. Formele de adresare sunt considerate politicoase când sunt adecvate situației, iar formele care nu corespund relației sunt nepoliticoase.

Cu toate acestea, nu toate încălcarile normelor de adresare duc la impolitețe. Pe lângă formele pronominale, deja menționate, adresarea se mai realizează și prin două structuri nominale de bază: prenumele sau titlul + numele de familie. Folosirea acestora se face pe baza unor reguli relaționale și nu este previzibilă, adică nu reiese numai din proprietățile destinatarului sau doar ale vorbitorului, ci din ale diadei. În timp ce numele proprii și titlurile sunt universale, pentru că stabilesc relații între toți membrii societății, termenii de rudenie, deși relaționali, sunt restrictivi. Brown și Ford (1961:375) disting trei tipare diadice posibile din punct de vedere logic: (1) *schimbul reciproc de prenume*, (2) *schimbul reciproc de titlu + nume de familie* și (3) *modelul nereciprocal*, în care un vorbitor folosește prenumele și celălalt titlu + numele de familie.

Anumiți factori semantici sunt asociați în mod invariabil cu un anumit tipar și servesc la distingerea tiparelor între ele. Structurile reciproce sunt majoritare. Frecvența adresării prin prenume este mai mare la persoane care se cunosc bine, la persoane tinere, chiar dacă tocmai fac cunoștință, la persoane cunoscute de același sex. Forma de adresare prin titlu și nume de familie este preferată în relații formale sau între cunoștințe noi mai în vârstă sau de sexe diferite. Cele două forme reciproce se situează pe o axă încadrată de relații de intimitate și relații de simplă cunoștință. Tendința în majoritatea limbilor contemporane este de a adopta cu predilecție forma de adresare prin prenume.

Intimitatea ca distanță socială este o linie orizontală între membrii diadei, care este determinată de valori comune, destin comun și contact frecvent. Modelul nereciprocal de adresare este generat de două tipuri de relații: diferența de vârstă și cea de statut și ocupație dintre vorbitori, deci de relații

de subordonare. Dimensiunea statutului care stă la baza acestui model este verticala relațiilor sociale. În cele mai multe cazuri vârsta și statutul sunt corelate, iar atunci când nu sunt, determinant este statutul profesional.

Pe lângă aceste structuri de bază există și variante de adresare ca: titlu, fără nume, care implică un grad mai mare al respectului, nume de familie fără titlu, al cărui nivel de politețe se situează între cele două structuri de bază etc. Desfășurarea normală a schimburilor verbale prin menținerea unor relații de bunăvoință între participanți și a unei stări de echilibru social este reglementată de acțiunea principiului politeții. Conceptul pragmatic de politețe are o semnificație mai largă și mai profundă decât aceea care i se atribuie în mod curent. Departe de a fi considerată drept un aspect de suprafață, drept un adaos opțional al comunicării, politețea reprezintă, din această perspectivă, o componentă esențială a comportamentului comunicativ.

Erwing Goffman (1974) introduce noțiunea de imagine publică a eului individual al fiecărui participant și consideră că interacțiunea prin limbaj trebuie să decurgă astfel încât aceasta să nu sufere prejudicii. El distinge așa-numitele "*negative and positive face*" și le definește ca respectarea reciprocă de către vorbitor a dorinței firești de independență în acțiune, respectiv ca aspirație a fiecăruia de a se bucura de aprecierea celorlalți. Pomind de la aceste noțiuni, Brown și Levinson (1978:60-289) disting o *politețe negativă*, ce derivă din menținerea distanțelor care frânează relațiile sociale și o *politețe pozitivă* care accelerează aceste relații. Pentru ambele tipuri enunțurile necesită o exprimare neambiguă a intenției comunicative și se completează cu acțiuni explicite în cazul politeții negative, care stă la baza comportării deferente, și are acțiuni implicite în cazul politeții pozitive, care constituie centrul comportării familiare.

Ionescu-Ruxandoiu (1991:21) enumeră factorii psihologici care afectează eul interlocutorului, după cum urmează: "(a) *distanța socială dintre colocutori*, relație simetrică, determinată nu numai în raport cu attribute sociale stabile, ci și în raport cu frecvența schimburilor verbale și cu domeniile în care se manifestă (adică sunt schimburi cu caracter tranzacțional sau (și) cu caracter personal); (b) *puterea*, relație asimetrică, referitoare la direcția exercitării controlului dinspre emițător sau dinspre receptor; (c) *gradul de interferență* implicat de actul respectiv în raport cu dorința de autonomie sau de aprobare a individului, mărime variabilă atât situațional, cât și în funcție de specificul sociocultural al comunității în discuție; interferența se manifestă sub forma cheltuielii de timp, de informație, dar și sub forma discrepanței între imaginea individuală dorită și cea rezultată din performarea actului". În concluzie putem

spune că selecția formelor verbale de către locutori se face pe baza unor strategii clare care controlează relațiile sociale.

BIBLIOGRAFIE

- Allen, D. E., Guy, R. F. (1974), *Conversational analysis. The Sociology of Talk*, The Hague, Mouton.
- Braun, F. (1988), *Terms of Address. Aspects of Address Theory*, The Hague, Mouton.
- Brown, G., Yule, G. (1983), *Discourse Analysis*, Cambridge University Press.
- Brown, R., Levinson, S. (1978), *Universals in Language Usage: Politeness Phenomena*, in Questions and Politeness. Strategies in Social Interaction (ed.) Esther Gody, Cambridge University Press, p. 56-289.
- Brown, R., Ford, M. (1961), *Address in American English*, in Journal of Social Psychology, no. 62.
- Brown, R., Gilman, A. (1960), *The Pronouns of Power and Solidarity*, in T. Sebeok, (ed.), *Style in Language*, Cambridge Mass., Mit Press. p. 253-276.
- Erwin-Tripp, S. (1972), *On Sociolinguistic Rules: Alternation and Co-occurrence*, in D. Hymes, J. Gumperz (ed.), *Directions in Sociolinguistics*, New York, Holt Rinehart & Winston, p. 213-250.
- Erwin-Tripp, S. (1973), *Language Acquisition and Communicative Choice*, Stanford California.
- Fishman, J. A. (1968), *Readings in the Sociology of Language*, The Hague, Mouton.
- Goffman, E. (1974), *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*, Cambridge Mass., Harvard University Press.
- Grice, H. P. (1975), *Logic and Conversation*, in Syntax and Semantics 3: Speech Acts, New York, London, Academic Press, p. 41-48.
- Gumperz, J. J., Tannen D. (1979), *Individual and Social Differences in Language Use*, Fillmore et al. (ed.), *Individual Differences in Language Ability and Language Behaviour*, p. 305 - 326.
- Halliday, M. A. K., McIntosh A., Stevens P., (1968), *The Users and Uses of Language*, in Fishman (ed.), (1968).
- Hudson, R. A. (1980), *Sociolinguistics*, Cambridge University Press.
- Hymes, D. (1972), *Models of the Interaction of Language and Social Life*, in Directions of Sociolinguistics, The Ethnography of communication, New York: Holt Rinehart & Winston.

- Ionescu - Ruxăndoiu, L., Chițoran, D. (1975), *Sociolingvistica*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Ionescu - Ruxăndoiu, L. (1991), *Narațiune și dialog în proza românească*, București, Editura Academiei Române.
- Labov, W. (1972), *Sociolinguistic Patterns*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- Lakoff, R. (1973), *The Logic of Politeness; or Minding Your P's and Q's*, in C. Corum et al. (ed.), *Papers from the Ninth Regional Meeting*, Chicago Linguistic Society, (ed.) C. Corum et al.
- Lakoff, R. (1979), *Stylistic Strategies within a Grammar of Style*, *Annals of the New York Academy of Sciences* 327.
- Niculescu, AL. (1965), *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, București.
- Smith, N. Wilson D. (1979), *Modern Linguistics*, Harmondsworth, Penguin.

SOCIAL IMPLICATIONS OF STYLE AND REGISTER VARIATIONS IN THE SPOKEN LANGUAGE

(Abstract)

After a brief introduction of the sociolinguistic concepts of *register* and *style*, the present paper analyses the way in which certain linguistic choices control the social relations between the speaker and listener. At the basis of these choices are, on one hand, the so called stylistic strategies introduced by Robin Lakoff, and on the other hand, Grice's maxims. Relevant in this respect is the choice of personal pronoun, in those languages where there is a distinction between the pronoun of power and solidarity. The address formulas and the greetings express also very clearly the social distance established between speaker and listener.

PHRASAL VERBS WITH IDENTICAL PARTICLE: INTRANSITIVES VERSUS LEXICAL CAUSATIVES

by
SORIN CIUTACU

This contribution sets out to discuss the relation of lexically complex pairs of intransitive and transitive configurations which contain phrasal verbs with the same particle and among which there holds a relation of "intransitive vs. causative". "Lexical causatives form pairs with intransitive verbs, denoting the resultative aspect of the respective activity, process or state by means of a lexically distinct item". (Domnica Țerban, English Syntax, Vol.1). Therefore we shall try to postulate a derivational process from the intransitive to the causative phrasal verb. If $V_1 + \text{Causation} = V_2$, then $V_1 + \text{Prt} + \text{Causation} = V_2 + \text{Prt}$.

Thus both the intransitive and the causative verbs are lexically complex ones. The particles: "in", "about", etc. may be or may be not accompanied by prepositions: "on", "with", etc. The particles can be traced back to adverbs or prepositions. The degree of idiomaticity ranges freely between frozen pairs with obligatory NP: "go up the wall" vs. "send up the wall" and looser pairs like: "come...along" and "bring...along". Here the relation between the V_1 (intr.) and V_2 (tr.) is lexicalized, in that the possibility of using the same verb lexeme is ruled out. One should mention the fact that V_2 is causative, which is a "stronger" assertion than that of mere transitivity. The structures write as follows:

1: NP₁ V₁ Prt. (Optional PNP's)
Theme Rheme

2: NP₂ V₂ NP₁ Prt. (Optional PNP's)

Explicitly written out, the relation using the general verb "to cause" is the following one: To $V_2 = \text{TO CAUSE NP}_1 \text{ TO } V_1$, where NP₁ is alternately the Subject (1) and the Object (2) and NP₂ is the Subject (2). (1) makes up an elementary sentence: THEME=RHEME. (2) is derived from (1) by means of a periphrastic causative.

Let us look at some examples:

The accident came about unexpectedly.

NP₁ V₁ Prt.

The damp weather brought the accident about.

NP₂ V₂=V₁ Cause NP₁ Prt.

The pain came on.

The sight brought the pain on.

The deal came off easily.

Peter pulled the deal off easily.

Sometimes two V₁'s correspond to one V₂: come, be vs. put:

Mary can come up for admission to the society.

Mary can be up for admission to the society.

John puts Mary up for admission to the society.

We can easily see how each time the second sentence is derived from the first one. Now we shall pass on to the analysis of the intransitive phrasal verbs. The verbal bases illustrated in the annex are: be, rise, lie, stay, come, go, and they make up configurations which evince a high degree of idiomaticity in some cases. The intransitive phrasal verbs seem to go back to the originally regular co-occurrence of a group of intransitives with particles of adverbial source. These combinations are semantically tantamount to: VERB of motion+Directional Prt.+Adv.Manner, e.g.:

to shuffle away = to move away heavily by rubbing one's
feet against the floor

The particles with the strongest meaning are the locative and the directional ones. Still, in other instances the meaning is no longer literal, it is idiomatic, deriving from the metaphorical reading of the string. For example the non-metaphorical reading of "go up" should be found in the first two meanings:

1) rise; 2) be built/ blown up; 3) be raised. The metaphorical reading stems from the highly contextualized positions:

The balloon went up in 1944 with the invasion of Europe.

I snatched an extra nap before the balloon went up.

"Up" and "Down" as particles appear in phrasal verbs:

This medicine goes down.

The prices will go up.

R.S.Jackendoff claims that particles have as a source propositions which have lost their NP's they governed and that "particles are related to the corresponding prepositions in much the same way that intransitive verbs such: eat, drink and smoke are related to their transitive counterparts".

Let us take two examples: (1) "The squirrel goes up". and (2) "The squirrel goes up the tree".

(1) MV

V	Prt
go s	up

(2) VP

MV	Adv.P
V	PNP
	NP
go s	up the tree

As we can see, in 1 the particle lacks an "object". In 2 the PNP comes next to the verb, but the preposition belongs to the PNP. It governs the NP.

"The difference between the directional phrases and homophonic or quasihomophonic possibility of placing particles before the direct object". (R.S.Jackendoff). He suggests a base rule for PNP's which should yield either a complete PNP or just a P (reposition): PP - P (NP). Co-occurrence restriction will set in as regards various prepositions.

Domnica ^aerban (English Syntax, 1) points out that most V Prt combinations do not contain meaningful particles, yet they are hard to trace down to prepositional phrases. The verb may have changed its meaning beyond recognition. Now we pass on to the analysis of the behaviour of the intransitive phrasal verbs. (after Domnica ^aerban)

a) Adverbial insertion is possible. Therefore there occurs a particle displacement:

Prices are coming right down.

Money is coming easily in.

b) Passivization is not always possible when PNP's are present:

He went out of action. ? *Action was gone out of.

c) Few of the intransitive phrasal verbs may yield hyphenated compounds by nominalisation: base form V Prt.

He will come back on the stage. He will make a come-back on the stage.

d) In relative clauses modifying the PNP the preposition may occur either in front of the relative pronoun with which it forms a prepositional object, in formal style, or may be displaced from this pro-form and linked with the verb, in informal style:

The side to which the crew will come over is very dangerous.

The side which the crew will come over to is very dangerous.

e) Focus on the PNP may be achieved by a fronting or topic-alization transformation:

On this venture you can come in with certainty.

f) Inversion can be done if the subject NP is not pronominal. The subject can be put after the phrasal verb and the PNP comes first:

To our side came over all the soldiers.

We turn now to the complex (phrasal) lexical causatives. To these, transformations a), b), d), e) apply freely:

The government is bringing prices right down. (a)

John is bringing money easily in. (a)

He was put out of action. (b)

The side to which the captain will bring the crew over to is very dangerous. (d)

The side which the captain will bring the crew over to is very dangerous. (d)

On this venture the boss can bring you in with certainty. (e)

John Lyons views causativity in terms of operative and / or factitive schemata.

Our causative verb V₂ rewrites as:

- 1) OPERATIVE VERB - operation whereby agent affects patient; AFFECT (AGENT, PATIENT); affected direct object;
- 2) FACTITIVE VERB - process or event whereby a cause produces an effect or result; PRODUCE (CAUSE, EFFECT); effected direct object;
- 3) OPERATIVE - FACTITIVE VERB - process whereby agent produces an effect; PRODUCE (AGENT, EFFECT);

In our study all the three causative valency schemata set forth by John Lyons may be borne out by the phrasal causatives:

- 1) John brings Mary round to my house.
- 2) His elocution brought forth nothing in his speech.
- 3) Mary brought forth three new items in her demonstration.

We can establish a rough relationship between monovalent intransitives and bivalent transitives, be they simple or phrasal:

MONOVALENT Vi + (Prt)

BIVALENT Vt + (Prt)

COME

BRING

BE

PUT

GO

PULL

STAY

TAKE

RISE
LIE

SEND
LET
KEEP
RAISE
LAY

If we look at the annex, we notice that some cross-over relationship holds between one intransitive and two transitives (causatives), respectively and, the other may around, between two causatives, respectively and one intransitive. Therefore there is no strict biunivocal relationship between only one intransitive and only one causative at all times. We are led to postulate a rather more functional relationship under the guise of a constellation within intransitive-causative sets, whereby an underlying network of meanings is brought out to underline the richness of the informal contemporary English.

REFERENCES

- Jackendoff, R. S., (1973), "The Base Rules for Prepositional Phrases" in "A Festschrift for Morris Halle, Anderson and Kiparski eds., New York, Holt, Rinehart & Winston, p. 345 - 356
- Lyons, John, (1977), Semantics, 2, Cambridge, Cambridge University Press, 12.5, 12.6, 12.7
- Șerban, Domnica, (1982), English Syntax, 1, București, TUB, p. 161-168, 171 - 173, 208 - 209, 231 - 235.

VERBE COMPLEXE CU PARTICULE IDENTICE : INTRANSITIVE ȘI CAUZATIVE LEXICALE (Rezumat)

Lucrarea de față discută relația dintre verbele intransitive complexe lexical și verbele cauzative complexe lexical corespondente lor d.p.d.v. semantic și care au aceleași particule.

Autorul postulează un proces derivațional prin care, plecând de la verbul intransitiv, ajungem la causativul respectiv. Relația dintre cele două verbe de bază este complet lexicalizată, deci excludem apariția aceluiași lexem simultan, ca intransitiv și ca și causativ.

Cercetarea se bazează pe echivalența preliminară: verb intransitiv + "CAUZĂ" = verb causativ, care este extinsă la studiul verbelor cu particule

identice. Gama acestor combinații paralele de verbe cu particulă se întinde de la cele cu sens ușor deductibil din părțile componente la cele cu un înalt grad de idiomatitate.

Cele două configurații sunt tratate, pe rând, prin transformări-test. Exemplele cu verbe causative sunt încadrate în trei scheme de valență ale lui J. Lyons. Autorul observă că nu există o corespondență biunivocă între intransitivele și causativele complexe din anexă. De aceea autorul propune considerarea unei rețele mai complexe de referințe în constelație care subîntinde realitatea variată și complexă a limbajului colocvial englez contemporan.

ANNEX

BE

The level of demand is down artificially

BE

The matter is before the jury.

BE

The pressure is up.

BRING

The government brought the level of demand down artificially.

TAKE

Jackson took the matter before the jury.

SEND

A rise in temperature sends the pressure up.

RISE

Idioms

Lazarus rose from the dead.

Certain aspects are rising to the surface of things.

RAISE

Jesus Christ raised Lazarus from the dead.

The investigator raised certain aspects to the surface of things

LIE

The blame lies at his door.
He must lie up for a while.

LAY

The tories laid the blame at his door.
About of malaria laid him up for a
while.

STAY

He stayed in.
It stayed on.

KEEP

They kept him in.
He kept it on.

COME

The accident came about suddenly.

BRING

Wet weather brought the accident
about.

COME

The seedlings came along well.

BRING

The fine spell brought the seedling
along well.

My son is coming along I on well
in French.

The teacher is bringing my son along
I on well in French.

My mother came around my way
of thinking.

Father brought my mother around to
my way of thinking.

She'll come around one evening.

John, bring her around one evening!

Prices are coming down.

The new policy is bringing prices
down.

Another pain had come on.

The sight had brought him another
pain on.

Money is coming in.

Personal appearances are bringing her
money in.

You come in here, after this scene
fight.

He brings you here in, after this
scene.

Nothing new came forth in his speech.

John brought forth nothing new in his
speech.

They came in on the venture.

The manager brought them in on the
venture.

Things can't come back.

You don't bring things back, what is
done is done.

The crew will come over to our side.

The commander will bring his crew
over to our side.

Jack has come out.
The deal came off nicely.

The fireman have brought Jack out.
We brought the deal off nicely.

COME

The coup came off well.

PULL

We pulled the coup off well.

COME

Joan will come out to dinner.
The poster comes off easily.
A great deal should come off the price.
My claim comes before the court.

TAKE

Bill will take Joan out to dinner.
The wind took the poster off easily.
The dealer took a great deal off the price.
The took his claim before the court.

BE

Annie will be up for readmission to
our history society.
The law is into force.

PUT

John will put Annie up for
readmission to our history society.
The Parliament put the law into force.

GO

Every word went down for future
reference.
Rumours go about that you did it.
He went out of action.

PUT

They put every word down for future
reference.
Somebody put rumours about that
you did it.
The police put him out of action.

GO

Prices will go up.
The ship went up in flames.
George goes for the doctor.

SEND

Any increase in production costs
sends up prices.
The bomber send the ship up in
flames.
Mother sent George for the doctor.

GO

The mugged-up chapter won't
go in easily.
This man goes back to his family.

TAKE

The student won't be able to take in
the mugged-up chapter easily.
The bus takes the man back to his
family.

COME

The prisoner came out.

The guest came in.

You will come in on our arrangement.

LET

The policeman let the prisoner out.

The butler let the guest in.

Wilson will let you in on our arrangement.

LEXIKALISCHE LÜCKEN UND IHRE ÜBERSETZUNGSMÖGLICHKEITEN IM WORTFELD "HELL / LUMINOS"

von

Kinga Gáll

1.1. Das Netz, das natürliche Sprachen qua lexikalischem Inventar, also aufgrund ihres Wortbestands, gleichsam über die Wirklichkeit werfen, erweist sich gründlicher Betrachtung sowohl in verschiedenen Sinnbereichen ein- und derselben Sprache wie auch in bezug auf ein- und dasselbe Wortfeld in verschiedenen Sprachen als je und je unterschiedlich eng- resp. weitmaschig geknüpft. So kann eine Sprache L, welche über x Lexeme für unterschiedliche Arten von 'Schnee' (oder 'Sand') verfügt, gleichzeitig arm sein an sprachlichen Differenzierungsmöglichkeiten im entgegengesetzten Bereich der Lebenswirklichkeit ihrer Sprecher, also vielleicht nur ein einziges Wort für 'Sand' (oder 'Schnee') gleich welcher Art haben.

Als innersprachliches Phänomen, das zumal theoretisch-intellektuelles Erkenntnisinteresse heischt, fällt diese Erscheinung in den Bereich der Ethno- wie auch der Soziolinguistik. Als praktisches Problem stellt es sich dem Fremdsprachenlerner ebenso wie in noch größerem Maße dem Dolmetscher und Übersetzer. Selbst Sprachen, welche historisch eng miteinander verwandt sind, lassen sich ja hinsichtlich ihres gesamten lexikalischen Inventars niemals 1 : 1 aufeinander abbilden. Vielmehr sieht der >Wanderer zwischen den Welten< sich in der Regel damit konfrontiert, daß ein Wort W_2 der zu lernenden oder gelernten Sprache gleich mehreren Wörtern $WA_1, WA_2, WA_3, \dots$ in seiner eigenen Sprache (oder vice versa) entspricht, zugleich jedoch keinem von ihnen so, daß sei es $W_2 = WA_x$ (mit $x \in \mathbb{N}$), sei es WA_x (mit $x \in \mathbb{N}$) W_2 im Hinblick auf das Gesamt seiner je innersprachlich gegebenen Möglichkeiten der Verwendung in Sätzen bzw. pragmatischen Kontexten abdeckte. Mehr noch: Manches Wort der Ausgangssprache scheint sich überhaupt nicht, jedenfalls nicht als Wort, übersetzen zu lassen, weil es in der Zielsprache ganz einfach fehlt. Die Lücke, welche die Ziel- gegenüber der Ausgangssprache aufweist, wird ein Dolmetscher/Übersetzer in solchen Fällen mittels Umschreibung, also unter Verwendung eines komplexeren Ausdrucks der Zielsprache, zu schließen versuchen.

1.2. Nachstehende Untersuchung eines bestimmten Wortfeldes im Hinblick auf lexikalische Lücken und ihre Übersetzungsmöglichkeiten hat in diesem Zusammenhang den praktischen Zweck, auf Schwierigkeiten, wie sie bei der Übersetzung von Lexemen aus dem Wortfeld "hell / luminos", und zwar bei deren Übertragung ins Rumänische, auftauchen, nicht allein hinzuweisen, sondern vielmehr von Fall zu Fall auch mögliche Umschreibungen, also komplexere sprachliche Ausdrücke als Entsprechungen für das jeweils erörterte deutsche Lexem, vorzuschlagen. In eben dem Maße, wie dies gelingt, wird gleichsam als Nebenprodukt einerseits die Nützlichkeit des Wortfeldkonzepts, zum anderen der heuristische Wert des Begriffs der lexikalischen Lücke für eine vor allem anwendungsorientierte Kontrastive Linguistik als fraglos oder jedoch zweifelhaft sich herausstellen, d.h. wiewohl nicht immer ausdrücklich, so doch implizit stets mitdiskutiert.

2.1. Mit lexikalischer Lücke wird hier und im folgenden das gemeint, was die Strukturalisten gemeinhin als "Loch im Muster" bezeichnet hatten. Es ist dies die metaphorische Benennung jenes Phänomens, das durch ein *blanc* - ein bestimmtes Fehlen - an einer Stelle in der Struktur eines Wortfelds gekennzeichnet ist. Obwohl nach J. Trier <1931, S.3> dieser Sachverhalt, rein theoretisch gesehen, nicht vorstellbar ist, haben spätere Untersuchungen von konkreten Wortfeldern bewiesen, daß es solche Lücken tatsächlich gibt. Sie wurden anfangs als Matrixlücken beschrieben und definiert, aber seither auch als *blancs* innerhalb hierarchischer Strukturen thematisiert. Sowohl Chomsky <1965, S.231> als auch Lyons <1980, S.311ff.> erläutern das Problem am Beispiel der hyponymischen Relation. Als Ergebnis dieser Diskussionen ist festzuhalten, daß es sich bei der Lücke jeweils um ein durchaus mögliches, aber nicht realisiertes Lexem handelt.

Im Rahmen einer kontrastiven Untersuchung wie dieser potenziert sich das skizzierte Problem. Je und je wird hier nämlich auch auf die Schwierigkeiten einzugehen sein, ob und wie mögliche, aber nicht realisierte Lexeme sich von nicht-möglichen unterscheiden lassen.

2.2. Im allgemeinen ist die Struktur einer Sprache L durch ein Set von Elementen und Regeln zu deren Verknüpfung so determiniert, daß die Gesamtheit der in dieser Sprache zulässigen Ausdrücke und damit das Gesamt der Sprache selbst festliegt. Dies gilt für die Ausgangssprache L_A (hier: das Deutsche) ebenso wie für die Zielsprache L_Z , mithin das Rumänische. Was die Lücken betrifft, so kann diesbezüglich zwar zwischen

systematischen einer- und zufälligen Lücken andererseits unterschieden werden. Eine Erörterung des Phänomens der systematischen Lücken jedoch hat im Rahmen unserer Arbeit nicht statt, weil diese Art Lücken für das in Rede stehende Wortfeld nicht in Betracht kommt. Es sei daher nur angemerkt, daß z.B. auf der grammatischen, der Morphem-Ebene usw. auftretende systematische Lücken zur Ausbildung von theoretischen Konzepten wie "unaussprechbar", "unbetonbar" bei Chomsky <Ibid.> und Lehrer <1974, S.97.> geführt und die Theorie der Universalien gefördert haben.

Zufällige Lücken hingegen sind Untersuchungsgegenstand der Konstruktiven Linguistik. Sie gelten als ein heuristisches Nebenprodukt. Unverzichtbar ist dabei, wie betont, jeweils die Diskussion dessen, was als mögliches resp. nicht-mögliches Lexem zu begreifen ist, ferner wie groß die Differenz von diesem zu jenem sein kann. So wird zugleich immer wieder darauf verwiesen, wie kompliziert die unter 2.1. angesprochenen Schwierigkeiten im konkreten Fall zu sein vermögen, zumal es sich dabei durchaus um Fragen von Kodifizierbarkeit handeln kann.

3.1. Wortfelder erscheinen, ganz generell gesehen, dort am häufigsten, wo in der außersprachlichen Welt bereits eine Gliederung oder Ordnung - wie beispielsweise bei Farben oder prägnanter im Fall militärischer Ränge - vorliegt. Sie umfassen Lexeme, die als Einheiten eines Feldes auch Konstituenten genannt werden und aufgrund der ihnen gemeinsamen referentiellen Merkmale im Lexikon, d.h. nach ihrer Grundbedeutung, innerlich zusammengehören.

Im Rahmen lexikalischer Felder gelten als Konstituenten Lexeme, die wenigstens zwei Voraussetzungen erfüllen. Sie müssen (1) einer bestimmten Wortart zugehören und (2) an einer identischen semantischen Dominante teilhaben.

In der rumänischen Forschung wurde der Vorschlag gemacht, Wortfelder als Mengen zu deuten, jedoch nicht als Mengen im mathematischen Sinn. Die Mengenlehre sollte vielmehr bloß einen möglichen Ansatz zur Aufstellung des Inventars von Konstituenten darstellen <Bidu-Vrânceanu/Forăscu, 1984, S.159f.>. Es ist in diesem Zusammenhang jedoch mit Lucuta <1986, S.2.> hervorzuheben, daß es sich stets um offene und bereicherungsfähige Mengen mit einer vor allem an der Peripherie und in den Grenzphären zu Nachbarmengen potentiell instabilen Anzahl von Elementen handelt.

Dabei ist die Zahl der Konstituenten von durchaus nicht zu vernachlässigender Bedeutung für die Struktur eines Wortfelds. Gerade sie verleiht dem Feld nämlich des öfteren erst sein spezifisches Gepräge, indem sie wesentlichen Einfluß auf den Grad der Systemhaftigkeit sei es des Gesamtfeldes, sei es seiner Teilfelder hat <Lucuta, 1986, S.2.>.

3.2. Was die Arbeitsmethode betrifft, so wurden die Konstituenten des Wortfelds "hell / luminos" zunächst auf der Ebene der Langue ausgesondert. Es wurde und wird im folgenden daher erst einmal mit der Wörterbuchbedeutung der Konstituenten operiert, wobei nur primäre Bedeutungsbeziehungen berücksichtigt werden. Polysemie hingegen bleibt weitgehend außer Betracht, weil ein Konstituent in der Regel dadurch, daß man ihn einem bestimmten Feld integriert, auch monosemiert wird. Ausnahmen davon leiden lediglich jene Elemente, die sich an den Grenzen befinden und daher leicht in ein anderes (Teil-)Feld zu übersiedeln vermögen.

Im Rahmen einer auch heute noch teilweise auf empirische Arbeitsmethoden angewiesenen Semantik stellt die Wörterbuchbeschreibung nicht mehr als eine bescheidene Quelle der Feldanalyse und damit des Sprachvergleichs dar. Sie dient hier deshalb nur als Ausgangspunkt. Während einige semantische Merkmale schon aufgrund der Angaben im Wörterbuch herausgearbeitet werden können, kommen andere Merkmale erst in einer zweiten Etappe zum Vorschein, und zwar in den direkten Oppositionen zwischen den Lexemen ein- und desselben Gesamt- oder Teilfelds. Die Wörterbuchbeschreibung liefert m.a.W. keineswegs hinreichend Information für die vollständige Analyse, und manche der angeführten Elemente erweisen sich als redundant <Forăscu, 1981, S.286.>.

Damit wohnt jeder Bedeutungsbeschreibung schon immer und immer auch ein gewisses subjektives Moment inne. J.Filipec <1966, S.161.> verweist deshalb zu Recht auf die Notwendigkeit, die semantische Analyse wenigstens teilweise zu "formalisieren", nämlich vor allem "Wegweiser zu finden, die die einzelnen Aspekte schrittweise auf verschiedenen Stufen evident machen". Dabei unterstreicht er die Notwendigkeit, Oppositionen, wie sie für die strukturalistische Sprachbeschreibung charakteristisch sind, herauszuarbeiten. So sollte s.E. die Semanalyse bevorzugt entlang von Oppositionen durchgeführt werden, denn dies garantiert wiewohl vielleicht keinen höheren Grad an Objektivität, so doch immerhin intersubjektive

Nachvollziehbarkeit und damit zugleich Überprüfbarkeit der Analyse wie auch ihrer Ergebnisse.

3.3. Im Rahmen eines lexikalisch-semantischen Paradigmas wird ein Lexem demnach dergestalt analysiert, daß es andern Lexemen desselben Paradigmas - also Lexemen, mit denen es einige Seme teilt - jeweils paarweise gegenübergestellt wird. Diese Opposition mit anderen Lexemen führt zur Hervorhebung einiger Seme, welche ihrerseits die je und je kontrastierten Lexeme voneinander zu differenzieren gestatten.

Die Semanalyse bedarf mithin der präzisen Profilierung der in einem Lexem enthaltenen Informationen, und zwar qua Zerlegung in kleinste Komponenten (Seme) sowie durch die Hervorhebung jener semantischen Merkmale, welche für die je in Rede stehenden Lexeme definierend sind <Evseev, 1974, S.91.>.

Jede lexikalische Bedeutung konstituiert sich, strukturalistisch gesehen, aufgrund von Sememen als Bündel von Semen. Diese bieten die Grundinformation. Das Differenzierende dagegen ist für Konstituenten innerhalb eines Feldes insofern relevant, als es jeweils durch eines oder mehrere spezifizierende Seme markiert ist. E.Coseriu definiert deshalb die Seme geradezu als "Züge, die den minimalen Oppositionen zwischen Lexemen entsprechen" <1978, S.50.>.

3.4. Wesentlich für Gestalt und Struktur des je gegebenen Wortfeldes ist die semantische Dominante als "das vorherrschende Semem, das allen Feldkonstituenten eigen ist" <Lucuta, 1985, S.10.>. Sie wird für gewöhnlich aufgrund einer Hierarchisierung der Seme bestimmt. Dieser semantischen Dominante auf der Inhalts- kann auf der Ebene des Ausdrucks ein Zentral- oder Leitwort entsprechen - oder jedoch eine Lücke in der Zielsprache Lz. Das Leitwort hat eine möglichst umfassende Distribution. Es kommt häufig vor, ist stilistisch neutral und seinerseits Grundlage für weitere Wortbildungen <Ibid., S.7.>.

4.1. Der erkenntnistheoretische Ausgangspunkt für die Erschließung des adjektivischen Feldes "hell / luminos" liegt in der Annahme, daß die uns objektiv gegebene Wirklichkeit homogen gefügt und intellegibel ist. Sinneseindrücke werden zwar oft individuell unterschiedlich verarbeitet, aber das Artefakt resp. das physisch oder physikalisch Vorhandene kann vom Sinnesorgan fast nur übereinstimmend rezipiert werden. Mit dieser Annahme eng zusammen hängt jene, wonach die Fähigkeit zur Erkenntnis allen

Menschen gemein ist, also alle Menschen zu denselben Bewußtseinsinhalten wenn schon nicht gelangen, so gelangen können.

4.2. Eine optisch wahrgenommene Entität der außersprachlichen Wirklichkeit wird im Denken des Menschen mit einem begrifflichen Inhalt derart verbunden, daß ein Bewußtseinsbild entsteht. Diesem begrifflichen Inhalt ist sprachlich ein Formativ zugeordnet. Das Resultat dieser Relation ist die Benennung.

Eine optisch wahrnehmbare Entität erscheint niemals anders denn als markiert durch äußere Merkmale. Was immer nur irgend als Entität wahrzunehmen ist, wird demnach (1) benannt und (2) mit einem ihm eigenen Attribut versehen. Ein Gegenstand, der das optisch wahrnehmbare Merkmal "hell / luminos" besitzt, unterliegt fast derselben Rezeption bei allen Individuen - unabhängig davon, in welcher Sprache sie diese Wahrnehmung ausdrücken.

4.3. Da das Wortfeld "hell / luminos" ein adjektivisches ist, welches ebensowohl Adjektive wie Präsens- und participia perfecta mit adjektivischem Wert umfaßt, muß von vornherein in Betracht gezogen werden, daß es sich um Eigenschaften handelt, die vorzugsweise einer physikalischen Entität eignen. Ein gemeinsames Sem für alle Konstituenten des in Rede stehenden Feldes ist mithin 'Eigenschaft' / 'însuşire', und zwar, um genauer zu sein, eine 'optische Eigenschaft' / 'însuşire optică'. Da derlei Eigenschaften nicht nur im Falle von Körpern oder Gegenständen anzutreffen sind (- vgl. z.B. 'durchsichtige Luft' / 'aer transparent'; 'grelles Licht' / 'lumina vie'), ist das zweite gemeinsame Sem als 'von physikalischen Entitäten' / 'proprie entităţilor fizice' anzusetzen. Alternativen in diesem Fall sind (1) das Vorhandensein o d e r (2) das Fehlen eines Lichtgebers, weshalb das nächstfolgende Sem mit 'im Hinblick auf Licht' / 'referitor la lumina' zureichend beschrieben sein dürfte. Wir haben es demnach in dem betreffenden Wortfeld mit folgender Sememstruktur zu tun:

(1) 'optische Eigenschaft' / 'însuşire optică'

(2) 'von physikalischen Entitäten' / 'proprie entităţilor fizice'

(3) 'im Hinblick auf Licht' / 'referitor la lumină'.

Die Seme 'optische Eigenschaft' / 'însuşire optică', 'von physikalischen Entitäten' / 'proprie entităţilor fizice' sowie 'im Hinblick auf Licht' / 'referitor la lumina' treten dabei als Merkmale der Bedeutung aller

Lexeme auf, die diesem Feld angehören. Es handelt sich also um identifizierende Seme, welche im Bündel die semantische Dominante des Feldes "hell / luminos" repräsentieren. Auf der Ausdrucksebene entspricht dieser Dominante das Leitwort 'hell / luminos'.

4.4. Das Sem 'im Hinblick auf Licht' / 'referitor la lumina' zeugt vom Vorhandensein einer äußeren Lichtquelle oder der Eigenschaft der Entitäten, ihrerseits Licht zu erzeugen bzw. an und für sich selbst Licht zu sein. Eine weitere Markierung, die den Artefakten entspricht, ist demnach:

'selbst erzeugt' /		'nicht selbst erzeugt' /
	vs.	
/ 'produs de la sine'		/ 'neprodus de la sine'

Qualität und Intensität von selbst erzeugtem Licht hängt zwar von der Beschaffenheit des erzeugenden Körpers, also der Lichtquelle, resp. des Lichts selber ab. Für die Eigenschaften des Lichtes an sich ist die Beschaffenheit des erzeugenden Körpers jedoch nicht weiter von Bedeutung. D.h. daß es im Fall selbst erzeugten Lichts keine Möglichkeiten, Untergruppen oder Klassen zu bilden, mehr gibt. Das Sem 'selbst erzeugt' / 'produs de la sine' kann daher den Konstituenten eines ersten Teilfelds gemeinsam sein und zugleich mit Bezug auf die anderen Teilfelder als differenzierendes Merkmal opponiert werden.

Wird das Licht nicht selbst erzeugt, so fällt es von außen auf Körper, die ihrerseits an sich selbst lichtdurchlässig oder jedoch - undurchlässig sind, wobei die letzteren Körper das Licht entweder (1) ganz oder teilweise reflektieren oder (2) restlos absorbieren und daher dem Auge als dunkel resp. schwarz erscheinen. Ein weitere Differenzierungsmöglichkeit innerhalb des vom Sem 'nicht selbst erzeugt / neprodus de la sine' erzeugten Teilfelds ergibt sich mithin aufgrund des Kriteriums (Licht-) Durchlässigkeit bzw. Undurchlässigkeit physikalischer Körper, woraus sich die Opposition

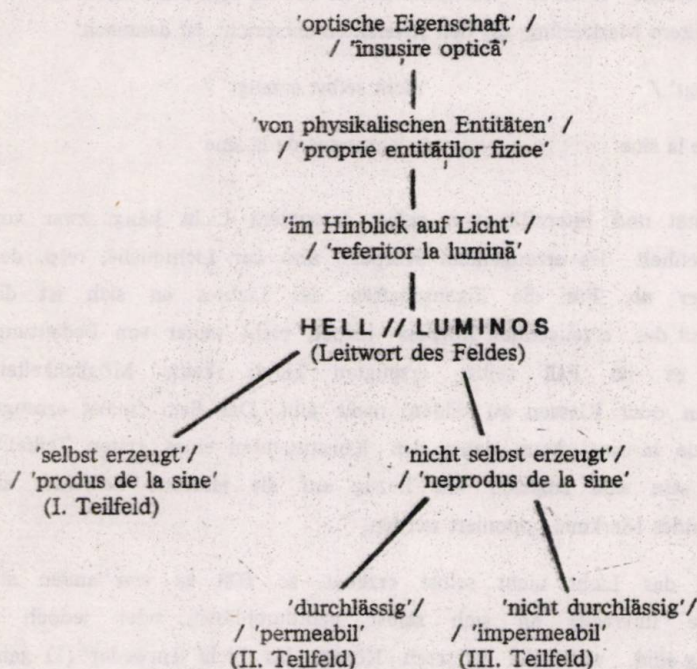
'durchlässig' /		'nicht durchlässig' /
	vs.	
'permeabil'		'impermeabil'

ableiten läßt.

Die Seme 'durchlässig' / 'permeabil' bzw. 'nicht durchlässig' / 'impermeabil' sind dabei differenzierendes Merkmal für eine ganze Reihe

von Konstituenten, die also zwei Teilfeldern, nämlich dem zweiten oder dem dritten, zuzuordnen sind.

4.5. Der Strukturgraph für die semantische Dominante beider Sprachen im Falle des adjektivischen Feldes "hell / luminos" stellt sich demnach, wie folgt, dar:

5.1. Obwohl man annehmen darf, daß die semantische Dominante für das Deutsche wie für das Rumänische identisch ist, wäre es möglich, daß die Gegenüberstellung der Konstituenten Lücken im rumänischen oder im deutschen Wortfeld ergibt, m.a.W. daß einige Konstituenten in der je anderen Sprache keine Entsprechung besitzen. Solche Lücken bereiten zumal bei der Übersetzung große Schwierigkeiten, da der Dolmetscher/Übersetzer unter den verschiedenen Möglichkeiten, sie qua Paraphrase zu schließen, diejenige auswählen muß, welche ihm ein Maximum an Kommunizierbarkeit zu gewährleisten scheint.

Im konkreten Wortfeld "hell / luminos" tauchen Lücken nur in der Reihe der Konstituenten des Rumänischen auf. Es handelt sich bei ihnen

durchweg um zufällige oder, um mit Wiegand <1964, S.696.> zu sprechen, "Spezifizierungslücken", für die durch Umschreibung, also unter Verwendung eines komplexeren sprachlichen Ausdrucks, okkasionelle Benennungen zum Teil ad hoc geschaffen werden können.

5.2. Die Sememstruktur des ersten Teilfelds führt auf das Lexem "leuchtend / strălucitor" als Leitwort, sowie, diesem nachgeordnet, auf die Lexeme

- helleuchtend (= sehr hell) / ?
- strahlend (= Strahlen aussendend, sehr hell) / ?
- scheinend (= anhaltend Helligkeit ausstrahlend) / ?
- gleißend (= mit fast schmerzhafter Helligkeit leuchtend) / ?
- blendend (= übermäßig hell, das Sehvermögen zeitweise beeinträchtigend)
/ orbitor
- grell (= in unangenehmer Weise <blendend> hell) / ?
- glühend (= ohne helle Flamme, rot <schwach> leuchtend) / incandescent
- glimmend (= ohne Flamme, schwach glühend) / ?
- flackernd, flack<e>rig (= unruhig, mit zuckender Flamme brennend) /
pâlpător
- funkelnd (= aufleuchtend, von ständig wechselndem Licht) / scânteietor
- flimmernd, flimmrig (= zittrig leuchtend, funkelnd) / licăritor
- blinkend (= funkelnd leuchtend) / sclipitor
- blitzend (= wiederholt oder schnell aufleuchtend) / ?

usw., wobei in bestimmten Kollokationen das Schließen der Lücken durchaus möglich ist.

Die erste Lücke taucht beim Lexem "helleuchtend" auf. Übersetzen läßt sich dieses Lexem einerseits durch das rumänische Leitwort des Teilfeldes, wie z.B. "helleuchtende Sonne" - "soare strălucitor", oder paraphrasierend, z.B. "helleuchtende Lampe" - "lampă foarte luminoasă", wobei das übergeordnete Leitwort des adjektivischen Feldes "hell / luminos" zu Hilfe genommen wird.

Das Lexem "strahlend" kann ebenfalls mit "strălucitor" wiedergegeben werden: "strahlender Sonnenschein" - "soare strălucitor", oder aber für "strahlendes Licht" -: "lumină radiantă".

Das deutsche "scheinend" hat keine direkte Entsprechung in der rumänischen Sprache. Die "scheinende Sonne" läßt sich jedoch, abermals das Leitwort des Teilfelds gebrauchend, mit "soare strălucitor" oder als "soare luminator" übersetzen, wobei die letztgenannte Variante weniger gebräuchlich ist.

"gleißend" kann durch die Paraphrase "foarte luminos, de o strălucire puternică, neplăcută" übersetzt werden. Ein "gleißendes Licht" entspräche mithin der "lumină foarte puternică, jenantă / supărătoare".

Dem deutschen Lexem "grell" läßt sich im allgemeinen das rumänische "viu" zuordnen. Um die unangenehm blendende Helligkeit, die z.B. ein "grelles Licht" verbreitet, zum Ausdruck zu bringen, muß aber erneut zu einer Paraphrase, nämlich "lumină vie / orbitoare, supărătoare prin puterea ei", gegriffen werden.

Das Lexem "glimmend" hat ebenfalls keine rumänische Entsprechung. "Glimmendes Feuer" resp. die "glimmende Zigarette" läßt sich übersetzen mit "focul care arde mocnit" bzw. "lumina slabă a țigării".

Für das Lexem "blinkend" weist das Rumänische zwar keine Lücke auf, in gewissen Kontexten, z.B. "blinkende Scheinwerfer", wird jedoch paraphrasierend übersetzt, und zwar mit "lumina intermitentă a farurilor".

Auch dem Lexem "blitzend" kann im Rumänischen kein spezifischer Konstituent zugeordnet werden. Die Übersetzung für "blitzendes Licht" (Blitzlicht beim Fotografieren) ergibt sich aus der Paraphrase "lumină artificială puternică pentru fotografiat, lumină de magneziu" <German-Român, 1966, S.185.>.

5.3. Das zweite Teilfeld besteht aus folgenden Konstituenten:

- transparent / transparent [als Leitwort]
- durchsichtig (= so beschaffen, daß man hindurchsehen kann) / străveziu
- durchscheinend, transluzent, transluzid (= so beschaffen, daß Licht hindurchfallen kann) / translucid

- klar (= durchsichtig, nicht trübe, und zwar in bezug auf Flüssigkeiten) /

limpede

Dieses Teilfeld weist als einziges keine Lücken auf. Grund dafür könnte (1) die an sich geringe Zahl von Konstituenten sein oder/und (2) die Tatsache, daß die Konstituenten dieser Reihe sich nur aufgrund sehr weniger Merkmale voneinander unterscheiden.

5.4. Das dritte Teilfeld umfaßt außer dem Leitwort "glänzend / lucitor" Elemente, die teils nur ihm, teils ihm und zugleich auch dem ersten Teilfeld als Konstituenten angehören. Sämtliche Überschneidungen, die sich zwischen dem ersten und dem dritten Teilfeld ergeben, sind in der folgenden Aufstellung mit einem Asteriskus <*> markiert.

- licht (= voll Helligkeit; von viel Licht erhellt) / ?
- hellicht (= sehr licht) / ?
- *gleißend (= stark und spiegelnd <metallisch> glänzend) / ?
- blank (= auf der Oberfläche glatt und glänzend; glänzend und sauber) / ?
- blitzblank (= sehr blank) / ?
- *blitzend (= /bläulich/ glänzend) / ?
- glitzernd (= im Licht immer wieder in kleinen, aber kräftigen silbrigen Funken vielfältig aufblitzend) / sticlitor
- *funkelnd (= Lichtreflexe von sich gebend) / scānteietor
- glimmernd (= schwach funkelnd) / ?
- flimmernd (= Licht in vielen kleinen, zitternden Punkten zurückwerfend) / licāritor
- schimmernd (= schwach glänzend) / ?
- schillernd (= in wechselnden Farben, Graden von Helligkeit glänzend) / irizant
- *blendend (= übermäßig helles Licht reflektierend, spiegelnd) / orbitor
- heiter (= <in bezug auf die Witterung> wolkenlos und hell) / senin
- beleuchtet (= mit Licht versehen) / luminat
- erleuchtet (= mit Licht erfüllt) / iluminat

- hellerleuchtet (= hell beleuchtet) / ?
- illumi~~n~~iert (= festlich erleuchtet) / ?
- angestrahlt (= von außen her <durch die Sonne oder Scheinwerfer,
Strahler> punktuell beleuchtet) / ?
- phosphoreszierend (= nach Bestrahlung, nach Einfall von Lichtstrahlen im
Dunkeln von selbst leuchtend) / fosforescent
- fluoreszierend (= bei Bestrahlung mit Licht- oder Röntgenstrahlen von
selbst leuchtend) / fluorescent

Wie aus der Liste erhellt, sind die Lexeme "gleißend", "blitzend", "funkelnd" und "blendend" dem ersten und dritten Teilfeld gemeinsam. Die Zugehörigkeit zu dem je bestimmten Teilfeld mit der ihm eigenen Sememstruktur, wirkt dabei jedoch monosemierend, so daß es sich zwar scheinbar um identische Elemente, in Wahrheit jedoch um verschiedene Konstituenten des einen oder des anderen Teilfeldes handelt.

Die erste Lücke taucht bei dem Lexem "licht" auf. Die beste Übersetzungsmöglichkeit bietet der Einsatz des Leitwortes "luminos", z.B. "lichter Raum" - "încăpere luminosă", "der lichte Schein der Kerze" - "raza luminosă a lumânării".

Das Lexem "hellicht" kann laut Wörterbuch German-Român <1966, S. 469.> als "pe deplin luminos" übersetzt werden, z.B. "hellichter Raum" - "o încăpere pe deplin (foarte) luminosă". Für die Fügung "am hellichten Tag" wird jedoch die Wendung "ziua-n amiaza mare" empfohlen.

Das Lexem "gleißend" kann im Rumänischen durch das Leitwort des Teilfeldes, so "in der Sonne gleißende Steine" mit "pietre lucitoare în soare", oder mittels "sclipitor", nämlich als "pietre sclipitoare în soare", wiedergegeben werden.

Das Lexem "blank" läßt sich, wie folgt, ins Rumänische übersetzen: "blankes Metall" - "metal lucitor / lucios"; "blanker Fußboden" - "podea lucitoare / lucind de curăţenie".

"blitzblank" kann paraphrasierend übersetzt werden: "blitzblanke Oberfläche" - "suprafaţă strălucitor de curată / lucind de curăţenie", wobei die Variante "lucind de curăţenie" der deutschen Fügung eher entspricht. Das Lexem "strălucitor" gehört nämlich dem ersten Teilfeld an und weist

daher das Merkmal 'selbst erzeugt' / 'produs de la sine' auf, welches dem deutschen Lexem fremd ist.

Auch "blitzend" vermag kein spezifischer Konstituent des Rumänischen zugeordnet zu werden. Die in der Sonne "blitzenden Glasscherben" lassen sich als "cioburi sticlitoare" oder durch Einsatz des Leitwortes als "cioburi lucitoare" wiedergeben.

Das deutsche "glimmernd", z.B. in "glimmernder Schiefer" oder "glimmernder Granit", hat als Übersetzungsmöglichkeit "ardezie licăritoare" bzw. "granit licăritor" oder die Umschreibung "ardezie / granit reflectând slab lumina".

Die Möglichkeit paraphrasierender Übersetzung gibt es auch im Falle von "schimmernd" (rumänisch "licărind slab", "reflectând slab și difuz lumina" oder "lucind slab"): "schimmerndes Blech", "schimmerndes Silber" kann daher übersetzt werden mit "tablă reflectând slab și difuz lumina" bzw. "argint licărind slab".

Das Lexem "hellerleuchtet" hat die Grundbedeutung 'erleuchtet'. Das Merkmal 'hell' kann im Rumänischen durch eine Ergänzung wiedergegeben werden, z.B. "ein hellerleuchteter Saal" - "o sală bine luminată".

"illuminiert" hat gleichfalls die Grundbedeutung 'erleuchtet'. Zudem enthält es das spezifische Merkmal 'festlich'. Der "illuminierte Saal" kann daher als "sala iluminată festiv" ins Rumänische übersetzt werden, wobei das Lexem "iluminat" den mit dem deutschen "erleuchtet" korrespondierenden Konstituenten darstellt.

Die Übersetzungsmöglichkeit für das Lexem "angestrahlt" ergibt sich aus der Paraphrase. Der "von der Sonne angestrahlte Berggipfel" kann ins Rumänische übersetzt werden als "piscul muntelui iluminat de razele soarelui". Das "bei Nacht von Scheinwerfern angestrahlte Schloß" entspricht im Rumänischen einem "castelul iluminat în timpul nopții de razele reflectoarelor" oder einem "castelul iluminat în timpul nopții cu raze de reflector".

6. Wie die vergleichende Untersuchung des konkreten Wortfeldes "hell / luminos" gezeigt hat, gibt es zwar nicht immer die Möglichkeit einer direkten (Wort-für-Wort-)Übersetzung aus dem Deutschen ins Rumänische. Ausnahmslos läßt die scheinbare Lücke im Wortfeld sich jedoch durch entsprechende Paraphrasierungen schließen.

Nicht zuletzt, diese für zufällige Lücken im Wortfeld vorgeschlagenen Lösungen, wie sie bei einer gründlichen Analyse stets gleichsam mit abfallen, erweisen die kontrastive Untersuchung von Wortfeldern als durchaus nicht linguistisches Glasperlenspiel, sondern nützliches Hilfsmittel für den Bereich des Dolmetschens wie des Übersetzens.

BIBLIOGRAPHIE

Duden. *Deutsches Universalwörterbuch A-Z*. Mannheim Wien Zürich, Dudenverlag, 1989.

Wahrig, G., *Deutsches Wörterbuch*. Gütersloh München, Bertelsmann Lexikonverlag, 1991.

Dictionarul explicativ al limbii române. București, Editura Academiei, 1984.

Breban, V., *Dictionarul general al limbii române*. București, Editura Enciclopedică, 1992.

Dictionar German-Român. București, Editura Academiei, 1966.

Dictionar Român-German. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1990.

* * *

1984, Bidu-Vrânceanu, A./ Forăscu, N., *Modele de structurare semantică*, Timișoara.

1986, Bidu-Vrânceanu, A., *Structura vocabularului limbii române contemporane*, București.

1965, Chomsky, N., *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge.

1978, Coseriu, E., *Probleme der strukturellen Semantik*, Tübingen.

1974, Evseev, I., *Semantica verbului*, Timișoara.

1965, Filipeș, J., *Zur Theorie und Methode der lexikologischen Forschung*, In: Zeichen und System der Sprache, 3. Bd., Berlin.

1981, Forăscu, N., *Probleme ale analizei semice în studiul sinonimiei adjectivale*. In: *Semantică și semiotică*, București.

1974, Lehrer, A., *Semantic Fields and Lexical Structures*, Amsterdam London.

1985, Lucuta, Y., *Zur kontrastiven Analyse semantischer Felder im Deutschen und Rumänischen, 1. Teil: Die Struktur der semantischen Felder*. In: *Seminarul de lingvistică 24*, Timișoara.

- 1986, Lucuta, Y., *Zur kontrastiven Analyse semantischer Felder im Deutschen und Rumänischen, 2. Teil: Die Konstituentenanalyse*. In: Seminarul de lingvistică 31, Timișoara.
- 1980, Lyons, J., *Semantik I*, München.
- 1931, Trier, J., *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes. Die Geschichte eines sprachlichen Feldes, Band 1: Von den Anfängen bis zum Beginn des 13. Jahrhunderts* Heidelberg.
- 1974, Wiegand, H. E., *Lexikalische Strukturen II*. In: Lehrgang Sprache, Einführung in die moderne Linguistik, Tübingen.

LACUNE SI MODALITĂȚII DE TRADUCERE A ACESTORA ÎN CÂMPUL LEXICAL "HELL / LUMINOS"

(Rezumat)

Lucrarea de față reprezintă o contribuție adusă descrierii câmpurilor semantice, anume "lacunelor" lexicale care apar în aceste câmpuri și modalitățile de traducere a acestora. Câmpul semantic supus studiului este unul adjectival: "hell/luminos". Studiul contrastiv pentru limba germană și limba română al acestui câmp are menirea de a scoate în evidență particularitățile lexicale ale celor două limbi precum și aceea de a oferi propuneri concrete pentru traducere.

LITERATURĂ, ISTORIE LITERARĂ, STILISTICĂ
**LA FIGURE DU DICTATEUR DANS LES ROMANS
FRANÇAIS ET ANGLAIS (1918-1984)**

par
ALAIN VUILLEMIN
Université d'Artois

Manifeste ou voilée, dissimulée ou flamboyante, la figure du dictateur occupe une place à part, singulière et paradoxale, parmi les mythes littéraires contemporains dans les romans français et anglais qui ont été écrits ou publiés entre 1918 et 1984. Ce mythe, politique et historique tout d'abord, paraît surgir en effet dans la littérature européenne entre les deux guerres mondiales, à partir de 1917, lorsque la révolution russe provoque l'instauration en Europe, par contagion ou par réaction, de nombreuses dictatures nouvelles, les unes « révolutionnaires » et les autres « réactionnaires ». La nature unique, secrète et « totalitaire », de ces nouveaux régimes politiques autoritaires ne commencera à être reconnue lentement par les historiens et par les politistes qu'à partir de 1945, lorsque l'effondrement du nazisme en Allemagne et la consolidation des systèmes communistes en Russie et dans les pays de l'Est en feront apparaître brusquement les similitudes. Il en a résulté des traces profondes dans la mémoire collective des peuples, bien au-delà d'ailleurs de 1984. Mais, c'est peut-être entre 1918 - plus précisément à partir de 1922 - et 1984 que se constitue dans la littérature française et anglaise ce mythe particulier, ceci depuis *La Verge d'Aaron* (*Aaron's Rod*, 1922) de D.H. Lawrence et *La Cavalière Elsa* (1922) de P. Mac Orlan à *Russian Revolution 1985. A contemporary fable* (1983) de D. Downing à *La République populaire de France 1949-1981* (1984) de M. Goldring ou *Il était une fois Napoléon* (1983) de J. Delteil en passant par *Le Serpent à plumes* (*The Plumed Serpent*, 1926) de D.H. Lawrence, *Les Conquérants* (1928) d'A. Malraux, *Contrepoint* (*Point Counterpoint*, 1928) et *Le Meilleur des Mondes* (*Brave New World*, 1932) d'A. Huxley, *L'Homme à cheval* (1943) de P. Drieu La Rochelle, *Le Zéro et l'Infini* (*Darkness at noon*, 1940) d'A. Koestler, *1984* (*Nineteen Eighty-four*, 1949) de G. Orwell, *1984-85* d'A. Burgess qui fut d'abord publié en français en 1979 puis en anglais en 1980 sous le titre *1985, Un Testament de Staline* (1956) de J. Cau, *Le Bonheur nazi ou la mort des autres* (1972) de M. Rachline ou *Le Transport de A.H.* (*The Portage to San Cristobal of A.H.*, 1981) de G. Steiner. Ces quelques titres ne sont que des points de repère. Des milliers de livres, des centaines de romans,

des dizaines de films¹ ont été consacrés à l'évocation des dictateurs historiques en France comme en Angleterre pendant cette période. La production a été énorme. Comment se présente cette « figure » originale dans cette immense littérature ? Dans quelle mesure ce mythe moderne, composite, méconnu et symbolique, renvoie-t-il à l'existence d'un archétype, d'un symbole premier, originel ou originaire du pouvoir absolu ?

I. DES REPRESENTATIONS COMPOSITES.

Ce mythe du dictateur est composite, en particulier, dans la perception que les écrivains français et anglais s'en sont faite d'emblée. Dès l'origine, dès les premiers ouvrages où commencent à apparaître des allusions à telle ou telle dictature contemporaine, les références et les représentations s'entremêlent, en juxtaposant volontiers toutes sortes de considérations politiques et religieuses, anciennes et modernes, sur les dictateurs.

Ce mythe est, en effet, en premier lieu « politique » puisqu'un « dictateur » désigne par définition, au sens strict, en français comme en anglais (« dictator ») quelqu'un qui dicte sa volonté et, d'une manière plus étendue, tout individu (ou groupe d'individus) qui concentre(nt) entre ses (leurs) mains tous les pouvoirs qui existent à un moment donné dans une société déterminée, et qui les exerce(nt) sans aucun contrôle. Un dictateur n'est pas nécessairement un individu isolé. Il peut être seulement « le masque sous lequel [un groupe, une classe, une clique], un parti choisit de se montrer au monde »², observe G. Orwell à ce sujet dans *1984*. C'est aussi l'exercice abusif de ces pouvoirs qui en rend la nature illégitime. En cet abandon à la puissance, à « l'impulsion de puissance »³, D.H. Lawrence voyait un idéal exaltant en 1922, dans son roman, *La Verge d'Aaron*, ceci sous l'influence des écrits philosophiques de F. Nietzsche. Cette conviction inspirera par la suite toute une tradition, illustrée en Angleterre par les écrits et les professions de foi d'O. Mosley dont la silhouette apparaîtra en 1928 dans *Contrepoint* d'A. Huxley, sous les traits d'un personnage, Everard Webley, et dont le souvenir subsistera encore, en 1979, dans *1984-85* d'A. Burgess, amalgamé à la figure de T.E. Lawrence à travers un autre personnage, le colonel Lawrence, dit « El

¹ voir Alain, Vuillemin, *Le dictateur ou le dieu traqué dans les romans français et anglais de 1918 à 1984*, Paris, Méridiens-Klincksieck, 1989, 333 p.

² George, Orwell, 1984, Paris, Gallimard, 1950, Rééd. Le livre de poche, 1964, p. 302.

³ David Herbert, Lawrence, *La Verge d'Aaron (Aaron's Rod, 1922)*, Paris, Gallimard, 1935, p. 365.

Orens ». La même croyance inspirera en France tout un mouvement d'idées analogues, manifestes dans *Un homme à cheval* de P. Drieu La Rochelle en 1943 et aussi dans les écrits de R. Brasillach, de L.-F. Céline et de J. Rebattet, condamnés à la libération en 1945. A l'inverse, sous l'influence de la lecture des textes doctrinaires de K. Marx, de F. Engels et de V.I. Lénine, et plus encore sous l'effet du triomphe de la révolution bolchevique en Russie en 1917, nombre d'intellectuels anglais et français cédèrent entre 1920 et 1930, pendant la « décade rose », à la fascination du stalinisme et du « Dieu rouge », de J. Staline, comme le montrent par exemple les essais réunis par R. Crossman dans *Le Dieu des Ténèbres* (1965), dans les analyses de N. Wood dans *Communism and British Intellectuals* (1959), de D. Cauter dans *Communism and the French Intellectuals* (1964) et enfin dans les témoignages respectifs d'auteurs exilés, d'A. Koestler dans *Le Zéro et l'Infini* (1940) à la trilogie de M. Sperber : *Et le buisson devint cendres* (1949), *Plus profond que l'abîme* (1950), *La baie perdue* (1953). Il en a résulté quelquefois des oeuvres d'un syncretisme étonnant, surtout après la seconde guerre mondiale, par exemple dans *Les Yeux d'Ezéchiel se sont ouverts* (1949) et *La Fosse de Babel* (1962) de R. Abellio, dont le « communisme sacerdotal »⁴ veut amalgamer et transcender toutes les formes de totalitarisme, présentes et futures.

Car ce mythe du dictateur est aussi profondément religieux. Il l'est même depuis toujours. L'origine en remonterait « à un fonds archaïque d'institutions religieuses et politiques indo-européennes, antérieures peut-être au IIIe millénaire avant J.-C. »⁵. En effet, d'après E. Benveniste, le « dictateur » aurait été chez les peuples indo-européens celui qui aurait eu le pouvoir d'énoncer le « dix- », celui qui aurait montré aux autres, avec insistance, « par la parole (...), avec autorité, ce qui doit être »⁶. Cette souveraineté, sacrée, ne se confond pas avec celle du roi, le « rex », qui était primitivement le grand prêtre « qui avait autorité pour tracer les emplacements des villes et déterminer les règles de droit »⁷. Le « dix » et le « rex » renverraient ainsi à des conceptions de la souveraineté opposées, ou encore à une bipartition de la fonction

⁴ René, Abellio, *Les Yeux d'Ezéchiel se sont ouverts*, Paris, Gallimard, 1949, p. 25.

⁵ Alain, Vuillemin, *Le dictateur ou le dieu truqué dans les romans français et anglais de 1918 à 1984*, Paris, Méridiens-Klinsieck, 1989, p. 19.

⁶ Emile, Benveniste, *Vocabulaire des institutions indo-européennes : pouvoir, droit, religion*, Paris, Minit, 1969, t II, p. 108 - 109.

⁷ *Ibid.*, p. 9.

souveraine qu'un autre auteur, G. Dumézil, croit déceler dans *Les Dieux Souverains des Indo-Européens* et qui se trouverait incarnée en des couples divins, celui du « Souverain terrible »⁸ et du « Souverain juriste »⁹, Mithra-Varuna ou Jupiter-Fides. Ces analyses sont mêlées à beaucoup d'hypothèses. On en trouve cependant un écho lointain dans un roman de J. Green, *Varouna*, en 1940. Mais l'on connaît mal ce que furent ces conceptions oubliées de la divinité chez les peuples proto-italiques et proto-aryens, qui faisaient « d'un individu, en certaines circonstances, un dieu souverain parmi les hommes »¹⁰. Ce dieu originel reste un dieu obscur. Seule la racine « deik/dik » du mot « dictateur » conserve ce souvenir d'un premier état archaïque, immémorial, de la figure du dictateur, encore vivace cependant jusqu'au Ve siècle avant J.-C. en Italie chez les Osques, les Sabelliens et les Italiotes. La conception des premiers Romains, vers 509-501 avant J.-C., paraît beaucoup plus laïcisée en comparaison, même si le pouvoir du dictateur romain est sacré, « sacer ». Pour les fondateurs de la République romaine, la dictature n'était en droit strict qu'une magistrature extraordinaire, exceptionnelle, qui visait à reconstituer d'une manière temporaire l'autorité absolue des anciens rois étrusques, pour faire face soit à une grave menace extérieure soit à une crise intérieure. Dès le IIe siècle avant J.-C., toutefois, l'institution est dénaturée et les dictateurs du Ier siècle avant J.-C. ne s'inscrivent pas du tout dans cette tradition républicaine initiale. Ils ne sont que des chefs de guerre qui profitent des guerres civiles qui ravagent alors la République pour s'efforcer de pérenniser et de légitimer un pouvoir personnel conquis par la force, la violence, les exactions, les proscriptions et les massacres. La dictature de L. Sylla en 82-79, la « dictature perpétuelle » de J. César instituée en 44, le « principat » d'Auguste en 31 consacrent seulement l'émergence d'un nouveau système politique, le Césarisme qui deviendra ensuite l'Empire, en 14, avec Tibère. Et sous l'Empire, les empereurs se feront désormais vouer un culte de leur vivant même, à l'exemple des pharaons égyptiens et des despotes orientaux, assyriens ou mésopotamiens. Ce rappel n'est pas inutile. Il permet de comprendre comment des dictateurs modernes, notamment B. Mussolini, se sont ouvertement réclamés du césarisme entre 1922 et 1943 en pratiquant un amalgame contestable pour

⁸ George, Dumézil, *Les Dieux souverains des Indo-Européens*, Paris, Gallimard, 1977, p. 79.

⁹ *Ibid.*, p. 79.

¹⁰ Alain, Vuillemin, *Le dictateur ou le dieu truqué dans les romans français et anglais de 1918 à 1984*, Paris, Méridiens-Klinsieck, 1989, p. 209.

mieux camoufler la nature exacte de leur propre dictature. On en trouve ainsi un écho étouffé dans *La Dictature de Mr. Parham* (*The Autocracy of Mr. Parham*, 1930) d'H.G. Wells, et une analyse, beaucoup plus lucide, dès 1939, chez un auteur italien au moins, I. Silone, dans son *Ecole des dictateurs* (*La Scuola dei dittatori*).

Une longue rupture se produit ensuite, un « singulier hiatus entre Rome et notre XXe siècle (...) le siècle des dictatures »¹¹, un siècle où resurgissent des formes de dictature complètement nouvelles. C'est un principe autoritaire nouveau, le « totalitarisme » qui émerge en effet des révolutions et des contre-révolutions qui éclatent en Europe, en Russie, en Allemagne, en Hongrie, en Pologne, dans les Etats baltes après la première guerre mondiale. Sa réalité et son originalité ont été discutées pendant longtemps par les historiens, les philosophes et les sociologues. On commence néanmoins à s'accorder, en cette fin du XXe siècle, pour considérer désormais le stalinisme, le fascisme et le nazisme comme autant d'aspects à la fois complémentaires et antagonistes d'un phénomène historique unique, identique, le « totalitarisme » ou les « dictatures totalitaires ». Le « phénomène stalinien »¹², à savoir la dictature de J. Staline qui aurait été pour l'un de ses biographes, I. Deutscher, « le dictateur par excellence »¹³, les phénomènes fascistes, du fascisme de B. Mussolini en Italie au franquisme de F. Franco en Espagne, le national-socialisme d'A. Hitler en Allemagne, tous ces systèmes politiques fondés sur l'autorité d'un être d'exception, un « secrétaire général », un « duce », un « caudillo » ou un « führer », n'auraient eu d'autre but que la « subordination totale et absolue, planifiée et philosophiquement cohérente de l'individu au collectif »¹⁴, comme le constate A. Burgess dans son livre 1984-85. Ce phénomène serait à son tour religieux, en un sens très large, si l'on suit alors les analyses d'historiens américains ou allemands, comme R.G. Waite dans *The Psychopathic God : Adolf Hitler*¹⁵ ou H. Sabais dans *Des Dieux, des Empereurs, des*

¹¹ Pierre, Brunel, "Préface", in Alain Vuillemin : *Le dictateur ou le dieu truqué dans les romans français et anglais de 1918 à 1984*, Paris, Méridiens-Klincksieck, 1989, p. 10.

¹² Voir Jean, Ellenstein, *Histoire du phénomène stalinien*, Paris, Grasset, 1976.

¹³ Isaac, Deutscher, *Staline (Stalin : a political biography)*, Oxford, Oxford University Press, 1949-1973), Paris, Gallimard, 1967, p. 521.

¹⁴ Anthony, Burgess, 1984-85, Paris, Laffont, 1979, p. 20.

¹⁵ voir Waite, R.G., *The Psychopathic God : Adolf Hitler*, New-York, Basic Books, 1977.

*Dictateurs*¹⁶, ou encore de sociologues français comme R. Caillois à propos du pouvoir charismatique d'A. Hitler¹⁷ ou J.-P. Sironneau dans *Sécularisation et Religions politiques*¹⁸. Les dictateurs seraient des « dieux vivants ». Le pouvoir absolu prêté aux dictateurs procéderait d'une conception religieuse de l'autorité et de la souveraineté. Le stalinisme, le nazisme seraient deux religions politiques, deux cultes frelatés du pouvoir. Ces doctrines modernes retrouveraient ainsi d'une manière inattendue quelque chose d'une conception primitive, archaïque et oubliée mais auréolée de religiosité et de sacré, du pouvoir absolu.

Plus d'un dictateur a utilisé la manière dont un projet politique peut caricaturer une foi religieuse, singer une religion, sécréter une idolâtrie. Le recensement effectué en 1984 par A. Conte dans *Les Dictateurs du XXe siècle* le démontre d'une façon surabondante. Les dictateurs sont des « dieux truqués »¹⁹, de faux dieux dont les représentations amalgament les traits les plus composites et les plus contradictoires pour mieux se dissimuler.

II. DES REPRESENTATIONS MECONNUES

Si les grandes dictatures historiques de ce XXe siècle ont engendré une mythologie politique impressionnante dont A. Reszler a esquissé un rapide inventaire en 1981 dans son livre sur *Les Mythes politiques modernes*²⁰, le mythe du dictateur reste par contre fort peu étudié dans les romans français et anglais. L'on connaît mieux sa fortune dans le roman nord-américain en langue anglaise ou dans la littérature hispano-américaine en langue espagnole grâce aux travaux de J. Blotner sur *The Modern American Political Novel*²¹ ou de P. Verdevoye sur *"Caudillos", "Cacique" et Dictateurs dans le roman historique*

¹⁶ Voir Sabais, H., *Des Dieux, des Empereurs, des Dictateurs*, [Götter, Kaiser, Diktatoren, 1965], Paris, Casterman, 1971.

¹⁷ Voir Caillois, R., "Le Pouvoir charismatique : Adolf Hitler comme idole", in *Quatre essais de sociologie contemporaine*, Paris, Perrin, 1951.

¹⁸ Voir Sironneau, J.P., *Sécularisation et Religions politiques*, Paris, Mouton, 1982.

¹⁹ voir Pierre, Suragne, *Le dieu truqué*, Paris, Fleuve noir, 1974 et Vuillemin (Alain) : *Le dictateur ou le dieu truqué dans les romans français et anglais de 1918 à 1984*, Paris, Médiéris-Khincsieck, 1989.

²⁰ voir Reszler, A., *Mythes politiques modernes*, Paris, P.U.F., 1981.

²¹ Blotner, J., *The Modern American Political Novel 1900-1960*, Austin-London, University of Texas Press, 1966.

hispano-américain²². Ce n'est pas avant 1988 qu'un premier article intitulé le « Dictateur » et paru dans le *Dictionnaire des mythes littéraires*²³ publié sous la direction de P. Brunel fait découvrir l'ampleur de la figure, exploré en 1986 par une thèse soutenue à Paris, en Sorbonne²⁴. Le mythe reste méconnu, peut-être parce que ses dénominations sont trop insaisissables, ambiguës et littéraires.

Le mot « dictateur » est rarement employé par les écrivains, qu'ils soient anglais ou français. Il existe un film très connu intitulé *Le Dictateur*, en anglais *The Great Dictator* (littéralement "Le Grand Dictateur"), tourné aux Etats-Unis en 1940 par l'auteur britannique Charlie Chaplin. Il a existé au théâtre, en France, une pièce, *Le Dictateur* de J. Romain, jouée en 1926. Il n'est par contre aucun roman français ou anglais qui s'intitule *Le Dictateur*, à l'exception d'une brève nouvelle, *Le Dictateur* de F. de Miomandre publiée en 1926 dans une revue : *Les Oeuvres libres*. La figure du dictateur semble ainsi absente en apparence de la littérature moderne. Et pourtant, les romans français et anglais sont pleins de dictateurs. Ils sont seulement désignés autrement. Déjà, dans l'histoire, les dictateurs historiques ont préféré se faire appeler des « Chefs », des « Guides », des « Leaders », des « Duce », des « Dutor », des « Führer », des « Caudillos » ou encore des « Conducator ». Dès lors, en des romans, il est possible de tout associer aux dictateurs. Certains écrivains français ou francophones, P. Grainville dans *Les Flamboyants* en 1976, Sony Labou Tansi dans *La Vie et dentie* en 1979, sont allés très loin pour désigner des personnages de dictateur par une foule d'expressions synonymes ou métaphoriques, jusqu'à les métamorphoser en des « roi(s) de l'analogie et du travestissement »²⁵. Il est ainsi devenu traditionnel en quelque sorte de présenter un dictateur comme un « conquérant » lorsqu'il cherche à s'emparer du pouvoir, comme un « maître », un « prince », un « suzerain » ou un « protecteur » lorsqu'il l'exerce. Il arrive aussi que, dans la hiérarchie des sociétés modernes, ce « N°1 » se transforme en un « administrateur », un

²² Verdevoye, P. et alii, "Caudillos", "Caciques" et Dictateurs dans le roman historique hispano-américain, Paris, Ed. Hispaniques, 1978.

²³ voir Vuillemin, A. "Dictateur", in Brunel (P.) et alii : *Dictionnaire des Mythes Littéraires*, Paris-Monaco, Ed. du Rocher, 1988, p. 429 - 437.

²⁴ Voir Alain, Vuillemin, *La figure du dictateur ou le dieu truqué dans les romans français et anglais de 1918 à 1984*, Paris, Université de Paris-Sorbonne (Paris IV), 1986, 2 vol.

²⁵ Patrick, Grainville, *Les Flamboyants*, Paris, Seuil, 1976, p. 38.

« gouverneur », un « technocrate », un « directeur », un « général », un « maréchal », un « président » ou un « secrétaire général ». Dans le domaine religieux, un dictateur devient souvent un « initiateur », un « sauveur », une « idole », un « dieu » ou un « fétiche », à moins qu'il ne se contente de demeurer un « grand prêtre », un « pontife », un « inquisiteur », un « renégat », ou un « seigneur des mouches »²⁶. Il se produit aussi que ces "grands de ce monde" soient désignés par un sobriquet, le « khédive », le « parrain », ou encore par une caractéristique particulière, « le grand frère » ou « l'homme à cheval ». Les initiales, « N » pour Napoléon ou « A.H. » pour Adolf Hitler, les prénoms « Napoléon », les patronymes « Hitler », « Mussolini », les pseudonymes, « Staline » ("acier") se transforment volontiers en autant de synonymes. Le processus est d'ailleurs sans fin. L'apothéose de J. Staline lors du XVIIe Congrès du Parti Communiste de l'Union Soviétique en 1934, en Russie, montre à quels excès dithyrambiques le culte de la personnalité a pu aboutir historiquement. Staline était pour ses thuriféraires une « figure légendaire », un « chef aimé », un « penseur génial », le « chef du prolétariat mondial », un « colosse d'acier », un « grand pilote », le « grand architecte », le « plus grand des théoriciens », le « meilleur », le « génial pilote de la révolution ». « La déclinaison du superlatif [était] de rigueur »²⁷. Bien qu'absent, le substantif « dictateur » devient ainsi une sorte de métaphore absolue, centrale et tue, refoulée, à laquelle n'importe quelle autre expression devient susceptible de renvoyer sans aucune restriction, par l'intermédiaire d'un nombre infini de transpositions, de décrochements, de déplacements et de substitutions de sens. La démarche reste toutefois parfaitement équivoque. En effet, la figure du dictateur est présente en chacune de ces dénominations mais elle y est aussi absente en même temps. Dès lors, pour cette raison, il est difficile d'identifier avec certitude les romans qui prétendent évoquer des dictatures.

Il est aussi des interdictions secrètes. Les dictateurs sont par définition des allégories vivantes, des représentations concrètes, anthropomorphiques, de la souveraineté. En sa personne, un dictateur incarne la manifestation d'une croyance en un principe d'autorité. Peu importe que l'on y adhère ou qu'on le refuse, mais un dictateur personnifie chaque fois une conception particulière de

²⁶ voir William, Golding, *Sa majesté-des-Mouches* (*Lord of the Flies*, London, Faber & Faber, 1954), Paris, Gallimard, 1956.

²⁷ Boris, Souvarine, *Staline. Aperçu historique du bolchévisme*, Paris, Plon, 1935, p. 481.

l'exercice du pouvoir absolu ou totalitaire. Les mots « dictateur » en français et « dictator » en anglais, leurs termes synonymes, les dénominations qui en sont dérivées, les substituts qui en sont imaginés, n'en sont jamais ensuite que des traductions plus ou moins précises. Ces écarts, ces approximations font que ce principe d'autorité est toujours présenté ou représenté dans un roman par une autre expression que ce qui en serait la désignation propre. Comme le ressentent G. Orwell et A. Burgess dans 1984 et dans 1984-85 à propos de leurs réflexions sur le « novlangue » ("Newspeak"), cette langue totalitaire que le « Grand Frère », « Big Brother », aurait essayé d'imposer dans une Angleterre socialiste en une année 1984 imaginaire, une imposture inhérente au langage ferait de la figure du dictateur un ensemble de représentations allégoriques insaisissables, sans cesse en train de se transformer et sans cesse en train de se dérober sous toutes sortes d'apparences, toujours plus fallacieuses, toujours plus trompeuses et toujours plus mensongères. Les façons de nommer les dictateurs sont ainsi infinies. « Une masse continuellement accrue de titres nouveaux, d'expressions figurées, de dénominations allégoriques ou analogiques en altère sans arrêt la perception »²⁸. Mais, si le mot « dictateur » est tu, la réalité demeure et l'interrogation se déplace. Ces figures, ces arrangements ou ces recombinaisons de mots ou de désignation doivent avoir un sens. Lequel ? L'on sent que, sous une dictature, tout est signe mais « signe de quoi ? »²⁹, se demande M. Tournier en 1970 dans *Le Roi des Aulnes*. Ces signes renvoient-ils à un « mystère (...) unique »³⁰ que les hommes et les peuples verraient avec des yeux différents, comme l'imaginait D.H. Lawrence dans *Le Serpent à plumes* dès 1926 ? à une espèce de « terrible et mystérieuse unité entre les êtres, les phénomènes et les événements »³¹, bref entre les dictateurs et les dictatures ? Une dictature insidieuse, terrible et impitoyable, une dictature des mots et des silences du langage s'exerce ainsi sur les esprits, et se révèle d'autant plus dangereuse que les individus ordinaires en sont inconscients comme le constatait en 1973 J.M.G. Le Clézio dans (*Les Géants*) : "Personne ne s'en

²⁸ Alain, Vuillemin, *La figure du dictateur ou le dieu truqué dans les romans français et anglais de 1918 à 1984*, Paris, Méridiens-Klinsieck, 1989, p. 30.

²⁹ Michel, Tournier, *Le Roi des Aulnes*, Paris, Gallimard, 1970, p. 152.

³⁰ Lawrence, D.H., *Le Serpent à Plumes*, Paris, Stock, 1931, (rééd. 1971), p. 278.

³¹ Alain, Vuillemin, *La figure du dictateur ou le dieu truqué dans les romans français et anglais de 1918 à 1984*, Paris, Méridiens-Klinsieck, 1989, p. 30.

doutait. Les gens parlaient, et ils croyaient qu'en parlant ils étaient libres. Mais ils ne savaient pas que les mots du langage étaient tués tout de suite" observe-t-il. Jusqu'à quel point réussit-on à analyser la figure du dictateur et des romans qui restent encore faits de mots ?

Ces représentations restent en effet très construites en des œuvres littéraires. Aux distorsions précédentes induites par la langue et le langage s'ajoutent de surcroît en des romans des effets de réfraction provoqués par le travail d'élaboration esthétique des écrivains. Selon leurs intentions, les conceptions du roman, le choix des sujets, l'enchaînement des thèmes, la composition des intrigues, la conduite des actions, le traitement des épisodes, la construction des personnages, l'utilisation des images et des symboles, les auteurs peuvent évoquer des dictatures tantôt d'une manière centrale ou décentrée, tantôt d'une façon directe, réaliste ou historique, ou encore imagée, transposée, métaphorique voire poétique. (*Les Géants*) de J.M.G. Le Clézio étendent par exemple l'empire des dictateurs à la pensée, à la société, au monde entier. *Les Puissances des Ténèbres* (*Earthy Powers*, 1980), d'A. Burgess et *La Fosse de Babel* de R. Abellio essaient d'en comprendre les explications ou les justifications métaphysiques, *S'il était minuit dans le siècle* (1939) de V. Serge, *Le Zéro et l'infini* (1940) d'A. Koestler, *Mon village à l'heure allemande* (1945) de J.-L. Bory, *Education européenne* (1945) de R. Gary, *La Mort est mon Métier* (1952) de R. Merle, *Les Jours de notre mort* (1947) de D. Rousset, *Le Temps des morts* (1953) de P. Gascar, *Le Dernier des Justes* (1959) d'A. Schwarz-Bart, *La Nuit* (1958), *Le chant des morts* (1966), *Le Cinquième fils* (1983) d'E. Wiesel en décrivent l'expérience terrible, en France, entre 1940 et 1944, sous l'occupation allemande. *Les Hommes dans la prison* (1930), *Les Derniers temps* (1946), *L'Affaire Toulaev* (1948), *Les Révolutionnaires* (1967) de V. Serge, 1984 (1949) de G. Orwell, *Un Testament de Staline* (1956) de J. Cau, *Travels in Nihilon* (1971) d'A. Sillitoe, *Russian Hide-and-Seek* (1980) d'E. Ambler évoquent la réalité du régime stalinien avant et après la seconde guerre mondiale. *Temps futurs* (*Ape and Essence*, 1949) d'A. Huxley, *Le Dernier rivage* (*On the Beach*, 1957) de N. Shute et les quatre volumes de *Canopus en Argos* (*Canopus in Argos*, 1979-1982) de D. Lessing sont des récits d'anticipation qui en projettent l'avenir en des perspectives infinies. Jusqu'à quel point ces livres sont-ils homogènes ? Comment se situe en ces écrits le désir de percer l'âme des

³² J.M.G. Le Clézio, *Les Géants*.

dictateurs en les imaginant « revêtu(s) d'un pouvoir absolu »³³ ? Dans quelle mesure les formes d'expression ou d'allusion rampantes ou étouffées en seraient-elles plus ou moins significatives que des transformations fulgurantes ou flamboyantes ? En ce sens aucun des choix faits par les romanciers français ou anglais n'est indifférent.

La figure du dictateur se nourrit ainsi en ces romans de représentations souvent méconnues. Un interdit pèse sur l'emploi du mot « dictateur », condamné et discrédité dès l'Antiquité, dès 44 avant J.-C., comme le rapporte Tite-Live dans son *Histoire romaine*, quand J. César, le premier et l'unique « dictateur perpétuel » de la République romaine, fut assassiné, « voué à l'exécration publique »³⁴ et « la dictature (...) abolie à jamais »³⁵. Dès lors, user de ce terme dans un roman, qui reste également une oeuvre inventée, imaginée, ne donne jamais l'assurance de dévoiler des représentations qui donnent l'impression de se dérober aussitôt.

III. DES REPRESENTATIONS SYMBOLIQUES

Du *Serpent à plumes* de D.H. Lawrence et du *Camp du matin* (*The Courts of the Morning*, 1929) de J. Buchan au *Testament de Staline* de J. Cau, aux *Flamboyants* de P. Grainville ou au *Transport de A.H.* de G. Steiner, les dictateurs sont décrits volontiers comme des dieux nouveaux, affrontés à des puissances adverses en un univers en proie au chaos. Ils surgissent du néant, triomphent puis disparaissent. Ce faisant, les écrivains retrouvent la structure d'un mythe premier, fondateur, présent dans une sorte d'immense « testament »³⁶ dictatorial mal connu, hérétique, apocalyptique et peut-être archétype.

En effet, de l'aveu même des auteurs, on peut retrouver parmi les romans français et anglais où apparaissent des dictateurs un « apostolat »³⁷ dans *La*

³³ Michel, Tournier, *Vendredi ou les limbes du Pacifique*, Paris, Gallimard, 1972, p. 8.

³⁴ Tite-Live, *Historien romains*, Paris, Gallimard, 1968, t. I, p. 638.

³⁵ *Ibid.*, t. I, p. 638.

³⁶ Alain, Vuillemin, *La figure du dictateur ou le dieu truqué dans les romans français et anglais de 1918 à 1984*, Paris, Méridiens-Klincksieck, 1989, p. 247 et sq.

³⁷ Herbert G., Wells, *La Dictature de Mr. Parham* (*The Autocracy of Mr. Parham*), Paris, Malfère, 1930, p. 151.

Dictature de Mr. Parham de H.G. Wells, un « credo »³⁸ dans *Le Bonheur nazi ou la mort des autres* de M. Rachline, des « hymnes »³⁹ dans *Le Serpent à plumes* de D.H. Lawrence, des « écrits sinistres »⁴⁰ dans *Le Roi des Aulnes* de M. Tournier, une « litanie de la haine »⁴¹ dans *Le Transport de A.H.* de G. Steiner, une « Bible à l'envers »⁴² dans *Le Serment de Kolvilläg* (1973) d'E. Weisel. Les affleurements du mythe y sont très variés. Il arrive que l'inspiration s'y manifeste quelquefois sous une forme poétique ou prophétique, comme dans les hymnes aux dieux Quetzacoatl et Huitzilopochtli dans *Le Serpent à plumes* de D.H. Lawrence ou dans le « chant d'un autre » du *Bonheur nazi ou la mort des autres* de M. Rachline. Un « souffle » venu d'ailleurs parcourt ces fragments, faisant apparaître entre ces oeuvres et toutes les autres de brusques « analogies auxquelles nul ne s'était [encore] avisé de songer, (...) cette même inspiration, mystérieuse et prophétique, qui parcourt les hymnes poétiques de Don Ramon Carrasco dans *Le Serpent à plumes*, les écrits sinistres d'Abel Tiffauges dans *Le Roi des Aulnes* ou les épîtres diaboliques attribuées à Melchior Pelvis dans *Le Bonheur nazi ou la mort des autres...* »⁴³. Un même principe d'organisation paraît s'y manifester, comme si tous ces livres ne formaient qu'un seul « Livre », qu'ils soient para-historiques ou purement fictifs, un seul « testament », un unique témoignage certes hétéroclite sur les liens nouveaux qui se seraient établis entre les dictateurs et les peuples en ce XXe siècle. L'apparence en serait prophétique. Le sens en serait apocalyptique. La signification en resterait très ambiguë dans la mesure où beaucoup d'écrivains ne verraient jamais en ces dictateurs, à l'instar d'A. Camus dans *La Chute* (1956), qu'un « prophète vide pour temps médiocres »⁴⁴. Il en résulte aussi une nouvelle interrogation, à savoir jusqu'à

³⁸ Michel, Rachline, *Le Bonheur nazi ou la mort des autres*, Paris, Authier, 1972, (rééd. 1976), p. 13.

³⁹ Voir Lawrence, D.H., *The Plumed Serpent*, London, Secker, 1926, (rééd. 1962), dont le chapitre XV : *The Written Hymns of Quetzacoatl* a été supprimé dans la traduction française de D. Clairouin.

⁴⁰ Michel, Tournier, *Le Roi des Aulnes*, Paris, Gallimard, 1970, p. 11.

⁴¹ Georges, Steiner, *Le Transport de A.H. (The Portage to san Cristobal of A.H.)*, Paris-Lausanne, Juillard - L'Age d'Homme, 1981, p. 245.

⁴² Elie, Wiesel, *Le Serment de Kolvilläg*, Paris, Seuil, 1973, p. 11.

⁴³ Pierre, Brunel, "Préface", in Alain Vuillemin : *Le dictateur ou le dieu truqué dans les romans français et anglais de 1918 à 1984*, Paris, Méridiens-Klinsieck, 1989, p. 9.

⁴⁴ Albert, Camus, *La Chute*, in *Théâtre, récits, nouvelles*, Paris, Gallimard, 1962, p. 1533.

quel point il est légitime de pousser ce parallèle entre ce que seraient des écrits sacrés d'une espèce de testament dictatorial camouflé sous des formes romancées, profanes et hérétiques, et les livres saints authentiques de la tradition testamentaire juive et chrétienne.

La figure du dictateur reste en effet une référence secrète en bien des ouvrages, comme si le mythe premier, fondateur, s'affaiblissait en « fables », en « récits », en « chroniques », en « libelles », en « scénarios », en « nouvelles » et enfin en des « romans ». Et l'on pourrait à bon droit contester l'assimilation précédente entre ces écrits et l'existence d'un testament dictatorial apocryphe. A l'inverse, chacun de ces écrits, quel qu'il soit, peut être considéré à l'exemple de ce que suggère M. Eliade comme l'équivalent d'une tentative d'investigation, littéraire certes, d'une espèce de « scénario archétypal »⁴⁵ contenu à l'intérieur d'une « biographie imaginaire du Maître du monde »⁴⁶. Si divers soient-ils, les livres recensés ne raconteraient jamais qu'une seule histoire, « l'histoire continue, éclatée et infiniment répétée des dictateurs »⁴⁷. Les situations, les lieux, les circonstances changent. Les décors se transforment. Les visages se métamorphosent et se fondent les uns dans les autres. Décapés de leur revêtement romanesque, ces « romans » ne sont que des récits mythiques camouflés ou masqués par une espèce de « mirage de l'historicité »⁴⁸. Le rêve du mythe et des désirs de toute-puissance se poursuivrait ainsi, exaltant les aspects surnaturels prêtés à la figure du dictateur et manifestant aussi dans le même mouvement une perversion du sens et du sentiment du sacré. Car tout se brouille en même temps dans cet immense testament mythique. Aucune unité véritable, aucune philosophie de référence précise ne se dégage avec netteté de ces oeuvres littéraires. Il n'est d'ailleurs que de relire les analyses pénétrantes de J.-P. Sironneau dans *Sécularisation et Religions politiques*, l'expérience religieuse et spirituelle à laquelle l'essor des nouveaux cultes du pouvoir renvoyait est particulièrement trouble. Il n'empêche toutefois que ces textes ont en commun chez la plupart des écrivains de dénoncer ce qu'il en est advenu de l'adhésion des peuples à ce que B.H. Lévy appelle les nouveaux « dieux

⁴⁵ Mircea, Eliade, *Initiation, rites, sociétés secrètes*, Paris, Gallimard, 1959, (rééd. 1976), p. 143.

⁴⁶ Herbert G. Wells, *The Holy Terror*, London, Joseph, 1939, p. 202 : "the imaginary biography of the Lord of the world".

⁴⁷ Alain, Vuillemin, *Le dictateur ou le dieu truqué dans les romans français et anglais de 1918 à 1984*, Paris, Méridiens-Klinsieck, 1989, p. 46.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 249.

profanes »⁴⁰ contemporains dans *Le Testament de Dieu* (1979), les « dieux » dont l'imposture radicale, la « Supercherie Essentielle »⁵⁰, serait la cause première de cette mythologie douteuse.

A moins qu'il faille admettre avec F. Nietzsche que cette attente des peuples en la venue d'un nouveau « rédempteur », de celui qui serait le « vainqueur de Dieu et du néant »⁵¹, le « dictateur », ne ferait que traduire « la spiritualisation (...), la « déification » toujours croissante d'un courant de cruauté »⁵² où ce philosophe voyait l'avenir du XXe siècle. Dans cette hypothèse, ce qui est dit ou décrit par les écrivains du caractère prophétique ou diabolique des dictateurs ne ferait que redécouvrir l'intuition d'un archétype mystérieux. L'idée que les dictateurs modernes répondraient à un appel obscur, resurgi d'un passé immémorial ou venu du fond de l'histoire, se rencontre en effet très souvent dans ces textes. Une impulsion étrange, une « pensée originelle, humaine, venue du fond des âges »⁵³ une « antique conscience, subtile et obscure, forte de son instinct et non de sa raison »⁵⁴, inspirerait les efforts des petits et des grands dictateurs pour imposer leur autorité ou pour asseoir leur pouvoir. De très anciennes croyances confuses, qui résideraient en chacun et dont au moins un héros, It'van, engagé dans la voie de sa libération intérieure dans *La Forêt d'Iscambe* de Ch. Charrière, entrevoit la toute-puissance implacable. De mystérieux tyrans des profondeurs, découvre-t-il, se jouent des êtres humains, les dominent totalement et les incitent à revivre les mêmes aventures, les mêmes destinées, les mêmes illusions. « Cent fois étranges, explique-t-il, [sont] ces figures au fond de nous-mêmes qui sont les vrais maîtres du jeu, véritables dictateurs qui nous imposent des comportements universels »⁵⁵. Ces « figures » dont il est question expriment-elles l'intuition qu'il existerait un archétype du dictateur auquel il faudrait résister ? Dans *La Dialectique du moi et de l'Inconscient*, C.G Jung affirmait

⁴⁰ Bernard, Levy, *Le Testament de Dieu*, Paris, Grasset, 1979, p. 10.

⁵⁰ Michel, Rachline, *Le Bonheur nazi ou la mort des autres*, Paris, Authier, 1972 (rééd. 1976), p. 53.

⁵¹ Frédéric, Nietzsche, *Généalogie de la morale*, Paris, U.G.E., 1974, p. 213.

⁵² *Ibid.*, p. 213.

⁵³ Patrick, Grainville, *Les Flamboyants*, Paris, Seuil, 1976, p. 195.

⁵⁴ Lawrence, D.H., *Le Serpent à Plumes*, Paris, Stock, 1931, (rééd. 1971), p. 468.

⁵⁵ Christian, Charrière, *La Forêt d'Iscambe*, Paris, Lattès, 1980, p. 318.

retrouver dès 1938 la manifestation d'un « archétype (...) de l'homme fort à travers toute la vie de l'humanité sous les multiples aspects du héros, du chef, du magicien (...), du souverain »⁵⁶. Cet archétype symboliserait l'existence dans l'âme humaine d'impulsions obscures, primitives et originelles, qui seraient constitutives des actes et des comportements collectifs. « L'archétype Wotan »⁵⁷, autrement dit la croyance en l'ancien dieu Wotan de la mythologie germanique, serait ainsi en particulier, toujours pour C.G. Jung, la donnée originelle qui permettrait de comprendre la genèse du nazisme en Allemagne. Il en serait de même ailleurs et ce serait ces croyances anciennes, ces débris d'une mentalité religieuse archaïque qui subsisteraient, oubliées, enfouies dans l'inconscient des individus et des foules qui seraient au départ de la volonté de toute-puissance de quelques-uns et des désirs de soumission des autres. Tout le monde créerait, reconstruirait, redécouvrirait, réinventerait de mille manières différentes la figure du dictateur dans le secret de ses pensées, et parfois, sans s'en rendre compte, dans l'accomplissement de ses actes. Les écrivains ne feraient qu'entrevoir la permanence et l'extraordinaire pouvoir de dissimulation de ce très vieil archétype.

Il ne s'agit néanmoins que de littérature dans ce « montage d'un livre [qui n'a] jamais [été] écrit »⁵⁸. Les mythes qui s'organisent autour de ces métamorphoses incessantes de la figure du dictateur dans ces romans français et anglais, entre 1918 et 1984, ne se composent guère que de représentations imaginées. Il en est également de même des multiples conceptions de l'autorité et de la souveraineté absolues que l'on rencontre dans ces livres. Ce syncrétisme est complexe. En effet, au contraire de ce que l'on affirme trop souvent, ce « XXe siècle, dont les années 30 illustrent, sans l'épuiser hélas, le délire de barbarie, n'est pas un siècle athée »⁵⁹. Loin de nier vraiment toute croyance en Dieu, il est à sa manière un autre âge religieux mais, comme le montrent les analyses d'A. Reszler dans *Les Mythes politiques modernes* et J.P. Sironneau dans *Sécularisation et religions politiques*, ce nouvel âge de ténèbres est en réalité un siècle dominé par une religiosité diffuse et par une foule de religions vivantes, les unes païennes, les autres séculières, politiques,

⁵⁶ Carl G. Jung, *La Dialectique du moi et de l'Inconscient*, Paris, Gallimard, 1938, (rééd. 1973), p. 226.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ George Steiner, *Le Transport de A.H. (The Portage to San Cristobal of A.H.)*, Paris-Lausanne, Juillard-L'Âge d'Homme, 1981, p. 96.

⁵⁹ Bernard Levy, *Le Testament de Dieu*, Paris, Grasset, 1979, p. 115.

matérielles ou profanes. Plus d'un peuple en a été la victime. Les dictateurs ne sont que « des dieux déguisés, maquillés de façon à tromper autrui de toutes les manières »⁶⁰. « Un jour, je serai Dieu »⁶¹, rêvent les dictateurs et les apprentis dictateurs. Cette aspiration forcenée ne révèle peut-être qu'un nihilisme total et les romanciers anglais et français ne feraient jamais que redécouvrir, à travers leurs tentatives d'investigation littéraire, « l'image dressée en pied, et portée au plus haut point de la manie religieuse, de l'aberration et de la folie lucide, l'image de toutes les contradictions humaines, et la contradiction dans le principe... »⁶². Un roman anglais, *Travels in Nihilon* (1971) d'A. Sillitoe, qui essaie de décrire ce que serait une dictature totalitaire absolue, celle d'un président Nil en un pays appelé la Nihilonie (dont les contours coïncident exactement avec les frontières de la Roumanie moderne) en est une illustration singulière. Ce raisonnement se renverse aussi. Si le dictateur, « c'est l'autre »⁶³, la « barbarie est l'état ordinaire de la condition humaine (...) le dictateur est partout (...) parce que la tentation de l'oppression est en chacun »⁶⁴. La volonté de soumission l'est non moins. C'est à cette double démission de la liberté de chacun que les romanciers français et anglais invitent à résister, en prenant conscience de son extraordinaire puissance de fascination. A quelques exceptions près, tant en France qu'en Angleterre, cette immense littérature n'est qu'une constante invitation depuis 1918 à opposer « le plus long, le plus entêté, le plus opiniâtre refus »⁶⁵ des dictateurs et des dictatures dont des écrivains auraient été capables. Rien non plus ne justifie cette autre conviction sinon cette certitude, proclamée par Winston Smith face à O'Brien, son tortionnaire dans *1984* de G. Orwell, « qu'il y a quelque chose dans l'univers, je ne sais quoi, un esprit, un principe »⁶⁶, une puissance de résistance qu'aucun dictateur ne réussira jamais à abattre.

⁶⁰ Alain, Vuillemin, *Le dictateur ou le dieu truqué dans les romans français et anglais de 1918 à 1984*, Paris, Méridiens-Klinsieck, 1989, p. 246.

⁶¹ Michel, Rachline, *Le Bonheur nazi ou la mort des autres*, Paris, Authier, 1972 (rééd. 1976), p. 194.

⁶² Antonin, Artaud, *Héliogabale ou l'anarchiste couronné*, Paris, Gallimard, 1934, (rééd. 1979), p. 67.

⁶³ Michel, Rachline, *Le Bonheur nazi ou la mort des autres*, Paris, Authier, 1972 (rééd. 1976), p. 8.

⁶⁴ Alain, Vuillemin, *Le dictateur ou le dieu truqué dans les romans français et anglais de 1918 à 1984*, Paris, Méridiens-Klinsieck, 1989, p. 261.

⁶⁵ Bernard, Levy, *Le Testament de Dieu*, Paris, Grasset, 1979, p. 8.

⁶⁶ George, Orwell, *1984 (Nineteen Eighty-Four)*, Paris, Gallimard, 1950, (rééd. 1964), p. 388.

FIGURA DICTATORULUI ÎN ROMANUL FRANCEZ ȘI ENGLEZ (REZUMAT)

Mitul dictatorului, de sorginte politică și istorică, ocupă un loc aparte în romanul francez și englez din perioada 1918-1984, fiind însă mai puțin studiat decât în cazul literaturii nord și sud-americane. În evocarea figuri dictatorului se îmbină reprezentări diverse, în primul rând politice, prin referirea la un principiu al autorității, dar și religioase, ce trimit la principiul arhaic al suveranității divine; este vorba de fapt de caricaturizarea unei credințe religioase, dictatorul fiind un zeu fals, "trucut". Constituită din trăsături diverse și contradictorii, figura dictatorului este greu sesizabilă, ambiguă, fiind marcată de anumite distorsiuni datorate limbajului sau unor elaborări estetice. Termenul însuși de *dictator* este rar folosit de scriitori, aceștia recurgând la sinonime și expresii metaforice sau la denumiri ce corespund unor reprezentări alegorice. Dictaturile sunt evocate fie într-o manieră directă, realistă, istorică, fie într-o manieră metaforică sau chiar poetică. În reprezentările simbolice ale figuri dictatorului se regăsesc structuri arhetipale, rămășițe ale unei mentalități religioase arhaice, într-un fel de "testament" mitic.

REVANȘA IMAGINII (I)

de

POMPILIU CRĂCIUNESCU

Cuvântul scris stă sub zodia unui dublu și ireductibil paradox: mai întâi, el dezvăluie un mister, "îngheață într-o formă fixă erupția spiritului și a suflului divin"¹, *rupe* așadar tăcerea. Însă el o și *împlinește*, dându-i o formă. Căci scrierea este "vestigiul ideii care trece"² și ...tace, este *imaginea* coagulată a ideii. În al doilea rând, cuvântul scris pare să iasă - prin rostire - din zona de indeterminare în care se află. *Pare*, pentru că rostirea, care dă ideii șansa de a se (re)actualiza, apropie cuvântul de *hieroglifă*, al cărei avatar este. Fenomenul, ținând de dialectica proximității prin distanță, proprie cu precădere *vederii*, trimite deci la originea sacrală a scrisului³. Este, și aceasta, o pricină pentru care cuvântul și mai cu seamă hieroglifa păstrează un *rest*, un (crâmpiei de) sens care scapă înțelegerii.

O *diferență ontologică* fundamentală întreține distanța dintre cuvânt și hieroglifă: dacă primul există prin *sucesiunea* literelor, hieroglifa există prin *simultaneitate*, prin armonia trăsăturilor. Verticalitatea literelor trimite la *indivîd*, în timp ce orizontalitatea (deseori dominantă) și liniile oblice sau curbe ale hieroglifei reclamă imaginea *cosmosului* aflat în mișcare. Mai mult, pentru Paul Claudel, care interpretează caracterele chinezești, hieroglifa este "o ființă schematică, o persoană scripturală, având, ca o ființă care viețuiește, natura și modalitățile sale"⁴.

Sintetizând, prin reducția de esență fenomenologică ce stă la baza convenției scrierii, cuvântul încifrează, schematizează; tot la o reducere procedează și hieroglifa, dar numai una a *dimensiunilor*, conservând astfel ideea de totalitate spre care tinde. Ambele însă, cuvântul și hieroglifa, devin izomorfe printr-o inevitabilă prelungire a lumii sensibile în *invizibil*; de la această cale, *imaginile*, grație cărora ele subzistă, nu le pot sustrage. Imaginea simbolică, susține Emile Bréhier, reprezintă simbioza dintre o imagine și o

¹ Adrian Marino, *Hermeneutica ideii de literatură*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987, p. 71.

² Paul Claudel, *La philosophie du livre*, în *Réflexions sur la poésie*, Gallimard, 1963, p. 110.

³ Vezi capitolul *Literatura sacră și profundă*, în Adrian Marino, *op.cit.*, p. 61 - 73.

⁴ Paul Claudel, *op.cit.*, p. 113 - 114.

idee, într-un proces în care "imaginea este elementul fix, iar conceptul elementul variabil" ⁵.

Primordialitatea evidentă a imaginii în raport cu ideea, care are rolul unui spor de semnificație, ne îndreptățește să considerăm *imaginea simbolică* drept consecință a *vederii*. Spre deosebire de privirea ce rezidă într-o *însușire* de elemente, în *succesiune*, vederea înseamnă a pătrunde *dincolo*, printr-un demers de *simultaneitate*, a deschide un sens; "pentru tot ce nu văd - / ochii / mi-i înălț deschiși mereu", scrie Pedro Salinas într-un poem intitulat *Văzând navăzutul*.

Opera eminesciană ne oferă multiple instanțe ale imaginii simbolice, culminând cu aceea a *hieroglifei*, veritabil spațiu de convergență a corporeității cu imperiul metafizic. Pentru că pe nici o cale nu-i dezvăluie în deplinătate noima, apropierea de hieroglifă este izomorfă unui etern drum spre cuvânt. Acesta nu înseamnă un drum către ceva existent, ci, dimpotrivă, către ceva ce "face drum", care lasă doar posibilitatea continuării gândirii lui, urmând tocmai "drumul spre cuvânt" ⁶. Un drum care înseamnă, la fel ca originarul *Tao* al gândirii chineze sau *Logosul* elin, o mișcare spre *totalitatea* Universului.

La Eminescu identificăm această tendință cu lectura, de fapt, precum vom vedea, cu *eșecul lecturii* slovelor misterioase străvechi, a scrierii "streine". Lumea lor este întinsă și esoterică: de la cărțile vechi, "roase de molii", "cu păreți afumați" și presărate "cu mii de negre gânduri" cuprinse în "litere bătrâne" și "semne întoarse", până la viața însăși, "a istoriei rună". Toate acestea sunt ipostaze ale *hieroglifei* care se manifestă plenar în chipul divinității: "Tu, Crisoase, - o hieroglifă stai cu fruntea amărâtă" (*Dumnezeu și om*). De aceea imaginea divinității se disimulează în *văluri de imagini*; nu doar privirea pomită spre descifrarea-i se înfășoară în neputință, ci gândul însuși devine ruină:

"Tu, ce în câmpii de caos semeni stele - sfânt și mare,
Din ruinele gândirii-mi, o răesai, clar ca un soare,
Rupe vălurile d-imagini ce te-ascund ca pe-un fantom;

.....
Cine ești ?... Să pot pricepe și icoana ta... pe om."

⁵ Emile Bréhier, *De l'image à l'idée*, apud Eugen Todoran, *Eminescu*, Editura Minerva, București, 1972, p. 8.

⁶ Martin Heidegger, *Achëminement vers le parole*, Gallimard, 1976.

Lumea însăși este un *model al cărții* ("a vieții file", "cartea lumii"), fapt ce consacră o analogie cu îndelungată existență culturală⁷. Semnele hieroglifice își găsesc astfel sălaș și în imaginea lucrurilor. În *Povestea magului călător în stele* aflăm "o *cupă* cu versuri, cu *cifre de maur*" (s.n.), iar în altă parte *porțile* sunt purtătoare de asemenea semne:

"Și risipite prin dumbrăvi de laur
stau casele-albe, azile liniștite.
Pe porți sunt stihuri scrise-n limbi de maur".

(În căutarea Șeherezadei)

Cupa și poarta proiectează, grație hieroglificei, sub raza aceleiași cuprinderi *soarta* și *drumul* către cuvânt, spre sensurile *de dincolo* ale acestuia, spațiu al cărui început îl consacră, prin închidere, poarta.

Dacă în limbile nordice *runa* (rîn) implică (și) sensul de *soartă*, același lucru îl remarcă Annemarie Schimmel pentru arabă ori persană⁸. Astfel se explică numeroase metafore ale scrisului, juxtapuneri de tipul "scribul veșniciei" sau "scribul destinului". Runa, prin urmare, pe care o subordonăm *hieroglificei* (la fel ca "semnul întors"), săvârșește simbioza dintre reprezentare și semnificație; ea cuprinde în sine nu doar *imaginea*, ci și *ideea*. În "limbile de maur", la care Eminescu trimite, scrierea condensează ideea de simbol, întrucât *dezvăluie și ascunde* în același timp⁹. Faptul că vocalele - notate cu roșu în grafia tradițională, ceea ce trimite la sânge (viață), dar și la spirit, "ruh" - sunt facultative (*ipso facto*, susceptibile de multiple interpretări), numai consoanele - notate cu negru, care presupune durată - constituind corpul propriu-zis al scriiturii, ilustrează pe deplin această dichotomie.

Statutul astfel conturat al hieroglificei îngăduie observația că esența actului poetic este legată de procesul *imagogenic*, metafora nefiind un corespondent al conceptului filosofic, ci având doar o funcție filosofică. De aceea, "înveșmântarea" imaginii cu atributele sensului nu presupune în primul rând un demers reflexiv, ci unul *perceptiv*. Așadar, singur *ochiul* ar putea săvârși "unitatea complementară". Date fiind însă *puterile ucigăse* ale sensului ultim, accesul la capătul drumului face ca drumul sădevină de prisos -, reversiunea rămâne virtuală.

⁷ De pildă, Cartea Islamului (*Kitaba*) stă pe același plan cu "cartea naturii", de vreme ce Allah se exprimă în egală măsură prin scripturi și prin *semne* aparținătoare Universului.

⁸ *Schriftsymbolik in Islam*, în *Festschrift Ernst Kühnel*, 1959, p. 245 - 246.

⁹ Vezi o mai amplă analiză a problemei în Nadia Anghelescu, *Scrierea arabă între realitate și simbol*, în *Limba și cultură în civilizația arabă*, Editura Științifică și enciclopedică, București, 1986, p. 38 - 45.

Despre *ochi*, Eminescu scrie:

"Se atârnă de suflet și de rudenia minții
cei doi luminători ai feței,
cei doi întâi tâlhari ai păcatului;
ochii sunt două mâini fără trup, cu care sufletul
apucă pe cele ce le iubește și de departe și pre acelea
ce nu le poate apuca cu mâinile" ¹⁰.

Ochiul instituie deci o proximitate prin distanțare, el făcând abstracție de spațiile goale și *apucând* "de departe". În eseu *De Madrid a Asturias o los dos Paisajes*, Ortega y Gasset observa cu îndreptățire că simțul tactil, din care s-a desprins cel al văzului, este intim legat de obiecte: a atinge ceva înseamnă, într-un fel, a poseda acel ceva. Văzul, în schimb, e detașat *în potenția* de lume, tocmai printr-o accentuată ubicuitate; el este jucăuș - "cei doi întâi tâlhari ai păcatului", - subiectiv, înscris parțial în sfera imaginarului. Textul eminescian continuă:

"Vederea este *pipăire* mai subțire decât pipăirea mâinilor,
dar mai grea decât pipăirea nălucirii și a minții" (s.n.)

Dacă mâinile "fără trup" ale ochiului "pipăie" *figura* hieroglificei, vederea încearcă o răzbatere prin straturile de adâncime către sensul ultim. Tendința, evidentă în cazul lui Dionis care se întreabă: "Oare, fără s-o știu, nu sunt eu însumi Dumne...", se dovedește însă destinată eșecului. Acesta își are sorgintea în însăși natura vederii, întrucât, tot așa cum cuvântul scris se situează între tăcere și rostire, *vederea instituie o despicătură între imagine și gândire*. Maurice Meleau - Ponty surprinde cu electivă subtilitate acest fenomen: "Vederea nu este un anumit mod al gândirii sau prezență de sine; ea este mijlocul care îmi este dat de a fi absent din mine însumi, de a asista la fisiunea Ființei, la capătul căreia, doar, eu mă închid asupra mea" ¹¹. Dionis - Dan se închide asupra-și, ia act de specificitatea Omului, tocmai datorită eșecului vederii de a pătrunde "proverbul cu literele strâmbe ale întunecatei Arabii", străjuit de "ochiul de foc".

Pe de altă parte, vederea se destramă și din pricină că, grație esenței sale divine, hieroglifa conservă un mister ireductibil. Aproximarea de acesta înseamnă frecventare a morții, așa cum ne-o ilustrează mitul catar al prințesei Ateh; ea purta pe fiecare pleopă, în timpul nopții, câte o literă a alfabetului

¹⁰ Ms. 2262, f. 138 v., apud. George Munteanu, *Eminescu și eminescianismul*, Editura Minerva, București, 1987, p. 153.

¹¹ M. Merleau-Ponty, *L'Oeil et l'esprit*, apud. Tudor Ghiddeanu, *Percepție și morală în fenomenologia franceză*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 143.

interzis, care, odată citită, își ucide cititorul. De aceea literele erau scrise (și șterse) de orbi. Pentru a o amuza, servitorii i-au adus într-o zi prințesei două oglinzi: una rapidă iar alta lentă. Tot ce cuprindea oglinda rapidă, reflectând lumea ca pe un acot sustras viitorului, cealaltă întorcea și-i împăca datorile, deoarece ea înărzia față de prezent exact cu cât prima îl depășea. Pentru că încă nu-i fuseseră șterse literele de pe pleoape, prințesa Ateh s-a stins între două clipiri, citind într-o dimineață, pentru prima dată literele care ucid; o clipă înainte și alta după ce oglinzile le-au dezvăluit înțelesul. A murit între clipe, ucisă de literele smulse din trecut și de cele smulse din viitor.

Rezumatul acestui mit ne ajută să punem mai bine în valoare nesfârșita arie culturală de esență mitică în care simbolul hieroglicific eminescian se integrează. Căci *căderea* lui Dionis - Dan izvorăște din începutul deprinderii *sensului ultim* al semnelor în universul cărora intră. Ceea ce personajul pierde așadar în ordinea divinului, el va dobândi în ordine umană, desăvârșindu-se. Astfel se explică finalul "pedestru" al nuvelei, *logica* lui; de aceea facilitatea de care a fost acuzat de o parte a eminescologiei se dovedește falsă. Mai mult decât atât, Eminescu conturează în *Sărmanul Dionis* o antropologie poetică ce trece "dincolo de romantism", conform căreia omul este un echilibru de tensiuni între transcendență ("nemargini de gândire") și imanență ("mâna de pământ"), între interior și exterior.

Spre deosebire de Dionis-Dan, Anselmus, eroul hoffmannian din *Urciorul de aur*, deprinde sensul manuscriselor arhivarului Lindhorst, "în bună parte cu litere arabe, copte sau chiar semne care nu aparțin nici unei limbi cunoscute" ¹², întrucât el participă la esența acestora la fel cum prințul eminescian din *Povestea marelui...* participă la esența divină. Complicat și fastuos împodobitele caligrafii, înfloriturile "ciudate și încălcite" sunt oglinda "vieții în poezie" în care Anselmus se regăsește - "avea tot mai mult înțelegere că scrie pe pergament niște semne pe care le cunoștea demult" - și în care pătrunde, refăcând parcă mitul pictorului Shi Tao, dispărut în propriul său tablou. Distanța dintre Anselmus și Dionis-Dan este distanța dintre romantismul plener, care percepe omul ca parte organic integrată Cosmosului, și prima instanță a modernității care consacră ruptura omului cu Universul și, simultan, geneza unui nou model cultural ¹³.

¹² Citatele din nuvela lui E.T.A. Hoffmann sunt extrase din ****Urciorul de aur****, *Nuvela romantică germană*, I, Antologie, prefată și note de Ion Biberi, Editura pentru Literatură, 1968.

¹³ Un demers exegetic asupra nuvelei *Sărmanul Dionis* din perspectiva teoriei culturii am întreprins în *Stărnirea șarpelui sau ieșirea din vis*, în *Orizont*, nr. 3 (1233), 18 ianuarie 1991, p. 8-9.

Ambivalența funciară a imaginii simbolice pe care o considerăm fundamentală în opera lui Eminescu, ne îndreptățește să vedem în aceasta - în *hieroglifă* - blazonul cel mai pertinent al omului eminescian din creația maturității. Încărcătura ontologică, echilibrul lăuntric al tensiunilor polare și glisarea către invizibil, attribute ce definesc hieroglifa, trimit la imaginea omului care exprimă totalitatea prin reducere, în clipa când *îmbrănește scânteia gândirii*. Revelându-i propria natură, această privilegiată clipă îi oferă omului și o soluție existențială: extinderea paradigmatică. Astfel spus, *vederea* îi îngăduie lui Dionis-Dan, în egală măsură, *poiesis*-ul, - echivalent în planul imaginarului cu spațiul structurat edenic, și *auto-poiesis*-ul - descoperirea sinelui ca entitate distinctă. Prin urmare, chiar dacă limitat în timp, ("are vecinicie -n sine - dar numai bucată cu bucată", în raport cu divinitatea, care "e vremea însăși"), omul se afirmă ca *spirit creator*. Or, aceasta îl plasează într-o existență paradigmatică, adică în imperiul planurilor paralele și suprapuse pe care le conturează la Eminescu gândirea, erosul și poezia, toate alcătuind indestructibila unitate viață - moarte.

"La Shakespeare există suprafață sub suprafață până la o adâncime de neatins. Nu pot fi epuizate variatele interpretări ale simbolurilor sale", scrie Nathaniel Hawthorne ¹⁴. Afirmatia se potrivește la fel de bine pentru opera lui Eminescu. Și demonstrarea acestui fapt a fost unul dintre scopurile demersului de față, alături de acela de a arăta, cu sprijinul misterioasei hieroglife eminesciene, modul în care *vederea* ¹⁵ își încetează, după atâtea triumfuri, supremația asupra imaginii. Adică, după ce de atâtea ori o destrămase sau o coagulase pe aceasta - miturile lui Orfeu, Narcis, al Meduzei sau *Strigoii* lui Eminescu sunt tot atâtea exemple -, imaginea își ia o mult și demult râvnită revanșă.

Misterul ultim pe care hieroglifa îl conține transformă *vederea* într-o prințesă Ateh așezată în fața oglinzilor. În perspectiva antropologiei poetice însă, eșecul acesta se convertește în izbândă. Restul, cum ar zice Blaga, e urșită.

¹⁴ Apud Q.D. Leavis, *Hawthorne as Poet*, în *Hawthorne. A Collection of Critical Essays*, New York, 1966.

¹⁵ Cum am sugerat deja, acordăm *vederii* accepție preponderent metafizică, statutul de *functor* pentru o ontologie a vizibilului și invizibilului în orizontul căreia omul se proiectează prin însăși structura sa ambivalentă, *soma-psyché*. În acest context, imaginea depășește vizualul, frizând *noesis*-ul. Astfel înțelese, *vederea* și imaginea alcătuiesc o zonă de clar-obscur între polaritățile: privire-imagine vizuală, viziune-idee (esență). Ne apropiem deci, întrucâtva de cea de-a doua ipostază a *vederii* ("vederea esențială") pe care o delimitează Dan C. Mihăilescu în *capitolul Poetica vederii* din *Perspective eminesciene*, Editura Cartea Românească, București, 1982.

LA REVANCHE DE L'IMAGE

(Résumé)

En partant du fait que l'hiéroglyphe est une image symbolique fondamentale dans l'oeuvre d'Eminescu et que l'acte poétique est basé sur un processus imagogénique, l'article analyse la manière dont *la vue* (située entre le regard et la vision) donne à l'être humain la chance de l'autoperception en tant qu'entité distincte par rapport à la divinité. Résultant de l'échec d'une compréhension totale de l'hiéroglyphe, ce phénomène institue une anthropologie qui dépasse le romantisme.

HENRY JAMES AND THE ADVERTISING AESTHETIC

by
CONSTANTIN CHEVEREȘAN

Any overall view of Henry James's literary creation reveals the fact that his concern with the international theme, with the social and cross-cultural conflicts and with the moral questions is paralleled with and becomes increasingly subordinated to the "temporal/perceptual concerns and the complex psychological problems centering on the fiction of self-identity, on the past as the repository of utopian plenitude, on the sense of personal power derived from the act of writing, and on the possibility of an alternate and more fully-lived existence" ¹.

The turn of the century's deterministic and pessimistic view of man in society was coeval with "the birth of the myth of autonomous desire", the "superimposition of the illusion of personal freedom and responsibility" ². In their reified and reifying society, man and artist contemplate not only society but also the products of their own labor in the alienated form of commodities and objectified constructs of the mind, a situation which creates an illusion of subjective autonomy and wholeness.

In "*Sister Carrie's*" *Popular Economy*, Walter Benn Michaels states that the realist novel and capitalism rely on an economy of desire and "powerful success" ³; In the *The History of Sexuality*, Michael Foucault states that "capitalist economy operates by setting up a circular relation and interchange between irreducibly conflicting practices, between a disciplinary control of the body and a deployment of sexuality and desire" ⁴.

Henry James cultivated the romance as a form of literary desire for a better world. His contemporary hotel civilization (the hotel spirit was, for Henry James, the American spirit) - marked by both the closure and the romance of the hotel - world - renames this literary desire "the art of advertisement, ... the genre of the "money passion", the capitalist art par

¹ Donna Przybylowicz, *Desire and Repression. The Dialectic as Self and Other in the Late Works of Henry James*, The Univ. of Alabama Press, Alabama, 1986, p. 1.

² *Ibidem*, p. 13.

³ Mark Seltzer, *Henry James and the Art of Power*, Cornell Univ. Press, Ithaca and London, 1984, p. 142, Note 51.

⁴ *Ibidem*, p. 142 - 143, Note 51.

excellence" ⁵. The modern discourse of advertising emerged at the turn of the century and it promoted an aesthetic of mass industrialism, "an aesthetic that systematically reinforces the discipline of desire that supports industrial capitalism" ⁶.

In *Advertising: Methods and Medium*, 1910, Thomas Herbert Russell spoke of advertising as "the art of creating a want". It infuses art into consumer goods, it is the art of something better, it is the method by which the desire for better things is expressed ⁷. The degree of falsity present in the discourse of advertising, as against the true nature of the larger economic discourse, makes the former comparable to literary discourse considering the latter's self-evidently false nature.

Advertising is thematised at the end of Henry James's novel *The Ambassadors*. Here, Chad and Strether are walking together, lingering on the way, as they had done during their walk to Strether's hotel the night they first met. Between the two nights, the reversal of the object of Strether's mission has occurred: Strether's mission lately has been to persuade Chat not to leave the woman who has kept him in Paris, instead of to leave her. And Chad is aware of this: "The latter/Strether/took, at this hour, all he could get, he had given all he had to give; he was as depleted as if he had spent his last sou. But there was just one thing for which, before they broke off, Chad seemed disposed slightly to bargain.

His companion needn't, as he said, tell him, but he might himself mention that he had been getting some news of the art of advertisement. He came out with his announcement, while Strether wondered if his revived interest were what had taken him, with strange inconsequence, over to London. He appeared at all events to have been looking into the question and had encountered a revelation. Advertising scientifically worked presented itself thus as the great new force. It really does the thing, you know..., and Strether, no doubt, looked blank. 'Affects, you mean, the sale of the object advertised?'

'Yes-but affects it extraordinarily, really beyond what one has supposed... I've been finding out a little...It's an art like another, and infinite like all the arts...In the hands, naturally, of a master. The right man must take hold. With the right man to work it c'est un monde'. Strether had watched him quite as if, there on the pavement, without a pretext, he had begun to dance a

⁵ *Ibidem*, p. 143.

⁶ *Ibidem*, p. 144 - 145.

⁷ *Ibidem*, p. 144.

fancy step. 'Is what you're thinking of, that you yourself, in the case you have in mind, would be the right man ? '...

' Why, what is he but what you yourself, as I say, took me / Chad / for when you first came out ? '

Strether felt a little faint, but he coerced his attention. 'Oh, yes, and there is no doubt that, with your natural parts, you'd have much in common with him. Advertising is clearly at this time of day the secret of trade. It's quite possible it will be open to you...giving the whole of your mind to it - to make the whole place hum with you " ⁸. Although Strether has doubts about the sincerity of Chad's views, he himself has all along served to endorse the power of advertisements. Advertising affects "beyond" a mere effect on sales because it "alters the very status of the desired object " ⁹. It develops a spectacle, a representation of the object, which turns much attention onto the representation (or misrepresentation) itself.

It is "the affirmation of appearance and the affirmation of all human, namely, social life, as mere appearance " ¹⁰. In *The Ambassadors*, Chad is the master of appearance and is taken by Strether as the model for his desires. Chad is there to please and as such he is the representation of Strether's want. He functions as an advertisement for Strether, for the freedom and youth he has made the mistake not to secure for himself at the right time.

Consequently, Strether's famous pathetic address to Little Bilham does sound like an advertisement: "Live all you can; it's a mistake not to. It doesn't so much matter what you do in particular, so long as you have your life. If you haven't had that what have you had ? This place and these impressions - mild as you may find them to wind a man up so; all my impressions of Chad and of people I've seen at his place - well, have had their abundant message for me, have just dropped that into my mind. I see it now...Oh, I do see, at least, and more than you'd believe or I can express...The affair - I mean the affair of life.../ it / is at the best a tin mould...into which, a helpless jelly, one's consciousness is poured - so that one "takes" the form, as the great cook says, and is more or less compactly held by it; one lives in fine as one can. Still one has the illusion of freedom...Do what you like so long as you don't make my mistake. Live" (p.164).

⁸ Henry James, *The Ambassadors*, Dell Publishing Co., New York, 1964, p. 438 - 439.

⁹ M.Seltzer, *op.cit.*, p. 144.

¹⁰ *Ibidem*, p. 145.

The passage displays the main linguistic features of an advertisement: fragmentation, use of imperative verbs ("to live", gradually equated with "to see"), repetition, particularly of "to have", meaning "to possess", and "to have" as auxiliary in effect - revealing present perfect forms, negative imperative sentences to express a warning against turning down the offer, real-type negative if-clauses linked to rhetorical questions.

Compare to : "STEAL A CRUISE". Fly free to San Juan. Then steal away on the Daphne and save up to \$ 1,086 per person. Even if you didn't save a penny, the Daphne would still be the best value in the Southern Caribbean. Her itinerary is splendid : St. Maarten, Martinique, Barbados, St. Lucia, Antigua and St. Thomas. The public rooms and cabins have been richly refurbished. Her staff and crew provide friendly, impeccable service with an Italian point of view.

And since great food is a national obsession in Italy, how could you expect anything less of the Daphne ? Join us for seven carefree days in the Southern Caribbean. Call your travel agent today while there's still space available" ¹¹.

As to the conceptual side, like common advertisers, Strether is building a buyer readiness model, one which is most widely used, the AIDA model (AIDA being short for attention, interest, desire, and action) or the CAB model (less often the CBA model, for low-involvement products), so called after the three primary components of the human mind that the advertisement has to appeal to: cognition, for evaluations, thought processes, affect, for feelings of liking or disliking, and behavior, for action tendencies, motivation ¹². Similarly, too, he describes the "product" in terms of its attributes: benefits for the user, product characteristics, and imagery, or the way the product represents the user for other people ¹³.

On the whole, in *The Ambassadors*, as in most of Henry James's writings, the power of "surrogates of desire" is "nothing but the power of advertisement" ¹⁴. Chad and Marie de Vionnet realize that Strether is aestheticising "the real thing" and that he can be impressed with the appearance of things. They show themselves "to him 'as pretty as a picture ' and will act

¹¹ "The New York Times" Wednesday October 31, 1990, p. C. 13.

¹² James H. Myers, *Marketing*, McGraw-Hill Book Company, p. 196, 395 - 397.

¹³ *Ibidem*, p. 196.

¹⁴ M. Seltzer, *op.cit.*, p. 145.

out for him what they realize he wants to see" ¹⁵, offering to his eyes and mind life represented, not life truly lived.

Formalistic and Marxist criticism have lately dwelt on Henry James's business rhetoric, pointing to economic language as rising to "a privileged status among his linguistic codes" ¹⁶. (e.g. Laurence Holland, *The Expense of Vision*; Jan Dietrichson, *The Image of Money in the American Novel of the Gilded Age*; Donald Mull, *Henry James's "Sublime Economy"*; David Schneider, *The Crystal Cage*; Carolyn Porter, *Seeing and Being*; Jean-Christophe Agnew, "The Consuming Vision of Henry James"; Mimi Kairschner, "The traces of Capitalist Patriarchy in the Silences of *The Golden Bowl*"). Here are some examples of passages packed with economic language and economic imagery:

1. Strether's image of Madame de Vionnet: "The evidence as in truth was meagre; which, for the matter, was perhaps a little why his expectation had had a drop. There was somehow not quite a wealth in her; and a wealth was all that, in his simplicity, he had definitely prefigured. Still it was too much to be sure already that there was but a poverty" (*The Ambassadors*, p. 159).

2. Strether's view of Marie's relation to Chad: "Chad owed Marie de Vionnet so much? What did that do then but clear up the whole mystery? He was indebted for alterations, and she was thereby in a position to have sent in her bill for expenses incurred in reconstruction" (*The Ambassadors*, p. 177-178).

3. Strether's view of his relation with Miss Gostrey: "This perfection had never failed her; it had originally been greater than his prime measure for it; it had kept him quite apart, kept him out of the shop, as she called her huge general acquaintance, made their commerce as quiet, as much a thing of the home again - the opposite of the shop - as if she had never another customer" (*The Ambassadors*, p. 249).

4. John Marcher's view of May Bartram in "The Beast in the Jungle": "They were literally afloat together, for our gentleman this was marked, quite as marked as that the fortunate cause of it was the buried treasure of her knowledge. He had with his own hands dug up the little hoard; brought to light - that is to within reach of the dim day constituted by their discretions and

¹⁵ L.H. Powers, *Henry James. An Introduction and Interpretation*, Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1970, p. 145 - 146.

¹⁶ Peggy McCormack, *The Semiotics of Economic Language in James's Fiction*, in *American Literature*, vol. 58, No. 4, Dec., 1986, p. 540.

privacies - the object of value the hiding - place of which he had, after putting it into the ground himself, so strangely, so long forgotten" ¹⁷.

5. Strether's view of his relations to Chad, Sarah and Madame de Vionnet: "No, if Madame de Vionnet compassed that, compassed the ravishment of the Pococks, Madame de Vionnet would be prodigious. It would be a beautiful plan if it succeeded, and it all came to the question of Sarah's being bribeable. The precedent of his own case helped Strether perhaps but little to consider she might prove so; it being distinct that her character would rather make for every possible difference. The idea of his own bribeability set him apart for himself, with the further mark in fact that his case was absolutely proved. He liked always, where Lambert Strether ~~was~~ concerned, to know the worst and what he now seemed to know was not only that he was bribeable, but that he had been effectually bribed. The only difference was that he couldn't quite have said with what. It was as if he had sold himself, but hadn't somehow got the cash. (*The Ambassadors*, p.262.).

Henry James's writings are realistic fictions, and very visibly deal with typical capitalist societies governed by an exchange economy within which characters are involved in transactions of commodities. These commodities also include, physical attractiveness, culture, title, language, money itself, character itself, as products of some kind of "labor". They are, naturally, valuable only when they are made public or exchanged in social intercommunication and interaction.

Raymond Williams's description of "Character" as made up of individual and social attributes forming "a complex material-symbolic duality that is an extreme of possessive individualism" ¹⁸ is "analogous to the material-symbolic duality effected in commodities by mass market advertising. For just as advertising promotes the characteristics of cultural commodities for profit, so also society as exchange economy promotes the saleable features of human beings" ¹⁹.

If we admit that "character" in a character is the product of human labor, then the character's language is a cultural commodity too, and, like material products, "verbal and non-verbal messages assume both use and exchange values" ²⁰. Raymond Williams also remarks the existence of "a common

¹⁷ H.James, "The Beast in the Jungle", in *American Literature*, selected and introduced by G.Moore, Faber and Faber, London, 1964, p. 734.

¹⁸ Raymond Williams, *A Vocabulary of Culture and Society*, O.U.P., New York, 1976, p. 197.

¹⁹ Peggy McCormack, *op.cit.*, p. 542.

²⁰ *Ibidem*.

conventional mode or rule in which needs, satisfaction, anxieties, are all mediated through the commodity form" ²¹, which smoothly fits in with James's rationalized, insubstantial universe of the major phase in which the properties of people, of goods, of language itself imperceptibly mingle" ²².

Here is an example of a passage illustrative of this fragmentation of language, of human needs, and of symbolic properties of human beings treated as commodities and mingling into a consuming vision: "He wondered if she mightn't in the high light of Paris, a cool, full studio-light, becoming yet treacherous, show as too conscious of these matters; but the next moment he felt satisfied that her consciousness was after all empty for its size, rather too simple than too mixed, and that the kind way with her would be not to take many things out of it, but to put as many as possible in; she was robust and conveniently tall; just a trifle too bloodlessly fair perhaps, but with a pleasant public familiar radiance that affirmed her vitality.

She might have been "receiving" for Woollett, wherever she found herself, and there was something in her manner, her tone, her motion, her pretty blue eyes, her pretty perfect teeth and her very small, too small nose, that immediately placed her to the fancy, between the windows of a hot bright room in which voices were high-up at the end to which people were brought to be "presented". They were there to congratulate, these images, and Strether's renewed vision, on this hint, completed the idea. What Mamie was like was the happy bride, the bride after the church and just before going away. She wasn't the mere maiden, and yet was only as much married as that quantity came to. She was in the brilliant acclaimed festal stage" (*The Ambassadors*, p. 267).

Henry James's description of human relationships by means of persistent economic imagery, on the one side, and the mediation between goods and needs in mass market advertising, on the other, are similar in their fragmentation. It results, in both cases, from a "reified society which translates or packages all human desire into marketable products" ²³, commodities becoming thus the medium through which desire is expressed.

Success in advertising depends largely on causing and perpetuating the consumer error ²⁴, of reading the attributes of social distinction into the

²¹ R. Williams, *Television and Cultural Form*, Stocken, New York, 1974, p. 70-71.

²² Peggy McCormack, *op.cit.*, p. 548.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, p. 549.

products which are considered to mark social distinction. The meanings of the attributes are transferred to the respective objects and improved meanings are induced by a re-patterning of attributes. The unstable duality of the material and symbolic properties of commodities considered in advertising is paralleled in human needs, which are a constantly self-arranging network of feelings.

Like advertising, which continuously translates the attributes of commodities into terms of value, Henry James's writings of the major phase, in particular, show society making individuals into commodities whose value is stated in the restrictive and fluctuating terms of a market economy. For Henry James, economic language, then, both signifies and provides an escape from the world of commodities. The conventional use of such language is disowned in James's higher imaginative artistic world, where it is revalued from a non-economic standpoint.

Henry James's subject is freedom and his art is an art of freedom. His writings engage in an aesthetic rewriting of power ²⁵ based, as John Carlos Rowe has remarked, drawing on M. Foucault's "analytic of finitude", on "the belief that becoming conscious of the social and political determinants of the self and world liberates one from these determinants" ²⁶. Aesthetically, this may be taken as capitalizing on the arbitrariness of the sign or as using an aesthetic of pathology - the inoculation method.

Henry James rejects the American outward show. Yet, his art is itself an art of appearance, similar to the claim to truth in advertising. His writings become subversive of advertising by the very reinscription of it within a tautological relation of "criminal continuity" between the art of the novel and the art of power ²⁷. The appeal of an advertising aesthetic is always strong and implicitly present in Henry James's writings.

²⁵ M. Seitzer, *op.cit.*, p. 149.

²⁶ *Ibidem.* p. 159.

²⁷ *Ibidem.* p. 14.

HENRY JAMES ȘI ESTETICA RECLAMEI

(Rezumat)

Luând în considerare "faza majoră" (sfârșitul secolului al XIX -lea și începutul secolului al XX -lea) a creației lui H.James, contemporană apariției reclamei, precum și tematizarea reclamei la sfârșitul romanului *Ambasadorii*, autorul lucrării demonstrează subsumarea conceptuală și estetică a celor două domenii abordate unei "economii a dorinței".

Se arată că tot așa cum reclama traduce în mod continuu atributele mărfurilor în termeni de valoare, scrierile lui H.James din perioada amintită prezintă o societate care privește indivizii ca mărfuri a căror valoare e enunțată în termenii restrictivi și fluctuanți ai unei economii de piață. Se apreciază, în final, că limbajul economic la James semnifică și totodată, oferă o ieșire din lumea mărfurilor, el fiind reevaluat dintr-un punct de vedere ne-economic în lumea artistică superioară creată de H.James.

FIGURI SINTACTICE REPETITIVE ÎN POEZIA SIMBOLISTĂ ROMÂNESCĂ

de

DUMITRU VLĂDUȚ

Am stăruit cu alt prilej asupra unor procedee sintactice repetitive în poezia simbolistă românească (anafora, polisidentul și paralelismul), examinate ca aspect al dominantei acestei linii, muzicalitatea. Analizăm în acest studiu celelalte figuri sintactice reiterative, subordonate aceleiași dominante.

Fără a fi o descoperire a simbolismului, deoarece la Eminescu era o figură relevantă¹, anadiploza lexicală și sintagmatică devine în poezia simbolistă o figură complexă structurală, cu noi funcții în organizarea compozițională. Exprimând insistența, intensificarea, anadiploza este explicabilă în simbolism prin tendința iradiantă a cuvântului. El trece în contextele vecine, provocând împletiri muzicale și coeziuni tematice.

Întrucât determină ca versurile să treacă unele în altele într-un continuum muzical, fluid, anadiploza pare să fie mai convenabilă idealului "ut musica poesis" decât anafora. Este o manieră a poeziei simboliste reluarea parțială sau integrală a versului de la finele strofei la începutul celei următoare: "Dar ea se-nalță-n slavă tot *mai sus / Mai sus* se-nalță tot mai sus și-n goană, / Se luptă mirii s-o ajungă-n zbor" (Anghel, p.96.); "Dar negrele paseri mereu se-nmulțesc / Și tot nu s-arată *cetatea de vise / Cetatea de vise* departe e încă" (Macedonski, OII 164). Stabilind o legătură tematică între unitățile metrice, anadiploza realizează concatenări, amplificări mereu nuanțatoare în versul următor: "Îl mângâie tristă-l *sărută, / Sărută-n* neștire și plânge" (Petică, S.I. 48); "Funebră veni-va pe ape *regina / Regina* cea neagră..." (Anghel, p.79).

Anadiploza atrage alte figuri repetitive, bunăoară epizeuxisul, accentuarea lexicală și epanalepsa: "Și-n urma ei se-nșiră și s-alungă, / Dar ea *se-nalță-n* slavă tot mai sus. / *Mai sus se-nalță tot mai sus* și-n goană, / Se luptă mirii s-o ajungă-n zbor" (Anghel, p.96.) sau chiar este generată de epizeuxis, creând, la rândul ei anafore: "Plouă, *plouă, / Plouă* cât poate să plouă" (Macedonski, O.II, 178). Ea propagă alteori anafora: "De-acum *pornim... / Pornim* din nou... / *Pornim !...*" (Minulescu, O.I.11) sau este

¹ Cf. Mihaela Măcaș, *Limbajul artistic românesc. Secolul al XIX-lea*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 199.

componentă a refrenului, a construcțiilor strofice circulare: "Ah ! crinul alb de-odinioară / Ce răspândea discret *parfum*, / *Parfum* de mistică iubire-/ S-a oșilit, s-a stins de-acum./ Ah ! crinul alb de-odinioară / Ce răspândea discret parfum..." (Stamatiad, C.A. 17)".

Necesitatea intensificării prin insistență a expresiei explică la simbolisti apelul la o adevărată nisipă de epanalepsă, fie lexicală, fie sintagmatică. Este o figură lipsită, în deosebire de celelalte, de simetria topicii. Ea constă în repetarea întreruptă a aceluiași cuvânt ori grup de cuvinte pe parcursul unor unități metrice ori sintactice diferite. Este un procedeu repetitiv caracteristic pentru întreaga poezie simbolistă, îndeosebi pentru cea bacoviană, datorită căruia "un poem de Bacovia poate fi oricând și oriunde recunoscut, nu atât datorită sferei lexicale relativ restrânse și revenirii uneori mecanice a acelorași termeni în întreaga sa poezie, cât mai ales grație ponderii pe care figura sintactică, repetiția asimetric-distribuită, o are în majoritatea textelor"².

Acest procedeu care, cum observă Sanda Golopenția-Eretescu, "constituie manieră la Bacovia și apare mai ales în poeziile organizate în jurul unei culori"³ este socotit de către comentatoare ca relevant îndeosebi în *Tablou de iarnă*. Poemul invocat este, într-adevăr, elocvent ca manieră a intensificării datorate epanalepsei. Tablou încremenit al periferiei orașului, unde "culorile solemnizează ori prezidă la desfășurarea ritualului liric"⁴, cum observa Ion Caraion, el alternează dozat antinomiile spațiale și reliefează sub raport cromatic "Un triptic fatal -de alb, roșu, negru- (...)proiectat în prim plan, ca verdicturile rostite înaintea procesului"⁵. Dilatările, îngroșările, marcările lui a ninge prin adverbe apar ca efect al epanalepsei, al reiterației întrerupte.

Același critic pătrunzător observă că e vorba de "repetări jalonând o rută către efectele scontate; repetițiile vor sublinia și alte detalii, spre a intensifica forța miezului de iarnă. Corbii, sângele, abatorul au câte două sau trei apariții în rol"⁶. În poezia *Negru* epanalepsa, realizată prin termeni abstracți care se hiperbolizează prin marcarea lor adjectivală și substantivală, interferează cu poliptotonul, recompunând imagini-simboluri ale mortificării.

² Idem, *Limbajul artistic românesc în secolul XX (1900-1950)*, București, Editura Științifică, 1991, p. 88.

³ Sanda Golopenția - Eretescu, *Reliefarea motivului în poezia lui G.Bacovia*, în vol. *Studii de poetică și stilistică*, București, Editura pentru Literatură, 1966, p. 275.

⁴ Ion Caraion, *Bacovia. Sfârșitul continuă*, București, Editura Cartea Românească, 1977, p. 214.

⁵ *Ibidem*, p. 214.

⁶ *Ibidem*, p. 214.

Imaginile simboluri ale extincției care includ epanalepsa sunt aglutinări de substantive cu determinări ale acestora, reduse sintactică la expresia nominală.

La D. Anghel, dar nu numai la el, epanalepsa interferează cu poliptotonul. În *Cum cântă marea*, de pildă, poezie alcătuită din alexandri de 14 silabe, grupați în distihuri cu rime feminine, verbul *a asculta* la indicativul prezent persoana I apare de trei ori în primele distihuri, revenind la o altă formă flexionară în ultimul distih.

Iuliu Cezar Săvescu, altfel poet de tranziție, cu vocație parnasiană, reușește în cele trei catrene din foarte citata poezie *La Polul Nord*, să convertească multiple figuri sintactice repetitive în procedee de artă originale.

Ele constituie pivotul organizării propoziției, frazei și întregului text poetic, produc reacții afective prin revenirile aceluiași cuvânt sau grup de cuvinte și deplasează atenția de la reprezentarea mimetică, propriu parnasianismului, la aceea a orchestării expresiei:

"La Polul Nord, la Polul Sud, sub stele vecinic adormite,
În lung și-n lat, în sus și-n jos, se-ntind câmpii nemărginite,
Câmpii de gheață ce adorm pe așternutul mării ud,
Cu munți înalți, cu văi adânci, la Polul Nord, la Polul Sud,

Când dintre munții solitari îngălbenește luna plină,
Vărsând pe albul dezolat o cadaverică lumină,
Se văd venind ai mării urși, cu ochi de foc, cu pași rari,
Când dintre văile adânci când dintre munții solitari.

Și dorm adânc, și dorm mereu nemărginirile polare,
Iar din prăpăstiile-adânci se-aude-o stranie vibrație,
Și urșii albi înduioșați, într-un oftat adânc și greu,
Se-ntind pe labe de sifon și dorm adânc și dorm mereu !"

(Săvescu, S. 21).

Epanalepsele sintagmatice : "La Polul Nord, la Polul Sud... la Polul Nord, la Polul Sud"; "Când dintre munții solitari... când dintre munții solitari"; "Și dorm adânc și dorm mereu... și dorm adânc și dorm mereu !" închid și deschid asemenea epanadiplozei fiecare din cele trei catrene, conferind strofei, alcătuite din versul lung de 18 silabe, o oarecare structură circulară. În toate situațiile întâlnite până acum, epanalepsele menționate se abat întrucâtva de la asimetria pe care o presupune construcția figurii, putând fi de aceea asimilate epanadiplozei.

Ele sunt de asemenea construite anaforic și prin paralelism sintactic datorat identității calității sintactice a membrilor care îl alcătuiesc. Această manieră a reiterativității prin paralelism sintactic caracterizează de altfel multe alte versuri ale poeziei : "În lung și-n lat, în sus și-n jos...", "Cu munți înalți, cu văi adânci...", "cu ochi de foc, cu pașii rari...", "Când dintre văile adânci, când dintre munții solitari". Reiterativitatea prin epanalepsă se relevă de asemenea prin revenirea unor termeni care desemnează localizări spațiale indeterminate (*câmpii, mări, munții solitari, văi adânci*) precum și ființe statutare (*urși*).

Acești termeni circulă de la o strofă la alta, creând impletiri semantice și fonice între strofe. La D.Iacobescu repetarea în epanalepsă a unor termeni metaforici cheie amplifică sugestivitatea acestora : "Eu voi dormi mereu... și din văpaia/închisă-n rănilor din viață, / vor răsări *mărgeanuri roșii*/ în locul sângelui ce-a fost./ *Mărgeanuri roșii* ce prin muguri, /vor înflori tot mai departe,/ Se vor urca din adâncime,/ se vor urca mereu,-și-apoi /Vor împleti la suprafață/ o insulă de roze moarte" (Iacobescu, Q. 33).

Stăruința în valorile sugestiv-muzicale ale figurilor sintactice repetitive îi determină pe simboलिști români să recurgă la reluarea neîntreruptă a aceluiași cuvânt sau grup de cuvinte, procedeu pe care autorii de retorică îl numesc epizeuxis. El redă, firește, varii intenționalități ale eului liric dar poate că, în prim plan se află imprimarea voită a impresiei de monotonie și reliefare prin insistență a unor motive dominante. Astfel de repetiții intervin frecvent la simboलिști în refrene sau în construcțiile circulare ale strofelor. La Iuliu Cezar Săvescu, bunăoară, versurile 1 și 4 ale cvintetului din poezia *La fântâna Blanduziei*, identice sub raport formal și semantic, includ procedeul discutat iar la Bacovia, în *Rar* aceleași epizeuxisuri temare deschid și închid fiecare din cele șase cvintete ale poeziei.

Ultimul cvintet este o reluare printr-o voință de insistență asupra monotoniei și obsesiei din versul inițial al poeziei precum și asupra unor motive prezente în cea de a doua strofă. În *Romanță apocrifă* a lui Ion Minulescu, versul inițial, construit prin epizeuxis sintagmatic, este reluat ca refren departajat de restul octavei: "Părerii de rău, părerii de rău" (Minulescu, O.I.131).

D.Iacobescu reliefează în *Noapte fantastică* motivul obsesiv al misterului reluând la finele celei de a treia terține cel de al doilea vers din prima strofă, vers ce include un epizeuxis al monocromiei: "În juru-mi: *negră, negru*" (Iacobescu, Q.40). El recurge de asemenea în *Spleen* la cvintetul circular, reluând la finele strofei versul inițial care conține procedeul discutat:

"Nici tu, nici tu, frumoasa mea signoră" (*Ibidem*, 2). La același poet, în *Ocnașii*, epizeuxisul sintagmatic reia anadiploza din versuri anterioare, dilatănd-o prin reunirea de noi termeni.

Epifora lexicală, figură a insistenței inversă anaforei, este mai puțin potrivită liricii, deoarece revenirea aceluiași cuvânt la finele unei unități metrice ar crea rime tautologice. Cu toate acestea, spre a sugera aspectul durativ ori stări și idei obsesive, simbolistii recurg la acest procedeu reiterativ: "Pe dinainte-ți, palidă *madonă*, / Și palidă, și tristă și tânără *madonă*!..." (Petică, S.I. 91); "Pe când, *de argint*, / În amurg *de-argint*, / Se-aprinde crai-nou" (Bacovia, O.8). Spre a evita impresia supărătoare a tautologiei din rima alăturată, simbolistii repetă la distanțe mai mari în cadrul strofei același cuvânt în rimă, așa cum procedează Mihail Săulescu: "Și-azi le văd trecând *departe*, / Le privesc, / Peste zările deșarte, / Șirurile lor, *departe* / Pale se sfârșesc" (Săulescu, P.A. 29) sau conjugă epifora lexicală cu alte mijloace repetitive.

Astfel, poezia *Amurg violet* a lui Bacovia se înlanțuie din punctul de vedere al construcției strofice pe principiul simplocei: fiecare din cele trei catrene începe cu versul "Amurg de toamnă violet" și se termină cu "Orașul tot e violet".

Ultimul vers al fiecărei strofe și primul vers din cea următoare au finaluri epiforice⁷. Necesitatea extragerii de efecte muzicale prin reiterație îi determină pe simbolisti să recurgă la epanadiploză, "Figură care constă în repetarea aceluiași cuvânt (grup de cuvinte) și la sfârșitul, și la începutul unei unități sintactice sau metrice; altfel spus, repetiția aceluiași cuvânt și în anaforă și în epiforă, în aceeași propoziție, frază sau vers"⁸. Sub raport istoric, ea nu este o descoperire a simbolistilor. A fost semnalată la Miron Costin ca apariție întâmplătoare și la Alecsandri cu funcție ornamentală.

Abia la Eminescu a dobândit complexitate structurală, a depășit faza ornamentală devenind element constitutiv al poeticității înseși: "*Sură*-i sara cea de toamnă; de pe lacuri apa *sură*". Despre rostul unor asemenea tipuri de reiterare prin distribuire simetrică s-a făcut observația că "Prezența aceluiași cuvânt în extremitățile unității prozodice îi conferă acesteia autonomie (relativă, desigur) pe care sintaxa s-ar fi părut că i-o erodează (...) Dar rolul

⁷ Cf. asupra unor tehnici repetitive ale poeziei *Amurg violet*, Doina Bogdan-Dascălu și Crișu Dascălu, G. Bacovia: "Amurg violet", în vol. *Filologie XXX. II. Lingvistică*, Timișoara, TUT, 1987, p. 176-179.

⁸ Gh.N. Dragomirescu, *Mică enciclopedie a figurilor de stil*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975, p. 50.

elementului ritmic nu se limitează la consolidarea unei unități existente. Înainte de toate, ritmicitatea orientează lectura către instaurarea unei totalități semantice între limitele unități prozodice⁹.

Versul liber macedonskian din *Hinov* este construit uneori prin această figură datorită verbelor la indicativ prezent: "*Îmi rîd de ritm / și de-orice reguli îmi rîd*" (Macedonski, O.I 342), iar cel imitativ armonic din *Înmormântarea și toate sunetele clopotului* conține același procedeu format prin onomatopee: "*Unda-n ochi lacrimi, pe feți unda!...*" (*Ibidem*, 350). Epanadiploza este o figură constitutivă a lirismului textelor poetice ale lui D.Anghel: "*Mi-i dor, o noapte fermecată, de nu știu ce mi-i dor*" (Anghel, P. 25) sau G.Bacovia: "*Și-aștept în zăpadă...dar ce mai aștept?*" (Bacovia, O. 43).

Este o obișnuință a textelor poetice simboliste de a fi delimitate în strofe prin intermediul procedeu discutat. În acest mod strofele au un caracter circular: "*Parfum din flori pălite și uitate, / Poemă tănuită -ntr-o petală, / Te stingi în dureroasa-ți voluptate / În seara singuratecă și pală, / Parfum din flori pălite și uitate*" (Petică, SI 57).

Această manieră îi este foarte familiară lui G.Bacovia, incluzând o altă figură repetitivă, epizeuxisul. În poezii precum *Pălind*, *Rar*, *Seară tristă*, *Decor*, *Singur*, *Largo*, *Plumb de iarnă* termenii repetați în epanadiploză strofică sunt și cei care dețin ponderea principală a semnificației. Epanadiploza este uneori parte constitutivă a unei alte figuri repetitive, chiasmul: "*Se face mai albastru-adâncul și codrul mai adânc se face*" (Macedonski, Q. II 58).

El interferează în acest caz cu un alt procedeu repetitiv, poliptotonul, datorită prezenței substantivului *adâncul* și a corespondentului său, complementul de mod *adânc*. Chiasmul, reprezentativ la simbolisti, a fost identificat de unii cercetători ca trăsătură a artei baroce. El a fost depistat de asemenea și în vorbirea solemnă și populară, explicându-i-se apariția prin rațiuni de variație, de eufonie sau armonie expresivă. Henri Morier, care aduce această din urmă explicație, observă de asemenea că chiasmul permite inversarea ordinii pentru a privilegia prin accentuare puternică termenul final.

Referindu-se la funcția chiasmului, Tomașevski este de părere că "Efectul chiasmului constă în confruntarea a două propoziții analoge, dar altfel ordonate. În cazul acesta, funcția inversiunii este de a diversifica construcția sintactică paralelă și prin aceasta de a transmite construcției

⁹ Crișu Dascălu, *Dialectica limbajului poetic*, Timișoara, Editura Facia, 1986, p. 60.

mişcare pe baza unui paralelism incomplet¹⁰. Construită, aşadar, printr-o dublă operaţie, cea a paralelismului şi inversiunii, figura presupune o stăpânire suverană de către autor a tehnicii sale.

Încă Macedonski a folosit procedeul, destul de copios, printr-o varietate care îi atestă mânuirea sigură a mijloacelor lingvistice şi concură a-i individualiza stilul: "N-o despiintecă nici pluguri, nici oraşe n-o brăzdează" (Ibidem, 17). "Halucinat când este-azul, vederea este fermecată" (Ibidem, 59). S-ar putea ilustra îndeajuns expresivitatea figurii prin menţionarea a două exemple aparţinând lui D. Anghel: "Dar braţele îmi cad trudite şi mută îmi rămâne gura" (Anghel, p.26); "Pe unde pasul nu mai calcă şi nu mai cântă cântăreţii" (Ibidem, 26). Urmându-l pe Morier, vom spune că linia intonaţională urcă în prima parte a figurii până la punctul maxim, termenul *trudite*, se păstrează la acelaşi nivel printr-o puternică reliefare accentuală a numelui predicativ *mută*, coborând apoi melodic la termenul al doilea al extremităţii, *gura*.

În celălalt exemplu situaţia este similară, cu deosebirea că linia intonaţională cunoaşte protuberanţe sensibile în punctele marcate de negaţie. Această coborâre a liniei melodice "în neantul tăcerii" cum îi spune Morier, este mult mai vizibilă în cazul în care cel de-al doilea termen al extremităţii chiasmului este dublat de un alt termen sau intervin accentuări lexicale: "Se clatin crengile, iar umbra se clatină şi ea, se farmă" (Ibidem, 24). Punctul extrem al liniei melodice este substantivul *umbra*, cu accent pe vocala închisă nazalizată.

Ceilalţi ictuşi cad pe vocale deschise, cea dominantă fiind *a*. Simetria sintactică pe care o presupune procedeul este dublată în această situaţie de o simetrie a accentuării.

Figurile sintactice repetitive, numeroase în poezia simbolistă, includ printre cele relevante poliptotonul şi parigmenonul. Poliptotonul constă în repetarea, din necesităţi expresive, a aceluiaşi cuvânt sub diverse forme flexionare. Vom deosebi în primul rând poliptotonul substantival, de altfel majoritar: "Se poate crede că vreodată ce e foc sacru se va stinge, / Când frunza ca şi mai nainte şopteşte frunzei ce atinge? / Când stea cu stea vorbeşte-n culmea diamantatului abis" (Macedonski, O, II 57).

În acest caz este o evidenţă că poliptotonul se conjugă cu alte figuri reiterative: anafora lexicală ori sintagmatică şi paralelismul sintactic. La acelaşi poet poliptotonul substantival generează uneori tautologia expresivă a

¹⁰ Boris Tomaşevski, *Teoria literaturii. Poetica*, Bucureşti, Editura Univers, 1973, p. 102.

cărei motivație constă în "Efectul semnificant care dublează semantic și gramatical semantica lexicală și gramaticală a enunțului"¹¹; "Și stânca tot rămase stâncă și unda tot rămase undă" (*Ibidem*, 58).

Este evident cum în acest ultim exemplu figura pe care o discutăm se corelează cu alte procedee repetitive: anafora și paralelismul sintactic. Poliptotonul verbal este integrat de Al. Macedonski, poet la care figura apare cu predilecție, enunțurilor sentențioase: "Ce-a-nflorit reînflorește, ce-a cântat, va mai cânta" (*Ibidem*, 20); "Voind să uit că sunt din lume, voiesc să uit că sunt din cer" (*Ibidem*, 59). Poliptotonul adjectival și adverbial se află îndeosebi la Bacovia dar și la Ion Minulescu: "Acum, cad foi de sânge-n parcul gol, / Pe albe statui feminine; / Pe alb model de forme fine" (Bacovia, O.38); "Pomind grăbiți pe urma mea, / Să rătăciți *nentrebători* / Și *nentrebați*!... / Să vânturați pământul tot- / În lung / Și-n lat / În fund de văi / Și vârf de munți, *necercetați*, / Să *cercetați* / *Nentrebători* / Și *nentrebați*!". (Minulescu, O.I 46).

La Al. Macedonski versurile care includ poliptotonul alcătuiesc paralelisme sintactice antitetice, datorate antonimiei lexicale "Dar când e totul călător, Schimbat mereu sau schimbător, / Al meu destin e nencetat / Neschimbat și neschimbat" (Macedonski, O.II 119). Cealaltă figură, parigmenonul, constă în atragerea în propoziție sau vers a unor părți de vorbire cu aceeași rădăcină. În situația în care pe spații restrânse al doilea termen are o accepție figurată sau este o inovație lexicală ori realizează cu primul o omonimie de radical între cuvinte, se evită pleonasmul inexpressiv.

Expresivitatea procedeeului provine și din înrudirea sa cu paronimele și paronomaza. Parigmenonul poate fi întâlnit în poezia multor simbolişti: "Dac-aș fi trăsnet v-aș trăsni, / V-aș îneca dac-aș fi apă, / Și v-aș săpa mormântu-adânc / Dac-aș fi sapă" (*Ibidem*, 138); "Se-nchină robii muncii și visează / Un vis al lor din basme depărtate" (Petică, S.I 109); "Cântai un cântec straniu din țările de nord, / O melodie blândă și limpede ca gheața" (Anchel, P. 75).

Vom face la finele analizei figurilor sintactice repetitive referiri la un procedeu particular, *climaxul*, numai aparent aparținând de enumerare sau amplificarea sintactică. Climaxul se deosebește atât de fenomenul reiterativ pur prin aceea că nu este reluat nici semantic nici sonor termenul prim, cât și de acumularea sintactică prin aceea că, față de aceasta, reactualizează semnificația termenilor anteriori ai seriei. Carlos Bousoño a identificat o

¹¹ Gh. N. Dragomirescu, *op.cit.*, p.63.

gradație ascendentă care imprimă expresiei poetice un dinamism pozitiv și o gradație descendentă care îi imprimă un dinamism negativ.

Varianta preferată a gradației la simbolisții români este cea descendentă: "Noapte tristă, noapte mută; noapte moartă, cer opac" (Macedonski, O., II 123); "Ea pleacă, se duce, s-a dus" (*Ibidem*, 359); "Nu-i mâini, nici azi, nici ieri" (Bacovia, O. 257); "Spre umbră, spre tăcere, spre uitare" (Iacobescu, O. 17); "Aș vrea să mușc văzduhul, / aș vrea să mă încaer / Cu umbra, cu tăcerea, cu golul, cu..." (*Ibidem*, 40). Considerând doar ultimul exemplu invocat, se poate afirma că fiecare din termenii seriei constituie reprezentări tot mai accentuate ale insignifiantului.

Punctele de suspensie sunt o dovadă în plus. Aplicând schema lui Carlos Bousoño la acest ultim exemplu, se va observa mai limpede caracterul reiterativ al figurii deoarece fiecare din termenii care se succed adaugă la conținutul lor conținutul semantic al celui anterior: $a + (a+x) + (a+x+y) + (a+x+y+z)$.

Climaxul ascendent este folosit în suficientă măsură, de către simbolisții: "Adierea își ascute fremătările pe stânci, / Se iuțește, se-ntremează, mișcă unda și-i dă brânci" (Macedonski, O. II 182); "Spre nici un orizont, spre nici un astru, / Ca ieri, și azi și mâine vom porni" (Iacobescu, O. 26). Aplicând aceeași schemă a teoreticianului spaniol vom obține următoarea schemă a gradației ascendente: $a + (a + x) + (a + x + y)$.

Figurile sintactice repetitive analizate atrag atenția asupra organizării originale a textelor lirice fiind un argument că poezia simbolistă nu înlătură retorica figurativă și că, de fapt, ea instituie o nouă retorică subsumată idealului acestei lirici: *ut musica poesis*.

EDIȚII UTILIZATE. SIGLE

Anghel, P., D. Anghel, *Poezii*. Originale, traduceri și opera în colaborare (cu Șt. O. Iosif, Victor Efimiu, Leon Feraru și Ion Minulescu). Ediție îngrijită și prefată de M. I. Dragomirescu, București, Editura pentru Literatură, 1968.

Bacovia, O., G. Bacovia, *Opere*. Prefată, antologie, note, bibliografie de Mihail Petroveanu. Text stabilit, variante de Cornelia Botez, București, Editura Minerva, 1978.

Iacobescu, Q., D. Iacobescu, *Quasi. Poezii*. Cu o prefată Perpessicius și un frontispiciu de N. N. Tonitza, București, Editura "Cultura Națională", 1930.

Macedonski, O. I - II, Al. Macedonski, *Opere I-II. Poezii*. Studiu introductiv, ediție îngrijită, note și variante, cronologie și bibliografie de Adrian Marino, București, Editura pentru Literatură, 1966.

Minulescu, O. I., Ion minulescu, *Opere, I. Versuri*. Ediția îngrijită și note de Emil Manu, prefață de Mihai Gafița, București, Editura Minerva, 1974.

Petică, S. I., Ștefan Petică, *Scrieri, I*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentari și variante de Eufrosina Molcuț, București, Editura Minerva, 1970.

Săulescu, P. A., Mihail Săulescu, *Pagini alese*, București, Editura Minerva, 1988.

Săvescu, S., Iuliu Cezar Săvescu, *Scrieri*. Ediție îngrijită și bibliografie de Ion Popescu-Sireteanu și Lucian Chișu, București, Editura Minerva, 1984.

Stamatiad, C. A., Al.T. Stamatiad, *Cortegiul amintirilor. Poeme și poezii*. Ediție completă și definitivă, București, Fundația Regală pentru Literatură și artă, 1942.

FIGURES SYNTAXIQUES DE RÉPÉTITION DANS LA POESIE SYMBOLISTE ROUMAINE

(Résumé)

L'auteur analyse plusieurs figures syntaxiques de répétition: l'anadiplose, l'épanalepse, l'épizeuxis, l'épiphere, l'épanadiplose, la poliptote, le pangmenon, le chiasme et le climax, qu'il rapporte à la dominante stylistique de la poésie symboliste, à savoir la musicalité. Certes, la plupart de ces figures ne représentent pas des découvertes des symbolistes, mais deviennent, dans la poésie symboliste, des procédés évidents d'organisation du texte lyrique. Le résultat est l'apparition d'entrelacements et la réalisation d'une cohésion lyrique à partir d'un mot ou d'un groupe de mots qui rayonnent dans le contexte métrique du voisinage. Ces figures mettent en évidence l'organisation originale des textes lyriques. Il y a ici un argument fort à l'appui de l'idée que la poésie symboliste ne fait pas disparaître la rhétorique, mais en institue une autre, subordonnée à l'esthétique de la nouvelle poésie: "ut musica poesis".

HEINER MÜLLERS THEATER ZWISCHEN TRADITION UND MODERNITÄT

von

ELEONORA PASCU

Die zweite Hälfte des 20. Jahrhunderts bringt einen neuen Namen auf die Bühne - HEINER MÜLLER - der heute zu den profiliertesten Dramatikern Deutschlands und des europäischen Theaters zählt. Sein Werk errichtet eine Kunst - Welt eigenen Rechts, deren dunkle, suggestive Macht in gleichem Maße anzieht und abstößt, erschreckt und verführt. Seine Dramen beinhalten Themen, die zerreißen Konflikte, tiefe innere Spaltung und unlösbar erscheinende Verstrickungen zur Darstellung bringen.

Heiner Müller setzt in seinem Theater die Tradition des Lehrstücks fort, insbesondere in seiner ersten Schaffensperiode, die seine Lernbereitschaft, aber zugleich den Willen zur Selbstständigkeit gegenüber dem Lehrmeister Brecht aufzeigt. Betrachten wir das Verhältnis Heiner Müllers zu Bertolt Brecht, so stellen wir fest, daß für ihn das Lehrstück Brechts auf einem Bezugspunkt außerhalb der historischen Realität beruht. Mehr noch als bei Brecht geht es Müller um die Differenz zwischen Geschichtsprozeß und dem subjektiven Blick darauf. Der Blick des Subjekts wird nicht so weit historisiert und gegenüber der Geschichte relativiert, wie in Brechts Lehrstücken. Müller geht es um einen fragmentarischen Blick, Ort, Punkt im Geschichtsprozeß. Der gezielt fragmentarische Blick des einzelnen gegen die totalisierende Geschichtsdiagnostik durchbricht die Auslegung der historischen Dialektik als Komödie oder Tragödie. Bezüglich des Lehrstücks als Schreibform behauptet Heiner Müller folgendes:

"Mir fällt zum Lehrstück nichts mehr ein...

ich denke, daß wir uns vom LEHRSTÜCK bis zum
nächsten Erdbeben verabschieden müssen"¹.

Die Loslösung vom didaktischen Theater wird durch die Hinwendung zum klassischen Theater markiert, d.h. zum großen Kunsttheater, zu den großen Themen, zu der großen Sprache der Antike und zum Stoff der Antike. Das Dokumentartheater als Medium öffentlicher Auseinandersetzungen, das Bildtheater oder die sogenannte "Bildbeschreibung" der sozialen Phantasie und

¹ Heiner, Müller, *Texte 6* (Mausier, Rotbuch Verlag, Berlin 1978, S. 85

der gesellschaftlichen Fragen, das die Subjektivität der Rezeption fordert, und das Theater als revolutionäres Experiment, eigentlich eine Rückkehr zum Lehrstück, aber im Schatten der Resignation - sind Ausdrucksformen, die durch ästhetische Provokation, durch den Schock eine Wirkung zu erreichen versuchen.

"Die christliche Endzeit der Maßnahme ist abgelaufen, die Geschichte hat den Prozeß auf die Straße verlagert, auch die gelehrten Chöre singen nicht mehr, der Humanismus kommt nur noch als Terrorismus vor, der Molotow Cocktail ist das letzte bürgerliche Bildungserlebnis. Was bleibt: einsame Texte, die auf Geschichte warten. Und das löchrige Gedächtnis, die brüchige Weisheit der Massen, vom Vergessen bedroht. Auf einem Gelände, in dem die Lehre so tief vergraben und das außerdem vermint ist, muß man eigentlich den Kopf in den Sand (Schlamm/Stein) stecken, um weiterzusehen. Die Maulwürfe oder der konstruktive Dadaismus"².

Heiner Müllers Theater charakterisiert sich durch die Tendenz zum Lakonismus, zum bewußt Fragmentarischen, sowie zu kritisch - realistischer Darstellung von Problemen der Gegenwart. Er versucht eine eine kritisch - experimentelle Dramatik zu initiieren. Zugleich erwartet er vom Zuschauer mehr als die gutwillige Aufgeschlossenheit für etwas Neues, nämlich die Bereitschaft mitzuarbeiten, einen Anteil beim Experiment zu haben. Gleichzeitig ist er sich dessen bewußt, daß eine gewisse Spannung zwischen den Interessen des Publikums einerseits und den Absichten des Autors andererseits ungelöst bleibt. Sein Theater steht auch in der Tradition des Ideendramas; sogenannte "Denkspiele" der 70 Jahre sind "Die Hamletmaschine" (1977) und "Der Auftrag" (1978), die nicht nur als surrealistische oder absurde Collagen interpretiert wurden, ihr Sinn sich eher über die Intertextualität konstituiert. Die dramatischen Werke beinhalten eine ungewöhnliche Mischung von Theorien, Themen und Blickrichtungen. Es werden verschiedene thematische Komplexe herausgestellt, wobei jedoch an der Erkenntnis festzuhalten ist, daß es sich um ein homogenes, immer wieder um die gleichen Fragen bestehendes Werk handelt. Die politische und philosophische Problematik löst sich nicht in den Themen auf; die Probleme lassen sich nicht eindeutig den verschiedenen Gattungen zuordnen. Müllers Texte stellen jedoch als literarische Praxis eine spezifische, einmalige Verarbeitung und Interpretation dieser Themen dar.

² Heiner, Müller, *Verabschiedung des Lehrstücks*, in Heiner Müller, *Revolutionenstücke*, hrsg. von Uwe Wittstock, Philipp Reclam jun., Stuttgart 1988, S. 37.

Heiner Müllers Dramen widersprechen einer "Spiritualisierung", einer Übersetzung des konkret Körperlichen in ein abstraktes, konstruktives Moment des "Aufbaus". Statt dessen kollidieren immer wieder der einzelne Körper als im "Dienst" beschädigter, gefährdeter oder vernichteter - und das richtige "heile" Bewußtsein über den notwendigen Gang der Geschichte. Es handelt sich um die Erkenntnis, daß es gerade die Leidenschaft, das Gefühl, der Körper ist, die die Energie für die Revolution und den Aufbau liefern. Körperlichkeit wird in einer trotz ihrer zugespitzten Dialektik körpernahe (obszöne, erotische, vitale und brutale Sprache) in ihrer komplizierten Vieldeutigkeit gesehen: als Hindernis der Ratio, zugleich aber als stärkste Kraft des Aufbaus; als Hemmnis für die Emanzipation, aber auch als Produktion neuer menschlicher Beziehungen. Das Schreiben zeigt eine Einheit von Freude und Schmerz im Prozeß der Verwandlung. So vergleicht Müller sein Theater mit dem Kino und sieht dabei das Besondere seiner Theaterpraxis gegenüber der Filmkunst, die nur den Tod registriert, in der Reflexion auf die ambivalente Produktivität des Todes:

"Wenn das Kino dem Tod bei der Arbeit zusieht,
handelt Theater von den Schrecken/Freuden der
Verwandlung in der Einheit von Geburt und Tod.
Das macht seine Notwendigkeit aus"³.

Der Dramatiker Heiner Müller ist mehr ein Bearbeiter als ein Erfinder, eher ein Geschichtsdenker als ein Geschichtenerzähler. Im Verlauf der Zeit hat er immer stärker den Zitatenscharakter aller Literatur betont, bis zum Postulat des Verschwinden des Autors; es heißt bei ihm "die Katastrophe der Anonymität". Die Abschaffung des Autors als Programm der eigenen Kunstproduktion hat Heiner Müller zunehmend zum Thema seines Werkes gemacht. Bei ihm bedeutet diese Abschaffung nicht etwa Unverbindlichkeit, sondern erhöhte Verantwortlichkeit.

Die Kritiker haben anhand der Texte eine Reihe Vorwürfe erhoben; so wird behauptet, daß Heiner Müller einem modernen Geschichtspessimismus fröne; die Bearbeitung von Shakespeares "Macbeth", die die Ansicht über die Geschichte im Gewand einer fernen Zeit zeigt, aber deren Herausforderung an den Barteilichen Optimismus wohl verstanden wurde. Die Welt erscheint als ein gnadenloser Kampf, der alle Beteiligten prägt. Die Lust der Macht und die Lust an Rache sind

³ Heiner, Müller, *Brief an Linzer*, in Genia Schulz, *Heiner Müller*, J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, Stuttgart 1980, S. 9.

Kräfte, aus denen der "Fortschritt" der Geschichte sich speist. Der Umgang mit der Geschichte ist dadurch gekennzeichnet, daß er hartnäckig das Böse, Grausame, Unerlöste an ihr betont - den Affekt, das Triebhafte, das Unbegriffene. Er sieht an der Geschichte, was sie den in ihr Handelnden als Fatum erscheinen läßt, dem die Menschen sich mehr oder weniger anpassen, dem sie aber nicht enttrinnen können, das sie auswirft oder verschlingt, wenn sie ihm trotzen⁴. Heiner Müller sucht nirgends den Ausweg in die Utopie, sondern versenkt sich in die einzig zu habende Wirklichkeit der Geschichte.

"Leben Gundlings Friedrich von Preußen Lessings Schlaf Traum Schrei" (1977), "Die Hamletmaschine" (1977) und "Der Aufschrei" (1978) werden als absurdes Theater interpretiert, als surreale Collagen, die keine Stringenz aufweisen. Das scheinbar absurde Paradox ist hier zumeist Gestalt kompromißloser Analyse, kein beliebiges Hantieren mit Unvereinbarkeiten. Bedeutsam ist in diesem Zusammenhang der Vergleich zwischen Heiner Müller und Samuel Beckett. Sozusagen hat er einen Beckettschen Blick, "der sich selbst noch einmal sieht"⁵.

In Bezug auf die Kunst unterstreicht der Dramatiker, daß sie nicht Politik ist, sondern sie bearbeitet die Traumata, die diese erzeugt hat und die Wunden, die sie den Menschen schlug. Sie kann die Funktion einer Selbstanalyse der Masse übernehmen, wenn sie sich jene Fragen vornimmt, die das offizielle Bewußtsein verdrängt, aber nicht bewältigt hat.

Die Bezugnahme auf Mythen ist nicht lediglich als Allegorie gesellschaftlicher Verhältnisse zu sehen, sondern es scheint oft, daß die Mythen und klassischen Helden so ausgewählt sind, daß in ihnen die eigene Situation des Schreibenden erkennbar ist: neben Prometheus, Ödipus, Hamlet und insbesondere Herakles. Es faszinieren ihn archaische Modelle wie der unaufhörliche Bruderzwist, die Selbstzerfleischung, das Paradox der Geburt von Neuem durch Tod und Sterben. Wie das Alte das Neue verschlingt, wie der Prozeß des Neuen seine Träger ruiniert, gehört zu den Grundthemen seiner Werke.

"Something is rotten in this age of hope" ⁶.

⁴ Heiner, Müller, *Macbeth*, Philipp Reclam jun., Stuttgart 1988, S. 99.

⁵ Genia, Schulz, *Heiner Müller*, S. 18.

⁶ Heiner, Müller, *Die Hamletmaschine*, Philipp Reclam jun., Stuttgart 1988, S. 38.

kann als Leitmotiv seiner Theaterstücke gelten. In den Mythenbearbeitungen gibt es immer wieder die Spannung zwischen Mythos und historischem Fortschritt. Es ist eine Vertiefung der Müllerschen Skepsis gegenüber einer beherrschten Geschichte, wenn er auf mythische Modelle zurückgreift, von denen die Theorie besagt, daß sie keine ernsthafte Gültigkeit besäßen. Zwischen den geschichtlichen Helden, dem politischen Revolutionär und dem Schriftsteller stellt Müller immer wieder eine Verknüpfung her, Verweise auf die Lage des Dramatikers, der sich in einen ideologischen Kampf historischen Ausmaßes verstrickt sieht, aber an seiner Last wie die Helden Herakles und Hamlet schwer zu tragen hat. Immer wieder geht es um Selbstreflexion eines Autors, der in gewisser Weise keiner sein möchte und es doch sein muß, weil noch niemand ihm seine Last abnehmen kann. Diese Last gibt er, nach Brechts Formel "Lösung von Schwierigkeiten durch Häufung" an sein Publikum weiter.

"Ich habe, wenn ich schreibe, immer nur das Bedürfnis, den Leuten so viel aufzupacken, daß sie nicht wissen, was sie zuerst tragen sollen, und ich glaube, das ist auch die einzige Möglichkeit...Man muß jetzt möglichst viele Punkte gleichzeitig bringen, so daß die Leute in einen Wahlzwang kommen, d.h. sie können vielleicht gar nicht mehr wählen, aber sie müssen schnell entscheiden, was sie sich zuerst aufpacken" ⁷.

Diese Vielheit in den Texten verbindet sich zunehmend mit einer oft hermetischen Vieldeutigkeit. Der Text bietet sich der Rezeption nicht mehr zu einer gedanklich interpretierenden Verdopplung an. Er hat viele "Eingänge" und gibt sich als Labyrinth, in dem der Leser sich selbst und seine Probleme investieren muß. Nur dann arbeitet die Textmaschine für ihn, wenn er aktiv eine von den verschiedenen möglichen "Lesemaschinen" ankoppelt. Zugleich muß er den Anspruch auf das Verstehen "des Ganzen" fallen lassen. Der Text sucht ihn in die Lage des Tieres wie in Kafkas "Bau" zu versetzen, das in keinem Augenblick das Ganze seiner Behausung / des Textes überschaut. Gerade dieses unvollständige Verstehen ist notwendig, um die Illusion des Bewußtseins zu bekämpfen, über einen gesicherten Blick aufs Ganze / der Realität selbst zu verfügen. Der Leser muß diese Zumutung akzeptieren, wenn er ins Werk Einlaß finden will. Heiner Müller entwickelt eine für den Zuschauer gezielt schockierende Bildsprache, zu deren Paten er Artauds "Theater der Grausamkeit" erklärt. Seine Figuren leiden nicht

⁷ Heiner, Müller, *Der Dramatiker und die Geschichte seiner Zeit*, in "Theater heute", Sonderheft Berlin 1975, S. 121.

nur unter Zerrissenheit des Geschichtsprozesses, sondern sie werden regelrecht vor den Augen des Publikums zerrissen; wahre Blutorgien, makabre Spektakel der Verstümmelung und Folter werden dargestellt. Die zerstörten Glieder werden zu einem Leitmotiv, in dem sich wohl die zerstörte Lebensordnung widerspiegelt als auch die unabweisbare Sehnsucht nach einer Rekonstruktion der Harmonie.

Die Architektur der Texte wird von Heiner Müller tiefgreifend verändert: statt die Szenen systematisch aufeinander aufzubauen und miteinander zu verknüpfen, stellt er einzelne, knappe Momentaufnahmen, die inhaltlich oft voneinander unabhängig bleiben, gleichberechtigt nebeneinander. Damit zielt er nicht auf die flotte Beliebtheit einer Revue oder die heitere Vielfalt eines Bilderbogens, sondern betont den Fragment-Charakter seiner Arbeit. Er produziert gleichzeitig Bruch-Stücke, die das Panorama einer zerbrochenen Zeit entwerfen.

Für Heiner Müller ist literarische Praxis als Innbegriff auch subjektiver Selbstverständigung nicht mehr so denkbar, daß Geschichte als "Drama", die Haltung zu ihr das Einnehmen einer "Position" wäre.

"Mein Platz, wenn mein Drama noch stattfinden würde, wäre auf beiden Seiten der Front, zwischen den Fronten, darüber. Ich stehe im Schweißgeruch der Menge und werfe Steine auf Polizisten, Soldaten, Panzer..."⁸.

Heiner Müllers Stücke sind größten Teils hermetische Texte der Sinndestruktion, Alpträume eines Intellektuellen über die Geschichte immer wieder zerstörter Hoffnungen. Mythologie, die Wahnsinnigen Shakespeares, die Geschichte der mißbetanen, verratenen europäischen Revolutionen, eine Hamletmaschine, Zaubermaschine, Grübelmaschine, Schreibmaschine ohne Auftrag, sind alle Elemente dieser Welt. Sein Schreiben erscheint als eine "Störung" im kulturellen und politischen Denken der gewesenen DDR-Gesellschaft. In dieser Störung sieht der Autor die politische Funktion der Kunst in einer Gesellschaft, die durch ein geschlossenes Wissen geformt wird und deren verdringlichte Sprache sich von der unerwarteten, wilden Sprache unangepaßter Literatur bedroht fühlt. Sprachmäßig ist Heiner Müller, so wie politisch und theoretisch der strengste und anspruchvollste Dramatiker im deutschsprachigen Raum. Avantgardistische Kunstpraxis und vom Marxismus geprägte Theorien treten in seiner Textpraxis zu einer ungewohnten Einheit zusammen. Sein Schreiben schließt eine Koexistenz divergierender Elemente ein; hier gibt es keine

⁸ Heiner, Müller, *Die Hamletmaschine*, S. 43.

bruchlose Einheit, sondern eine bewußte Vielfalt, Vielheit, Vieldeutigkeit. Somit kann der Dramatiker Heiner Müller als Vertreter der avantgardistischen Moderne und der Postmoderne werden.

Als Wappentier Heiner Müllers könnte eine Sphinx fungieren. Je länger man sich mit seinem Werk beschäftigt, desto fremder, unnahbarer wirkt es. Der Autor liebt das Spiel mit den Masken, mit wechselseitigen Situationen, mit immer neuen Variationen der immer gleichen Motive. Bewundernd, aber auch ratlos steht man vor diesem literarischen Monument, das in sich ruht und doch so eine beunruhigende Ausstrahlungskraft besitzt.

TEATRUL LUI HEINER MÜLLER ÎNTRE TRADIȚIE ȘI MODERNITATE (Rezumat)

Cea de a doua jumătate a secolului XX a promovat pe scena europeană un dramaturg controversat, al cărui teatru se caracterizează prin violență, tensiune interioară, încrâncenare, coliziunea puterilor, care toate la un loc creează un univers deopotrivă atrăgător și respingător, înspăimântător și seducător.

Discipol al marelui "novator" Brecht, Heiner Müller se desprinde de tradiția teatrului didactic, căutându-și o cale proprie prin inițierea unui teatru critic - experimental, caracterizat prin colajul surrealist, laconismul absurd, viziunea apocaliptică, demitizarea eroilor mitologiei antice, tensiunea dintre mit și progresul istoric.

DE LA SIMBOLUL CROMATIC AL POEZIEI ROMANTICE LA SIMBOLUL CROMATIC MODERN

de

SIMONA CONSTANTINOVICI

"Un symbole révèle toujours, quel que soit le contexte, l'unité fondamentale de plusieurs zones du réel." (Mircea Eliade, *Traité d'histoire des religions*).

"Simbolul imită realul pentru a semnifica idealul. Simbolul este o ficțiune." (Henri Wald, *Dialectica Simbolului*).

Paul Zumthor remarca în studiul *Litera și vocea*: "Începând din romantism, ideea simbolului o evocă pe aceea a unei reverii, a unui imaginar liber"¹, iar acest fapt va fi fost exprimat de o mulțime de critici literari, eminescologi sau lingviști, care s-au încumetat să analizeze poezia lui Eminescu sub raportul apariției și semnificației aparate a epitetului / simbolului cromatic în text.

Cu Eminescu se vestește în peisajul literaturii române o poetică nouă, care-și va întemeia "ființa" pe principiul deviației, al abaterii (lingvistice, semantice)². După romantism, universul imaginativ se schimbă. Eminescu rămâne însă fidel spuselor lui Albert Béguin: "Misiunea poeziei este de a recrea limbajul dintâi, de a restitui pe de-a-ntregul contemplarea uimită și prima prezență a lucrurilor"³. Recrearea limbajului implică la Eminescu o serie de principii și legi interioare.

¹ Paul Zumthor, *Litera și vocea* în "Orizont", 23 iunie 1989, p. 4.

² Jean Cohen, *Structura limbajului poetic*, p. 23.

³ Albert Béguin, *Sufletul romantic și visul*. București, Editura Univers, 1970, p. 122: "A nu trăi decât conștient înseamnă să simplifici până la absurd și să reduci ființa, atât de bogată în posibilități și în tainice avertismente, la un șir de fapte niciodată înțelese; căci această conștiință îndreptată în afară, care se grăbește să neghe tot ceea ce nu e ea, e tocmai inversul adevăratei înțelegeri." P.500-501 - deși se referă la universul mallarméan, autorul are în vedere zonele de confluență cu imaginea revelatoare tradusă la fel în toate poeticile: "Orice culoare tinde să se piardă în alb, orice obiect să se resoarbă în absența obiectului, orice cuvânt să cadă din nou în tăcere. Astfel materia "se suprimă" pe măsură ce cuvântul poetic o evocă, atrasă spre vid de o putere magnetică neobișnuită."

Poemul devine unitatea cosmică care ne face să înțelegem mai bine realitatea și transreferențialitatea (lumea de dincolo de real). Imaginarul artistic pe care această poezie îl prefigurează își găsește pendant și în proza eminesciană, mai cu seamă în simbolul umbrei și-n vis. *Sărmanul Dionis* și *Archaeus* rămân bucăți de proză concludente în acest sens⁴. Așa cum simbolul cromatic își extinde acțiunea semnificativă de la ambivalența tipică oricărui simbol la plurivalență, și simbolul umbrei hașurează în creația eminesciană o gamă întinsă de semnificații.

Simbolul, ca semn unificator și totalizator, creează o lume, se sprijină pe limbaj și este creator de limbaj. "Simbolurile fundamentale condensează experiența totală a omului, religioasă, cosmică, psihică, și realizează o sinteză a lumii, demonstrând unitatea fundamentală a trei planuri (inferior, terestru și celest) și a celor șase direcții ale spațiului; el leagă omul cu lumea și acesta nu se mai simte singur în univers"⁵.

De la mit și metaforă la simbol e doar un pas. Uneori, în istoria literară sau în teoria literaturii, cele trei noțiuni se confundă, altele coexistă, accentul căzând pe una dintre acestea. Dacă părăsim literatura romantică, intrând în câmpul literaturii post-romantice, simbolul se transformă în metaforă-textuală al cărei semnificat va fi starea (tensiunea) demiurgică din care se zămislește textul poetic.

"Simbolul, dintotdeauna capabil să se și autorefecte, se răsucesce în literatura postromantică - către sine, încetează - în parte - să mai culeagă sens din înălțimi ca să-l proiecteze în afara operei și, din ce în ce, iscându-l din propria-i substanță, îl dispersează în meandrele textului"⁶. Pentru verificarea acestei afirmații generalizatoare am ales, nu la întâmplare, trei mari poeți, fiecare cu specificitatea sa:

⁴ În aceste bucăți literare umbra poate fi pornirea către Satana, desprinsă de eu sau, dimpotrivă, pornirea către zeitate. Existența umbrei împinge ființa către abis, spre o zonă a incognoscibilității. Ambiguitatea umbrei ține de procesul reificării. Ființa (subiectul) trece în umbra ei (predicatul) și apoi este reificată în portret (obiectul). Prin predicat înțelegem procesul de desprindere a trăsăturilor inerente și a atributelor constituționale ale ființei și proiectarea lor în spațiu, punerea lor mimetică în abis. Predicatul este umbra reificată. Simbolul umbrei cu aparițiile sale frecvente în nuvelele eminesciene, certifică o existență, cea a călugărului Dan (alias Dionis). Soră bună cu iluzia, misterul și vizul, umbra va renunța la atributele imaterialității, preluând caracteristicile corpului uman: umblet, privire, zâmbet.

⁵ Ivan Evseev, *Cuvânt - simbol - mit*, Timișoara, Editura Facla, 1983, p. 43 - 47.

⁶ Livius Ciocârlie, *Negru și alb. De la simbolul romantic la textul modern*, 1979, p. 207 - 208: "Textul a provenit din transformarea literaturii anterioare, adică - între altele - și din transformarea simbolului romantic. După cum Balzac se cuprinde - negat - în Proust, și simbolul se cuprinde - negat - în text."

Eminescu, Bacovia și Nichita Stănescu. Poeți aparținând unor perioade diferite din literatura română, cronologic și ca viziune poetică, în care culoarea va intra firesc în hora limbajului, a structurii sale intime, apropiindu-și valențe aparte.

Simbolul cromatic va fi tributar, de fiecare dată, unui alt tip de reverie (imaginar), unei alte relații semnificat - semnificant. Simbolul cromatic la Nichita este polisemic, când anabatic, când catabatic, depinzând de contextul în care apare și care-i conferă ineditul imagistic, acest simbol fiind, adesea, un epitet sau un substantiv surprinzător, în raport cu limbajul comun. În perceperea sa, rolul prim îl deține privirea (ochiul devorator) care reface lumile cu ajutorul limbajului, schimbând semne și funcții recunoscute, habituale până atunci.

Nichita Stănescu este setos de existență (foame de real, de spațiu și de cuvânt), e într-o permanentă pândă, căutare ontologică. El populează cu însemnele privirii cele mai neașteptate spații. Culoarea devine la Nichita Stănescu mediu de transfer (dintr-o idee într-alta), țință (obiect de contemplare), personaj. Un epitet cromatic precum *căprui*, asociat "văzduhului serii": "văzduhul serii mi-ar părea *căprui*" (*Lună de câmp*), nu poate fi întâlnit decât la Nichita. Romanticii rareori se încumetă să "deranjeze" în acest mod discursul. Mai apropiate de viziunea romantică par a fi versurile: "doar serii *albi* se rotesc liniștit, idolatru" (*cântec de iarnă*) și "Coama mea *blondă* arde în vânt" (*o călărare în zori* - lui Eminescu tânăr), dar și într-insele intervin unele lexeme frapante, relativ în afara legii versului sonor și armonios al poeziei romantice.

Astfel se comportă substantivul *coama* și adverbul *idolatru*.

Dar marile transformări la nivelul discursului se produc în volumele următoare, în care va fi prezent pregnant nonepicul, metaforele textuale plasate într-un scenariu ontologic subiacent, senzațiile geometric transpuse în limbaj și nonfigurativism. Poezia lui Nichita devine una de viziune⁷, care-și centrează demersul nu pe reprezentare (mimesis) ci pe act, care act va ajunge, în cele din urmă, o reprezentare negativă (antimimesis). "Starea de roșu" în poezia lui Nichita Stănescu conturează o zonă aparte a realității de dincolo de cuvânt: "Dacă nu s-ar fi văzut oarecari constelații / noaptea, cerul ar fi fost un omoplat *roșu*." (*Atmosfera*) sau "Deplasare *spre roșu*, mereu aceeași deplasare / *spre roșu* (...) / migrează inima mea *spre roșu* / îndepărtându-se de mine" (*Axios, Axios!*) sau "*Roșul aprins* sminti culoarea pală" (*Mișcare în sus*).

⁷ V. *Epica Magna* în care se va reintegra o lume, după hiatusul Necuvintelor, dar o lume ivită dintr-o viziune "negativă", antimetafizică.

Roșul devine, în limitele existenței sale obiective, culoarea expansiunii maxime, el se găsește acolo Sus, în punctul extrem, prin el se aleargă spre un alt tip de cunoaștere. Și mișcarea este fără oprire. Preluând termenii lui Nicolae Manolescu, din volumul *Despre poezie*, putem spune că Nichita creează metafora-simbol atopică, fără precedentă și cu înțeles contextual.

Culoarea *roșu*, intrată în stare de simbol, va transcende dimensiunile firești ale realității. Va deveni simbol metaforă cu atribute de atopicitate. Situând în paralel câteva exemple din textele lui Eminescu, remarcăm distanța, mutația, ruptura poetică pe care o realizează creația stănesciană în raport cu o întreagă literatură romantică.

La Eminescu seria sinonimică a simbolului *roșu* include și substantive, adjective ori verbe de altă natură, cum ar fi: *rumeni - rumenire - rumen, -ă*, de *mărgean*; *purpuriu, -ie*; *rubin*; (de) *foc*; de *jărat* etc⁸. Determinările indirecte de *foc*, de *jărat*, de *mărgean*, de *coral* aduc în contextele respective o nuanță în plus, calitativ superioară culorii pe care o desemnează. Astfel: *jăratul* este o realitate în transformare, este "viu", roșu aprins, marcând metamorfoza, dar și întinderea; *coralul* este roșul mat, cu eventuala imagine a formei; *purpuriul* introduce valențe jucăușe prin însăși structura sa fonică (*p - p*) ca și *trandafiriul* (*i - i*), de altfel.

Pe lângă ideea de culoare, aceste determinante introduc și ideea de materialitate, susținând prețiozitatea atmosferei de ireal, de basm: "*palate de mărgean*". Pentru alăturarea *aur roșu*, încărcătura semantică deținută de substantivul *aur* este sporită prin supranuanțarea *roșu*, diminuându-se în același timp valoarea metalului supus reflecției. Roșul este culoarea expansiunii, a vieții dezlănțuite, este aspectul concret, vizual, al actului de desfășurare obiectuală, al detașării de potență.

Culoare focalizatoare, adesea orbitoare, demențială⁹.

⁸ Iată câteva exemple, spicuite din poeziile lui Eminescu, care au în vedere culoarea roșu și multiplele-i perspective: "Noaptea flamingo cel roșu apa-ncet, încet pătrunde." (Egiptul); "Dar buzele ei roșii păreau că-s sângerate" (Strigoi); "Norii roșesc de rușine (...)" (Mitologice); "Și frământă-n valuri roșii mare turbure și caldă" (Panorama deșertăciunii); "Iar luna roșie tresaltă / Și pierde -n nori întunecați" (Umbra lui Istratie Dabija Voevod, A).

⁹ W. Goethe, *Le traité des couleurs*, Paris, Ed. Triades, 1973, p. 239: arată că roșul este culoarea care le conține pe toate celelalte, parte în actu, parte în potenția și că "efectul acestei culori este unic, ca și natura sa. Dă o impresie de gravitate și demnitate, ca și de bună dispoziție și grație. Prima, atunci când roșul este concentrat și profund, a doua, atunci când este diluat și limpede. Astfel încât, demnitatea, maturitatea și eleganța vie a tinereții se pot înveșmânta în aceeași culoare."

În compania altor culori, verifică principiul universal al combinării, care, la rândul-i duce la verificarea ordinii cosmice (V.cosmogonia indiană: satura, rajas, tamas; alchimia: rubendo, nigredo, albedo). Asociată mai ales cu negrul (*noaptea*), pe suprafața căruia naște oaze de lumină penetrantă, această culoare distruge spațiul poetic neutru indeterminat și, în vâltoarea statomnicirii, îi ghicim esența, misterul.

Când *roșu* apare în vecinătatea stilistico-semantică a albului (trupesc), misterul cade, făcând loc luminii dezvăluitoare, apropiind "viul" din om de divinul cosmic, într-o comuniune mereu stranie și nuanțată. În sintagma "a sevei rumenire", poetul surprinde un fapt cotidian, căderea amurgului. Infinitivul lung al verbului *rumeni* notează exact starea de tranziție: de la dispersia solară din timpul zilei la concentrarea treptată a nuanțelor roșiatice pe linia orizontului (vb. *apune*: dispariția discului solar creează senzația de incendiere a albastrului ceresc)¹⁰.

Tudor Vianu, în *Artă prozatorilor români*, remarcă, printre altele, că: "opera literară reprezintă o grupare de fapte lingvistice reflexive prinse în paste și purtate de valurile expresiilor tranzitive ale limbii." T.Vianu numește tranzitivitate o anume scădere a referențialității. Adică tranzitivitatea, în cazul textului poetic, fie el romantic, fie simbolist, fie suprarrealist, ar duce la instituirea unui alt cod lingvistic decât cel obișnuit, la recrearea realității.

Personificarea hiperbolizantă, ireală, a realității în poezia lui Nichita, este una din dimensiunile codului său lingvistico-semantic: "Ora își pune o coroană de nori, *liliachie*" (*Cu o ușoară nostalgie*); "Și când orele *se-nverzeau ca smaraldele*, ne bronzam la lumina dragostei noastre" (*La-nceputul serilor*); "Cu ovalul feței sale se stă înclinat/spre o lumină venind dintr-o parte/ cu mult *galben* în ea și multă lene" (*Cântec*); "Muzica din mine, ca un magnet/Sentimentul *arămiu*, sentimentul *violet*" (*Muzica*); "Pe cine trebuie să pedepsesc eu prin moartea mea? / Pe ce *violet* trebuie să-l văduvesc de *vânător*?"

Epitetul - simbol cromatic determină hiperbola, personificarea, totul derulându-se în limitele unei gramatici în evoluție a textului stănescian. M.Riffaterre - ne atrage atenția Nicolae Manolescu în studiul său *Despre poezie* - afirmă că textul poetic este capabil să-și genereze gramatica proprie, încât nu mai e cazul să ne ocupăm de deviația acesteia față de gramatica limbii, ci de gramatica în sine a textului poetic. "Siluile" sintaxei (elipsa, paralelismul,

¹⁰ G.I. Tohăneanu, *Expresia artistică eminesciană*, 1975, p. 36 - 37.

corelația, inversiunea etc.) pot fi și un simplu joc de dragul ritmului interior al poemului; o sintaxă ritmică năstrușnică, în tentativa poetului de a crea o topică diferită de cea a limbii comune.

La Eminescu siluirile sintaxei sunt sporadice, la fel și devierile semantice și cele de structură lexicală, dar acolo unde apar își pun amprenta de originalitate.

Albastru devine în creația stănesciană metaforă-personaj: "Și pentru durerea cea mare, *albastru* i-am zis (...) / O, prietene, cum este *albastrul* tău?" (*Enghidu*); "o pasăre mai mare decât toate, / cu ciocul ca o osie *albastră*" (*Elegia a opta, hiperboreeană*), fondul unei contemplații *dincolo de* trambulina privirii încorsetate în real, mediul de transfer și transparență, posibilitatea înaintării, dar și pomenirea în vid, în absență: "Iată până unde poate ajunge / privirea, dacă se trezește. / Deodată devine goală aido / unei țevi de plumb prin care numai *albastrul* călătorește: / Iată până unde poate ajunge / *albastrul* treaz. / Deodată devine gol pe dinăuntru / ca o arteră fără sânge / prin care peisajele curgătoare ale somnului se văd."

Albastrul metafizic, în acest ultim exemplu, reprezintă o violare evidentă a codului limbii, dar acest fenomen nu se va situa numai în plan paradigmatic. Dacă urmărim spusele lui J. Cohen (*Structura limbajului poetic*), ea se situează, mai degrabă, la nivelul cuvântului (plan paradigmatic) și al frazei (plan sintagmatic) deopotrivă, deci este o problemă de limbaj prin excelență. Sensul metaforic derivat este, astfel, un efect al întregului enunț, dar focalizat asupra unui cuvânt (în cazul nostru *albastru*), pe care-l putem numi cuvânt metaforic (sau *teneur* "deținător" - după M. Riffaterre)¹¹.

După momentul Eminescu, în istoria poeziei românești, momentul inaugurat de Alexandru Macedonski va impune un nou tip de poeticitate, cu trăsături specifice pentru fiecare din poeții ei (Blaga, Arghezi, Bacovia, Barbu, N. Stănescu etc.). Există o lege fundamentală de evoluție a literaturii, care-n poezie se manifestă prin accentuarea anormalității lingvistice, prin "depersonalizarea" lirismului, prin cooptarea unor noi mituri, prin respingerea atitudinii romantice față de poezie și a subiectivității fățișe. Odată cu "depășirea" momentului Eminescu, se trece definitiv (în poezia mare) de la epitetul ornamental, decorativ sau subiectiv - generalizant la epitetul funcțional, sugestiv și multiplu, caracterizat printr-o tot mai mare contextualizare a conotațiilor.

¹¹ M. Riffaterre, *La production du texte*, Paris, Editions du Seuil, 1979, p. 217 - 235.

Acestea nu mai evocă / reproduc în primul rând (și, de multe ori la poezii minore, în mod exclusiv) un cod poetic preexistent (cel al epocii), ci ceea ce s-a numit "mitul personal" al autorului, deci un cod poetic propriu fiecăruia din ei, alcătuit dintr-o rețea de semnificații intra și intertextuale trimițând spre zonele adânci ale eului (subiectivității). Modernitatea poetică preferă epitetul tradițional, pseudoclasic, conform criteriului abaterii semantice, epitetul rar, sugestiv, care suscită întreaga bogăție senzorială ațipită în lucruri și cuvinte.

Epitetul rar se poate contamina cu sensuri metaforice sau simbolice, prin "mutația" semnificației de pe axa combinării pe cea a selecției, "generând un anumit volum al figurii, o anumită spațializare, deschidere în profunzime"¹². Epitetul sinestezic, drag lui Bacovia, intră în aceeași clasă a epitetelor metaforice (și simbolice). În poezia lui Bacovia, epitetul sinestezic este un derivat al epitetului "tradițional", derivat absolut, căci el va dobândi, după resemantizare, o cu totul altă semnificație, uneori inedită, frizând irealul.

La Bacovia, epitetul *alb*, lucru curios, dar cu atât mai demn de însemnele modernității, este asociat zonei depresivului și a descompunerii. În poezia bacoviană realitatea ontologică se menține (stare psihică, trăire intensă), dar este canalizată și pecetluită de simbolul cromatic: *galben, cenușiu, alb, negru, violet*. Figurativitatea și vizualitatea cedează locul unei transfigurativități. Repetabilitatea prezenței cromatice în textul bacovian devine motivul central al creației.

Culorile invadează, înglutinează textul, acesta fiind rod al unei frenetice dăruiri existențiale. Repetabilitatea bacoviană conduce la angoasă, obsesie, nebunie, la o metafizică distructivă: "Amurgul *galben* m-a-ngălbenit, și m-apasă, / Ca geamuri *galbene*, cu lacrimi ce nu mai curg." (*Scântei galbene*); "Un frig *violet*, și fața e creată - " (*Plumb de iarnă*); "Crai nou *verde - pal*, și eu singur / Prin crengile cu sunet de schelet, - / Învinețit ca un cadavru... / - Vino-n zăvoiu *violet*", "cimitirul *violet*" (*Amurg*).

De remarcat că Bacovia nu cultivă simbolul cromatic mobil, în sensul că, pe parcursul "exunerii" sale poetice, el nu deturmează semantismul de la starea lui inițială. Când pronunți *cenușiu, alb, violet* în regim bacovian, știi că aceste epitete cromatice poartă într-însele o singură nuanță (sunt deci culori obsedante), cea pe care le-a conferit-o, în mod consecvent, poetul și care, prin utilizare

¹² George Bacovia, *Opere*, 1978, p. 431 - 433, p. 519.

frecventă, a devenit - s-ar putea spune - culoarea metafizicii negative, a nebuloasei, a nesfârșitei cufundări existențiale.

De aici și senzația la contactul cu textul bacovian - de morbid, decrepit, cenușiu, solitudine. Până și albul, culoare pură, în care se răsfrângeau toate celelalte culori, rămâne mută, opacă, "cenușie", resemnată, fără ospitalitate. Cu referire la volumul *Scântei galbene*, Bacovia va preciza: "În poezie m-a obsedat totdeauna un subiect de culoare. Pictura cuvintelor, sau audiție colorată, cum vrei s-o iei (...). Fiecărui sentiment îi corespunde o culoare. Acum, în urmă, m-a obsedat galbenul, culoarea deznădejdi" ¹². și-n legătură cu confuziunea dintre muzică și culoare (V.epitetul sinestezic) va adăuga: "În poezie m-a obsedat totdeauna un subiect de culoare (...) Îmi place mult vioara. Melodiile au avut pentru mine influență colorată. Întâi am făcut muzică și după strunele vioarei am scris versuri. Pictorul întrebuițează în meșteșugul său culorile alb, roșu, violet. Le vezi cu ochii. Eu am încercat să le redau cu inteligență, prin cuvinte. (...) Roșul e sângele, e viața zgomotoasă. (...) Unii ar putea spune: metafizica culorilor."

Catabaza cromatică bacoviană e fondată pe linearitate, pe constanța simbolurilor. Este o catabază de conținut (hău - de - demonism), nu este nicidecum una de suprafață. Atemporalitatea culorii, fața ei taciturnă, care sapă adânc, desface mecanismul existenței lăuntrice lăsându-l să cunoască fiorii vidului: "Carbonizate flori, noian de *negru...* / Sicrie *negre*, arse, de metal, / Vestminte funerare de mangal, / *Negru* profund, noian de *negru...*"; "Orchestra începu cu-o indignare grațioasă / Salonul *alb* visa cu roze *albe* - / Un vals de valuri *albe...*). Spațiul infinit, de o tristețe armonioasă... / În aurora plină de visare, / Balul *alb* s-a resfirat pe neuitatele cărări-."

Iată acum traiectoria poetului la George Bacovia, din perspectiva unui simbolism original: "În plumb văd culoarea galbenă. Compușii lui dau precipitat galben. Temperamentului meu îi convine această culoare. După violet și alb, am evoluat spre galben. (...) În urmă, am ignorat culoarea albă, culoarea roșie. Plumbul ars e galben. Sufletul ars e galben. În manualul de fizică nu mai găsesc altă culoare. În eprubeta mea, orice reacție chimică dă precipitat galben. Altădată în plumb, pe lângă impresia colorată, mai simțeam alta statică, de greutate. Plumbul apasă cel mai greu pe om. Cum te simți într-un cavou de plumb? (...) Plumbul este părintele aurului și argintului. Știința a găsit această înrudire în sângele atomilor. Asta nu mă interesează. Dar forța lui m-a apăsă până la distrugere."

Anabaza cromatică eminesciană e fondată, de asemenea, pe linearitatea simbolului, dar acesta, în loc să dezcătușeze un orizont în actul poetic propriu-zis, îl împresoară, refăcându-l, supradimensionându-l. Triada *negru-alb (argint) - galben (aur terestru, aur sublimat)* figurează o scară ascensională pe care o simți aparținând textului eminescian. Simbolul cromatic (metaforă revelatorie) al romantismului, nu destabilizează raportul semnificant / semnificat, semnificația în sine.

Textul romantic este conectat unei tensiuni interioare multiple care include, pe lângă obișnuitele ritmuri prozodice, armonii, simetrii etc., și lipsa caracterului impersonal, neutru al imaginii poetice. Cele două / trei mutații poetice, de intensități și tonalități diferite, definesc, în peisajul poeziei românești, lumea, în vastitatea ei, și limbajul prin care aceasta se exprimă cu nonșalanța modernității.

DU SYMBOLE CHROMATIQUE DES ROMANTIQUES A CELUI DES MODERNES (Résumé)

L'analyse de quelques exemples représentatifs de la poésie roumaine, en passant de l'époque romantique (Eminescu) au modernisme (Bacovia, Stănescu), permet de surprendre deux mutations fondamentales accomplies au niveau du langage poétique à travers le symbole chromatique.

On distingue entre les traits permanents, typiques de ce symbole et les traits occasionnels ou inédits. Ceci incline à penser qu'il y a bien une manière commune d'affirmer la couleur chez les romantiques et les modernes, bien qu'avec des moyens langagiers différents; il appartient au comparatiste de les identifier, de les analyser, en soulignant au passage cette émulation entre la littérature et la peinture.

O PRIVIRE PARALELĂ: CRAII DE CURTEA - VECHE ȘI SATYRICONUL

de
MARIA SUBI

În câteva rânduri, literatura critică, încercând a depăși simpla analiză textuală și a situa *Craii de Curtea - Veche* într-un context mai larg, a sugerat analogii între cartea lui Mateiu Caragiale și lucrări celebre din perioada de decadență a antichității¹. Justificarea unei asemenea apropieri între opere pe care le despart secole de istorie, mentalități și spații culturale diferite ne este furnizată de Borges: în viziunea lui, textul literar, înțeles ca fragment, se întretaie și intră în relație cu alte texte-fragment, reluând și variind textul infinit, reprezentat de civilizația umană². Fără a ne lăsa seduși de utopia borgesiană³ a literaturii universale ca spațiu omogen și reversibil, în care deosebirii individuale și cronologice se estompează, ne putem îngădui semnalarea unor "locuri" de întâlnire a două scrieri, mult depărtate spațio-temporal: *Satyriconul* și *Craii de Curtea - Veche*.

O privire de ansamblu asupra acestora dezvăluie crearea unei zone spațio-temporale⁴ cu străvechi baze folclorice: drumul, înțeles ca drum al vieții, modelator și revelator de caractere. Eroii lui Petronius, în număr de trei (asemenea triadei din *Craii*), "se deplasează neîncetat în spațiu și reacționează ca niște călători față de realitățile observate"⁵, îmbogățindu-și mereu experiența de viață. Acest statut de călători explică non-implicarea lor în viața cotidiană: ei o

¹ Ovidiu Cotruș, *Opera lui Mateiu I. Caragiale*, București, Editura Minerva, 1977, p. 309.

² Cristina Hăulică, *Textul ca intertextualitate. Pornind de la Borges*, București, Editura Eminescu, 1981, p. 17, 23.

³ Gérard Genette, *Figuri*, selecție, traducere și prefață de Angela Ion, Irina Mavrodin, București, Editura Univers, 1978, p. 52.

⁴ M. Bahtin, *Probleme de literatură și estetică*, traducere de Nicolae Iliescu, prefață de Marian Vasile, București, Editura Univers, 1982, p. 294 - 296.

⁵ Paul Veyne, *Le je dans le Satyricon*, "Revue des études latines", XLII, 1964, p. 318 - 323, apud Eugen Cizek în prefața la Seneca, Petroniu, *op.cit.*, p. XX.

traversează, o iscodesc, se amuză, ca niște viitori picaro, dar rămân în afara ei⁶, ceea ce asigură prospețimea și acuitatea observației.

Călătoria, ca *modus vivendi*, e descoperită și de personajele lui Mateiu Caragiale, însă pe alte coordonate. Firi extravertite, picarești, Encolpius, Giton, Ascylltos (ori Eumolpus) străbat perimetrul realului, în timp ce, în cazul unor structuri imaginative, interiorizate, ca Pașadia sau Pantazi, periplul se desfășoară în închipuire. Pribegirea imaginară constituie verbul existenței celor trei crai, ce se regăsesc astfel într-o dimensiune potrivită înaltei lor condiții: "Ca în puterea unei vrăji, cu dânsul am făcut în închipuire lungi călătorii". Facilitând trecerea granițelor real - ireal, fantezia îi proiectează într-un spațiu cu virtuți compensatorii, fie către îndepărtate orizonturi geografice ("Ne înturnam apoi spre tropice, trăiam cu sădătorii visul galeș al Floridei și al ostroavelor Antile (...). Nimic nu scăpa cercetării noastre lacome, descopeream guri de rai pierdute pe întinsul oceanului (...) ne îndrumam spre țărilor mirodeniilor (...) ne scufundam în tainica pierzanie a nopților chinezești și indiene, ne înfiora aromeala serilor pe apă la Bangkok"⁷, fie îndărăt pe verticala timpului, în trecutul drag inimii lor ("Începea atunci, nu mai puțin fermecătoare, o nouă călătorie, călătoria în veacuri apuse. Ne regăseam de obicei în acela, scump nouă și nostalgic între toate, care fu al optsprezecelea"⁸).

Există însă și-n paginile *Crailor de Curtea - Veche* un al treilea drum, desfășurat nu sub auspiciile visului, ci în lumea aieuea, în care călăuză este Pirgu; o călătorie "în viața care se viețuiește, nu în aceea care se visează"⁹. Mai apropiată în conotațiile ei de textul antic, această călătorie traversează un spațiu stigmatizat, sorăd: o cârciumă, "gura pieții" (p. 215) sau "cine știe ce fund de mahala" (p. 126). Similar, la Petronius, eroii frecventează băi publice, hanuri, piețe, taveme, lupanare, locuri al căror pestriț vălmășag uman atrage incizia observației.

⁶ M. Bahtin, *stud. cit.*, p. 337.

⁷ Mateiu I. Caragiale, *Făgăre Remember Craii de Curtea - Veche Sub pecetea tăinei*, ediție îngrijită și prefăcută de Perpessicius, București, Editura pentru Literatură, 1965, p. 98.

⁸ Idem, *Ibidem*, p. 100.

⁹ Idem, *Ibidem*, p. 113.

¹⁰ Idem, *Ibidem*, p. 126.

Meandrele drumurilor din *Satyricon* aduc vederii noastre imaginea Crotonei, orașul vânătorilor de moșteniri (heredipetae), văzut ca un summum al degenerescenței morale de satiricul Petronius: "oppidum, tanquam pestilentia campos, in quibus nihil aliud est, nisi cadavera quae lacerantur, aut corvi qui lacerant"¹¹. ("un oraș care seamănă cu niște câmpii pustiite de ciumă, unde nu există nimic altceva decât leșuri, care sunt sfâșiate și corbi care le sfâșie"¹²).

La fel de pătimas incriminează Mateiu Caragiale promiscuitatea Crotonei autohtone: "Mi se dezvălui astfel o lume nebănuită, cu blestemăți la cari, de n-aș fi fost în ființă martor și le-aș fi auzit de la altcineva, le-aș fi crezut că țin de tărâmul născocirii. Bucureștii rămăsese credincios vechei sale datini de stricăciune; la fiecare pas ne aminteam că suntem la porțile Răsăritului"¹³. O concentrare a răului care bânuie orașul, a imundului de sorginte balcanică o reprezintă casa Arnotenilor și popasul aici echivalează cu un "descensus ad inferos", într-o zonă a malignului și a pestilențelor sub-umane. Acest de-al treilea hagialâc îi coboară pe crai la o tovărășie degradantă, depărtându-i de valorile firești; se încing aici ospețe și chefuri până în zori, cu bucate și băuturi, degustate dimpreună cu muzică lăutărească și cu glumele lui Pirgu. Echivalentul antic al acestor petreceri bahice ar fi cunoscutul banchet al lui Trimalchio, al cărui grotesc, generat de eforturile gazdei de a-și uimi invitații prin fast și abundență, este sancționat de privirea atentă a personajului narator.

Revenind la imaginea drumului, ca element central, ordonator la materiei epice, se impune o precizare. În *Craii de Curtea - Veche*, drumul pe coordonatele realului nu dă la iveală doar teritorii ale imundului, străbătute de o umanitate decăzută și de manifestări brutale - instinctuale, ci și un spațiu privilegiat, înobilat de viețuirea într-însul a unor ființe de esență superioară. La antipodul deschiderii spre netrebnicia unor incidente comune, simbolizată de casa Arnotenilor ("Deschisă vraise oricând, oricui" - p. 199), locuința lui Pașadia ori Pantazi constituie un spațiu închis în sine însuși, sălaș al "desfătărilor grave ale duhului" (p. 109). Interioarele saturate de frumusețe, înflorite "cu trandafiri galbeni în

¹¹ Pétrone, *Le Satyricon*, suivi des poésies attribuées à Pétrone et des fragments épars, traduction nouvelle avec introduction et notes par Maurice Rat, Paris, Librairie Garnier Frères, p. 280 - 282.

¹² Seneca, Petroniu, *Apokolokyntosis. Satyricon*, traducere, prefată și note de Eugen Cizek, București, Editura pentru Literatură, 1967, p. 225 - 226.

¹³ Mateiu I. Caragiale, *Ibidem*, p. 107.

galea lumină chihlibărie a acelei dulcei zile de toamnă"¹⁴, corespund gusturilor elevate ale acestor epicurei, prepuind încântările spiritului laolaltă cu "masa bună, florile, muzica"¹⁵. Mătăsăriile", "oglinzile", poleielile de argint", "trandafirii" se adună în cuprinsul încăperilor, subsumându-se ideii de Frumos și de rafinament aproape morbid: "La belșugul de abanos și de mahon, de mătăsării, de catifele și de oglinzi (...) iubirea de flori a chiriașului, împinsă până la patimă, adăoga o nebunească risipă de trandafiri și de tiparoase ce, împreună cu lumânările pe cari le găseam aprinse, în cele două candelabre de argint (...) puneau locuinței pecetea unui lux ales"¹⁶.

Toate elementele menite a da strălucire și eleganță unei ambiante se regăsesc și-n textul antic. Locuința lui Trimalchio oferă privitorilor un belșug de picturi, statui de marmură, obiecte de aur și argint, în vreme ce parfumul, răspândit pe picioarele, mâinile convivilor, în lămpi, în prăjituri, suprasaturează încăperea, iar muzica își desfășoară acordurile. Dar rezultatul este altul decât cel scontat: natura rudimentară a elementului uman nu îngăduie decât o caricatură de rafinament aristocratic, în ciuda încercării de afișare a unui stil elevat. Excesele și luxul ostentativ constituie emblemele acestui spațiu, a cărui alcătuire trădează lipsa de gust și de măsură.

De-a lungul drumurilor ce străbat cele două opere, se explorează nu doar locuri, idei, mentalități, ci și condiția umană în specificul ei. Luăm contact cu o lume degradată, o lume în care însemnele omenescului au suferit o deteriorare ireversibilă. Cuprinzând cu privirea Sybarisul românesc, naratorul din *Craii de Curtea - Veche* ajunge la ideea omniprezenței viciului": "Bucureștii rămăsese credincios vechei sale datini de stricăciune (...) mărturisesc că nu mă așteptam să văd dospind Țicneli atât de numeroase și de felurite, să întâlnesc atâta nebulime slobodă. Cum nu mi fu dat să găsesc mai pe nimeni la care, mai curând sau mai târziu, să nu se dea pe față vreo meteahnă (...), la sfârșit pierdui nădejdea să cunosc, în carne și oase, făptură omenească pe deplin teafără la minte".¹⁷ Migrând spre înțelesul său originar, nebunia cumulează nuanțe depreciative, semnificând "păcătoșenie, rău, stricăciune morală". Pașadia, Pirgu, Tita, Mima,

¹⁴ Idem, *Ibidem*, p. 129

¹⁵ Perpessicius, în prefața la Mateiu I. Caragiale, *op.cit.*, p. XIII.

¹⁶ Mateiu I. Caragiale, *op.cit.*, p. 97 - 98.

¹⁷ Idem, *op.cit.*, p. 107.

Sultana, Maiorică, Elvira duc o viață de luxurie, unii au chiar înclinații perverse. Dezmățul nu nivelează totuși personajele: respingător la "jivinele strejnopți ale orașului", el dobândește alt sens la personajele de înaltă stirpe; la fel de mărețe "în vițiu ca și în virtute", acestea practică răul pentru a-și proba libertatea de a nesocoti orice lege, inclusiv cea morală, de a se ridica deasupra, valorilor consacrate.

În universul stigmatizat al *Satyriconului*, eroii își poartă cu dezinvoltură viciile și mișună în roman diferite forme ale "desfrâului adânc". Circe, de pildă, se înrudește îndeaproape cu "armăsăroaicele" lui Maiorică, însă nu reprezintă un caz singular, ci, cum reiese din reflecțiile acidulate ale slujnicei, unul reprezentativ pentru apetiturile tinerelor aristocrate. Encolpius și Giton alcătuiesc un cuplu, al cărui echilibru este amenințat sporadic de intervenția unui al treilea (Ascyrtos, Eumolpus). Trimalchio se arată atras de grațiile unui tânăr sclav. În urmărirea nenumăratelor abateri de la moralitate, nu întâlnim așteptata mișcare de respingere ori moralizare; viciul este acceptat ca ceva firesc, în ordinea lucrurilor. Nu trebuie uitat însă că personajului narator îi lipsește distanța necesară luării unei atitudini, fiind el însuși un vicios, iar registrul comic ales nu permite reflecții "serioase".

Judecata critică este totuși prezentă la nivelul imaginilor, al limbajului figurat: raportarea la animalitate (metafora animalieră) sancționează atrofierea umanului și o lectură paralelă a celor două texte relevă preferința pentru animale agresive, simboluri ale bestialității instinctuale (v. G. Durand, Jung)¹⁸. Fetele lui Maiorică sunt numite "niște cotoșmane, niște armăsăroaice" (p. 184), Pirgu e o hienă, Maiorică - un *mainușoi*; Fortunata primește atributele de, *milva* ("uliu"), *vipera*, Trimalchio este apostrofat cu numele de canis. Demersurile psihanalitice, legate de simbolismul animalier (chip al libidoului sexual), pot fi reținute în acest caz, întrucât slujesc demonstrației: alterarea condiției umane se reflectă într-un limbaj imagistic adecvat.

O altă perspectivă ce înlesnește abordarea unitară a celor doi scriitori este perspectiva stilistică. *Sermo sublimis* și *sermo humilis*¹⁹ se contopesc în cuprinsul operelor, asigurându-le individualitatea stilistică, farmecul limbii lui Petronius și

¹⁸ Gilbert Durand, *Structurile antropologice ale imaginarii*. Introducere în arhetipologia generală, traducere de Marcel Aderca, prefată și postfață de Radu Toma, București, Editura Univers, 1977, p. 101.

¹⁹ Erich Auerbach, *Mimesis. Reprezentarea realității în literatura occidentală*, în românește de I. Negoitescu, prefată de Romul Munteanu, București, Editura pentru Literatură Universală, 1967.

a lui Mateiu Caragiale crescând din contraste lexicale. Stilul înalt, elegant trăiește în bună vecinătate cu limbajul familiar, împins uneori până la limita trivialității.

Realitatea cârciumilor, a lupanarelor, a nopților pierdute își creează un limbaj pe măsură. Cuvintele păstos colorate, cu stridențe de "flori de mucigai" definesc lumea lui Pîrgu: "Bre, cum te mai înfingeai în undiță la Masinca, o luași pe coarda razachie, cu sacâz dulce, ușor. Ce pramatie; faci pe cocoșu, cotoi mare dumneata. Ei, dar ai de învățat încă multe; ești junic; ca să le fii pe plac mainuțelor trebuie să fii porc, și cu șoriciul gros. Și mai ales nu tâmosi mangalul că te usuci; de ți-a mirosit cumva a pagubă, împinge măgarul mai departe; știi vorba: malac să fie, că broaște... Dacă vezi însă că ridică coada, nu te pierde, ia-o înainte oblu, berbecește, ca până de iarnă să te văz crap îmblănit" ²⁰. Iar în conturarea portretului lui Poponel sau al lui Pîrgu, "termenii josniciei, ai urâteniei fizice și morale, ai vițiului și mișelniciei" ²¹ se adună în expresii tari, măscăroase, înverșunate de dezgust: "Acest chiniță avea un suflet de henger și de cioclu. De mic stricat până la măduvă, giolar, rișcar, slujnicar, înhăitat cu toți codoșii și măsluitorii, fusese Veniaminul cafenelei "Cazes" și Cherubinul caselor de întâlnire (...) Pîrgu avea în sânge dorul vieții de deznătare țigănească de odinioară de la noi, cu dragostele la mahala, chefurile la mănăstiri, cântecele fără perdea, scârboșeniile și mășcărele" ²².

Trivialitatea dezlănțuită a unuia din oaspeții lui Trimalchio află imagini de o savoare și plasticitate asemănătoare: "Bellum pomum, qui irrideat alios. Larifuga nescio quis, nocturnus, qui non valet lotium suum. Ad summam, si circumminxero illum, nesciet qua fugiat. Non, mehercules soleo cito fervere, sed in molli carne vermes nascuntur (...) in alio pediculum vides, in te ricinum non vides? (...) tu laeticulosus, nec mu, nec ma argutas, vasus fictilis. Immo lorus in aqua, lentior, non melior (...) Quid nunc stupes, tanquam hircus in ervilia?" ²³ ("Ce pramatie mai e și ăsta, cu toate că râde de alții ! Un coate - goale, o haimana de noapte, care nu face nici cât o ceapă degerată. Ce mai calea-valea, dacă-l scuip nițel, nu mai știe nici pe unde s-o întindă. Pe Hercule, nu mi se urcă sângele la cap cât ai zice pește, dar în carne moale se fac viermii (...) La altul vezi și

²⁰ Mateiu I. Caragiale, *op.cit.*, p. 196.

²¹ Tudor Vianu, *Artă prozatorilor români*, București, Editura Eminescu, 1973, p. 352.

²² Mateiu I. Caragiale, *op.cit.*, p. 77.

²³ Pétrone, *Le Satyricon*, p. 128 - 130.

păduchele, iar la tine nu vezi nici căpușa (...) Tu care te ții de burtă de atâta răs, nu știi să zici nici mu și nici ma, oală de noapte, sau mai bine zis eurea putrezită, ești chiar mai moale, dar nu și mai bun (...) Acum de ce stai înemuit ca un țap logodit ?"²⁴). Nivelul redus de cultură al personajelor transpare în confuziile de tot sorul, în erorile lingvistice: schimbări de gen (substantivul *caelum*, neutru, este tratat ca masculin, *caelus*), pleonasmе (*foras exierii* - "va ieși afară"), dar și-n pitorescul exprimării, întrucât tocmai aceste minuscule culturale sunt născătoare de expresivitate, de culoare²⁵.

Vorbirea familiară dă fanteziei vorbitorilor prilejul să se manifeste în deplină libertate, așezând cuvintele în contexte noi, neașteptate, purtătoare de înțelesuri figurate. Ne slujesc drept exemple câteva expresii din *Satyricon* (*caepa cirrata* - "ceapă cu zulufi", *corvorum cibaria* - "morițăciune", *cruetis offia* - "lepădătură", *terrae tuber* - "boț de noroi") sau sinonimele, deosebit de plastice, ale depravării feminine din textul matein (*târfă*, *pucoare*, *păpăruță*, *paceaură*, *ștealfă*, *rablă de pripas*, *trezitură*, *răsuflătură*, *târduță*). Putința de a varia la nesfârșit registrul familiar - argotic este asigurată - și la un scriitor și la celălalt - de expresiile vorbirii curente: Petronius: *qui asinum non potest, stratum caedit* (p. 104) - "cine nu poate să bată măgarul, bate sanuarul" (p. 104, 105); *colubra restem non parit* (p. 104) - "năpârca nu zămislește o frânghie" (p. 105); *olera spectant, larum tollunt* (p. 90) - "se uită cu un ochi la slănină și cu celălalt la slănină" (p. 94); Mateiu Caragiale: *să-ți faci capul ciulama, să ajungi în deaga lui...* (p. 180); *e pe dric, ne lasă, îți sună coliva* (p. 83).

Necesitatea adaptării formei la conținut impune o schimbare de registru stilistic, atunci când interesul se deplasează spre sferele înalte ale existenței. În acest context, fraza mateiană se purifică, se spiritualizează, dilatându-se în cadențări eufonice. O ureche foarte sensibilă la frumusețea și muzica rostirii mijlocește construirea unor largi perioade fluide, cu sonorități solemne - arhaizante: "În sărbătoare neîntreruptă de zi și noapte, am petrecut cum nu se mai petrecuse și nu se va mai petrece, ne-am înfruptat cu nesaț din toate desfătărilor simțurilor și ale minții căci, deși lipsit de măreție, fu veacul binecuvântat, veacul cel din urmă al bunului plac și al bunului gust, pe scurt veacul francez și mai presus de orice veacul voluptății, când până și în biserici heruvimilor le luaseră locul Cupidonii, când, lăncezind de dor, inimile fură aduse prinos toate zeului

²⁴ Seneca, Petroniu, *op. cit.*, p. 125 - 126.

²⁵ Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, ediție definitivă, București, Editura Științifică, 1975, p. 267.

legat la ochi și noi (...) noi înșine nu scăparăm dulcele molimi..."²⁶. Asemenea forme ale patosului, cu retorice desfășurări, nu sunt posibile în universul imperfect al lui Petronius²⁷. Dimpotrivă, spiritul ironic, negator prin excelență, al naratorului transformă în amuzament simboluri, idei, genuri înalte; parodizările de teme homerice ori de discursuri poetice (Lucan, Persius, Ovidius) sunt grăitoare în acest sens. Dar, în ciuda tentei parodice, vorbirea eroilor săi culti se distinge prin eleganța construcției și, adesea, prin bogăția limbajului figurat și a aluziilor livrești, ce vădese rafinamentul unei gândiri nutrite cu serioase lecturi: "Ceterum neque generosior spiritus vanitatem amat, neque concipere, aut edere partum mens potest, nisi ingenti flumine litterarum inundata. Effugiendum est ab omni verborum, ut ita dicam, vilitate, et sumendae voces a plebe submotae, ut fiat: "Odi profanum vulgus, et arceo"²⁸. ("Dar un spirit cu adevărat ales nu îndrăgește strălucirea falsă și înșelătoare, iar mintea omenească nu poate să închipuie sau să făurească ceva trainic dacă nu e stropită din belșug de uriașul fluviu al culturii literare. Trebuie să fugim de termenii vulgari și trebuie să ne ferim de cuvintele care se află în gura plebei, potrivit vorbelor: "Urâsc profanul vulg și-l țin departe"²⁹.

Elementele livrești se integrează peisajului, văzut, atât la Petronius, cât și la Mateiu Caragiale, cu ochiul omului suprasaturat de cunoștințe istorice, literare, muzicale. Excursurile în cele mai felurite domenii ale cunoașterii umane, în literatură, istorie, mitologie, geografie constituie o pasiune comună celor doi scriitori: Petronius îl citează pe Vergilius, Tucidide, Horatius, Lucilius, Homer, Myron, Demostene, Apelles, Fidias; Mateiu Caragiale învie secolul optsprezece prin însușirea personalităților ce l-au definit: Rameau, Mozart, Casanova, Mesmer, Lavoiser etc.

Erudiția prețioasă, cu nonșalanță afișată, secvențele elegante ale exprimării, ca și picanteriile verbale din cele două scrieri se adresează unui cititor cultivat, în stare să desprindă "subțirile" cuprinsului, să priceapă toate aluziile și referințele livrești și să se încante de farmecece contrastante ale limbii. Ca niște subtili degustători ai cuvântului, Petronius și Mateiu Caragiale se unesc în

²⁶ Mateiu I. Caragiale, *op. cit.*, p. 115-116.

²⁷ M. Bahtin, *loc. cit.*, p. 262.

²⁸ Pétrone, *op. cit.*, p. 286.

²⁹ Seneca, Petroniu, *op. cit.*, p. 230.

plăcerea de a-și asculta personajele mânuind diverse limbaje, un deosebit simț al proporțiilor armonizând registre stilistice diferite. În condimentarea rafinată a stilului înalt cu "tăniile" lexicului, artistul român vădește afinități cu aristocraticul "arbiter elegantiarum".

UN PARALLÈLE ENTRE *CRAII DE CURTEA - VECHE* DE MATEIU CARAGIALE ET LE *SATYRICON* DE PÉTRONE

(Résumé)

Si l'on étudie en parallèle *Craii de Curtea - Veche* et le *Satyricon* de Pétrone, on découvre une zone spatio-temporelle (un chronotope, si l'on utilise la terminologie de Bakhtine) riche en significations de toutes sortes: *le chemin*, compris en tant que chemin de la vie, agent modèleur et révélateur de caractère, d'images et de types verbaux particuliers. Les chemins tortueux qui traversent les textes dévoilent un monde, dont la misère morale trouve un équivalent linguistique adéquat: la métaphore animalière.

Une autre perspective nécessaire à une approche unitaire des deux écrivains c'est la perspective stylistique. *Sermo sublimis et sermo humilis* se rencontrent dans leurs oeuvres, qui présentent des affinités évidentes surtout en ce qui concerne l'"assaisonnement" raffiné du langage élégant avec des termes vulgaires, leur charme se nourrissant grâce à ces associations contrastantes.

О ИЗМЕНЕНИИ МОТИВАЦИОННЫХ ОРИЕНТАЦИЙ В ИЗУЧЕНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА

О. МИТРОФАНОВА (РОССИЯ)

Новые социально-политические реальности, сложившиеся прежде всего в странах Восточной Европы, изменили и продолжают менять условия функционирования и преподавания русского языка. В этих странах русский язык утратил статус обязательности и вместе с этим – бесконкурентное положение и массовость изучения. Более того на отношение к русскому языку нередко переносятся, на наш взгляд, неправомерно, отрицательные ассоциации, связанные с бывшим тоталитарным режимом "поступью коммунизма", образом "старшего брата" и т.п.

В типичном случае ныне изучение русского языка определяется добровольным выбором самих учащихся или их родителями наряду с другими языками широкого международного распространения – английским, немецким, французским и др. Отрицательный эффект права выбора – значительное сокращение изучающих русский язык прежде всего в школах и меньше – в вузах, положительный эффект в том, что качество владения русским языком у избравших его улучшается. Ситуация вполне понятная и объяснимая: всё, что обязательно – нелюбю.

Однако отменить обязательность русского языка оказалось объективно намного легче, чем организовать обучение иностранным языкам по выбору. К моменту изменения положения с иностранными языками в ряде стран Восточной Европы не оказалось достаточного количества квалифицированных преподавателей английского, французского, немецкого и других иностранных языков. Одновременно резко упал спрос на преподавателей-русистов, многие из которых остались без работы, сократился по той же причине приём на отделения русской филологии в педагогических институтах этих стран.

Однако в этих странах в сложившейся иной обстановке в них есть симптомы возрастания интереса к русскому языку у сравнительно новой категории учащихся – деловых людей, коммерсантов, чиновников, предпринимателей и т. п., что свидетельствует об определённых изменениях в физическом пространстве русского языка. Аналогичная картина и в других странах, где иностранные языки традиционно изучались по выбору и где сейчас наблюдается изменение мотивов выбора русского языка. Обратимся к подтверждающим этот факт сви-

детельствам лингвистов, методистов, преподавателей.

"В последнее время увеличилась потребность в русском языке, особенно в коммерческих фирмах, которые хотят сотрудничать с русскими фирмами" (И. Брок, Норвегия). "Надеясь на создание рыночной экономики в России, студенты факультетов бизнеса начинают проявлять повышенный интерес к русскому языку" (Т. Уейд). "На выбор русского языка влияет прежде всего желание владеть им в связи с его применением в профессии" (И. Слимек, Словакия). "В настоящее время открываются широкие возможности для экономического сотрудничества..., что дополнительно стимулирует интерес к языкам" (Я. Генпель, Польша).

Как видим, к чисто образовательному изучению русского языка — интерес к народу, "ключ к русской душе", расширение филологического кругозора, приобщение к ценностям русской культуры и литературы, ознакомление с достижениями науки и техники и т.д., т.е. к удовлетворению прежде всего познавательных мотивов присоединились разнообразные прагматические, более утилитарные интересы — выучить русский язык для: заграничной поездки, участия в школьном или студенческом обмене, организации совместного ведения дел в нынешних условиях экономического сотрудничества с Россией, для открытия иностранно-российской фирмы, занятий дву- и многосторонним бизнесом, предпринимательством, коммерцией и т.д. Эти интересы и мотивы психологии объединяют понятием инструментальной мотивации.

Подобные прагматические мотивы, между прочим, традиционно преобладают при выборе других иностранных языков, но значительно меньше присутствовали в качестве стимула обращения к русскому языку, что, кстати, весьма снизило востребованность его собственно коммуникативных функций, использование его реальной коммуникативной ценности.

Нынешнее расширение функций сближает русский язык с другими языками широкого международного употребления.

Изменения мотивов выбора русского языка отражают, конечно, более глубинные социально-экономические и общественно-политические изменения на территории бывшего СССР. В числе причин — также — расширение контактов, взаимные коллективные и частные поездки школьников и студентов, мало реальные в таких масштабах несколько лет тому назад, и многое другое.

Сразу уточним, что так называемая инструментальная мотивация в выборе русского языка отнюдь не исключает её духовную, культурологическую сторону, а непременно предполагает ознакомление этой

более прагматически настроенной аудитории с ценностями русской духовной культуры. Без этого невозможно постижение страны изучаемого языка — России, традиций, обычаев, нравов русского народа. Без этого непродуктивен диалог культур, да и само профессиональное, деловое общение. Вопрос лишь в том, какой именно круг культуроведческих фактов и текстов и в каком объёме будет включён в обучение, будет интересен этой категории учащихся, близок к тем целям, ради которых они выбрали русский язык.

Возникающая при этом социолингвистическая и культуроведческая проблематика требует дополнительных углублённых исследований общественных функций русского языка в сфере производственных, торгово-экономических, профессионально-деловых коммуникаций, детального изучения подязыков коммерции и делопроизводства, их описания в учебных целях. Это тем более важно, что при инструментальной, прагматической мотивации возникает установка на овладение коммуникативной компетенцией в пределах одной избранной сферы общения на материале отдельной функционально-речевой разновидности русского литературного языка.

Смещение акцентов в сторону инструментальной, более утилитарной мотивации открывает новое содержание обучения, заставляет определять состав требуемой для профессионального общения коммуникативной компетенции, изменяет тематику практических курсов русского языка, предопределяет включение в них таких языковых фактов и речевых употреблений, которые характерны именно для различных типов и видов профессионально-делового, торгово-коммерческого и прочего общения.

Существование русского языка в качестве иностранного наряду с другими высветило ещё одну методически важную задачу — разработать методику обучения ему не только как первому иностранному языку (так было раньше), но как и второму, и третьему, чего раньше во всяком случае в странах Восточной Европы не практиковалось. Но именно место второго и третьего иностранного языка, видимо, будет занимать русский язык в этих и других странах в ближайшее время. Это оживляет психологически ценную идею, которая раньше довольно прочно бытовала в Европе, — образованный человек должен владеть двумя и более иностранными языками и при достижении такого состояния несколько упрощает саму методическую реальность, ибо, если хорошо выучить хотя бы один язык, то второй и третий учить легче.

Отсюда же истекает важная для русистов методическая и психолого-педагогическая проблематика: учёт предшествующего языкового опыта в первом иностранном языке и опора на него, а не только на

родной язык учащихся, с одной стороны; интерферирующее влияние не только родного, но и уже усвоенного иностранного, — с другой; это совместность/несовместность обучающих методических приёмов, используемых при овладении первым и последующими иностранными языками, и многое другое.

Создавшаяся ситуация с русским языком актуализирует мнение английского профессора Питера Стревенса, что надо отказаться от обучения "языку вообще"; надо обучать, например, французскому языку, который потребуется экономисту для работы в Комитете по европейским делам; арабскому языку, который необходим инженеру, рабочему на нефтяных промыслах в Персидском заливе; языку суахили, который нужен советнику по сельскому хозяйству; русскому, — добавим мы, — который необходим в новых экономических условиях, для работы в совместных предприятиях, для участия в коммерческой деятельности совместных российско-иностраннных проектах.

Эта особая методическая и лингвистическая реальность уже отразилась в обилии новых учебных книг, типа: "Русский язык для бизнесменов", "русский язык для деловых людей", "Русский язык: экономика и торговля" и под., в которых уже предложены иные темы и коммуникативные задачи (реклама, презентация фирмы, предложение на поставку товаров, обсуждение сроков доставки товара и его цены, отказ от предложений, арбитражное разбирательство и др.), иные жанры текстов, иные стратегии и тактики общения. Сам факт разнообразия категорий учащихся приводит к большему разнообразию учебных материалов, а конкуренция иностранных языков, в которую теперь включился и русский, предъявляет новые требования к авторам учебников и к преподавателям-русистам, многие из которых никогда не работали в условиях такой конкуренции.

Появление новой категории учащихся, изучающих в качестве иностранного русский язык, идентификация иных коммуникативных потребностей, расширение самых сфер речевого взаимодействия расширяет границы педагогического поиска, предъявляет дополнительные требования к профессиональной квалификации педагогов-русистов, к авторам учебников русского языка. В педагогически ориентированное описание русского языка вовлекается языковой материал, официально-деловой и научно-технологический подвиды современного русского литературного языка, жанры и типы текстов, свойственные именно этим функционально-речевым разновидностям. Психолого-педагогическим интерпретациям подвергается сам процесс профессионально-делового общения, его социо- и прагмалингвистическая сущность.

Возбуждается интерес к мотивационно-личностной сфере и индивидуальным психологическим особенностям учащихся, для которых владение русским языком – не профессия (как у филологов), а дополнительное средство, "инструмент", помогающий основной профессии бизнесмена, делового человека, менеджера и пр.

Вытекающие из этого методически целесообразные решения возможно, на наш взгляд, обобщить следующим образом: 1) чётче определить коммуникативные цели, ради достижения которых иностранные граждане выбирают русский язык, что непременно увязывается с тщательным изучением реальных потребностей разных категорий учащихся в русскоязычном общении; 2) составить адекватные этим коммуникативным потребностям и целям разнообразные учебно-методические материалы и достигнутой коммуникативной компетенции, обеспечивая возможность дальнейшего развития речевой способности и достигнутых уровней.

Возможность выбора и дифференцированное использование иностранных языков породили необходимость объективного сопоставления уровней обученности каждому из них, выравнивание и интеграцию самих этих уровней.

В заключение заметим, что изменения в России при их успешном продолжении будут способствовать расширению контактов российских и зарубежных организаций и предприятий, отдельных людей, которые будут осваивать российский рынок и устанавливать деловые контакты не без помощи русского языка. И не только в России. Конечно, по широте функционирования русский язык не сравнится с английским, но и английский, надо полагать, не станет единственным языком-посредником в Европе при её экономической интеграции. Культура и просвещение будут и в интегрированной Европе глубоко национальны, а обмены их ценностями будут происходить и на русском языке.

CU PRIVIRE LA SCHIMBAREA ORIENTĂRILOR
MOTIVATIONALE ÎN STUDIEREA LIMBII RUSE

de

O. D. MITROFANOVA (Rusia)

(Rezumat)

În lucrare autoarea își propune să analizeze o problemă foarte importantă și actuală în domeniul predării limbilor străine, schimbarea orientărilor motivaționale în studierea limbii ruse, în etapa pe care o parcurgem, precum și locul ei în sistemul limbilor străine. Se sublinează rolul limbii ruse în pregătirea tinerilor pentru diferite specialități, ceea ce atrage după sine motivația instrumentală a învățării acestei limbi. Se fac referiri și la schimbările ce se impun pe plan metodic, drept consecință a predării - învățării limbii ruse ca a doua limbă străină.

TEST ANALYSIS: A READING COMPREHENSION TEST

by

MIHĂIȚĂ HOREZEANU

1. Description of the test

The present test was given to a group of 19 first-year students who study English as a second subject at the Faculty of Letters and Philosophy of the University of Timișoara. The sitting took place during the first week of the second semester (1993) and the test was administered in a routine fashion, after having done some exercises as part of a more general topic - "Language".

I purposely planned the whole testing activity as an informal one in keeping with my belief that not only are testing and teaching closely interrelated because "a test is ... a natural extension of classroom work" (Harrison 1983: 1) but also because sometimes testing can be a way of teaching, a means of helping students learn by the mistakes they make, by self-evaluation, in a word, by discovery. With many teachers testing still is no more than a control paper, a means of checking if the students have done their homework for the class. Teaching then becomes a one-way process of giving the students new information and, more often than not, this information is organized into separate parts without any connection between old and new being made. On the contrary, learning by discovery or teaching through testing can be beneficial when teaching vocabulary, for instance, where the students are given a roughly-tuned input, i.e. a mixture of new and old pieces of information.

The reading test I shall describe here came in between such tests, all of them related, as I said, to the same topic and was taken from Leo Jones (1986: 17-19). Before some hesitation over whether to give my students further information about the origin of the text, I eventually decided to do it and told them that it was a lay person's guide to linguistics (as mentioned in the Teacher's Book). Although I knew this might influence their answers to a certain extent, I thought that the students were entitled - as are in fact readers in the real world - to know exactly what they were reading.

In the following I shall refer to what I considered to be purpose of

the test and how I decided to modify the test in accordance with the purpose.

My intention was to test the reading skills of my students in such a way as to be able to identify their strengths and weaknesses in this respect and so, the test was meant to be a diagnostic one. The purpose for choosing the test was that it involved not only fragmentary but also global comprehension and that the latter is particularly important for the students who will be required, owing to the nature of their current studies, curriculum, etc., or in view of a future professional specialisation to be conversant with the interpretation of texts. If only from this point of view the test, in my opinion, has an authentic dimension as far as the task is concerned. Moreover, the text itself is authentic and complies with the requirement that since reading ability is being tested the text should not be too culturally laden. On the contrary, it is interesting and may appeal to various categories of readers.

Structurally speaking, besides the text or reading passage, the test consists of a relatively short introductory sentence giving the students instructions on how they are to do the test, without however any example, and 14 items to be answered in terms of true-false. This is the rubric, which I resolved to modify in accordance with the purpose stated above, the main function of the test (diagnostic) and the already given format of the test (dual-choice). At this point I would like to draw attention to the fact that the changes I made in the instructions can and should be seen as an act of evaluation of the original test (an explicit evaluation will be given in the third part of our paper) rather than as a subjective deviation from it. Thus, since tests of a dual-choice type are said to evaluate only the product of reading (West 1992c: 8) I tried to compensate this shortcoming in a diagnostic test by asking the students to excerpt the line(s) or parts of the text in support of their choice (excerpts were preferred to free expression for reasons of objectivity). I also told them that whether their 'reasons' were right or wrong, this would not affect their score if their answers eventually proved to be correct in terms of true-false. By this I tried on the one hand to see and have my students see how misleading such dual-choice tests can be when assessing the students' performance, and on the other hand to identify the causes for their mistakes, to group these mistakes according to some common features and by so doing to give the students an opportunity to analyse their work. In other words, I chose this method of indirectness for my error analysis in order to look at those underlying 'operations' and 'micro-skills' involved in reading (cf. for instance "understanding relations between parts of text by recognizing indicators in discourse" in Hughes

1989: 116 or the appreciation of the overall style and tone of a passage, etc.).

2. Analysis of the test

The test is, as previously mentioned, of a dual-choice format and so the students' answers (either 'true' or 'false') can be assessed by means of objective techniques. The test appears to belong to the so-called second generation in conception, the age of structural linguistics which had so much to say in teaching and testing.

As far as item construction is concerned we can note, interestingly, a combination of the two approaches: discrete-point (e.g. items 4, 8, 10, 13) and integrative (e.g. 1, 2, 6, 7 - to quote the most significant ones) which requires the students to exercise again two types of comprehension, viz. fragmentary and global, respectively. I have always considered this second aspect of primary importance for the students of philology who must develop a range of specific skills necessary for a critical interpretation of texts and textual strategies, humour or irony, the characters' feelings, etc.. For this, two factors were decisive here: the nature of the text and the construction of the items. While most of the items are intended to check if relevant information can be derived from the text, item 14, however, seems to have been devised only for language practice (as we shall see later on) since grammatical or semantic synonymy is not always applicable or relevant from an informational point of view.

As far as scoring is concerned, it can be done objectively and quite easily from a quantitative point of view. Some students would get better score than others. In a dual-choice test, just a 'lucky day' may help. But is this what we really want to find out? Since "it is not the purpose of a diagnostic test to state that one learner is more or less proficient than another" (West 1992d: 36), I decided that each student should receive a diagnosis telling him/her what his/her illness is rather than how badly he/she was affected by it in comparison with other 'patients'. However, this qualitative approach should not altogether reject a quantitative and/or comparative consideration of mistakes. On the contrary, such an approach should enable the students to learn how often a certain type of mistake was made by an individual student or if the others (if anybody) coped with a particularly difficult item.

For reasons of practicality, the test, the answers and the 'diagnosis' are all on the same sheet. All right answers were circled and all incorrect answers

were left uncircled. In addition to this, the following code was adopted (see Annex):

- a) circled item, no underlining equals right choice and reasoning
 - b) circled item, straight underlining equals right choice, wrong reasoning
 - c) no circle, curved underlining equals an exactly opposite interpretation of a certain part of the text (no stylistic connotations)
 - d) no circle, dotted underlining equals a misinterpretation of style.
- The (self-)ironical tone of the text was missed and so, certain words, phrases, etc. were taken 'at face value'
- e) no circle, no underlining equals incorrect answer, irrelevant excerpt.

The students' tests were discussed and analysed in class, which proved to be a good opportunity for student interaction. Particular items seemed more difficult than others and, interestingly enough, all answers to item 14 were incorrect. The 'remedies' were found in accordance with the difficulty of the item(s) and the number of students having failed to answer it correctly (explanations, paraphrases, further illustrations, etc.).

For example, item 8 can be approached in terms of synonymous expressions: "it may also be **looked down on**" and "we can also **despise** it" (line 41).

A more subtle example of the same type is item 14: "may have more power" and, in the text, "no longer necessarily goes with power or privilege" (i.e. 'but it may' - lines 81-82) or "It has ever since - often falsely - been associated with wealth, position, and education" (lines 77-78), where often = always, which again leads to the idea of possibility expressed by the modal verb.

All the students tested here are advanced students of English and yet, very few of them have taken such a test before. This is why I also had to explain to them that "according to the text" does not mean "according to what some people think". It means "according to the writer" and here writer cannot stand for A. Burgess - the prejudiced man, who is merely a character in the text but one who is intended to soften the lecture while making it the more effective in the end.

3. Evaluation of the test

In some respects this will be a summation of ideas already touched upon in the previous parts.

The dual-choice format of the test makes it possible for objective scoring techniques to be used and this can only increase the reliability of the test. However, we have seen that the test as it is cannot be successfully used as a diagnostic test, also, perhaps, because the exercising of receptive skills does not usually manifest itself in overt behaviour (Hughes 1983: 116). From this point of view, therefore, the test has low utility. This is why I tried to improve the test by adding to the task so that the behaviour on which its completion is based might become visible.

Some difficulties will arise, however, with such an approach. Thus, it can be argued that there are more reasons than one for which an item is true or false and that some reasons (all present in the text) are more relevant than others. Consequently, subjectivity in assessing the students' answers is increased as the reliability of the test decreases. Moreover, the true or false character of item 5 can be inferred from the whole tone set by the writer from the very beginning rather than from one particular sentence. Item 3, on the other hand, is false simply because there is no such thing stated in the text. So, here again, perhaps, reference should be made to all of the sentences contained in lines 7-11. Anyway, excerpting relevant parts from the text or referring to whole lines is preferable to giving free answers if we want to avoid the problem of evaluating the students' written output.

As far as the type of comprehension involved is concerned we have seen that the students were often required, owing to the nature of the test and of the items, to deal with questions on mood, style, 'sous-entendus' and so on. In such cases, they had to react to a text rather than to isolated sentences. The question arising here is how well does the format of the test serve the purpose of checking the students' global comprehension? Dual-choice questions are said to involve fragmentary comprehension (West 1992c) while integrative multiple-choice items have already been successfully devised in an attempt to improve traditional techniques. In our case, however, we shall agree with Clark (1972: 105) that multiple-choice items would create a technical difficulty which can be referred to as the "odd adjective" problem. Indeed if we were to think of some distractors for, say, "amused" in item 1 we might create dangerously close options, semantically speaking, which would be considered acceptable answers themselves. From this point of view the dual-choice type of items is to be

preferred but diagnostic confidence has somehow to be restored (here, perhaps, by enlarging the task) if predictive validity is to be ensured.

Some of the students' mistakes were caused by an inconsistent interpretation of the text. Some items throw light upon each other but we do not consider it a weakness of the test (anyway, this fact remained unnoticed with most of the students tested). Rather it increases the utility of the test since it enables the tester (teacher) to draw further conclusions on the students' reasoning. An example in this respect would be: "if 6T (which it is) then 7F".

The communicative value of the test is largely dependent on the authenticity of the task. As we have already argued before, taking into consideration the students involved, their present interests and future prospects, the task bears some marks of authenticity which can be, however, improved if a larger context is imagined or other tasks added, perhaps as part of a more comprehensive test (e.g. writing a letter to the editor as a positive/ negative reaction to this text, which might have appeared in a certain column of his newspaper). An activity of this type can also be said to have a positive washforward effect as well as a formative value with students whose aim is to become proficient in critical analysis and interpretation of texts. From another point of view communicativeness can be enhanced by taking into consideration the tips given for the teacher in the Teacher's Book ("the exercise is best done in pairs") which would create student-interaction (a round-table talk could also be organized after the reading task has been accomplished). However, I have decided to organize the activity on an individual basis in order to obtain a wider range of answers, which is perhaps to be preferred in a diagnostic test.

REFERENCES

- Clark, John L.D. (1972), *Foreign Language Testing, Theory and Practice*, The Centre for Curriculum Development, Inc.
- Harrison, Andrew (1983), *A Language Testing Handbook*, Macmillan.
- Hughes, Arthur (1989), *Testing for Language Teachers*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Jones, Leo (1986), *Progress to Proficiency. Student's Book*, Cambridge, Cambridge University Press.

West, Richard and the University of Manchester (1992a) *Assessment in Language Studies. Unit 1*, Centre for English Language Studies in Education, Manchester University.

West, Richard and the University of Manchester (1992b) *Assessment in Language Studies. Unit 2*, Centre for English Language Studies in Education, Manchester University.

West, Richard and the University of Manchester (1992c) *Assessment in Language Studies. Unit 3*, Centre for English Language Studies in Education, Manchester University.

West, Richard and the University of Manchester (1992d) *Assessment in Language Studies. Unit 8*, Centre for English Language Studies in Education, Manchester University.

ANALIZA UNUI TEST DE VERIFICARE A CAPACITĂȚII STUDENȚILOR DE ÎNȚELEGERE A UNUI TEXT (Rezumat)

Lucrarea descrie, analizează și evaluează un test de verificare a înțelegerii unui text, ca parte a activității desfășurate în cadrul seminariilor de curs practic. Sunt descrise structura, scopul și caracteristicile acestui tip de test și se evaluează critic posibilitatea folosirii cu succes a testului în scopul diagnosticării curențelor de înțelegere a textului. Autorul propune unele modificări menite să depășească neajunsurile caracteristice testului de tip dual (adevărat/ fals), urmărind totodată evidențierea unor strategii adecvate unei înțelegeri de tip global, care se opune aceleia de tip fragmentar.

GRADUATING FROM DEPENDENCY TO AUTONOMY: THE ROLE OF *CLASSROOM RESEARCH* IN PRE- SERVICE LANGUAGE TEACHER EDUCATION, OR A REFLECTIVE ALTERNATIVE TO THE PRESCRIPTIVE APPROACH

by
GABRIELA MATEI

So far Romanian student teachers have been used to the following approach to English language teacher training: they would attend lectures on what to do in the class; they would then observe an experienced teacher in action in a school, and would eventually teach a few classes themselves, under the supervision of that teacher in conjunction with the university teacher trainer. Trainees would imitate the teaching behaviour and interaction patterns they had experienced and/or observed; they would accept the knowledge and experiential conclusions of others, probably considering that "this is the way we teach our class", thus concluding the process of pre-service teacher training.

During the past few decades, the teaching of foreign languages has been spectacularly dynamic, and it shows no signs of relenting. Keeping up with the latest issues is no easy task, especially if one is used to being told or shown what to do. To cope with this dynamism, (student) teachers need to feel autonomous and confident in their own abilities of choice - and decision - making in their own classrooms. Introducing *Classroom Research* as a constituent of pre-service teacher education can empower student teachers with the investigative skills they need to graduate from dependency to autonomy.

The drawbacks of the prescriptive approach to teacher education are acutely experienced by graduates, especially when they find themselves in front of a classfull of pupils, usually in a different environment from the one they have been accustomed to, and forced to take their own teaching decisions, without the mentoring and reassuring presence of the teacher educator or supervisor.

The pre-service education system, in fact, seems to have been relying on the fact that the unmediated contact with a class of pupils, without supervision, during their first year(s) of practice, would take care of the teachers' professional

development - together, of course, with common sense and compulsory short refreshment courses.

During their pre-service preparation, student teachers have been used to being told what to do, to follow a certain model. Their performance was then judged by peers, supervising school teacher, and teacher educator. The last two have been perceived by students as "experts" whose directions were not to be questioned, but obeyed.

Such a prescriptive approach to teacher training encourages trainees to describe classroom interaction not so much with the aim of analysing it as with that of *judging* it. Students would refer their intentions, comments and views to the ultimate authority of the teacher educator and teacher supervisor. Consequently, this approach does not bestow upon them a lot of responsibility for their decisions: they are actually very *dependent* on the constructs of the "experts".

Such a "follow-the-method" training system is not developmental, but rather close-ended: it sends trainees out into the teaching world with the assumption that one or two years of experience and a considerable dose of the oft-quoted "common sense" will take care of professional development. This view, not corroborated so far by relevant research, is neither very helpful, nor very fair to the student teachers. Unless they come out of the university equipped with decision-making and investigative skills, and not only with a limited repertoire of model procedures, they may find it very difficult to cope with the dynamic character of their profession. They can certainly go back to their own experience as learners, and teach as they had been taught, but only if their (and the Ministry's of Education) aim was to imitate the teaching of a decade earlier. As Donald Britten says, "EFL moves fast, and yesterday's orthodoxy is today's training heresy" (1988:4).

The explosion of information and the avalanche of demands made on systems of education, and particularly on English language teachers and learners today calls for teachers and learners who have learned how to take responsibility, persons who are capable of creating and applying new ideas, rejecting those who are passive or simply reluctant to change.

A possible solution would be the transfer to a *reflective approach*, which would have the purpose of developing student teachers' decision-making and investigative skills. In contrast with a prescriptive approach, a "teacher-as-classroom-researcher" orientation encourages teachers to approach methods and

ideas with a critical eye, and to adopt an experimental approach to incorporating these ideas into their classrooms" (Nunan 1989a : 97).

Such a self-directive approach is very likely to meet with students' resistance, since it entails shifting the responsibility for learning how to teach from the "experts" to the trainees themselves. The younger teachers-in-preparation prove to be more conservative than their older and more experienced colleagues. What Chastain remarked more than twenty years ago is still very much valid (and quite to be expected):

"The teacher, especially the prospective teacher, often reacts negatively to a discussion of principles. He seeks specific formulae which he may invoke to cope with any given situation which may arise in the classroom. The desire is to gather a store of reactions "guaranteed to work". If situation A occurs, he applies reaction B and gets result C. If he learns all the proper responses, he is assured of success in his teaching. While such feelings are understandable, they are quite unrealistic. (...) Surefire formulae simply do not exist, and if it were true that foolproof recipes were available, teaching would cease to be the exciting, stimulating profession that it is" (1971 : 268).

Providing student teachers with prearranged packages of information may be oppressive, because it does not treat them as responsible for their own decisions. These imposed principles often have little to do with the student teachers' own practical circumstances and aspirations. Providing student teachers with ways and strategies of investigating makes them aware that they are capable of acting on their own classroom, and that their actions can transform their classrooms.

It remains with the teacher educator to make students aware of the need for those skills which will help them to develop an internally consistent, personal approach to classroom practice which responds to the unique demands of the situation (Freeman and Richards 1993 : 209). Among such skills, *self-assessment*, *reflection*, *analysis* and *decision-making* are crucial for a "good" teacher, in Freeman and Richards's definition:

"A 'good' teacher is one who analyzes a classroom situation, realizes that a range of options is available based on the particular circumstances, and then selects the alternative which is likely to be most effective in that instance" (1993 : 206).

Although Classroom Research has been widely discussed and often implemented in in-service teacher education, its role in pre-service teacher education is yet to be established by research. What is hoped to be achieved by introducing it in pre-service has been stated in more or less similar ways by different writers and researchers: developing a "critical self-awareness" (Nunan 1989b : 30), an "internal monitoring system" (Freeman 1989 : 40), an "internally consistent, personal approach" (Freeman and Richards 1993 : 209). Gebhard *et al.* also underline the aspect that through Classroom Research,

" student teachers gain insight into how they can investigate their teaching, something they can continue to do after the teacher educator is no longer around. (...) This ability empowers teachers (and helps them to) become free from oppression" (1990 : 21).

All these desiderata tend toward the corollary of helping neophytes to become autonomous and responsible teachers. Research has yet to observe and analyse the real effects of Classroom Research on student teachers' constructs and performance.

In the context of pre-service language teacher education, Classroom Research is understood as a multi-activities approach which would help to guide the trainees through the three fundamental stages of professional development, viz. *Exploration - Discovery - Action* (Edge 1992). Classroom Research in pre-service language teacher education would also mean an essential change in status for the student teachers: from receivers of information and imitators of models, they would become autonomous learners and research apprentices (Richards 1990 : 15).

The teacher educator has to provide a set of complementary activities which will help student teachers to process the teaching they observe as well as their own teaching; subsequently, based on the analysis of the data collected, they will make decisions about their teaching behaviour.

It is not the purpose of this paper to describe the multiple activities that can be used in pre-service Classroom Research, but to present a rationale for introducing them. Therefore, I shall only briefly enumerate the activities suggested (the list remains open and negotiable). Gebhard *et al.* (1990 : 16-26) propose four types of activities: teaching a class, observing the teaching act, discussing teaching in several contexts, and conducting investigative projects. As can be noticed, the first three of these activities have been traditionally used for many years, so that both students and supervising school teachers are familiar with them

and expect to use them. A reflective, developmental approach, of course, will impose differences in the way such activities are to be organised and performed, but basically they are not totally new or different from the traditional three-stage *observe-teach-discuss* training process.

The *investigative projects*, however, may prove to be something quite new for the students, so that both the teacher educator and the teacher supervisor will need to motivate the students by making them aware of the aim of such activities, which is to gain new awareness of the interaction that goes on in students' classrooms and consider how they would approach a lesson differently. Gebhard *et al.* recommend the following guidelines, taken over from Fanselow:

1. select an aspect of your teaching
2. video / audio tape
3. transcribe
4. code through an observation system
5. study the coding for patterns
6. decide on a change
7. implement the change
8. compare the consequences (1990 : 21).

It is my belief (which remains to be verified by practice) that our students - at the moment in the middle of their academic studies at the university - will feel challenged by the very novelty of such investigative activities, as well as by their experimental and scientific character, and will not consider them just "extra work".

Other Classroom Research activities that could be used in pre-service teacher education are *field notes, teaching / training / learning diaries, interviews, questionnaires, sociometry, documentary evidence, case studies*, etc. (Hopkins 1985 : 59-81).

There seems to be a general view held by EFL writers and researchers that such Classroom Research activities introduced in teacher education (both in-service and pre-service) will make (student) teachers aware that commitments to a single form of instruction may impede the development of their full potential as teachers: "they shift the sense of responsibility from the teacher to an externalized idea of the form of teaching" (Freeman and Richards 1993 : 207).

As early as 1975, Lawrence Stenhouse put forward the concept of *exploratory teaching* as a prerequisite of *extended professionalism* in teaching. He declared that the critical characteristics of this extended professionalism seem to be:

" the commitment to systematic questioning of one's own teaching as a basis for development; the commitment and the skills to study one's own teaching; the concern to question and to test theory in practice by the use of those skills; (...) a readiness to allow other teachers to observe one's work (...) and to discuss it with them on an open and honest basis" (1975 : 144).

By introducing Classroom Research in pre-service language teacher education we hope to lay the foundation on which our students will build their professional development; we hope to equip them with the investigative and decision-making skills they need to cope with the changes they will experience in their profession. We hope these skills will contribute to their development as extended professionals, whose outstanding characteristics, according to Stenhouse are:

" a capacity for autonomous professional self-development through systematic self-study, through the study of the work of other teachers and through the testing of ideas by Classroom Research procedures " (1975 : 144).

DE LA DEPENDENȚĂ LA AUTONOMIE: ROLUL CERCETĂRII METODICE LA CLASĂ ÎN PREGĂTIREA PROFESORILOR DE LIMBI STRĂINE SAU O ALTERNATIVĂ REFLECTIVĂ LA SISTEMUL PRESCRIPTIV (Rezumat)

Pomind de la convingerea că studenții secției de limba engleză au nevoie de anumite deprinderi investigative și decizionale pentru a face față dinamismului viitoarei profesii, lucrarea pledează pentru introducerea unor elemente de *cercetare metodică la clasă* (Classroom Research) în cadrul activităților de practică pedagogică.

REFERENCES

- Britten, D., 1988, *Three Stages in Teacher Training*, ELT Journal 42/1, 3-8.
- Brumfit, C. and Mitchell, R., (eds.) 1989, *Research in the Language Classroom*, ELT Documents 133, Modern English Publications / The British Council.
- Chastain, K., 1971, *The Development of Modern-Language Skills: Theory to Practice*, Chicago, Rand McNally & Co.
- Edge, J., 1992, *Cooperative Development: Professional Self-Development Through Cooperation with Colleagues*, Harlow, Longman.
- Freeman, D., 1989, *Teacher training, Development, and Decision Making: A Model of Teaching and Related Strategies for Language Teacher Education*, Tesol Quarterly 23/1, 27 - 45.
- Freeman, D. and Richards, J. C., 1993, *Conceptions of Teaching and the Education of Second Language Teachers*, Tesol Quarterly 27/2, 193 - 216.
- Gebhard, J. G., Gaitan, S. and Oprandy, R., 1990, *Beyond Prescription: the Student Teacher as Investigator* in J. C. Richards and D. Nunan (eds.).
- Hopkins, D., 1985, *A Teacher's Guide to Classroom Research*, Oxford, Oxford University Press.
- Nunan, D., 1989a, *Understanding Language Classrooms. A guide for teacher-initiated action*, Hemel Hempstead, Prentice Hall.
- Nunan, D., 1989b, *The Teacher as Researcher* in C. Brumfit and R. Mitchell (eds.).
- Richards, J. C., 1990, *The Dilemma of Teacher Education in Second Language Teaching* in J. C. Richards and D. Nunan (eds.).
- Richards, J. C. and Nunan, D. (eds.), 1990, *Second Language Teacher Education*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Stenhouse, L., 1975, *An Introduction to Curriculum Research and Development*, London, Heinemann.

USING LITERARY TEXTS FOR COMMUNICATION PURPOSES

by

RODICA BORȘA

It has already become a truism to say that one of the best ways of learning a foreign language is by reading pieces of literature written in that language. Which results in another very well-known fact, namely that the standard of one's proficiency can be measured by the types of literature and the particular writers one ultimately becomes able to read currently. The desire to communicate and make oneself understood creates a strong motivation for learning foreign languages. In this context, literature in general plays an important role. No wonder then that many of the latest teaching methods (applied both to literature and to language itself) concentrate on the communicative approach. This gives a greater deal of motivation to students, as discussions and debates are closest to the "real world", to "real" situations.

The communicative approach seems to be favoured also because it is manyfold and therefore its output can serve different and complex aims (both on behalf of the students and of the teachers). In the 1970s the British applied linguist R. Allwright postulated on an almost manifesto tone that: "...if the language teacher's management activities are directed exclusively at involving the learners in solving communication problems in the target language, then language learning will take care of itself..." (apud Harmer 1991, 34). The communicative approach focuses on and creates some deeper experience than the concentration on a grammar issue. It points to meaning, i.e. to experiences meaningful to students and strongly relies upon determination and real interest from the students. In the process of involvement students are also trained to be good learners. They actually learn how to learn by doing things - by playing roles and by participating, together with the teacher, in the play which the lesson itself has become.

To sum up the few aspects outlined so far, we can safely say that the communicative approach implicitly views communication as being more important than accuracy, fluency, solving tasks, using language functions are integral parts of this umbrella term.

It exceeds the aims of this very modest personal account to discuss the flaws and contradictions that go with the communicative approach. Maybe it will suffice to say that the actualization of this method can sweep away a good deal of the preliminary theoretical worries if, of course, the activities which we involve students in are carefully balanced.

Both literature seminars and practical courses can be devised as a space and time for interaction and exchange of valuable ideas and points of view. One of the "secrets" for making these things happen is to create an information-gap. But this is altogether the most difficult thing to achieve, for we, as teachers, have to give up all our pre-conceived opinions about teaching literature and to adopt a long-term strategy of dealing with literary texts in a both scholarly and practical way.

An information-gap of any kind gives free way to conversation which, adapted to a classroom situation, can be turned by the teacher into a group-discussion based on problem-solving. Group-work has the advantage of increasing the students' participation and of disinhibiting even the shyest ones. If we develop a purpose for interaction and exchange of ideas and create room for challenge we can achieve an efficient fluency practice. The step towards it, after having established the "problem" to be solved, is giving the students a *task*. Formulating the task is a quite difficult step for the teacher, as it influences the achievement of all the objectives of the lesson and its further development. It is a crucial point in the lesson because it provides the basis for negotiation of meaning and personal interpretation among the students. It enables the development of logical thought and debating skills. All in all, it proves that language is a means to an end.

What follows tries to be an illustration of the more or less theoretical points discussed above and represents a two-hour practical course on text interpretation. The choice of a reputed "very difficult" writer was deliberate and aimed at proving that dealing with James Joyce can become very enjoyable and rewarding. The approach to Joyce's short story *A Painful Case* from *The Dubliners* was inspired by what Alan Maley and Alan Duff call *word portraits* and *storylines* (see 1991, 29-32, 52-54). *Word portraits* is designed for intermediate to advanced students and is based on a striking character sketch which the teacher has to choose from a novel, short story or autobiography. While all the students are reading these samples (given to them as handouts) the teacher writes some prompt words on the board. These should be words or

expressions which might or might not apply to the character described and should not be words that appear in the text.

In order to illustrate the characters' psychology I chose the following fragments:

1. "Mr. Duffy abhorred anything which betokened physical or mental disorder. A medieval doctor would have called him saturnine. His face, which carried the entire tale of his years, was of the brown tint of Dublin streets. On his long and rather large head grew dry black hair, and a tawny moustache did not quite cover an unamiable mouth. His cheekbones also gave his face a harsh character, but there was no harshness in the eyes which, looking at the world from under their tawny eyebrows, gave the impression of a man ever alert to greet a redeeming instinct in others but often disappointed. He lived at a little distance from his body, regarding his own acts with doubtful side-glances. He had an old autobiographical habit which led him to compose in his mind from time to time a short sentence about himself containing a subject in the third person and a predicate in the past tense. He never gave alms to beggars, and walked firmly, carrying a stout hazel. (...)

He had neither companions nor friends, church nor creed. He lived his spiritual life without any communion with others, visiting his relatives at Christmas and escorting them to the cemetery when they died. He performed these two special duties for old dignity's sake, but conceded nothing further to the conventions which regulate the civic life. He allowed himself to think that in certain circumstances he would rob his bank but, as these circumstances never arose, his life rolled out evenly - an adventureless tale."

2. "Her face, which must have been handsome, had remained intelligent. It was an oval face with strongly marked features. The eyes were very dark blue and steady. Their gaze began with a defiant note, but was confused by what seemed a deliberate swoon of the pupil into the iris, revealing for an instant a temperament of great sensibility. The pupil reasserted itself quickly, this half-disclosed nature fell again under the reign of prudence, and her astrakhan jacket, moulding a bosom of certain fullness, struck the note of defiance more definitely. (...)

(...) Her companionship was like a warm soil about an exotic. Many times she allowed the dark to fall upon them, refraining from lighting the lamp. The dark discreet room, their isolation, the music that still vibrated in their ears

united them. This union exalted him, wore away the rough edges of his character emotionalized his mental life." (pp. 104 - 9)

For Mr. Duffy, the first character to be analysed, the prompts were: *pedantic, shy, talkative, clumsy, strict, self-centred, cynical, generous, friendly, hypocritical, intelligent, disloyal, unbiased, equivocal, melancholic*. The ones for Mrs. Sinico were: *pretty, slim, resolute, proud, challenging, romantic, passionate, discerning, wise, eager to please, possessive, kind, sociable, strong-willed, selfish*.

After the students finish the silent reading they form groups of three and decide which of the prompt words are most and which are least appropriate to the character, supporting their decision with words, phrases or lines from the text. This step depends, of course, on the number of prompts, but it should not last longer than 15 minutes. The completion of the activity is the class discussion organised in order to run through the list of prompts and to find out the groups' views. A useful way of recording the students' decision is to mark each word on the board with a tick, a minus sign, or a question mark to indicate the degree of appropriacy. At this point in the lesson the students can be asked to write a group portrait of the characters, no longer than 50 - 80 words (one character for each group), by using the prompt that were found appropriate and even the inappropriate ones, in order to make the characters as viable as possible.

Word portraits allows the use of character sketches from a longer text or a play and offers a quite extended range of variations. One possibility is in the monitoring of the students' language level through both the choice of text (the text about Mr. Duffy is more difficult and demanding than the text referring to Mrs. Sinico) and the choice of prompt words (for instance, *indifferent* instead of *unbiased*, or *defiant* instead of *challenging*). A set of photographs or portraits of people can be used to complement the prompt words; students can be asked to argue which picture comes closest to their impression of the character. They can even do this as homework, with the choice of pictures being their own. In terms of vocabulary games, a possible variation would be to give the students, in the next lesson, a set of adjectives and to ask them to choose the qualities or states they would associate with the two characters. Or to group some of the new words in order to build descriptive pairs of the type adjective + noun (the nouns are given by the teacher in a separate group). All that the students will have to do is to match an adjective with a noun to create a suitable collocation (the last two variations have been inspired by Houghton and Hurst 1993, 45).

The second part of the **lesson** is based on *storylines*, an activity with almost the **same degree of complexity and** potential for variation. This time the students are **given the first paragraph of *A Painful Case*** and only one or two key sentences from the rest of the story, the ones which could help them in following the line of the narrative. The task sheet may look like this:

OPENING:

"Mr. James Duffy lived in Chapelizod because he wished to live as far as possible from the city of which he was a citizen and because he found all the other suburbs of Dublin mean, modern, and pretentious. He lived in an old sombre house, and from his windows he could look into the disused distillery or upwards along the shallow river on which Dublin is built. The lofty walls of his uncarpeted room were free from pictures." (p. 104)

FRAGMENTS:

1. He had himself bought every article of furniture in the room.
2. A medieval doctor would have called him saturnine.
3. He had been for many years cashier of a private bank in Baggot Street.
4. One evening he found himself sitting beside two ladies in the Rotunda.
5. Meeting her a third time by accident, he found courage to make an appointment.
6. Sometimes in return for his theories she gave out some fact of her own life.
7. He went often to her little cottage outside Dublin; often they spent their evenings alone.
8. Her interpretation of his words disillusioned him. He did not visit her for a week.
9. When he reached his house he went up at once to his bedroom and, taking the paper from his pocket, read the paragraph again by the failing light of the window.
10. ...who was killed at Sydney Parade Station yesterday evening.
11. The Deputy-Coroner said it was a most painful case.
12. Not merely had she degraded herself, she degraded him.
13. But that she could have sunk so low!
14. He began to ask himself what else could he have done.
15. Why had he withheld life from her?
16. ...he was outcast from life's feast.

END...

In groups of three, the students discuss about what they think happened in the story and find a possible explanation for their choice. After 10 to 15 minutes of debate, the groups compare their different versions of the story, with the teacher acting as a "referee".

This part of the lesson may become very interesting because students get involved with the characters' inner experiences and make lots of inferences and suppositions. It is surprising for the teacher to realise all of a sudden what intricate mechanisms of deduction the students use in analysing people. The frontal discussion may even become an overheated debate, especially if the actual end of the story is not revealed. After comparing the groups' opinions about the development of the story, students can be asked to imagine and write down, as homework, the end of the story (of course, if they do not already know its title and author!).

One of the main advantages of *storylines* is that it helps to overcome the difficulty of dealing with longer texts. The students are more or less skimming through a longer text which they might or might not read afterwards. Usually, the interest aroused is great and the students are implicitly determined to read the whole text, either because they enjoyed the style or because they simply want to discover all the details.

This activity can also be used as a form of memory test to refresh texts that have been already studied in order to revise them for future examinations. It also enables many follow-up sessions, such as writing a similar story, or even devising a story-completion exercise of the type already dealt with. The teacher can also conceive a listening comprehension session, based on vocabulary and grammar issues this time.

All these possibilities can very well make up for any disadvantages of the communicative approach. By alternating them the teacher can balance the amount and actual content of the students' acquired knowledge of a foreign language in a very enjoyable and playful way and can make it open-ended and less "painful".

BIBLIOGRAPHY

- Duff , Alan and Maley, Alan, *Literature* , Oxford , Oxford University Press , 1991.
- Harmer , Jeremy , *The Practice of English Language Teaching*. New edition , London and New York , Longman , 1991.
- Houghton , Andy and Hurst, Nic, *Out of the Blue and into the Black: There's More to Reading Than Meets the Eye* , 1993 , Forum , vol. 31 , no. 3 , July , pp. 43 - 45.
- Joyce , James, *Dubliners* , Harmondsworth , Penguin Books in Association with Jonathan Cape , 1965.
- Ur , Penny , *Discussions That Work. Task-centred Fluency Practice* , Cambridge , Cambridge University Press , 1990.

FOLOSIREA TEXTELOR LITERARE ÎN CLASĂ CU SCOP COMUNICAȚIONAL

(Rezumat)

Lucrarea prezintă câteva considerații teoretice asupra metodei comunicaționale în predarea limbilor străine , cu accent pe procedură , aplicabilitate, avantaje și implicații. Exemplul practic este o analiză a povestirii *Un caz penibil* de James Joyce folosind această metodă în caracterizarea celor două personaje cheie și în reconstituirea firului narativ al povestirii prin deducție dinjată.

NOTE ȘI DISCUȚII

DESPRE TERMENI ȘI TERMINOLOGII ȘTIINȚIFICE
de
VALERIA NISTOR

1.0. Înscrisura comunicării lingvistice în sfera cunoașterii specializate, delimitate de diferite sectoare ale vieții sociale și profesionale, determină, în plan lingvistic, o adaptare și modernizare permanentă a sistemului limbii la nivel fonematic, morfematic și, în special, lexical. Astfel, în structura unui text științific intervin unele mărci definitorii și caracterizante¹, dependente de trăsăturile cunoștințelor și de sistematizarea cunoașterii referitoare la un anumit domeniu cognitiv și rezultate din diverse restricții. Aceste restricții "se reunesc într-o structură care "actualizează" limba"², atribuindu-i o destinație specială. În limbajul științific constituie restricții evitarea sinonimiei, a paradigmelor duble, a inversiunilor sintactice cu valoare pur estetică, dar au prioritate formulele-tip cu conținut precis și concis, sensurile independente de context etc³.

1.1. În plan lexical, în limbajul științific specializat în formularea și transmiterea informațiilor din domeniul științei și tehnicii, se delimitează vocabularul special. El cuprinde "ansamblul de elemente lexicale întrebuințate de către un grup de vorbitori în comunicarea lor normală - scrisă sau orală - în cadrul unui domeniu delimitat și stabil al existenței sociale"⁴. Zona lui de specificitate o constituie terminologiile științifice și tehnice, grupate în subansambluri lexicale și integrate în structura globală a vocabularului. Terminologia tehnico-științifică reprezintă "totalitatea termenilor de specialitate folosiți într-o disciplină sau într-o ramură de activitate"⁵, mai concret "totalitatea de cuvinte speciale de care se servesc științele, arta, cercetarea și profesiunile în

¹ Dumitru Irimia, *Structura stilistică a limbii române contemporane*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 244 - 248.

² Ion Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române*, București, Editura Academiei, 1973, p. 45.

³ Ibidem.

⁴ Dan Șlusușchi, *Studiul vocabularelor speciale, probleme de metodă*, în SCL, XXII, 1971, nr. 6, p. 586.

⁵ Dan Șlusușchi, *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Academiei, 1975, p. 950.

genere, dar și un cercetător sau un grup de cercetători⁶ și se constituie într-un sistem terminologic cu termeni structurați în strânsă corespondență cu sistemul de noțiuni și concepte. Terminologiile științifice ca subsisteme (submulțimi) sunt legate de ansamblul vocabularului prin fondul lexical comun. Totodată, ele se deosebesc de acest fond prin semantica termenilor, prin frecvența mai redusă, prin specificitatea constituirii de termeni noi⁷. Elementele constitutive ale terminologiei sunt termenii, adică "fiecare dintre cuvintele sau grupurile de cuvinte care au o accepție specifică unui anumit domeniu de activitate"⁸, a căror funcție este "aceea de a stabili o relație de reciprocitate cu o noțiune, prin procesul denumiri"⁹. Așadar, pentru ca un *cuvânt* să devină *termen* este obligatoriu să îndeplinească funcția de definire, să-și găsească utilizare într-un stil funcțional și să prezinte următoarele caracteristici structurale: univocitate semantică, caracter noțional, sistematic și convențional, neutralitate stilistică, independență față de context¹⁰. Majoritatea cercetătorilor terminologiei sunt de acord cu particularitățile enumerate, nu toți însă acordă prioritate aceleiași calități. Unii consideră chiar că "diferența dintre termeni și restul cuvintelor ține exclusiv de funcțiune", pentru că "termenul întrunește însușirile semnului lingvistic și se supune aceluiași procese lexico-semantice și de evoluție ca și celelalte unități de vocabular (de exemplu, și lui îi sunt proprii fenomenele de

⁶ Ion Coteanu, *Terminologia tehnico-științifică. Aspecte, probleme*, în LR, XXXIX, 1990, nr. 2, p. 95.

⁷ Ion Coteanu, Angela Bidu - Vrăncianu, *Limba română contemporană*, vol. II, *Vocabularul*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975, p. 101 - 105.

⁸ xxx, *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Academiei, 1975, p. 950.

⁹ Elena Toma, *Probleme ale formării terminologiei științifice românești în sec. XVIII-XIX. Terminologia medical-biologică*, vol. I, București, Tipografia Universității, 1988, p. 20.

¹⁰ V.P. Danilenko, *Leksiko-semantičeskie i grammatičeskie osobennosti slov-terminov*, în *Issledovanija po russkoj terminologii*, Moskva, "Nauka", 1971, p. 7 - 67; Idem *O meste naučnoj terminologii v leksičeskoj sisteme jazyka*, în "Voprosy jazykoznanija", 1976, nr. 4, p. 64 - 71; L. A. Kapanadze, *O ponjatijah "termin" i "terminologija"*, în *Razvitie leksiki sovremennogo russkogo jazyka*, Moskva, "Nauka", 1965, p. 75 - 78; D. S. Lotte, *Osnovy postroenija naučno-tehničeskoj terminologii*, Moskva, Izd - vo AN, 1961; A. A. Reformatskij, *Termin kak člen leksičeskoj sistemy jazyka*, în *Problemy strukturnoj lingvistiki*, 1967, Moskva, "Nauka", 1968, p. 103 - 125; Louis Guilbert *La spécificité de terme scientifique et technique*, în "Langue française", 1973, nr. 17; Ion Coteanu, Angela Bidu-Vrăncianu, *op.cit.*; Victor Vascenco, *Probleme de terminologie lingvistică*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975 etc.

sinonimie, antonimie, omonimie, polisemie etc.); el este, deci, cuvânt"¹¹. După părerea noastră, trăsăturile amintite sunt condiționate funcțional și ele ar trebui, să caracterizeze în mod ideal, un termen. Dar realitatea lingvistică arată că foarte mulți termeni nu îndeplinesc în totalitate aceste condiții structurale, deși continuă să aparțină ca unități terminologice vocabularului specializat.

1.2. În general, univocitatea semantică este considerată drept caracteristica definitorie a unui termen¹². În cazul termenilor științifici, regula generală de a se da cuvintelor un singur sens precis se justifică funcțional, întrucât raportarea fiecărui corp fonetic la un concept, noțiune, caracteristică, la un obiect, aparat, element chimic etc., asigură exactitatea informației. De exemplu, *azot, heliu, metan, fonem, cosinus, inducție, axiomă, osciloscop, hidrofor, vacuum, betonit, lipază, procliză* etc. Majoritatea termenilor științifici sunt monosemantici, au aceeași semnificație, bine determinată în orice context și situație. Ei au "o potență de proliferare semantică redusă la zero sau foarte redusă, adică nu au capacitatea virtuală de a dezvolta și alte mărci semantice denotative sau conotative"¹³. Deși este o condiție importantă a funcționării unui termen, monosemia nu este întotdeauna respectată. Există situații, când un termen scos din sfera lui de circulație, își dezvoltă noi sensuri, devine polisemantic. De aceea, ni se pare importantă precizarea că "specificitatea termenului științific sau tehnic constă în caracterul său univoc numai dacă este întrebuințat într-un anumit sector: nu forma semnificantă e purtătoarea univocității, ci întrebuințarea termenului"¹⁴.

2.0. Polisemantismul termenilor trebuie, în principiu, evitat, deoarece este generator de echivoc, îngreuiază înțelegerea mesajului și nu răspunde exigențelor limbajului științific. Termenii polisemantici sunt totuși admiși, atunci când sensurile aparțin unor domenii diferite, eliminându-se astfel ambiguitatea. În general, manifestările polisemiei sunt limitate în lexicul specializat. Termenii polisemantici aparțin, de obicei, terminologiei tehnico-științifice generale, proprii

¹¹ Arion Vraciu, *Lingvistică generală și comparată*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1980, p. 77.

¹² R. A. Budagov, *Vedenie v nauku o jazyke*, Moskva, Učpedgiz, 1958; V. P. Danilenko, *op.cit.*; A. A. Reformatskij, *op.cit.*; Florin Marcu, *Bazele elaborării și însușirii terminologiei științifice în LR*, XXIII, 1974, nr. 5, p. 393 - 401; Ștefan Munteanu, Vasile D. Țăra, *Istoria limbii române literare*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978 etc.

¹³ Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978, p. 255.

¹⁴ Louis Guilbert, *Lucr.cit.*, p. 6.

mai multor domenii, sau unul și același termen funcționează în mai multe terminologii, având însă alte accepțiuni. De exemplu, termenul *depresiune* se folosește în geografie și economie; *matrice* în matematică, logică și anatomie; *asimilație* în fiziologie și fonetică; *rezonanță* în fizică și medicină; *rezoluție* în medicină și științe juridice; *joncțiune* în lingvistică și domeniul militar; termenii lingvistici *subiect*, *predicat* se folosesc și în logică etc. Ambiguitatea generată de polisemie se rezolvă, în practică, prin specificarea contextuală a valorii semantice a termenului. Cu ajutorul determinativelor (atribute sau circumstanțiale) se identifică *câmpul terminologic*¹⁵ căruia îi aparține fiecare dintre sensurile termenului polisemantic. A.A.Reformatskij consideră că în afara câmpului terminologic, termenul își pierde caracterul denotativ, monosemantic și funcțional și că, dimpotrivă, prin apartenența la un câmp terminologic el își consolidează statutul.

2.1. Dezvoltarea de sensuri noi este, uneori, consecința intrării unui cuvânt, provenit din fondul lexical comun sau din alte limbi non-artistice, în sistemul terminologic al unei științe sau al unui domeniu tehnico-științific; alteori, transferul metaforic sau metonimic de sens poate duce la apariția unor sensuri noi. Această schimbare a statutului funcțional al cuvintelor, în care sensul lor se specializează, se numește *terminologizare*¹⁶. Fenomenul terminologizării acționează asupra elementelor lexicale din limbajul comun care dobândesc un conținut semnificativ diferit de cel obișnuit. În aceste condiții "pot fi valorificate unele abateri semantice ale cuvintelor, o serie de componente motivate afectiv ale semnificației inițiale sau anumite valențe care decurg din perspectiva etimologiei"¹⁷. De exemplu, *câmp semantic*, *rădăcina cuvântului*, *cutie de rezonanță*, *familie de cuvinte*, *înveliș sonor* etc. Microsistemul termenului polisemantic, ca rezultat al terminologizării unor sensuri, se poate destrăma favorizând astfel procesul de omonimizare. Dar "recunoașterea omonimiei în toate cazurile când cuvântul funcționează și ca termen reprezintă o imixtiune în procesul dezvoltării limbii, o disociere prematură a identității

¹⁵ A. A. Reformatskij, *Čto takoe termin i terminologija* în *Voprosy terminologii*, Moskva, Izd - vo, 1961, p. 49.

¹⁶ Marin Bucă, Ivan Evseev, *Probleme de semasiologie*, Timișoara, Editura Facla, 1976, p. 60; Hans-Rüdiger Fluck, *Fachsprachen*, München, Francke Verlag, 1980, p. 47 - 50; Valentin Moldovan, *Terminologizarea sensurilor și disocierea semantică a lexemelor*, în *Lexicologie didactică*, Timișoara, TUT, 1987, p. 39 - 44.

¹⁷ Ioan Oprea, *Lingvistică și filozofie*, Iași, Institutul european, 1992, p. 67.

semantice a cuvântului și, prin aceasta, o sporire artificială a numărului omonimelor¹⁸. Apariția și existența omonimelor în terminologii aduce prejudicii comunicării științifice și este preferabil a fi evitate. Cu toate neajunsurile pe care polisemia și, în special, omonimia le provoacă în terminologia științifică, aceste fenomene nu trebuie considerate o anomalie a vocabularului specializat, ci dimpotrivă, se confirmă faptul că termenii sunt supuși acelorași procese lexico-semantice ca și cuvintele aparținătoare vocabularului general¹⁹.

3.0. De regulă, fiecărui concept sau noțiune îi corespunde un singur termen. Deci, sinonimia nu este recomandabilă în terminologia specială și generală, deși identificarea referentului, în acest caz, nu constituie o dificultate. Există însă pericolul formării unor vocabulare diversificate în cadrul acelorași discipline, precum și al apariției de diferențieri semantice, ceea ce poate produce confuzii. Existența sinonimelor sau a dubletelor terminologice se explică fie prin proveniența termenilor din limbi diferite, școli științifice diferite, fie prin modificarea unei nomenclaturi. Doi sau mai mulți termeni pot coincide total sau parțial în planul conținutului. Este cazul, de pildă, al sinonimelor perfecte: *natriu-sodiu*, *azot-nitrogen*, *kaliu-potasiu*, *africate-semiocluzive* etc. Obligația de a respecta proprietatea termenilor specifici unuia sau altuia dintre domeniile activității tehnico-științifice duce la eliminarea, în timp, a unuia dintre sinonime. Se impune acela dintre termeni care este monosemantic și desemnează exact și riguros fenomenul, conceptul sau noțiunea pe care o reprezintă.

4.0. O altă particularitate a termenilor o reprezintă neutralitatea stilistică. Teoretic, termenii nu au conținut semantic afectiv, sunt lipsiți de expresivitate²⁰. Apartenența la limbajul științific condiționează folosirea termenilor numai cu sensul lor pur denotativ. Cu toate acestea, tendința spre expresivitate a limbii se manifestă chiar și în cadrul diverselor terminologii. Efecte metaforice și valori de natură stilistică sau afectivă se obțin prin trecerea termenilor dintr-un limbaj în altul sau din cadrul terminologiei în limba comună, unde termenii achiziționează sensuri figurate, conotative, suplimentare. De exemplu, *microbul fotbalului*, *rebuturi în educație*, *bisturiul criticii* etc. O situație frecventă - semnalează Elena

¹⁸ Valentin Moldovan, *Lucr. cit.*, p. 43.

¹⁹ V.P. Danilenko, *Russkaja terminologija. Opyt lingvističeskogo opisanija*, Moskva, "Nauka", 1977, p. 45 - 50; Arion Vraciu, *op. cit.*, p. 77.

²⁰ B.I. Kosovskij, *Obsčee jazykoznanie: učenie o slove i slovarnom sostave jazyka*, Minsk, "Vyssaja škola", 1974, p. 125 - 132.

Toma²¹ - o reprezintă așa-numitele "metafore tehnice" care se extind în mai multe limbaje. De exemplu, metafore lingvistice se utilizează adeseori în limbajul criticii (literare, muzicale, teatrale): *cod, mesaj, semn, semnificație*. Valențele metaforice ale termenilor și simbolurilor matematice au fost analizate de Solomon Marcus²² și găsite în deplină concordanță cu caracterul denotativ al limbajului matematic. Această concluzie nuantează și în același timp îmbogățește teoria referitoare la incompatibilitatea dintre termen și conotațiile stilistice.

5.0. Caracterul sistematic, logic și convențional al termenilor se manifestă în modul lor particular de formare, de folosire a sistemului de derivare și compunere. O mare parte dintre termeni sunt creați în mod conștient și dirijat pe baza unor tipare, matrice terminologice, copiate după limba curentă și care le determină forma și conținutul. Termenii științifici derivați și compuși, ca rezultat al unor operații logice analitico-sintetice, reflectă concordanța între elementele noțiunii și elementele termenilor care exprimă aceste noțiuni. De exemplu: *hidrofobie, emisferă, echilateral, omnivor, infinit, monocromatic, impar* etc. Numărul de termeni derivați și compuși este relativ ridicat. Pentru limba română, ca de altfel și pentru celelalte limbi romanice, este specifică extinderea sistemului de derivare cu ajutorul afixelor în dauna sistemului de compunere. Din punct de vedere semantic, termenii rezultați sunt ușor analizabili și înțeleși, datorită transparenței formativelor lexicale: sufixe și prefixe.

5.1. Analiza prefixelor neologice de circulație internațională din sistemul terminologic românesc demonstrează că cele mai multe dintre ele sunt prezente preponderent sau exclusiv în limbajul științific²³. De exemplu: *a-(an-), ab-(a-abs-), ana-, ante-, anti-, apo-, con-, in-, non-, intra-, contra-, inter-, de-, circum-, cis-, cata-, epi-, ecto-* etc. S-a produs chiar specializarea unor prefixe pe domenii terminologice restrânse. De exemplu, prefixele *meta-, para-, per-* etc. pentru terminologia chimiei, prefixele *contra-, sub-* pentru terminologia muzicală, *apo-, ecto-, endo-, ana-, para-* etc. în terminologia medicală. Ponderea crescută a termenilor prefixați se încadrează în tendința de internaționalizare a structurilor

²¹ Elena Toma, *op.cit.*, p. 24.

²² Solomon Marcus, *Poetica matematică*, București, Editura Academiei, 1970, p. 93.

²³ Ion Coteanu, Angela Bidu Vranceanu, *op.cit.*, p. 136 - 218; Gheorghe Goian, *Baza logică a predării și însușirii terminologiei științifice*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1961, p. 48 - 120; *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. II, București, Editura Academiei, 1978; Pierre Guiraud, *Les Mots savants*, Paris, Presses Universitaires de France, 1968, p. 57 - 89.

lexicale din limbajul științific românesc actual. Este o cerință și, în același timp, o dovadă, în plan lingvistic, a racordării cercetării științifice românești la știința și tehnica mondială.

6.0. Între diferitele zone ale vocabularului nu există granițe fixe. Receptivitatea și natura deschisă a acestor zone este confirmată de procesele de terminologizare și determinologizare, adică de migrația unor lexeme dinspre lexicul comun spre limbajele tehnico-științifice și invers. Asistăm la o adevărată "difuziune" de termeni speciali și generali: unii circulă cu același sens, dar cu nuanțe diferite, cei mai mulți însă își largesc sfera semantică prin atașarea unor sensuri noi cu caracter neterminologic²⁴. Din punct de vedere lingvistic, arată Ion Coteanu, "impactul terminologiei tehnico-științifice asupra limbajului uzual este un fenomen obiectiv, pentru că rezultă din dezvoltarea științelor și a tehnologiilor, precum și din influența mijloacelor mass-media"²⁵. Continua intercerculație conduce la îmbogățirea și perfecționarea mijloacelor lingvistice și demonstrează caracterul deschis atât al vocabularului specializat, cât și al limbajului uzual și artistic.

²⁴ Pierre Gilbert, *Remarques sur la diffusion des mots scientifiques et techniques dans le lexique commun*, în "Langue française", 1973, nr. 17, p. 31 - 43.

²⁵ Ion Coteanu, *Din nou despre impactul terminologiei tehnico-științifice*, în LR, XXXVI, 1987, nr. 3, p. 185.

ÜBER DIE MERKMALHAFTIGKEIT DER NOMINALFLEXION IN DEN OBERITALIENISCHEN DIALEKTEN

von
LOTTE ZÖRNER

1. Die oberitalienischen Dialekte sind bekannt für ihre Vielfalt der sprachlichen Formen und Systeme. Ein besonders charakteristisches Beispiel ist dafür die Flexion der Nomina, die von Dialektgruppe zu Dialektgruppe variiert und sich in den meisten Dialekten in grundlegender Weise vom Toskanischen unterscheidet. Aus diesem Grunde scheint es uns von besonderem Interesse, im Rahmen eines Überblickes über die Flexion der Substantiva in den verschiedenen Dialektgruppen die jeweiligen Ausformungen der Nominalkategorien gegenüberzustellen, um so ihre Merkmalhaftigkeit im Rahmen der Grundprinzipien der natürlichen Markiertheitstheorie zu erfassen und womöglich generelle Entwicklungstendenzen in diesem Bereich in den oberitalienischen Dialekten zu eruieren.

Wir gehen dabei von folgenden Dialektgruppen aus:

Als Vertreter östlichen Dialekte des Veneto stehen: 1. Venezianisch, 2. Pagotto (bellunesisch), 3. Cembranisch (trentinisch); die westlichen Dialekte der Lombardei sind vertreten durch 1. Brescianisch, 2. Bergamaskisch, 3. Mailändisch, 4. Mendrisiotto (Tessin), 5. Land-Pavesisch, und 6. Piacentinisch für die nördliche Emilia.

2. Zum besseren Verständnis werden zunächst die konkreten Gegebenheiten dargestellt. Dabei behandeln wir die beiden Genera getrennt, da wir uns vor allem mit Substantiva befassen, gehen aber nicht auf Sonderentwicklungen ein. Die unter I. angeführte Deklination repräsentiert jeweils den für den betreffenden Dialekt charakteristischen Typ. II und III sind Subklassen, die manchmal eine Entwicklungstendenz anzeigen können.

2.1. Flexionssysteme der Feminina

2.1.1. östliche Dialekte:

	I. Fem.	II. Fem.
1. Venez. / 2. Pag. / 3. Cemb.	Sing. a, vák-a Plur. e vák-e	Sing. - ϕ , pəl- ϕ Plur. - ϕ , pəl- ϕ

2.1.2. Westliche Dialekte:

	I. Fem.	II. Fem.
1. Bresc. / 2. Berg.	Sing. a, vák-a Plur. e vák-e	Sing. - ϕ , pɛ1- ϕ Plur. - ϕ , pɛ1- ϕ
	I. Fem.	II. Fem.
3. Mail. / 4. Tes. / 5. Pav.	Sing. a, vák-a Plur. ϕ , vák- ϕ	Sing. - ϕ , pɛ1- ϕ Plur. - ϕ , pɛ1- ϕ
	I. Fem.	II. Fem.
6. Piac.	Sing. a vák-a Plur. ϕ vák- ϕ	Sing. - ϕ , pɛ1- ϕ Plur. - ϕ , pɛ1- ϕ

Daraus ergibt sich, daß 2 Systeme existieren. Im 1. System, das wie erwähnt, als das dominierende System zu betrachten ist, dient das Morphem (a) als generelles Zeichen der Feminina im Singular. Der Plural kann hingegen durch (e) oder (ϕ) angezeigt sein. Die Verteilung der Pluralmorpheme (e) und (ϕ) richtet sich nach der Gruppenzugehörigkeit: die östlichen Dialekte haben das explizite Pluralmorphem (e), die westlichen haben Nullmorpheme, dazwischen gibt es bei den westlichen Dialekte an der Grenze zu den östlichen eine Übergangszone mit dem expliziten Plural-Morphem (e) (Berg., Bresc.).

Neben dieser generellen Feminin-Deklination existiert noch die 2. Möglichkeit der endungslosen Deklination mit Invariabilität der Substantiva im Singular und Plural. Dieses 2. System betrifft eine ganz bestimmte Gruppe von Feminina, historisch gesehen die 3. lat. Deklination, und kann als ziffernmäßig sekundär aus unseren Überlegungen zur natürlichen Markiertheit ausgeschlossen werden kann.

2.2. Flexionssysteme der Maskulina

2.2.1. östliche Dialekte

	I. Mask.	II. Mask.
1. Venez.	Sing. - o gránd - o Plur. - i gránd - i	Sing. - ϕ mar - ϕ Plur. - i már - i
	I. Mask.	II. Mask.
2. Pag.	Sing. - ϕ sak- ϕ Plur. - ϕ sak- ϕ	Sing. - ϕ grand - ϕ Plur. - i grand - i
		III. Mask.
		Sing. - ϕ věč - o Plur. - i věč - i

	I. Mask.	II. Mask.
3. Cemb.	Sing.- ϕ tozát- ϕ "ragazzo" Plur.-i tozát-i	Sing. - o věč - o Plur. - i věč - i

2.2.2. Westliche Dialekte

	I. Mask.	II. Mask.
1. Bresc. / 2. Berg.	Sing. - ϕ věč - ϕ Plur. - ϕ věč - ϕ	Sing. - ϕ pěl - ϕ ¹ Plur. - i pej - (li > j)

	I. Mask.	II. Mask.
3. Mail. / 4. Tess.	Sing. - ϕ vęg/vęč- ϕ Plur. - ϕ vęg/vęč - ϕ	Sing. - ϕ pel - ϕ Plur. - i pej - (li > j)

	I. Mask.
5. Pav.	Sing. - ϕ veg - ϕ , pel - ϕ Plur. - ϕ . veg - ϕ , pel - ϕ

	I. Mask.	II. Mask.
6. Piac.	Sing. - ϕ věč - ϕ Plur. - ϕ věč - ϕ	Sing. - ϕ pel - ϕ Plur. - i pej - (li > j)

Die verschiedenen Flexionssysteme der Maskulina zeigen eine größere Variationsbreite als die Feminina. Als generelle Regel gilt, daß die Maskulina im Singular endungslos sind und im Plural je nach Gruppe entweder vorwiegend das Pluralsuffix (i) haben oder vorwiegend endungslos sind. In den östlichen Dialekten wird der Plural häufig mit (i) gebildet, in den westlichen mit (ϕ), dazwischen liegt wieder die Übergangszone der brescianischen und bergamaschischen Dialekte, in der das explizite Pluralmorphem (i) etwas öfter als im Westen auftritt.

Stellen wir die Flexionssysteme der beiden Genera gegenüber, so ergibt sich folgendes Bild:

¹ Im Brescianischen und Bergamaskischen wird nach -t, -n, -l das Pluralmorphem (i) angefügt: gat / gaè, ázen / ázen, ka - ál / ka - áj.

Die Femina weisen als durchgehende Konstante das Feminin-Morphem (a) auf, dem im Plural in der ersten Gruppe (e) und in der 2. Gruppe (ø) vorhersehbar gegenübersteht.

Bei den Maskulina ist zwar in den einzelnen Dialekten die Markierung vorhersehbar, sie ist aber keineswegs im Rahmen eines größeren Systems - so wie die Markierung der Femina - vorauszusehen.

3. Die "natürliche Markiertheit" der Nominalflexion.

Zunächst seien einige Grundprinzipien der natürlichen Markiertheit festgehalten, die wir A. Zwicky, 1978, und W. Mayerthaler, 1980, 4 f., entnehmen.

3.1. Wenn wir von Markiertheit in der Linguistik sprechen, bewegen wir uns nicht auf der Ebene der Oberflächenstruktur, sondern im abstrakten Bereich. Auf dieser abstrakten Ebene gilt prinzipiell:

3.1.1. daß der Singular unmarkiert und der Plural markiert ist, daß die maskuline Form unmarkiert und die feminine Form markiert ist;

3.1.2. daß die markierte Kategorie die unmarkierte impliziert und daher das Femininum das Maskulinum und der Plural den Singular voraussetzt;

3.1.3. daß die unmarkierte Kategorie an Varianten reicher ist als die markierte;

3.1.4. daß bei Neutralisierungen die unmarkierte Kategorie bestehen bleibt.

3.2. Eng verbunden mit der Markiertheit ist auf der Oberflächenstruktur die Merkmalhaftigkeit der jeweiligen Kategorie. Diese ist nicht mit Markiertheit gleichzusetzen, daher muß zwischen unmarkiert und merkmallos bzw. zwischen markiert und merkmalhaft unterschieden werden (Mayerthaler, 9).

Die (unmarkierten) Basiskategorien Singular und Maskulinum tendieren zur merkmallosen Form, der prinzipiell mehrgliedrige (-binäre) Oppositionen gegenüberstehen können, in unserem Fall jedoch nur binäre, da in unseren Dialekten nur ein Pluraltyp und auch nur ein weiteres Genus vorliegen.

Die markierte Kategorie ist in der Regel merkmalhaft, wodurch sich die merkmallose und die merkmalhafte Kategorie in einem asymmetrischen Verhältnis befinden. Diese Asymmetrie kann eine starke Ausprägung haben, wenn die Basiskategorie merkmallos und die markierte Kategorie in Opposition dazu merkmalhaft ist. In unserem Fall:

mask. Sing. tozát - ø

fem. Sing. tozát - a

Die Asymmetrie kann aber auch entfallen. In diesem Fall sind beide Kategorien entweder merkmallos:

mask. Sing. tozát - ϕ

mask. Plur. tozát - ϕ

oder merkmalhaft:

mask. Sing. već - o

femm. Sing. već - a

wobei die Merkmale an sich gleichwertig sind.

Als weitere Möglichkeit kann sich die Asymmetrie umkehren in eine inverse Asymmetrie, das heißt die Basiskategorie ist merkmalhaft und die markierte Kategorie ist merkmallos.

fem. Sing. vák - a

fem. Plur. vák - ϕ

Es besteht somit in der Nominalflexion der oberitalienischen Dialekte eine Vielfalt an Korrelationen, die in der Folge nach den Kategorien Genus und Numerus untersucht werden soll.

4. Die Merkmalhaftigkeit der Kategorien Genus und Numerus

4.1. Starke Asymmetrie zwischen merkmallos und merkmalhaft.

Wir gehen von der unmarkierten Basiskategorie Maskulin aus:

Genus: mask. Sing. merkmallos - ϕ

fem. Sing. merkmalhaft. - a

Die starke Asymmetrie ist nur im Singular gegeben, existiert aber prinzipiell in allen von uns untersuchten Dialekten. Die Gruppe mit merkmallosem Femininum lassen wir beiseite, da sie keine essentielle Rolle unter den Nomina spielt. Die Merkmallosigkeit der Maskulina im Singular hingegen ist, abgesehen vom Venezianischen, normal in den von uns untersuchten Dialekten.

Numerus: mask. Sing. merkmallos - ϕ

Plur. merkmalhaft - i / j

Diese Asymmetrie ist nur im Trentino die Regel, in den anderen Dialekten hingegen die Ausnahme.

Die starke Asymmetrie ist somit im größeren Rahmen ein Charakteristikum der Genusopposition.

4.2. Symmetrische Korrelation:

4.2.1. merkmalfhaft:

Genus: mask. Sing. - o

fem. Sing. - a

Im Venezianischen ist dies die normale Korrelation, im Pagotto finden wir sie als eine Tendenz, die beim Adjektiv stärker ausgeprägt ist.

Genus: mask. Plur. - i

fem. Plur. - e

Logischerweise gilt diese Korrelation für das Venezianische, wir finden sie als Regel auch im Cembranischen. Im großen gesehen, ist sie aber von geringerer Relevanz.

Numerus: mask. Sing. - o

mask. Plur. - i

Diese Korrelation gilt wieder für das Venezianische und in geringerem Maß für das Pagotto.

Numerus: fem. Sing. - a

fem. Plur. - e

Im Veneto und der östlichen Lombardei ist dies die generelle Korrelation.

2.2. merkmalflos:

Genus: mask. Plur. - ϕ

fem. Plur. - ϕ

Diese Korrelation betrifft die Lombardei und das Piacentinische.

Numerus: mask. Sing. - ϕ

mask. Plur. - ϕ

Diese Korrelation ist charakteristisch für die lombardischen Dialekten sowie das Piacentinische. Im Pagotto ist sie ebenfalls die bodenständige Korrelation.

Die symmetrische Korrelation ist somit in erster Linie ein Phänomen, das den Numerus betrifft, sei sie merkmalshaft oder merkmalslos.

4.3. Inverse Asymmetrie:

Numerus: fem. Sing. - a

fem. Plural. - ϕ

Diese Korrelation ist charakteristisch für die westliche Lombardei und das Piacentinische. In jenen Dialekten, in denen die maskuline Basiskategorie mit merkmalshaften Formen auftritt, besteht eine symmetrische Korrelation im Numerus (siehe das Venezianische).

5. Fassen wir diese Ergebnisse zusammen, so zeigt sich, daß in den oberitalienischen Dialekten vor allem beim Genus (Maskulin vs. Feminin) das generell angenommene Verhältnis zwischen unmarkierter (merkmalsloser) und markierter (merkmalshafter) Kategorie gegeben ist. Da es außer im Venezianischen in allen von uns behandelten Dialekten im Singular vorliegt, ist diese Korrelation zwischen Maskulin und Feminin zweifellos die dominierende Korrelation.

Verfolgen wir das Verhältnis von Maskulin zu Feminin im Plural so zeigt sich eine schwankende Situation, da zwar in einzelnen Fällen (Pagotto) das gleiche Verhältnis von merkmalslosem Maskulinum versus markiertem Femininum besteht (Pagotto), im wesentlichen aber das Verhältnis einer symmetrischen Korrelation gegeben ist.

Die Numerus-Korrelation wird nur im Trentino bei den Maskulina durch eine starke Asymmetrie ausgedrückt, sonst beruht das Verhältnis von unmarkierter zu markierter Kategorie auf einer symmetrischen Korrelation, die allerdings in den westlichen Dialekten durch die Dominanz der merkmalslosen Formen beim Plural der Feminina zu einer invers asymmetrischen Korrelation führt,

in der die markierte feminine Plural-Form merkmallös der unmarkierten, aber merkmallhaften femininen Singular-Form gegenübersteht.

Er ergibt sich daraus, daß die stark asymmetrische Korrelation eher ein Charakteristikum der Genus-Kategorie ist, während die symmetrische Korrelation stärker den Numerus charakterisiert, wobei es sich bei den Maskulina vor allem um eine merkmallöse Korrelation handelt.

Eine Ausnahme bildet das Venezianische, das nur symmetrische Korrelationen im Genus und im Numerus kennt.

Bei merkmallöser Korrelation wird jegliche Kategorie-Opposition neutralisiert und, da sie vom Maskulinum ausgeht, ist die Annahme naheliegend, daß auch im Plural dort, wo eine merkmallöse Korrelation zu der femininen Form vorliegt, eine Neutralisierung zugunsten der Maskulina erfolgt ist. Wir können daraus aber auch schließen, daß im Plural die Kategorie des Numerus dominiert, während im Singular die Genus-Kategorie bestimmend ist. Diese Hypothese wird durch die lombardischen Dialekte bestätigt, in denen bei den Prädeterminanten, die aufgrund ihrer Funktion merkmallhaft sind, eine Genusneutralisierung zugunsten des maskulinen Plurals auftritt (Artikel mask. / fem. i, Demonstrativa mask. / fem. kwi).

Die Nominalflexion in den oberitalienischen Dialekten wird somit im wesentlichen vom Problem der Merkmallösigkeit beherrscht. Da jedoch die Nominalkategorien in flektierenden Sprachen wie den vorliegenden Dialekten von Bedeutung sind, stellt sich die Frage, wie stabil dieses System ist, bzw. welcher Ausgleich gesucht wird. In den östlichen Dialekten geht die Tendenz zur merkmallhaften symmetrischen Korrelation, das heißt alle Kategorien erhalten eigene Flexionsmerkmale. Diese Tendenz wird bereits im Pagotto deutlich spürbar, insofern als die eigentlich merkmallösen Maskulina zur merkmallhaften symmetrischen Korrelation tendieren (mask. Sing. - o, mask. Plur. - i). In den westlichen Dialekten besteht diese Tendenz nicht. Hier wird die Funktion der Flexionssuffixe außer bei den Feminina im Singular zur Gänze von den Prädeterminanten übernommen.

Der Schwund der Merkmale verläuft deutlich von Ost nach West. Er ist am ausgedehntesten bei der maskulinen Basiskategorie in allen Dialekten außer dem Venezianischen; er tritt in den östlichen Dialekten (Pagotto) teilweise auch beim maskulinen Plural auf, in den lombardischen Dialekten und im Piacentinisch ist der Schwund des Pluralmorphems im maskulinen Plural die Regel. In den westlichen lombardischen Dialekten und im Piacentinischen schwinden die

Merkmale schließlich nicht nur bei den Maskulina sondern auch im femininen Plural. Es verbleibt nur die feminine Form des Singular als merkmahlhafte Form der markierten Genus-Kategorie in Opposition zur merkmalllosen unmarkierten Basiskategorie der Maskulina. Das Femininum Singular nimmt hier somit in der Nominalflexion eine zentrale Position ein, die in ihrer Dominanz in den Flexionssystemen mit symmetrischer Korrelation nicht offen zum Tragen kommt.

Das bei diesen Dialekten auftretende Fehlen expliziter Kategoriemerkmale außer (a) im Feminin Singular bestätigt, daß der Kontext für die Kommunikation entscheidend ist und die Kategoriemerkmale in der Deklination von zweitrangiger Bedeutung sind.

BIBLIOGRAPHIE

- Lepschy, Giulio C., *Morfologia veneziana*. In: *L'Italia dialettale*, 26 (1963), 129 - 144.
- Lura, Franco, *Il dialetto del Mendrisiotto*. Mendrisio-Chiasso, Ed. Unione di Banche Svizzere, 1987.
- Mayerthaler, Willi, *Morphologische Natürlichkeit* (= Linguistische Forschungen, 28). Wiesbaden, Athenaion, 1980.
- Nicoli, Franco, *Grammatica milanese*. Busto Arsizio, Bramante Editrice, 1983.
- Sanga, Glauco, *Dialetto e folklore. Ricerca a Cigole*. (= Mondo Popolare in Lombardia, 5). Milano, Regione Lombardia, Distribuzione Silvana Editoriale, 1979, 197 - 455.
- Sanga, Glauco (a cura di), *Lingua e dialetti di Bergamo e delle valli*, 3 voll. Bergamo, Pierluigi Lubrina ed., 1987.
- Zamboni, Alberto, *Veneto*, (= Profilo dei dialetti italiani, 5) Pisa Pacini, 1974.
- Zörner, Lotte, *Die Dialekte von Travo und Gropallo*. (= österr. Akad. der Wiss. Philos.-Hist. Kl. Sitzungsberichte, 531). Wien, Verl. d. österr. Akad. d. Wiss., 1989.
- Zörner, Lotte, *Il dialetto di Cembra e dei suoi dintorni. Descrizione fonologica, storico-fonetica e morfosintattica*. In: *Annali di San Michele*, 2 (1989), 193 - 293.
- Zörner, Lotte, *Penetrabilità dei livelli linguistici e "dialetti di crocevia". Discussione in base ai dialetti dell' Oltrepò pavese*. In: *Revue de linguistique romane*, 56 (1992), 51 - 59.
- Zörner, Lotte, *Il pagotto*. In preparazione.
- Zwicky, Arnold M., *On Markedness in Morphology*. In: *Die Sprache*, 24 (1978), 129 - 143.

REFLEXE LATINEȘTI ȘI ROMANICE ALE RĂDĂCINII INDO-EUROPENE *MEN-

de

VALY CEIA - MOCANU

"Nepriceput pe lângă vetre,
dar înțeles de zei și pietre,
cuvîntul unde-i -- ca un nimb
să te ridice peste timp ?"

(Lucian Blaga, Ardere)

Lămuritoare este, pentru semnificația dintâi a cuvintelor, întoarcerea în zariștea îndepărtată a obârșiei lor. Aceasta nu le redă numai înțelesul originar, ci explică înrugini lexicale anevoie de deslușit altfel¹. Atare soartă este împărtășită și de cuvintele izvodite din rădăcina indo-europeană *men-, exprimând operații ale spiritului, în special acte ale memoriei sau ale imaginației². În latină, trei cuvinte de bază întrețes în structura lor vechea rădăcină: *mens*, *memor*, *monere*.

Dezvoltând bogate familii de cuvinte, româna a preluat marea majoritate a acestora, fie direct (cuvinte moștenite sau împrumutate), fie, mai rar, prin filieră romanică (de obicei, firește, cea franceză). Fără nici o pretenție de a secătui acest subiect, ne vom referi doar la câteva dintre aceste cuvinte, alegerea îndreptându-se spre cele ce mărturisesc, dacă nevoie mai e, despre "viețuirea" lor în străfunduri.

Moștenit din latinescul *mentem* (cu formă de nominativ *mens*), *minte* este definit de DLR drept "facultatea de a gândi, de a judeca, de a înțelege, rațiune; (în opoziție cu trup) spirit"³. "Omul fără *minte*, ca o corabie fără cârmă", grăiește înțelepciunea populară, pentru că ea, *mintea*, dă acea putere a spiritului ce poate dovedi puterea trupului. Căci, rămași în spațiul plin de simțire al gândirii

¹ Interesantă și foarte utilă este, din acest punct de vedere, cartea lui Al. Graur, *Cuvinte înrudite*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.

² Vezi A. Ernout et A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*. Histoire des mots, quatrième édition, revue, corrigée et augmentée d'un index, Paris, 1959, p. 395 - 396.

³ *Dictionarul limbii române* (DLR), Litera M, București, Editura Academiei, 1965, s.v.

populare, îl vedem pe Dănilă Prepeleac învingând pe zmeu într-o întrecere ce reclama numai tăria trupezască.

Făt-Frumos va câștiga, la rându-i, mâna gingașei Ilene pentru că, atunci când brațul se înfățișează neputincios, mintea îl va scoate din impas. Ursitu-i-s-a, desigur, și lui precum lui Mușat: "Să fii frumos (...) / Putemic fii (...) / Fii cuminte, / Pătrunzător ca și lumina mare, / Tu să-nțelegi cele lumești și sfinte" ⁴; sau i s-a merit, poate, precum pruncilor la naștere: "Acest băiat / Ce l-am rădăcat / Să fie sănătos / Și mintos / Și voios". Păcală, unul dintre "eroiarzii mitici români" ⁵, erou predilect al snoavelor românești, întruchipează și el (atât de bine!) istețimea populară, istețime ce dăinuie din vremi adânci. Să ne reamintim memorabilul portret realizat lui Decebal de către Dio Cassius: " (...) Decebal, regele dacilor, (...) era priceput în ale războiului și *iscusit la faptă, știind când să năvălească și când să se retragă la timp, meșter a întinde curse, viteaz în luptă, știind a se folosi cu dibăcie de o victorie și a scăpa cu bine dintr-o înfrângere.*" (s.n.) ⁶.

Intrând în alcătuirea unor variate expresii și locuțiuni, termenul *minte* captează diverse nuanțări semantice. Astfel, *unii nu sunt în toate mințile*, alții, în schimb, *își vără mințile în cap* sau *își vin în minte*, devenind *înțelegi la minte*. Unora *le scapără mintea*, alții, pe de altă parte, *au minte de vrăbie* (sau *de cocă*); unii sunt *ajunși la minte*, *deschiși la minte*, *înșepași la minte*, *ascuși la minte*, alții, dimpotrivă, sunt *strâmși la minte*, *pușini la minte*, *ușurei de minte*, *orbi de minte* sau, pur și simplu, *fără minte*; unii *au căzut în mintea copiilor*, altora, în schimb, *abia acum le dă măsca de minte*. Mulți ne dorim *mintea românului de pe urmă*; morala fabulei lui Gr. Alexandrescu este, însă, cu totul alta: "Decât multă *minte*, știu că e mai bine / Să ai totdeauna un dram de noroc" ⁷. Unii sunt *fără minte*, dar și *prea multă minte strică*.

⁴ Mușat și urșitorile, (în) M. Eminescu, *Poezii*, vol. II, antologie de Zoe Dumitrescu-Buşulenga, București, Editura Minerva, 1977, p. 403.

⁵ Vezi DLR, Litera M, București, EA, 1965, p. 572.

⁶ Vezi Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, București, Editura Academiei 1987, p. 601 - 604.

⁷ La Ion Horațiu Crișan, *Spiritualitatea geto-dacilor*. Repere istorice, București, Editura Albatros, 1986, p. 102. V. în legătură cu această problemă și p. 105.

⁸ *Boul și vițelul*, (în) Grigore Alexandrescu, *Poezii. Proză*, antologie, prefată și tabel cronologic de Constantin Mohanu, București, Editura Ion Creangă, 1980, p. 152.

Bogăția locuțiunilor plămadite în jurul lui *minte* se explică firesc, dacă ne gândim că omul "mintos" a fost mereu privit de către cei din jur cu prețuirea și admirația cuvenită dăruirilor cu această aleasă însușire; Blaga este cel ce rânduieste cuvântul într-o metaforă ce vorbește tocmai despre capacitatea minții de a desluși rosturile lumii: "Eu nu strivesc corola de minuni a lumii / și nu ucid / cu mintea tainele, ce le-nâlnesc / în calea mea" ⁹. "Mintășia" trebuie să fie însă bine...cumpănită, măsura fiind necesară și aici (adevăr slobozit încă de Horațiu: "Est modus in rebus."); *prea multă minte strică*.

Dacă locuțiunile și expresiile desfășurate mai sus redau măsura în care un om are sau nu facultatea de a gândi, judeca, înțelege, există apoi alte nenumărate serii de locuțiuni ce includ substantivul *minte*, redând diferite alte aspecte. Cele mai frecvente ar numi: rezolvarea unei situații, găsirea soluției într-o împrejurare (*a-i da, plesni, scăpăra, tuna, veni, trece prin minte; a se face lumină în mintea cuiva; a se limpezi la minte; a-i răsări cuiva ceva în minte; a-i trăzni prin minte*); amăgirea, zăpăcirea (*a lua mințile cuiva, a scoate din minți, a suci mințile, a lua de minți, a fura mințile cuiva*); preocuparea, gândirea febrilă (*a-și frământa mintea, a se bate cu mintea, a-și sfărâma mintea*); cufundarea în gânduri și, pomind de aici, neatenția față de cele din jur (*a fi dus cu mintea* ¹⁰) uimirea, mirarea (*a-i sta mintea în loc*); îndemnul, de obicei pe un ton imperativ, la judecata cu seriozitate, cumînțirea (*a-și vîrî, băga mințile în cap*) sau chiar pedepsirea, pentru a face ca cineva să devină mai ... cu judecată (*a învăța minte*).

Pe teritoriul limbii române au apărut, prin derivare cu sufixe, câteva formații interesante: *mintiucă, mintuță, mintuliță; mintos, mințilean; mintesc, mintoșie*¹¹. Un derivat al lui *mens* este verbul deponent *reminiscor* "a-și aminti", a cărui temă participială (*reminiscent-*) stă la baza substantivului latinesc *reminiscentia*, model pentru neologismul nostru *reminiscență*¹², "amintire vagă și

⁹ *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*, (în) Lucian Blaga, Poezii, Vol.I, antologie, prefață, tabel cronologic și bibliografie de George Gană, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Albatros, 1980, p. 4.

¹⁰ Locuțiunea are în anumite contexte și sensul "a fi nebun".

¹¹ Trebuie evitată greșala de a include pe *a sminti*, în seria derivaților lui *minte*, deși o analiză... la prima vedere ar îndruma în acest sens. În limba română doar două cuvinte ce încep cu grupul "sm" au etimon latinesc, și acesta neatestat: *a smicura* (< lat. * *exmiculare*) "a sfărâma" și *smicea* (< lat. * *summicela*) "vârf ascuțit al unor obiecte; lăstar, mladă".

¹² DLR alătură, ca etimon, și franțuzescul *réminiscence*.

incompletă a unor fapte aproape dispărute din memorie"¹³. Întâlnit chiar și în proza literară eminesciană¹⁴, el dă numele unei... "amintitoare" poezii argheziene. Citez câteva stihuri: "Vin, iată-le, tot de la sine, / Frânturile toate spre mine, / Fărâme știrbite și-ntregi / De lucruri pe care de-abia le-nțelegi. / Așa sînt precum le-am uitat / De când s-au culcat: / Un fost cimitir de păpuși. / Încep să se miște de-acuși, / Să capete trup / Din umbră și zvon ca de stup, / Și, rupte, pe-ncetul se reîntregesc"¹⁵ DLR înregistrează, ca o creație personală, tot argheziană, verbul *a reminiscența*, "a-și reaminti": "De la cine ai reminiscentat, nu era nevoie să spui"¹⁶.

Alt cuvânt ce desemnează o activitate, de astă dată negativă, a spiritului este...*minciuna* (< lat. *mentionem*), căci ea reprezintă o "plăsmuire, închipuire". Având un dublet etimologic, neologismul *mențiune*, *minciuna* cunoaște, și ea, interesante derivate: *a minciuni*; *minciunișă*, *mincinușă*, *minciunică* (hipocoristice!), *minciunea* și, mai frecvent, *minciunile* (prăjituri ce, datorită frăgezimii și micimii, stăruie atât de puțin în gură!...) ¹⁷.

În limba originară, *a mostra* (cu etimonul *monstrare*) însemna "a arăta cuiva drumul, a învăța, a sfătui, a îndemna"¹⁸. Privite mereu cu suspiciune sau chiar iritare, sfatul și îndemnul cuprinse în *monstrare* au devenit sinonime parțiale cu admonestarea, în felul acesta întunecându-se, întrucâtva, semnificația dintâi a cuvântului. Căci ne spune un proverb popular: "Cel ce urăște *monstrarea* niciodată se-ndreptează". Ca sinonime ale verbului vin mai ales *a dojeni* și *a proboti* (ambele de origine slavă). Nici de astă dată sinonimia nu poate fi invocată cu succes decât din punct de vedere lingvistic, deoarece pe tărâmul nehotărât al semnificațiilor adânci limitele sunt evidente: *dojana* se face cu blândețe și izvorăște întotdeauna acolo unde este statomicită o relație afectivă. Dimpotrivă, *probozeala* (sau *probozenia*) este explicată de către dicționar ca

¹³ DLR, Litera R, București, EA, 1975, s.v.

¹⁴ Vezi *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*, sub redacția acad. Tudor Vianu, București, Editura Academiei, 1968, s.v.

¹⁵ *Reminiscențe*, (în) T. Arghezi, *Versuri*, I, ediție și postfață de G. Pienescu, cu o prefață de Ion Caraion, București, Cartea Românească, 1980, p. 415.

¹⁶ Vezi DLR, Litera R, București, EA, 1975, s.v.

¹⁷ Să se observe și transmutarea sensului cuvântului din planul abstract în cel concret.

¹⁸ Vezi G. Guțu, *Dicționar latin-român*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, s.v.

"muștrare aspră" ce pîntește umilirea. Exemplul folcloric ne însoțește iarăși: "Eu mănânc pită prăjită /Cu lacrimi învăluită / Dacă-s de toți probozită"¹⁹.

Semnul minunat trimis de zei spre a feri pe cineva de rău este *monstrul* (< lat. *monstrum*). Așadar, la origini, *monstrul* era obiectul cu care divinitatea îndruma pe muritor. Abia apoi cuvântul a ajuns să numească o ființă fantastică sau reală a cărei conformație iese dintre cele comune, producând repulsie. Câteva figuri de monștri răsar gândului: Scorpia și Ghionoaia, Muma Pădurii și căpcăunii, toți însoțind lumea de basme a copilăriei noastre. Deopotrivă ne apar însă Polifem și semenii săi, ciclopul, făpturi uriașe ce se hrăneau cu turmele îngrijite, dar care înfulecau cu plăcere - minunată delicatessă! - și pe străinii propoși pe insulă. Odiseu, eroul homeric, este cel ce va profita de răgazul de "siestă" al lui Polifem și îi va pârjoli unicul ochi cu un par aprins. Nu trebuie apoi uitat, între figurile monstroase, câinele Cerber, paznic incoruptibil al porților infernale, având trei capete și o coamă alcătuită din șerpi vii²⁰.

Ajuns la noi prin filieră italiană și mai apoi neogreacă, *monedă*, "ban de metal", nu-și mai destăinuie înțelesul decât proiectat pe o realitate romană extralingvistică. Iunona, soția lui Iupiter, își căpătase epitetul de *Moneta* "sfătuitoarea" pentru că avertizase pe romani în legătură cu un cutremur iminent. În templul din Roma al acesteia s-au bătut pentru întâia dată *monede*, aici aflându-se și monetăria²¹.

Cel care dă sfaturi, îndrumă, avertizează, muștră este *monitorul* (termenul este neologic). Alături de *monitorul* ce suplinea în trecut dascălul la clasă, există și un *monitor...oficial*, publicație săptămânală a guvernului, unde se dau și îndrumări, dar se și avertizează prin numeroase texte de legi. Omonimul lui *monitor* (de astă dată cu etimon franțuzesc: *monitor*) este o "navă ușoară de luptă, care navighează pe fluvii sau pe coastele mării"²².

Latinescul *monumentum*, desemnând obiectul cu care amintești de cineva sau ceva, a ivit și el un dublet etimologic: *mormânt* și *monument*. Cuvânt cu rezonanță deosebită în însăși civilizația unui popor, sugerând mentalități și obiceiuri, *mormânt* a dezvoltat o puțin numeroasă familie de cuvinte:

¹⁹ DLR, Litera P. (*presin-puzzoland*), București, EA, 1984, s.v.

²⁰ Vezi Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, postfață de Gh. Vlăduțescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.

²¹ Nu este singurul exemplu, în general în templele romane aflându-se monetării.

²² DLR, Litera M, București, Editura Academiei, 1965, s.v.

înmormânta și *înmormântare* (cu variantele mai vârstnice *mormânta* și *mormântare*) și câteva diminutive: *mormințel*, *mormântuș*, *morminturele*²³. Firește că poezia populară este cea care le-a făcut să apară, deoarece aici diminutivele sunt în număr sporit, iar "diminutivele cer...diminutive, printr-un proces firesc de "convergență" stilistică"²⁴.

Desigur că n-am istovit bogata familie a rădăcinii **men-*; n-au fost numite *amintire* și *memorie* (despre care Henri Wald în *Homo significans* spune că reprezintă "unitatea dialectică dintre amintire și uitare. Nu ne putem aminti decât ceea ce am uitat."); *memorand* și *memoriu*, *memento*, *memorator*, *a comemora*, *dement*, *a demonstra*. Menirea lucrării a fost doar de a pleda (a câta oară!) pentru bogăția și frumusețea rostirii românești.

²³ Cuvântul este atestat o singură dată, cu forma de plural.

²⁴ G. I. Tohăneanu, *Cuvinte românești*, Timișoara, Editura Facla, 1986, p. 116.

LA LINGUISTIQUE ROMANE DES ROUMAINS EN EXIL

par

ALEXANDRE NICULESCU (UDINE - ITALIE)

0. Plus que pour l'étude des autres langues romanes, les contributions scientifiques des romanistes roumains éparpillés en Europe Occidentale et en Amérique, après la deuxième guerre mondiale (ou, si on veut dire les réalités sur leur propre nom, chassés de Roumanie et exilés) est très importante. La chute du mur de Berlin et les événements - heureux, mais encore sous le signe des doutes et des interrogations - qui ont suivi posent avec plus d'acuité (et urgence) le problème de l'apport des romanistes roumains exilés à la linguistique romane.

Il est d'ailleurs très difficile de tracer, en quelques pages, l'histoire de la présence des Roumains dans les Universités occidentales. D'autant plus difficile qu'il s'agit de *plusieurs* vagues (ou couches!) d'exil, chacune d'elles avec sa préparation scientifique et idéologique ou bien avec sa méthodologie propre. Je me limiterai donc à quelques éléments utilisés pour comprendre ce phénomène dont l'importance pour les études du roumain n'est pas l'une des moindres.

1. Le premier exil des linguistes roumains à l'étranger remonte aux années de l'immédiat après-guerre. A cette première "hémorragie" appartiennent le prof. D. GĂZDARU (La Plata - Argentine) et, ensuite, SEVER POP (Louvain - Belgique), C. CARAGAȚĂ (Florence - Italie), Th. ONCIULESCU (Naples - Italie), D.St. MARIN (Bari - Italie), O. NANDRIȘ (Strasbourg - France). On pourrait rallier à ce groupe ION POPINCEANU (Erlangen - Allemagne) et V. BUESCU (Lisbonne - Portugal). Le professeur E. COȘERIU (n. 1921) de Tübingen appartient lui aussi à cette première partie de l'exil roumain. Le professeur Alexandre CIORĂNESCU (n.1911), auteur de la grande *Bibliographie française du XVIIIe -e siècle* (Paris, 1969, 3 volumes) et du *Diccionario etimologico rumano* (La Laguna, 1958-1966) a enseigné aux Universités de Bordeaux et de La Laguna, toujours en exilé.

D. GĂZDARU (1897-1991), ancien professeur à l'Université de La Plata (Argentine) est très peu connu dans la linguistique romane européenne - en dépit de ses nombreuses études (v. la *Bibliographie* dans la revue *Romanica*, vol. 5, 1973, pp. 17 - 39 et de son activité universitaire. Le nom de D. GĂZDARU ne figure pas dans les ouvrages de linguistique romaine (Tagliavini, Rebecca Posner)

et ses travaux sont presque inconnus en Roumanie. Ses travaux portent sur les rapports entre le roumain et les autres langues romanes, dans l'esprit, sage et traditionnel, de la *allgemeine vergleichende romanische Sprachwissenschaft* (cf. *Les descendants du démonstratif ille dans la langue roumaine* (Iassy, 1929), *Ensayos de filologia y linguistica romanicas*, La Plata, 1969). Il a été le directeur de la revue "*Romanica*" (La Plata);

Il n'est pas besoin de rappeler, dans cette instance, l'oeuvre de Sever POP (1901-1961), en Roumanie et en Europe. Sever POP a été l'un des plus célèbres linguistes roumains en Europe. L'ancien collaborateur de Sextil PUȘCARIU, l'élève de J. JUD, a été non seulement un des auteurs de l'*ALR* (I, vol. I et II, Cluj - Sibiu 1938-1942), en Roumanie, mais aussi l'auteur d'un ouvrage (que C. TAGLIAVINI qualifie d'"imposant") *La Dialectologie*, Louvain 1950 (le premier volum, dédié au domaine roman) et le directeur d'une première série de la revue *Orbis*. Heureusement, ses travaux et son nom jouissent encore d'une bonne circulation et réputation en Roumanie - a Cluj, surtout - ou les recherches dialectales se voient rogner les ailes. L'exil de Sever POP a été une énorme perte pour la linguistique de Roumanie et son chemin scientifique et personnel, un profond drame...

O. NANDRIȘ (mort en 1968, à Strasbourg), est l'auteur d'une sérieuse et approfondie *Phonétique historique* du roumain (Paris, 1963. C. CARAGAȚĂ et Th. ONCIULESCU (1908 - 1983) ont "représenté" - avec de très beaux résultats - à Florence et à Naples, l'enseignement et les études du roumain. En Italie, il faut aussi mentionner a Bari, le nom de D. St. MARIN, latinisant et romanisant. En Allemagne a Erlangen, Ion POPINCEANU (1908 - 1975) a écrit des ouvrages importants: *Religion, Glaube und Aberglaube der rumänischen Sprache* (Nürnberg 1964) en est un.

2. Une deuxième vague de l'exil a fait arriver, en Occident - dans les années '50 - Eugene LOZOVAN (Université de Copenhague), historien et linguiste à la fois (n.1929). E. LOZOVAN a étudié les rapports entre l'histoire archéologique de Roumanie et les problèmes de langue. Ses études publiées, sous la direction de Franz ALTHEIM, dans sa *Geschichte der Hunnen*, de Gruyter, Berlin 1960 - 1962 (*Byzance et la romanité scythique*, vol. II, chap. 8; *Aux origines du christianisme daco-scythique*, vol. IV, chap. 5; *Villes, campagnes et routes de la Romania Orientale*, vol. V, chap.15) sont fondamentales. Son article *Unité et dislocation de la Romania Orientale* ("*Orbis*", III, 1, 1954, p. 123 - 137) est également important.

3. Y a-t-il d'autres linguistes exilés dans la diaspora roumaine ? La réponse est affirmative. Il faudrait mentionner la "dernière vague" de l'exil, après 1970 - 1980: dans cette série il y a des linguistes qui ont commencé et fait briller leur carrière en Roumanie. Ils ont quitté leur pays par émigration ou par refuge politique et travaillent actuellement dans les Universités de l'Europe Occidentale ou des Etats-Unis. Des noms: G. CARAGIANI, D. COPCEAG, Florica DIMITRESCU, Sanda GALOPENȚIA-ERETESCU, Maria ILIESCU, Maria MANOLIU MANEA, C. POGHIRC, S. STATI, V. RUSU, M. NASTA etc.

Comme nous même sommés dans cette situation, nous préférons de ne pas dresser de liste qui risque fort d'être incomplète...Pas ailleurs les noms des derniers linguistes roumains exilés figurent parmi les collaborateurs des revues actuelles de linguistique romane.

4. Parmi les romanistes de l'exil roumain il faut mentionner également le nom de I. A. CANDREA (1872-1950), un des grands maîtres de la linguistique roumaine moderne (v. Florica DIMITRESCU, *I.A. CANDREA lingvist și filolog*, Bucarest, 1974), mort à Paris. Collègue et ami de Sextil PUȘCARIU et de O. DENSUSIANU, I.A. CANDREA a quitté la Roumanie immédiatement après l'arrivée des communistes et des soviétiques au pouvoir.(1948).

5. Un phénomène spécifique de l'exil des linguistes roumains est une certaine pluri-spécialité. Il arrive que des slavisants tel que Grigore NANDRIȘ (1895 - 1968) et des philologues en lettres classiques tel que N. HERESCU (1903 - 1961) ou même des historiens tel que Scarlat LAMBRINO (1891 - 1964) aient écrit des études utiles à la linguistique romane.

Un de ces savants qui, tout en étant d'une autre spécialité, a servi les études romanes en exil est Emile TURDEANU (n. 1911). E. TURDEANU a étudié surtout les rapports culturels slavo-roumains et a enseigné, à la Sorbonne, des années durant, la langue et la littérature roumaines.

De la même manière, l'historien Pierre NĂSTUREL (n. 1923) s'est occupé, dans une série d'articles, du problème - encore difficile - de la première attestation probable du roumain *torna, torna, fratre* dans les textes des chroniqueurs byzantins Théophylacte et Théophane (XI -e - XII -e siècles).

6. Peut-on arrêter la longue liste des Roumains en exil, qui ont contribué aux développements des études romanes, aux noms cités ci-dessus ? Une réponse affirmative n'est pas facile...Nos connaissances et le manque d'une information bibliographique centralisée nous obligent à déclarer qu'une telle liste pourrait continuer.

Les seules bibliographies des travaux des linguistes roumains en exil dont nous disposons sont parues dans la *Revue des études roumaines* (dirigée par E. TURDEANU): V.BUESCU, *Les études roumaines à l'étranger*, I (1951), pp. 224 - 229, II (1954), pp. 237 - 246, V-VI (1960), pp. 287 - 300). E. LOZOVAN a publié des indications bibliographiques importantes, dans la *Revue de linguistique romane*, (XXII, 1958, pp. 120 - 140, 324 - 357). C'est E. LOZOVAN également qui a dressé une *bibliographie linguistique* publiée par le CIPL (Comité International Permanent des Linguistes) en commençant de 1954, vol. IX et suiv. La bibliographie de D. GĂZDARU a été publiée dans la revue *Romanica*, 5, 1973, de l'Institut de philologie romane de l'Université de La Plata - Argentine (vd. supra).

Mais tous ces travaux sont encore très peu connus et mis en circulation scientifique ! L'exil roumain des linguistes risque fort d'être méconnu, ignoré ou, dans la plupart des cas, oublié (v. Alexandru NICULESCU, *Exilul uitat* - l'exil oublié, dans la *România literară* - (Bucarest), XXV (1992), p. 7).

Viendra-t-il le moment de l'intégration des recherches exilés dans la linguistique romane de Roumanie ? Pourrait-on réunir, après le déluge communiste, les contributions scientifiques dispersées partout, dans le monde, dans un *corpus* qui soit la linguistique romane roumaine ?

ROMÂNĂ ÎNTR-O BIBLIOGRAFIE ROMANICĂ

de

FLORICA DIMITRESCU

1. Oricine lucrează în domeniul limbilor romanice își dă seama câtă muncă de informare și de corectă clasificare cere elaborarea unei bibliografii, așa încât realizarea uneia foarte bune trebuie salutată cu bucurie. Este cazul excelentei *Bibliographie sélective de linguistique romane et française*, Paris-Louvaine-La-Neuve, 1991 (B) alcătuită de un grup de specialiști, Willy Bal, Jean Germain, Jean Klein, Pierre Swiggers; toți au o recunoscută competență în aria limbilor romanice iar doi dintre ei (Bal și Germain), în plus, au publicat un "Ghid bibliografic" (1978, republicat în 1982) care, de fapt, a constituit "nucleul" B-ei actuale. [Autorii au avut ca scop ca această B să constituie "une base bibliographique, qui quidera le pas de celui qui souhaite aller a l'essentiel, avant de se lancer dans la consultation des innombrables ouvrages et articles qui analysent les parlers de la Romania" (p. 17)].

Lucrarea, după o "Introducere" unde este expusă succint concepția, cuprinde două capitole care apropie pe cel care o consultă de limbile romanice: se începe cu un capitol despre "limbile lumii" urmat de altul dedicat "limbii latine" ca, după aceea, să se treacă la stabilirea bibliografiei fiecărei limbi romanice în parte. De observat că autorii iau în considerație 11 limbi neo-latine în ordinea următoare: română, dalmata, italiana, sarda, reto-romana, franceza, franco-provensala, occitana, catalana, spaniola, portugheza. Spre deosebire de alte bibliografii care se mulțumesc să înșire sursele bibliografice, B de față face câte o scurtă prezentare istorico-tipologică a fiecărei limbi romanice însoțită de hărți geografico-lingvistice. În acest fel B se prezintă ca un *manual* folositor tuturor celor interesați de limbile dezvoltate din latină.

Bibliografia fiecărei limbi este urmărită după un plan cuprinzător în care se remarcă atenția acordată unor ramuri noi de cercetare, de ex. sociolingvistica; în același timp este surprinzătoare absența altor domenii moderne de abordare lingvistică precum psiholingvistica, stilistica sau lingvistica matematică, fără a se da nici un fel de explicații. De asemenea nu am înțeles suficient care au fost criteriile selecției operate de autori în această Bibliografie selectivă. În virtutea căror principii unele titluri au fost reținute și altele nu? Normal ar fi fost ca în

"introducere" să se fi acordat o atenție specială acestui aspect fundamental; cele câteva lămuriri de la p.17 sunt cu totul insuficiente...

2. În cele ce urmează ne propunem să facem câteva observații pornind de la capitoul dedicat în B limbii române. De la bun început trebuie afirmat că limbii române i s-a atribuit relativ larg - 17 pagini , în raport de ex. cu italiana care are 21 de pagini sau spaniola - 19 pagini - și care conține principalele lucrări de lingvistică , relative la limba română.

a) Subliniind amploarea surselor bibliografice și calitatea lor nu putem să nu remarcăm absența din B a numelor unor cunoscuți specialiști români precum Gh. Caragiani , Tatiana Slama-Cazacu , Cristina Călărașu , Paula Diaconescu , I. Fischer, Anca Giurăscu , Th. Hristea , Chr. Ionescu , S. Marcus , Gh. Tohăneanu , Laura Vasiliu iar dintre străini Achille Lazarou , autorul cărții *L'aroumain et ses rapports avec le grec* , Thessaloniki , 1986. Cei mai mulți sunt profesori universitari care au adus o contribuție importantă la dezvoltarea învățământului lingvistic românesc prin lucrări caracterizate prin originalitate și bogăție informativă.

b) De asemenea ar fi trebuit să figureze în B o serie de lucrări de primă însemnătate - fiecare unică în domeniul său și neînlocuită până astăzi - datorite unor autori citați cu alte opere în B :

Încercare asupra semasiologiei limbii române de L. Șăineanu , București , 1887;

Influența orientală asupra limbii române de L. Șăineanu , București , 1900;

Graiul din Țara Oașului de I. A. Candrea , București , 1907;

La prononciation du roumain de Alf Lombard , Uppsala , 1935;

Les mots d'origine néo-grecque en roumain a l'époque des phanariotes de L. Galdi , Budapest , 1939.

Dicționar invers (red. responsabil Al. Graur) , București , 1957.

c) În schimb , nu considerăm că într-o B orientată după criteriul valoric și al stricteții și-ar avea locul lucrări precum:

Sintaxa propoziției de Botiș V. , Vulișici Alexandrescu M., Comănescu I., 1977;

Elemente de morfologie de Toșa A., 1983;

Sistemul gramatical al limbii române de Berceanu , B. , 1971;

Morfologia limbii române de Constantinescu-Dobridor , Gh. , 1974.

Pentru oricine cunoaște conținutul acestor lucrări este evident că sunt departe de nivelul celor scrise de autorii ignorați de B cuprinși în lista de sub a).

d) De remarcat că în B s-a luat în considerație , într-o bună măsură , contribuția lingviștilor români , din trecut și de azi , la cercetarea altor limbi

romanice: L. Șăineanu și Mariana Tuțescu pentru franceză , Maria Iliescu pentru friulană și reto-romană , M. Sala și colab. , pentru spaniolă; Cristina Isbășescu pentru spaniola din Cuba , Sanda Reinheimer și M. Sala pentru franco-provensală , S. Stati pentru italiană , H. Mihăiescu pentru latină; s-ar fi impus însă să fie reținută în B și contribuția pentru franceză a Dorinei Cristea ; *Grammaire structurale du français contemporain* , București , 1974 sau a lui Al. Niculescu pentru italiană: *Strutture allocutive prenominali reverenziali in Italia* , Firenze , 1974; de asemenea este curios că în B nu se întâlnesc din opera lui Alf Lombard dedicată romanisticii măcar volumele *Les constructions nominales dans le français moderne* , Uppsala , et Stockholm , 1930 și *L'infinitif de narration dans les langues romanes* , Uppsala et Leipzig , 1936.

d) În economia B-ei unele lucrări și-ar fi găsit mai bine locul în alt capitol decât în acela unde sunt plasate acum:

Cours de langue roumaine de Cazacu Boris și colab. de la 1.4.1.2 "Morphologie, Syntaxe" la 1.3. "Manuels..."

La langue roumaine de Alf Lombard de asemenea de la 1.4.1.2. la 1.3.

Limba română. Rostirea de S. Pușcariu de la 1.4.1.2. "Morphologie, Syntaxe" la 1.4.1.1. "Phonétique , phonologie , orthographe".

Testi rumeni antichi de A. Niculescu - Florica Dimitrescu de la 1.5.1. "Histoire de la Langue" la 1.8. "Anthologies de textes"

e) câteva corectări:

A Rosetti a scris *Gramatica limbii române* , 1943 , în colaborare cu J. Byck , deci trebuia menționat și numele acestuia .

Cartea lui C. Tagliavini , *Le origini delle lingue neolatine* a fost tradusă și în limba română în 1977 , ceea ce trebuia indicat.

Nu considerăm , cu toată calitatea lucrării , că și-ar avea locul în B , *Dictionarul francez-român / român-francez* de Gherghina Haneș având în vedere că nicăieri în B nu sunt cuprinse dicționarele bilingve , extrem de numeroase pentru oricare limbă și pentru care ar fi trebuit rezervat un spațiu imens dacă ar fi intrat în vederile autorilor să le introducă în B.

La p. 61 apare o confuzie de autori: Lucrarea *Analize gramaticale și stilistice* aparține lui Aurel Nicolescu și nu lui Alexandru Niculescu cum din eroare apare și la "indice" (p. 261).

Cele câteva observații critice de mai sus , inerente unei lucrări de calibrul B-ei , nu diminuează valoarea acestui remarcabil instrument de lucru elaborat după o metodă riguroasă , cu datele esențiale aduse la zi: B este o operă de o

mare utilitate care ar trebui să se afle pe masa de lucru a oricărui cercetător al limbilor romanice.

O BIBLIOGRAFIE PREȚIOASĂ

de

FLORICA DUMITRESCU

0. Cu mult curaj, Livius Bercea, Mihaela Chioreanu și Sergiu Drincu, cei trei autori ai lucrării *Etimologia limbii române. Bibliografie I*, Ed. Amfora, Timișoara 1993 (prescurtată, în continuare, EB), au adunat rezultatele muncii lor sisifice într-un prim volum. Într-adevăr, a ambițioasă strângerea tuturor informațiilor bibliografice despre etimologia tuturor cuvintelor limbii române - din reviste și cărți publicate în țara noastră de când au început preocupările etimologice la noi și până acum - reprezintă o muncă imensă.

Foarte bine venit - în "introducere" - este apelul lansat către autorii preocupați de etimologie pentru a semnala redactorilor EB contribuțiilor lor în acest domeniu apărute în special în afara granițelor țării noastre pentru că se știe cât este de dificil de obținut unele publicații și de a ști exact unde s-au publicat discuții despre etimologii românești. Ar trebui însă, pentru a se mări șansele acestei chemări ca ea să fie difuzată și personal, prin scrisori - adresate tuturor celor susceptibili de a se interesa de etimologia limbii române - trimise de autorii EB-ului.

Oricum, sperăm să fie cât mai numeroși lingviștii români și străini care să răspundă acestui important și legitim apel. Lucrarea supusă discuției are o deosebită însemnătate nu numai pentru rolul său de bază în alcătuirea - în fine - a unui dicționar etimologic general al limbii române, dar și în stabilirea unei istorii științifice a vocabularului românesc.

1. Autorii au lucrat, în general, cu atenție, stabilind în acest prim volum, un număr de aproape 1000 de titluri. Realitatea este însă, că, în acest spațiu de cercetare, în cele patru reviste exceptate (CV, LR, SCL, CL) numărul articolelor consacrate originii cuvintelor este mai ridicat. În cele ce urmează vom ilustra această afirmație cu câteva dintre articolele absente dar despre care socotim că ar fi trebuit să figureze neapărat în lista cuprinsă la p.7-44:

- Catrani, Popescu Mioara, *Fondul internațional pentru terminologia romanică*, SCL, 5/71, p.569-570.
- Constantinescu, Ilinca, *Influența limbii engleze în vocabularul sportiv românesc* (III), SCL, 2 / 73, p.107-117.

- Dimitrescu, Florica, *Cuvinte și sensuri noi în presa actuală* LR 4 / 62, p. 387-399.
- Dimitrescu Florica, *Trăsături specifice ale compunerii în limba română literară actuală*, SCL, 3 / 70, p.325-336.
- Fischer, I., *Accentuarea împrumuturilor lexicale în versificația lui Grigore Alexandrescu*, SCL, 1 / 81, p.11-21.
- Hristea, Th., *Un calc lexical de structură; floarea soarelui*, SCL, 5 / 73, p. 565-567.
- Hristea, Th., *Un nou element de compunere: averaj*, SCL, 4 / 75, p.375-378.
- Kiraly, Fr., *Formații interne considerate împrumuturi*, CL, 2 / 73, p. 249-255.
- Mihăilă, Gh., *Observații asupra influenței ruse în vocabularul limbii române contemporane*, LR, 3 / 54, p. 27-35.
- Mihăilă, Gh., *Problemele alcătuirii unui dicționar etimologic al împrumuturilor slave în limba română*, SCL, 2 / 58, p.213-230.
- Pătruț, I., *Influențe maghiare în limba română*, SCL, 4 / 53, p.213-220.

2. Alte articole, existente în lista Bibliografiei nu au fost exploatate suficient; acest fapt se manifestă în trei chipuri în "Indicele de cuvinte și forme" (p. 45-155) unde:

2.1. lipsesc termeni care figurează în titlul articolului respectiv:

haiduc, 1¹
 pulpă, 24
 șold 24
 livadă 324
 abuóz 285
 scrabble 340

2.2. lipsesc trimiterile la unele cuvinte a căror etimologie apare în cuprinsul articolelor prezente în lucrare:

basam că, atenționa, cheful, dedulci, împotrivi, închiria, întâmpina,
 înțepa, învinui, sita 219
 număra 222
 ambuteiaj, borsetă, boutique, clou, criminostat, patio, mozzarella, pizza,
 triticales 225
 șfara 325

¹ cifra trimite la numărul sub care este înregistrată lucrarea în EB, p.7-44.

administrație 422

2.3. la trimiterile existente trebuie făcute adaosurile următoare:

coapsă 24

mare (în expresia a ști moarea cuiva) 26

mușchi 28

porumb 79

câneapă 189

codru 360

odaie 314

fiabilitate 766

3. În EB s-au strecurat și anumite inadvertențe:

3.1. Dacă la același autor ordinea cronologică a scrierilor sale este notată corect, de ex. la Brîncuș, Gr., Mihăilă, Gh., Marmeliuc, D., la alții, în schimb aceasta nu este respectată:

Anghel, Ioana - lucrarea de la nr. 7 este din anul 1974 iar cea de la nr. 8 aparține anului 1968; 1^a Bahner, W. nr.64 corespunde unui articol apărut în 1980, în timp ce nr. 65 - anului 1063; același tip de inversare cronologică la Drimba Vl.: la nr.234 figurează o lucrare din 1960 iar la nr.235, alta din 1950. Tot "regresiv" apar unele articole de Ștefan, I.: sub nr.902 este consemnată o lucrare din 1975 iar sub nr. 903 și 904, altele respectiv din 1971 și 1970; la fel la Todoran, R.: sub nr. 933 se înregistrează o lucrare din 1977 iar sub 934 și 935 se succed articole apărute în 1974 și 1973.

Un adevărat "slalom" printre ani apare în cazul lui Semcinski, St. cu articole din anii - în ordinea EB - (832-841): 1963, 1981, 1977, 1974, 1972, 1973, 1972, 1971, 1972, 1972.

3.2. O problemă specială prezintă lucrările în colaborare care, în mod firesc trebuie să apară înregistrate alfabetic la numele primului dintre colaboratori și apoi, ca trimitere, la numele celui alt / celorlalți, cum s-a procedat, de ex. la Losonti, D. (colaborare cu Bidian, V. (sub numerele 496, 497, 498, 499, 500, 501). Nu același sistem corect este utilizat totdeauna când unele articole au trei autori, de ex. cele scrise de Bidian, V., Losonti, D. și Rusu, Gr. care au colaborat la cinci articole (81-85), dar la ultimul coautor nu apar decât două trimiteri (775-776)! dar și articolele cu doi autori cu doi autori pun probleme de acest tip, la 798 și 799, sub Sala, M. și Balacciu, Jana figurează două articole scrise împreună, dar, alfabetic, la Balacciu Jana, nici urmă de aceste colaborări. Articolul de sub 800 este scris, în colaborare de Sala, M. și

Nicolescu , Alexandra , dar numele acesteia din urmă nu este nici măcar înregistrat la ordinea alfabetică! Exemplele sunt numeroase: 812 Schiller , Erika , Bozdei , Sigismund , dar nu apare nimic la numele Bozdei , S.; lucrarea de sub 10 are autori pe Anghel , Ioana și Șerban , Felicia , dar , alfabetic , la Șerban , Felicia , această colaborare nu figurează; la fel , colaborarea dintre Comșulea , Elena și Șerban , Felicia (195) , este înregistrată numai la primul nume; articolul de la 310 are ca autori pe Giuglea , C. și Ivănescu , G. și figurează numai la primul colaborator , la cel de-al doilea nefăcându-se nici o trimitere; la 313 articolul aparține la doi autori , Giuglea , G. și Stan , I., dar la litera S în zadar căutăm numele celui de-al doilea coautor; la fel la 595 , articolul , rod al conlucrării dintre Negomireanu , Doina și Teiuș , Sabina nu apare decât la numele celei dintâi !

3.3. Recenziile prezente în EB au un statut dublu ceea ce nu este normal: ele apar fie la numele autorului lucrării recenzate , de ex. la 269 , Fischer , I., recenzie de Avram , Mioara , fie la numele recenzentului ca la 679 Popescu , Elena , la o dare de seamă la aceeași carte de Fischer , I., *Latina Dunăreană* , recenzată și de Avram , Mioara. Considerăm că s-a procedat corect numai a doua oară , dându-se numele recenzentului la ordinea firească alfabetică , cum bine s-a procedat și în alte cazuri:

15 , Anghel , Ioana la *Dicționarul limbii române* , 69 , Băjenică , la Teaha , *Graiul din Valea Crișului Negru* etc.

3.4. Sintagmele au în orice lucrare , o situație aparte. Pe ultima pagină a Bibliografiei (deși bine ar fi fost astfel de indicații să figureze undeva la început , după "Introducere") , la p. 156 , se arată că locuțiunile și expresiile au fost încadrate alfabetic la primul termen cu valoare noțională ceea ce , în general s-a respectat în lucrare , de ex. (pe) *nevăzute* , (cu) *nevoință* , (de) *obște* , dar nu s-a mai luat în considerație această regulă la *de loc* , înregistrată la *de* și nu la *loc* cum s-ar fi convenit. De asemenea *a-i fi greu* , *(a) fi mântuit de credință* , *a fi podobu la cămătură* ar fi fost normal să fie grupate laolaltă , imediat după verbul *a fi* (la p. 79). Și mai curioasă este situația expresiei conținută în titlul articolului de sub nr. 26 (*a ști moarea cuiva*) care nu apare nicăieri în indicele de cuvinte și expresii !

3.5. Totdeauna omonimele au creat probleme semantice așa că la ele trebuie neapărat sensul. Este cazul cuvintelor:

ban 244 și ban 553 , 554

a cere 150 și cere 617 sau

măndru 574 și măndru 556

3.6. Numele autorilor străini este însoțit uneori de o paranteză ce conține numele țării sau al continentului (!) de ex. Pais , D. (Budapesta) 633 sau Close , Elisabeth (Australia) 186 , dar nu totdeauna se procedează așa: multe nume de lingviști străini apar fără nici un fel de indicație "geografică" de ex. Bahner , W., Kowal , L., Kazakis , K., Galdi , L., Ferrand , M. etc. Ori se proceda într-un fel ori în altul , dar nu în amândouă felurile !

4. Câteva alte mici observații:

p.22 , nr. 421: revista *Cum vorbim* nu mai apărea de mult în 1959 !

nr. 368: o greșeală de tipar: *sinonimia* și nu *sinonima*.

la nr. 284 , în titlul articolului , s-a strecurat o eroare: *formații* și nu *informații*.

p. 43: litera V trebuie neapărat separată de litera W !

5. Înainte de a încheia , câteva observații referitoare la extragerea fișelor. În "Introducere" se precizează că această muncă se începe cu reviste de specialitate și volume postbelice , urmând a se trece , după aceea , "la sursele bibliografice apărute între cele două războaie mondiale și înainte de 1918". În ceea ce ne privește , considerăm că EB-ul care în faza actuală dispune numai de trei colaboratori și are , înainte de a vedea sfârșitul , încă ani buni de lucru - excerptarea nr fi trebuit să înceapă cu "începutul" , deci cronologic și să se sfârșească cu reviste , care continuă să apară în momentul de față.

Astfel este prezent riscul să existe un anumit an de terminare al extragerii fișelor pentru o revistă excerptată în primul volum (de ex. SCL , 1988 , după câte am observat - pentru că "introducere" nu se precizează data de "încheiere" a operațiilor de extragere a fișelor) și alt an pentru altele , de pildă , pentru RRL căreia i se rezervă un loc într-un volum viitor. Oricum , în acest prim volum s-au luat în considerație reviste ce aparțin la două tipuri distincte: în prima categorie este CV care și-a încetat apariția și în a doua celelalte trei (LR , SCL , și CL) care și-o continuă și azi , ceea ce , nu credem că este cel mai indicat procedeu !

6. Concluziile ? salutând cu bucurie inițiativa celor trei autori , precum și devotamentul cu care s-au dedicat acestei lucrări , trebuie observat că , pe viitor , atenția acordată articolelor și cuvintelor discutate în sursele luate în considerație trebuie să fie mai mare și grila mai strânsă. De asemenea este necesar să se revizuiască lista articolelor cuprinse în sensul îmbogățirii ei nu numai cu cele câteva articole semnalate de noi aici ca absențe , dar și cu altele ce urmează neapărat să fie adăugate. Aceeași observație la lista de cuvinte și de forme : și ea

necesită să fie lărgită ! Atenție , de asemenea , la prezentarea cronologică a lucrărilor aceluiași autor , la stabilirea unor criterii unitare pentru prezentarea recenziilor , a expresiilor etc. și , în special , la respectarea lor. Astfel de lipsuri , inerente într-o lucrare de pionierat de amploare ca **Bibliografia de față** , nu ar trebui să se repete în volumele următoare !

FRANÇOISE THOM, LIMBA DE LEMN

TRADUCERE DE NONA ANTOHI, STUDIU INTRODUCATIV DE SORIN ANTOHI, BUCUREȘTI, EDITURA HUMANITAS, 1993, 245 p.

Titlul traducerii românești corespunde originalului: *La langue de bois*, carte devenită notorie îndată după apariția ei la Paris, Julliard, 1987. De atunci expresia *limbă de lemn* s-a răspândit și s-a impus, întrucât ea desemnează în chip sugestiv o realitate care e greu să ne imaginăm că s-ar fi putut numi și altfel decât prin această metaforă. Cele șase capitole ale cărții, subdivizate, la rândul lor, în paragrafe, se intitulează astfel: 1) *Descrierea limbii de lemn* 2) *Funcționarea limbii de lemn* 3) *Rolul* 4) *Omul nou* 5) *Istoria limbii de lemn* 6) *Un antilimbaj*.

De-a lungul lor, autoarea procedează la o adevărată operație "pe viu" în materia limbii folosite în presa sovietică din anii regimului bolșevic. Dar cititorul român, și de bună seamă că nu numai el, ajunge repede la constatarea că se află în fața unor tipare de exprimare cunoscute, fiindcă le-a întâlnit la tot pasul în presa politică a țării lui, și în "prelucrările" de tot felul de până mai ieri¹. Voi căuta să extrag câteva idei din această carte de sinteză, întemeiată pe o analiză riguroasă a faptelor, carte care, dacă n-ar fi fost scrisă, ar fi trebuit inventată. Căci ea supune unei cercetări severe, călăuzite de un autentic spirit științific, structura și funcția limbii într-o societate în care ea, limba, a devenit un instrument de control al conștiinței și prin aceasta "o instituție", o instanță cu drepturi de rechiziționare, de anexare și de stăpân absolut al ei. Exercițarea funcției de constrângere din partea statului totalitar și de obediență față de el nu era posibilă fără existența și acțiunea unui astfel de mijloc pe care puterea l-a creat, l-a perfecționat și l-a folosit ca pe un aliat fidel și un complice indispensabil al țelurilor ei de dominare și supunere.

Care sunt trăsăturile acestei limbi destinate, condamnate să slujească atâta vreme, fără umbră de împotrivire, o dictatură și o tiranie?

Ea este o limbă prin definiție uniformă, așadar lipsită de relief, de culoarea și amprenta stilistică a acelor care o mănuiesc. Ea se reduce la un lexic substantival elementar în detrimentul verbelor; face uz și abuz de repetiții și de

¹ Despre frazeologia sterilă și stereotipă a limbii de lemn din presa noastră politică, scrisă și vorbită, începând cu a doua jumătate a deceniului al V-lea și până nu demult, a se vedea amplul articol al Tatianeii Slama Cazacu, *Limba de lemn*, în "România literară" nr. 42 din 17 oct. 1991.

clișee , alături de tautologii , care duc , toate , la umflarea expresiei , la "balonare stilistică" , notează plastic autoarea.

În pofida enumerărilor și acumulărilor verbale interminabile , conținutul comunicării este steril , deoarece el a devenit o formă de disimulare , de mascare și prin aceasta de dedublare a gândirii. Cuvintele , în această variantă deformată a limbii , s-au desprins de legătura firească cu conceptele și cu reprezentările lor; cuvintele înlocuiesc sensurile prin valori atribuite lexicului în acord cu "linia" , cu dogma și în răspăr cu înțelesurile lui fundamentale. În sfârșit , deși nu am ajuns la capătul inventarului , cuvintele pretind să impună lucrurilor legea lor , observă autoarea cărții. Limba de lemn , a presei politico-ideologice marxiste , declară că deține monopolul adevărului; or , ceea ce descrie ea *nu* este , iar ceea ce *este* e refutat de ea fără încetare prin invocarea a ceea ce *trebuie* să fie , comentează cu finețe Françoise Thom. De aici frecvența verbului impersonal și unipersonal *trebuie* , cu sens imperativ. Fiind tautologică prin natura ei , adică repetând ceea ce s-a mai spus, dar cu alte cuvinte , limba de lemn este în mod fatal mimetică în planul ideilor , întrucât reproduce opiniile altora , transmise în spiritul și litera comunicării aceloră. Este o limbă închisă , pentru că reduce totul la idei preconcepute , fără a lăsa ușa deschisă confruntării , dialogului.

În limba de lemn , atrage atenția autoarea cărții , nu se pune problema convingerii aceluia care o utilizează , ci numai aceea de a face cunoscute "sarcinile" transmise de forul diriguitor al puterii , acesta fiind singurul lucru care i se cere individului. Asumându-și un limbaj gata croit pe măsura programului stabilit de autoritatea politică supremă și indivizibilă , vorbitorul de rând intră , ca și gazetarul și propagandistul , în plasa conformismului; acolo el se simte la adăpost de riscul periculos al erorii , al devierii. El , vorbitorul , s-a integrat într-o serie , s-a topit în ea , renunțând la judecata proprie , dar prin aceasta și la dreptul la opinie , adică la personalitatea sa.

Limba de lemn procedează la epurarea gramaticii de elementele inconvenabile teoriei , doctrinei. Ea repudiază , de pildă , pronumele *eu* , ca expresie a individualității , înlocuindu-l cu *noi* , care desemnează colectivitatea , și , în ultimă instanță , poporul , adică presupusa lui unitate de voință și de acțiune. Potrivit limbii de lemn , conceptele sunt împărțite iremediabil în tabere ce se opun și se exclud între ele , și anume în forțe pozitive și negative , judecățile sunt și ele în mod obligatoriu afirmative ori negative , locul judecății logice fiind uzurpat de judecata de valoare , iar evenimentele sunt , la rândul lor , cu necesitate , progresiste ori retrograde. Sintaxa nu dispune de alte procedee

decât acelea trebuincioase pentru a stabili aceste opoziții tranșante și ireductibile. Neexistând zone de contact ori de trecere, ci antagonism perpetuu și înverșunat, se declanșează, ca urmare, o luptă acerbă de idei în plan teoretic și luptă de clasă nestinsă în plan social, atitudine alimentată de ura de clasă, considerată ca factor activ, ca motor al progresului istoric de-a lungul veacurilor. Acesta era chemat să impună "noul", adică elementele conținând germenii viitorului, aflat în stare născândă, și să înlăture prin violență "vechiul" depășit de istorie și intrat în putrefacție. (Violența acțiunilor trebuia sugerată și prin expresivitatea brutală a metaforelor și alegoriilor cultivate cu insistență). Această viziune radicală și sumbră era prognosticată cu o certitudine care nu lăsa loc la nici o îndoială; căci teoria susține că descoperise, cu ajutorul științei, legile dezvoltării sociale, a căror aplicare prin mijloace revoluționare trebuia să ducă inevitabil la fericirea omenirii, în comunism. Limba era datoare să întrețină fără a obosi iluzia preafrumoasă a acestei lumi.

În numele științei pe care îl ia drept garant, limba de lemn proclamă dreptul de monopol asupra ideilor prin decretarea sensului lor unic. De aceea, scrie în continuare autoarea, această limbă nu admite replică; orice opinie contrară este considerată un atac pervers, o provocare, o tentativă dușmănoasă de subminare și de compromitere a adevărului, a singurului adevăr cu putință. Nu numai atât. Puterea nu este absolută cu adevărat, afirmă autoarea, decât atunci când poate constrânge pe orice individ să ia cuvântul împotriva lui însuși. Acest rol autodemascator revine autocriticii. Fiindcă autocritica nu înseamnă recunoașterea pură și simplă a greșelii făptuite, ci mărturisirea acelor greșeli pe care puterea pretinde că le-ai fi săvârșit. Este o schimbare de plan și de optică: individul nu-și recunoaște vina lui, dacă există, ci vina care i se impută. El este pus în situația de a se minți și de a se coborî astfel în fața propriei sale conștiințe. Autocritica, adaugă în concluzie cercetătoarea franceză, aduce mari servicii puterii. În ce mă privește, le-aș prezenta în ordinea următoare. Prin autocritică se demonstrează că numai insul poate greși, nu și instanța care îl trimite în judecată ca infractor față de principiile ei. Autocritica îl face pe individ să-și rostească singur și dinainte sentința; ea îl obligă totodată pe cel în cauză la supunere, anulându-i dreptul la opinie personală. În sfârșit, autocritica astfel înțeleasă nu este decât un avertisment adresat fiecăruia în parte și tuturor deopotrivă de a-și supraveghea gândirea, de a o cenzura, supunând-o în permanență unui autocontrol pentru "a evacua" din sfera ei tot ce ar putea contraveni dogmei și

contrazice "linia" ideologică și politică a forului suprem, exclusiv și infailibil, în tentativa de a-și știrbi, fie și în aparență, autoritatea.

S-ar cuveni ca, în continuare, să exemplific afirmațiile făcute, dacă faptele n-ar fi încă foarte vii în memoria noastră: e de-ajuns numai să facem un minim efort de memorie având ca obiect limbajul presei politice timp de aproape o jumătate de secol. Răsfoind, așadar, ziarele epocii, ne-am poticni și ne-am pierde în hățișul frazelor chilometrice, alcătuite din substantive și adjective desemnând *succesele deosebite, avântul revoluționar, drumul neabătut spre socialism*, adică tot atâtea formule imuabile, pietrificate din bogata recuzită stereotipă și previzibilă: *societate multilateral dezvoltată, revoluție permanentă, noua revoluție agrară, alianța de nezdrușcinat dintre clasa muncitoare și fărănimea muncitoare, intelectualitatea progresistă, tineretul minunat, cele mai înalte culmi de civilizație și progres, comunismul, visul de aur al omenirii*, pentru înfăptuirea căruia se cerea, se impunea *să facem totul* încă o dată și de fiecare dată. Erau acestea formule sacrosancte care trebuiau însușite și rostite întocmai pentru a nu afecta și altera puritatea verbală a discursului. La acestea se adăugau hiperbolizarea expresiei, prolixitatea și incapacitatea de a ieși din șablon. Toate acestea și alte procedee lexicale și gramaticale erau menite să acopere sterilitatea ideilor sau, altfel spus, vidul de gândire.

Curios lucru că unele particularități sintactice ale limbii de lemn supraviețuiesc, ba chiar înfloresc nestingherite în limbajul gazetăresc, oral și scris, din țara noastră. Ele merg, în continuare, pe urmele modelului împrumutat cu zeci de ani în urmă din presa vecinului mai mare. Am semnalat și cu alt prilej una dintre aceste construcții din exemple ca: *La vernisaj au luat parte artiști, scriitori, critici de artă, un numeros public*, în loc de *și un numeros public*. Sau: *Oaspetele a fost întâmpinat la aeroport de membri ai ambasadei, oameni de cultură, de alte persoane oficiale*, în loc de *și sau precum și de alte persoane oficiale*. Este de mirare cum această relicvă sintactică a limbii de lemn și pe deasupra neromânească se încăpățânează să reziste în gramatica publicisticii noastre, adică a publiciștilor, de bună seamă din inerție sau mai degrabă din ignoranță.

Aceste mijloace lingvistice trebuiau să confere o anumită marcă stilistică omului nou, aflat în curs de făurire, ele ilustrând gradul lui de pregătire ideologică și de atitudine politică ortodoxă. Vorbitorului limbii de lemn nu i se cerea și nu i se cere să gândească, ci să repete numai, spuneam mai înainte, să reproducă cu fidelitate ceea ce i se prescria în orele de îndoctrinare. Nefiind silit

să creadă ceea ce debita, vorbitorul ieșea din încurcătură prin duplicitate, făcând un compromis cu conștiința, el eșua prin abdicare și se salva, pe de altă parte, prin oportunism.

Efortul de a ne scutura de povara acestui limbaj înseamnă, de fapt, curajul de a gândi altfel prin hotărârea de a restitui conștiinței dreptul la judecata proprie în forma ei naturală și sinceră, nefalsificată de modele impuse.

Închizând cartea semnată de Françoise Thom, cititorul din țările bânuite de socialism are, cred, sentimentul net că schimbarea sa la față, dacă ajunge să și-o dorească, se cuvine să înceapă de la schimbarea operată în sensul cuvintelor care l-au ținut prea multă vreme în ascultare înfricoșată și în umilită.

ȘTEFAN MUNTEANU

**ILEANA OANCEA . ROMANITATE ȘI ISTORIE ,
EPISTEMĂ CLASICĂ ȘI LITERARIZARE ,
TIMIȘOARA , EDITURA DE VEST , 1993 , 194 p.**

Într-un moment în care lingvistica pare să se îndrepte preferențial spre cercetarea oralității , noua carte a Ilenei Oancea ne apare ca o necesară pledoarie pentru studiul limbii literare și al limbii scrise , în formele sale îngrijite.

Încununând vechi preocupări ale unei cunoscute romaniste , lucrarea "abordează diferite aspecte ale raportului dintre romanitate și istorie , în cadrul gândirii romantice despre limbă (...)" (p. 17). În intenție și în realitate , ea este o istorie sistematică a lingvisticii romanice , o istorie ce poartă amprenta competenței și a unui spirit constructivist , a unui mod personal "de a decupa prin prisma prezentului" din unghiul "actualității ordonatoare" fluxul diacronic (p. 21) , prin urmărirea formării (și re-formării) conceptelor fundamentale ale lingvisticii limbilor literare , prin stabilirea de filiații intelectuale și antecedente ale meditației lingvistice contemporane.

Fundamentarea teoretică a lucrării evidențiază o cultură complexă , lectura unei bogate bibliografii , ce include prestigioase lucrări de lingvistică romanică și românească , de lingvistică generală , stilistică , poetică , istorie și critică literară sau filozofie etc. ; dar în formarea gândirii autoarei un rol aparte l-au avut studiile regretatului profesor G. Ivănescu , căruia de altfel îi este dedicată această carte. Ileana Oancea acceptă astfel drept premisă teoretică fundamentală , considerând-o condiție a unui studiu adecvat al limbii , teza acestui mare lingvist privitoare la necesitatea de a separa , inclusiv în planul metodologic al cercetării , istoria limbilor literare de istoria graiurilor populare. Dar acest principiu , pe care profesorul Ivănescu îl formula din perspectiva lingvisticii contemporane (vezi *Philologica* II , București , Editura Academiei , 1972 , p. 5 - 25) , este prelungit , în cartea de față , în istoria lingvisticii și aplicat cu succes studiului limbilor române. Pornind de la el , autoarea cărții găsește argumente convingătoare pentru a respinge o serie de opinii , puncte de vedere istoriciste , fals proiectate asupra limbii de cultură , și reușește să pună într-o lumină nouă fenomenele ce au declanșat repetatele discuții privitoare la "criza romanisticii".

Lingvistica limbilor literare este considerată un domeniu al studierii limbii la fel de legitim ca lingvistica graiurilor populare , dar mult mai vechi decât

aceasta din urmă , astfel încât apariția lingvisticii comparativ - istorice , în secolul al XIX-lea , nu marchează debutul lingvisticii științifice , așa cum de multe ori s-a afirmat , ci doar al uneia dintre direcțiile ei. Deși complementare , cele două lingvistici sânt autonome - subliniază lucrarea - , diferențiate prin paradigmele teoretice în care se înscriu: cea de tip clasic (așa-zisa "eroare clasică") este pe drept cuvânt considerată esența cercetării limbii literare , o permanență a acesteia , din Antichitate și până în epoca modernă , când , eliberat de prejudecăți raționaliste , axat pe fapte și asociat cu un punct de vedere funcțional , studiul limbii de cultură continuă să rămână îndatorat vechii sale tradiții.

Dincolo de asemenea valoroase precizări teoretico-metodologice (la care subscriem fără rezerve) , lucrarea ne oferă un model de cercetare umanistă , interdisciplinară (vezi în acest sens , și articolul lui H.R.Jauss din RITL XXXIV, 1986 , nr. 2 - 3 , p. 256 și u.) , îndeosebi prin deschiderea ei față de problemele științei literaturii. Chestiunile lingvistice și cele literare , ca de altfel toate manifestările spirituale umane din epocile studiate sânt raportate de autoarea cărții la tiparele epistemologice care le-au generat și le-au integrat în sensul lor profund (esențial) , ele fiind considerate simbioze semnificative pentru aceste tipare. Conectată la istoria ideilor , istoria lingvisticii este astfel înscrisă într-o succesiune de episteme cu valori ordonatoare , care-i explică paradigmele teoretice , "rupturile" epistemologice anunțând viitoarele direcții de evoluție ale gândirii lingvistice. Prin întreaga ei desfășurare , lucrarea ne convinge de oportunitatea și avantajele unei asemenea perspective de analiză în lingvistica limbilor literare , a limbilor *de cultură* , și evidențiază , prin aceasta , încă o dată , însemnătatea cercetărilor de romanistică pentru lingvistica generală.

Ileana Oancea întreprinde un studiu comparativ-istoric de o factură aparte , plasat la nivelul limbilor literare și al literaturilor romanice , privity - cu referire la o perioadă largă , situată între Evul Mediu și secolul al XIX-lea drept "purătoare ale unei configurații spirituale unitare" (p. 36) , cu un rol excepțional în structurarea culturală a spațiului european , expresie a unei coerențe rezultate din continuitate lingvistică și stilistică față de latină , implicând un proces de literarizare , în centrul căruia sânt situate retorica și gramatica.

Cartea completează o lacună a romanisticii prin faptul că acordă o atenție specială istoriei românei literare , considerată în mod deosebit revelatoare pentru "valoarea integratoare a epistemei clasice" (p. 111). Pe de altă parte , abordate din perspectiva largă a unității spirituale romanice , problemele limbii române

literare ni se dezvăluie în sensurile lor profunde (adesea ignorate de cercetători), căci - așa cum afirmă Ileana Oancea (cf. și H. R. Jauss, *lucr. cit.*) - "a înțelege lumea romanică și a o cunoaște înseamnă a înțelege și a cunoaște propria noastră istoricitate" (p. 36).

Întemeiat pe o largă informație, capitolul *Lingvistica limbilor literare romanice și paradigmele ei teoretice* prezintă, dialectic, gândirea lingvistică și estetică a romanității occidentale, în variatele ei forme de manifestare din amplul interval de timp studiat, ca expresie a unei conștiințe ce afirmă și neagă totodată trecutul, a unui conflict între latinitate și romanitate, în diverse moduri concretizat. Sânt remarcate aspectele de continuitate, în timp și în spațiu, ale acestei gândiri, dar și discontinuitățile ei considerate deopotrivă de elocvente pentru conștiința romanică. Se observă, de exemplu, că în Evul Mediu retorica - atât ca manifestare textuală cât și ca reflecție teoretică - , vizând deopotrivă literatura latină și cea de limbă romanică, conduce uneori la absolutizarea idealului clasic, dar are și efecte stimulatoare în evoluția idiomurilor neolatine, căci, asimilată și integrată în sisteme expresive, ea "se insinuează" binefăcător în însăși substanța acestora. Umanismul și Renașterea secolului al XVI-lea - demonstrează în continuare lucrarea - marchează triumful limbilor romanice într-o epocă de strălucire, contradicțiile (contraversele, conflictele) fiind pretudindeni prezente: pe de o parte, ideea evoluției firești a limbii, cultul idiomului național, recunoașterea autorității uzului, permeabilitatea limbii artistice (Rabelais), pe de altă parte, cultul antichității, ideea excelenței latine, noblețea limbii asociată cu descendența ei, latinizări artificiale, perfecțiunea lingvistică raportată la un model logic, universal. Direcția esențială a evoluției este însă evidentă: deși timid, concludă autoarea, superioritatea idiomurilor neolatine se afirmă, totuși. Prezentarea fenomenelor în dialectica lor caracterizează și paginile rezervate secolului al XVII-lea. Sânt considerate semnificative, pentru această perioadă, acțiunile purificatoare ale unor "reformatori" ca Malher, Boileau, Bembo ș.a., se remarcă faptul că, alături de retorică, o gramatică latinizantă și logicistă își manifestă funcțiile ordonatoare, dar pe de altă parte, se constată subminarea (fie ea "lentă") a modelului antic. În fine, secolul al XVIII-lea rămâne fidel față de paradigma teoretică de tip clasic, asociind ideii modelului latin o importantă dimensiune raționalistă, dar în același timp el anunță linia mari mutații epistemologice din veacul următor.

Prin această analiză nuanțată, Ileana Oancea, ne oferă un bine conturat termen de referință pentru evaluarea problematicei românei literare, de care

"profită", cu rezultate deosebite , a treia secțiune a cărții: *Retică , literaritate și convergență romanică în cultura română*.

În cadrul acestui capitol , problematica esențială a românei literare este privită ca o "reiterare" favorizată de legile genezei - în forme specifice însă , determinate de particularitățile românei și ale momentului istoric - , a procesului de literarizare a limbilor de cultură , general romanice (și europene) , anterior descris , ca o manifestare specifică a unității spirituale romanice. Regândind astfel problematica românei literare , cartea reușește să evidențieze aspecte nerelevante ale istoriei acesteia sau parțial relevante din alte unghiuri , importante pentru înțelegerea evoluției raporturilor dintre limba culturii și graiurile populare , dintre scriere și oralitate , dintre limba literară și limba artistică românească.

În mod deosebit se cuvine însă menționat faptul că în această lucrare problema reromanizării românei literare apare într-o lumină nouă: reromanizarea este considerată fața românească a "acelei "questione della lingua" plină de consecințe pentru occidentul romanice , "partea ei cea mai dramatică" (p. 161). În acest proces - demonstrează cartea - subliniind astfel caracterul lui deliberat (voit, conștient , dirijat) - a fost implicată esențial retorică. Cultura noastră îi datorează , în cea mai mare măsură , constituirea unei tradiții de cultivare a limbii, ca și a uneia de modelare și interpretare estetică , impunerea unor norme panromanice de literarizare , a unui ideal de limbă căutat în trecut (a modelului latin) , formarea unei conștiințe a valorii expresiei intenționale , implicând necesitatea "lucrării" limbii etc.

Orientarea spre modelul retoric a vechii române literare a mai fost observată de cercetători , dar este avantajul specialistului în lingvistică romanică de a fi putut înțelege profundele sale semnificații. Direcția savantă a vechiului scris literar românesc reprezintă , pentru Ileana Oancea , nu numai o primă manifestare retorică (uneori abuzivă) , ci și o primă europeanizare , latinizare și reromanizare (sau occidentalizare romanică) a limbii și culturii , fenomenul fiind astfel considerat mai vechi decât se apreciază în mod obișnuit; el reflectă , în condiții istorice particulare , aspirația general-romanică la o vulgară ilustră , fiind expresia unei conștiințe de tip clasicist. Această conștiință se va menține ca o permanență a culturii românești , cartea atribuind deci retoricii calitatea unui însemnat factor de continuitate culturală , manifestată în plan lingvistic și artistic. În veacul al XIX-lea , într-o perioadă critică pentru ea în occidentul romanice , retorică își reafirmă la noi actualitatea , este resimțită ca o necesitate a momentului istoric; în plus , subliniază autoarea , spre deosebire de epoca veche ,

ea se manifestă acum plenar , atât în realizări textuale , cât și teoretice , ca reflecție lingvistică (sau stilistică). În această din urmă ipostază - ne lasă să înțelegem lucrarea - retorica românească din veacul al XIX-lea nu sintetizează doar idei ale clasicismului raționalist din epoca luminilor , ci și importante aspecte ale meditației lingvistice europene anterioare secolului al XVIII-lea , mai puțin evidențiate de cercetători.

Cartea dezvăluie felul în care s-a produs adaptarea retoricii la cadrul spiritual românesc din secolul "naționalităților și al devenirii" , prin "subminarea" ei de către romantism. Ileana Oancea vede în aceasta un important aspect al "ardorii etapelor" , caracteristică fundamentală a culturii noastre , în mod special a celei din epoca modernă. Retorica românească motivează și ilustrează "arderea etapelor" , ea explică și alimentează eclecticismul de gândire al cărturarilor noștri , al cultivării limbii și activității normative , al stilisticii ca și al teoriei sau criticii literare , făcându-ne totodată să înțelegem și "pendularea" generală a acestor discipline între problemele specifice limbii de cultură și cele ale limbii artistice. Retorica este , deci , sugerează lectura acestei cărți , nu unica , dar poate cea mai importantă dimensiune teoretică a cultivării limbii , a preocupărilor epocii moderne pentru româna literară. În acest sens, considerăm deosebit de interesante observațiile autoarei privind prezența , în cultura noastră scrisă , a unui inventar terminologic panroman specific retoricii , și mai ales constatarea că noțiuni retorice fundamentale (purtate , varietate , armonie etc.) sânt transformate de cărturarii români în grile (criterii) de selecție a formelor lingvistice literare. Observația este ilustrată cu referire la problemele vocabularului , dar ea deschide, credem , perspectiva unei fructuoase posibilități de cercetare a modernizării limbii de cultură , la toate nivelurile ei.

Ultima parte a cărții evidențiază importante similitudini între lirica românească din veacul al XIX-lea și lirica romanică din prima ei etapă , similitudini rezultate din adoptarea aceluiași cod scriptural , de factură clasică. O sincronie și de această dată "distanțată în timp" , întrucât fenomenul românesc se petrece într-o perioadă în care , în occidentul romanic , paradigma clasică "se fisurase în plan poetic și era violent contestată în plan metapoetic" (p. 187). Prin această orientare a ei , limba noastră artistică din epoca modernă continuă vechea tradiție retorică a scrisului românesc , dar o și neagă , în același timp , în aspectele ei de artificialitate , de suprariefare stilistică; de altfel , cerința clarității expresiei - deopotrivă a celei artistice , ca și a celei literare - este insistent formulată în cărțile românești de retorică din veacul al XIX-lea.

Cartea Ilenei Oancea efectuează o competentă analiză a teoriei românești a poeziei din această perioadă, observând insistența cu care se recomandă "cuvînta și măsura" în utilizarea figurilor (imaginea mimetică, inteligibilă, condiționată de rațiune), respectarea "firii" cuvîntelor, a regulii proximității semantice a termenilor asociați, a clarității, verosimilității, adecvării expresiei la un conținut preexistent. Autoarea descrie astfel un model poetic general recunoscut (acceptat) la noi în deceniile de mijloc ale veacului al XIX-lea și chiar mai târziu, un model pe care îl confirmă poezia vremii. Redunantă, clișeistică, bazată pe previzibilitatea figurilor, aceasta este o poezie dominată "de un model de producere a sensului esențial metonimic" (p. 182), cum o caracterizează, inspirat, Ileana Oancea. Cu finețe este însă subliniat și faptul că această retorică a poeziei se adaptează (asemenea celei aplicate în cultivarea limbii) la condițiile specifice ale "arderii etapelor culturale", permițând sensibilității romantice să se insinueze la nivelul semnificatului sensului poetic: în creația poetică românească se suprapun, astfel, "linii ce duc de la retorică la antiretorică" (p. 189).

Ca și alte studii ale autoarei, cartea reprezintă, prin această ultima parte a ei, o remarcabilă contribuție la cunoașterea evoluției limbii poetice românești în legătură cu "masca timpului" (T. Vianu), limba poetică fiind considerată în aspectele sale repetate, în calitate de cod poetic general (cf. și ideea de normă a limbii artistice sau de "serie stilistică" etc.) Este o perspectivă de cercetare proprie și necesară istoriei limbii literare, în general, și unor etape ale ei, cum este și secolul al XIX-lea românesc, în special, o direcție a studiului istoric al limbii literare (în ipostaza ei estetică) încă nu destul de bine reprezentată în lingvistica românească. Deosebit de interesantă ni se pare ideea unei istorii interne a poeziei românești și europene, avansată de autoarea cărții, care constată "impresionanta unitate a textualității premetaforice românești" și faptul că această unitate "are nevoie de o raportare la un centru solar explicativ, de natură epistemologică" (p. 186).

Iată, așadar, o valoroasă carte, cu importante implicații teoretico-metodologice, o carte ce completează lacune ale domeniului de cercetare abordat și deschide fructuoase perspective studiului limbilor românești literare, românei literare, în special. Se cuvine să remarcăm, în finalul acestei prezentări, maturitatea și eleganța stilului autoarei, capacitatea ei de a surprinde în formulări pregnante esența fenomenelor studiate.

DOINA DAVID

**M. GREVISSE - A. GOOSSE: LE BON USAGE ,
TREIZIÈME ÉDITION REVUE, DUCULOT, 1993, 1762 p.**

"Habent sua fata libelli" - zicea un dicton latin; și cine ar putea-o ilustra mai bine decât cunoscuta gramatică belgiană a limbii franceze , al cărei istoric exemplar merită să fie amintit.

Acum vreo șaizeci de ani , un tânăr profesor de latină , greacă și franceză , Maurice Grevisse , se apuca , la îndemnul unui coleg , să "împrespăteze" o mică gramatică franceză școlară. Dar în locul unui manual revăzut s-a născut o gramatică nouă , care depășea cu mult nevoile școlii , cum o dovedea însuși volumul ei: 704 pagini.

Ca întotdeauna , problema cea mare era a tipăririi lucrării , editorii ferindu-se de lucrări mai speciale și deci cu un tiraj redus prin natura lucrurilor. Numeroasele oferte au rămas fără un rezultat pozitiv.

Un alt coleg al autorului îi vorbește profesorului universitar de la Liège , Fernand Desnoy , secretarul asociației "Amitiés Françaises" despre lucrare. Acesta se hotărăște s-o răsfoiască și rămâne uimit: lucrarea , scrisă caligrafic în creion , folosește tot felul de caractere - romane , italice , grase , rivalizând ce cele tipărite. Lectura însăși îl entuziasmează pe cititor; cunoștința cu modestul autor îl cucerește.

Profesorul Desnoy propune lucrarea diverșilor editori cunoscuți care nu-și asumă riscul. Într-o zi , oferă gramatica "*Le bon usage*" unui tipograf din mica localitate Gembloux. "Père Duculot" , cum i se adresau cunoscuții , se ocupa mai mult cu tipăritul de imprimate și mai rar cu câte o lucrare ocazională de mici proporții. Jules Duculot se arată și el rezervat , dar la insistența și chiar cu garanția clientului său , se hotărăște să scoată o "ediție de risc"; era în 1936. A fost începutul unei mari "aventuri" , care pleca de la un tiraj de 3000 de exemplare , pentru a ajunge în final la peste un milion! Tipărită la intervale de aproximativ patru ani , lucrarea va cunoaște un număr de treisprezece ediții , trecând de la 704 pagini , la 1762.

Ediția a 11 -a apare în 1980 , an în care M. Grevisse își părăsește definitiv masa de lucru. Gramatica sa nu se oprește odată cu dispariția lui. După șase ani , deci în 1986 , va apărea ediția a 12 -a , sub îngrijirea profesorului academician A. Goosse , ginerele autorului gramaticii *Le Bon Usage*. E vorba de o ediție

remaniată, care păstrează în linii mari structura vechii gramatici, modernizând-o moderat, înmulțind și împropăștând exemplele, dând o pondere mai mare oralului, nivelelor ca și registrelor de vorbire. (O analiză detaliată a acestei ediții a fost făcută într-o dare de seamă din revista "Revue Roumaine de Linguistique", București, 1987, nr. 6).

Ce aduce nou ediția a treisprezecea, care face obiectul acestei recenzii?

Deși numărul de pagini al celor două ediții este aproape același (1768 - 1762), ediția a 13-a este mult mai bogată decât precedentă; prin folosirea unor caractere mai mici decât în ediția a 12-a s-au câștigat aproximativ 60-80 de pagini.

Printre înnoirile ediției a 13-a semnalăm: transformarea complementului absolut în propoziție absolută și deplasarea lui în consecință de la § 306 - 311 la §252 - 257 (ceea ce va avea ca urmare ruperea concordanței paragrafelor 252 - 311 în cele două ediții).

Beneficiare ale unui tratament mai dezvoltat în ediția a 13-a sunt: pronumele relativ (§ 677, 749, 761, 762), infinitivul (§ 880), adverbul (§ 967, 969, 983), prepoziția (§ 991, 1001, 113, 1012, 1022); un plus și la propoziția adverbială de condiție (§1101 - 3,1 / 2 p.). Indexul crește și el de la 53 p. (1709 - 1761) la 72 p. (1685 - 1756). Doar în două cazuri materialul din ediția a 12-a e mai redus în ediția a 13-a: la Cuvântul - frază (§ 1053) și la Propoziția conjunctivă esențială (§ 1073). O lipsă mai mare și de neînțeles e "Hotărârea Haby" din 28 decembrie 1976, privind toleranțele gramaticale sau ortografice (în școală, la concursuri...).

În afara celor de mai sus, mai sunt de notat "inovații" cu caracter mai general, precum întinerirea (autori noi) materialului exemplificativ, diversificarea domeniilor excerptate (istorie, lingvistică, sociologie, filozofie, politică, jurnalistică, tehnică), extinderea ariilor geografice (Belgia, Canada, Elveția, Liban chiar), distincția tot mai sistematică a registrelor și a nivelelor de limbă; de notat de asemenea introducerea "rectificărilor" Consiliului Superior al Limbii Franceze, încadrate în lucrare între două asteriscuri unite printr-o linie (perpendiculară) ondulată.

Cum s-a observat și la ediția a 12-a, lucrarea se păstrează în general în limitele concepției gramaticale tradiționale. Cu foarte rare excepții, cum este definirea condiționalului ca timp și trecerea lui la modul indicativ, alături de viitor. Dar nu se merge mai departe.

Odată cu dezvoltarea crescândă a mijloacelor de comunicare audio - vizuale, oralul dobândește tot mai mare greutate în viața de zi cu zi, lucru pe care studiile lingvistice, gramatica, nu-l mai pot ignora. *Le Bon Usage* se arată și el receptiv la noua orientare, deși destul de timid. Astfel, în materie de substantiv se vorbește de formarea femininului în limba vorbită (§ 478) pe de o parte, în cea scrisă (§ 479) pe de altă parte; iar la formarea pluralului se indică mărcile orale și cele scrise (§ 504). Nu se mai urmărește problema în materie de verb, unde terminațiile personale cunosc o puternică reducere în codul oral. Dar ar fi fost interesant studierea complicatului acord al participiului trecut din franceza scrisă, redus aproape la zero în franceza orală. Sunt doar vreo sută de verbe cu participiul trecut în consoanele -s și -t: pris - prise, ouvert - ouverte. Dar chiar în aceste cazuri, în vorbirea curentă se face tot mai rar acordul (cf. A. Sauvageot, *Français écrit, français parlé*, p. 19).

Ca și precedentele, și această a 13-a ediție cuprinde un material bibliografic bogat, structurat pe domenii; apoi indicele alfabetic permite consultarea mai comodă a cărții.

În concluzie, *Le Bon Usage* rămâne aceeași lucrare prețioasă, indispensabilă chiar specialiștilor, gata mereu să rezolve nedumeririle sau ezitățile în materie de limbă franceză

CRISTINA TĂNASE

JULIAN EDGE , Cooperative Development: Professional self-development through cooperation with colleagues (Perfecționarea prin cooperare: auto-perfecționarea profesională prin cooperarea cu colegii) , Harlow , Longman, 1992 , 106 p.

În cartea sa, Julian Edge propune un model de auto-perfecționare profesională în propriul context de muncă prin cooperarea cu colegii și cu elevii / studenții. Autorul definește perfecționarea prin cooperare ca un "amestec de conștientizare și cooperare disciplinată", sau, cu alte cuvinte, "un mod de a lucra împreună cu cineva pentru a deveni un profesor mai bun în propriile condiții".

Cartea este organizată în cinci părți: *Introducere, Explorare, Descoperire, Acțiune* și *Contexte* și surse; bibliografia cuprinde lucrări care întregesc metoda propusă, și ale căror titluri provin din domenii diferite, de la neurolingvistică la management și educație umanistă. Conform unor tendințe actuale din publicistica de specialitate de limbă engleză, volumul nu se limitează la aspectele teoretice, ci propune, în părțile sale de esență, (*Explorare, Descoperire, Acțiune*) activități practice ce pot fi efectuate imediat după lectura fiecărui capitol. Este interesant de remarcat faptul că majoritatea acestor activități sunt preluate, de multe ori cu adaptări nesemnificative, din literatura de cercetare managerială și neurolingvistică. Scopul mărturisit al acestor activități este de a-l determina și ajuta pe profesor să-și autoexploreze personalitatea din punct de vedere profesional printr-un fel de introspecție asistată, pentru a "descoperi" punctele de interes și a acționa, asupra acestora, progresând în acest fel pe coordonate profesionale și chiar personale.

În *Introducere* autorul prezintă ideile care stau la baza perfecționării prin cooperare și definește diferitele concepte cu care va lucra în continuare, precum și premisele de la care pornește. Astfel, esența perfecționării profesorului, susține Edge, constă în idea de auto-perfecționare. Pentru a servi această idee, continuă autorul, avem nevoie de un mod de lucru care să ne încurajeze să privim mai îndeaproape în noi înșine și să lucrăm cu ceea ce găsim acolo. Această auto-perfecționare, însă, nu poate avea loc în condiții de izolare: doar cooperând cu alții, și anume cu colegi și cu studenți/elevi, putem ajunge la o înțelegere mai

profundă a propriilor experiențe și opinii; acestea din urmă ni le putem îmbogăți cu înțelegerea și experiențele altora. "Prin cooperare", susține Edge, "avem șansa de a scăpa dintr-o subiectivitate simplă și egocentrică, fără a vâna o obiectivitate nonexistentă". Am nevoie de cineva cu care să lucrez", continuă el, "dar nu am nevoie de cineva care vrea să mă schimbe și să mă facă așa cum ar dori (el sau ea) să fiu. Am nevoie de cineva care mă va ajuta să mă văd pe mine însumi sau înșămi în mod limpede" - s. n.

Pentru ca acest lucru să devină posibil avem nevoie de un anumit mod de interacțiune, lipsit de competitivitate. Autorul ne invită să suspendăm normele de conversație cu care suntem obișnuiți și să adoptăm un sistem diferit de norme și roluri cu scopul de a încuraja auto-perfecționarea. În **perfecționarea prin cooperare**, cel care înțelege (interlocutorul) își propune în mod deliberat să elibereze cât mai mult spațiu posibil vorbitorului (locutorului), ajutându-l pe aceasta din urmă să folosească acest spațiu în mod creativ. **Perfecționarea prin cooperare** va depinde, deci, în întregime de ideea unui acord între doi oameni (profesori, în cazul de față) de a lucra împreună pentru o anumită perioadă de timp, pe baza unor norme pe care amândoi le înțeleg și le acceptă.

Autorul consideră atitudinile de respect, empatie și onestitate condiții *sine qua non* ale perfecționării prin cooperare. Cel care își asumă rolul "Înțelegătorului", ca să folosim terminologia lui Edge, va accepta evaluările, opiniile și intențiile "Vorbitorului" fără a le judeca după criterii proprii. Această premisă a lui Edge este atacată de Charles Lansley (1994 : 54) într-un foarte recent articol din *English Language Teaching Journal* (Vol 48 / 1): Lansley consideră că perfecționarea prin cooperare nu poate fi considerată științifică atâta timp cât exclude participarea activă a Ascultătorului la dezbateri și cât dezvoltarea ipotezei individuale exclude ipotezele altora, prin urmare și interacțiunea științifică dintre ele. Lansley nu pledează împotriva auto-perfecționării și nici a perfecționării prin cooperare, ci doar împotriva excluderii opiniei altora ca mijloc de modificare a propriilor opinii, convingeri sau principii.

Radicalitatea și fermitatea poziției lui Edge în ceea ce privește abținerea Înțelegătorului de la emiterea oricăror judecăți de valoare față de ideile Vorbitorului ni se pare, însă, motivată în contextul în care scopul întregului proces este de a-l ajuta pe acesta din urmă să înțeleagă cât mai bine propriile evaluări, opinii, căutări și intenții prin exprimarea lor în vorbire, căci "învățăm prin vorbire: încercând să ne adunăm gândurile în așa fel încât altcineva să le

poată înțelege". Pentru aceasta, Vorbitorul are nevoie să simtă că aceste gânduri sau idei pot fi urmărite în siguranță pe măsură ce încep să "curgă", fără a fi atacate dacă dau impresia de slăbiciune, sau pentru că altcineva are alte păreri. Este esențial, deci, ca Înțelegătorul să respecte fără a judeca părerile Vorbitorului. Desigur că schimbul de păreri și dezbaterile de idei între cei doi interlocutori va fi constructivă și științifică, dar ea va trebui să aibă loc într-o altă etapă de interacțiune, moment în care cei doi protagoniști își vor părăsi rolurile și normele propuse de Edge.

În partea a doua, *Explorare*, sunt explicate și exemplificate trei aptitudini interacționale ale Înțelegătorului: urmărirea atentă, reflecția și focalizarea atenției, aptitudini esențiale pentru a-l încuraja pe Vorbitor în explorarea subiectului asupra căruia a decis să se concentreze.

Partea a treia, *Descoperire*, propune trei "mișcări" accesibile Înțelegătorului în această etapă care va duce la transformarea explorării în acțiune: tematizarea, punerea sub semnul întrebării și dezvoltarea.

Etapa finală a procesului perfecționării prin cooperare o constituie *Acțiunea*, care deschide și mai multe posibilități dar și responsabilități pentru Vorbitor și Înțelegător. Cu ajutorul acestuia din urmă, Vorbitorul își stabilește obiectivele care îl interesează, le experimentează sau, cum spune Edge, le "încearcă" discutându-le cu interlocutorul său și își planifică activitățile ulterioare și pe care le va investiga apoi pentru a vedea dacă se apropie (cu succes sau fără) de ceea ce el / ea dorește să realizeze.

În partea a cincea, *Contexte și resurse*, autorul indică (poate puțin cam vag) câteva domenii în care perfecționarea prin cooperare s-a dovedit sau s-ar putea dovedi foarte eficientă: perfecționarea profesorilor, cercetarea metodică, pregătirea și evaluarea profesorilor. Edge își încheie lucrarea cu un incitant capitol intitulat *Resurse*, în care menționează în detaliu domeniile și lucrările din care se inspiră activitățile prezentate, sugerând și bibliografia necesară celor care ar dori să-și continue perfecționarea prin metoda propusă.

Deși contraversată, cartea lui Julian Edge nu pare a fi doar radicală, ci și valoroasă, fie doar și prin faptul că le cere cititorilor săi (profesori de limba engleză - dar nu numai) să își găsească timp pentru o introspecție a propriei capacități și dezvoltări profesionale; mai mult decât atât, îi invită să-și părăsească "insula" pe care se izolează de multe ori, pentru a se autoexplora și autodescoperi cu ajutorul colegilor și elevilor / studenților lor.

GABRIELA MATEI

IN MEMORIAM

PROFESORUL GHEORGHE IVĂNESCU — TATĂL MEU

de
IRENA IVĂNESCU

Despre felul cum a trăit și a lucrat un om cu o personalitate puternică și preocupări extinse , plin de vitalitate și entuziasm , sânt multe de spus și este greu de reconstituit ierarhia factorilor care i-au determinat caracterul și calitățile derivate din el.

Deși circumstanțele de tot felul ne-au ținut multă vreme departe unul de celălalt , cred că mă aflu totuși în posesia unui număr suficient de elemente , pentru a realiza un portret obiectiv al tatălui meu , Profesorul Gheorghe Ivănescu , așa cum era el în viața de toate zilele , completând ceea ce au reținut foștii studenți , colegi și colaboratori cu unele amănunte și aspecte mai puțin cunoscute.

După cum se știe , o trăsătură definitorie pentru activitatea tatălui meu a fost imensa lui capacitate de muncă. Multă lume s-a întrebat și se întreabă și în prezent de unde provenea această inepuizabilă energie. Sursele ei au fost , cu siguranță , multiple , însă una este certă și fundamentală: pasiunea , izvorâtă dintr-o puternică dorință de cunoaștere.

Astfel , încă de copil , tatăl meu a dat dovadă de o curiozitate științifică extraordinară , căutând să acumuleze cunoștințe din toate domeniile. Prima sa opțiune legată de profesie , formulată în jurul vârstei de opt ani - cea de astronom - s-a concretizat într-un studiu atent , pasionat și pătruns de poezie , al boltei cerești. Într-adevăr , pe cerul senin tatăl meu vedea ceea ce nu oricine poate vedea , găsind cu ușurință stele pe care neinițiații nici nu le pot observa. De fapt , el nu și-a părăsit niciodată în mod definitiv această preocupare , nu a încetat să cumpere cărți din domeniul respectiv , una dintre ele fiind "Cerul - o taină descifrată" , semnată și datată cu anul 1984. Dintre toate științele , am convingerea că a ales ca drum al său în viață lingvistica , având în vedere importanța primordială a fenomenului comunicării umane pentru orice evoluție și realizare de oricând și de oriunde. A tratat lingvistica asemenea unei științe exacte , aprofundând cu răbdare și în mod subtil studiul conexiunilor dintre diversele planuri și nivele ale limbii și limbajului , toate problemele din acest domeniu exercitând o atracție deosebită , atât pentru savantul cât și pentru omul

Gheorghe Ivănescu. Meditația asupra lor i-a răpit multe din orele de odihnă , schimbându-i uneori întregi proiecte de vacanță.

Nu trebuie să-și închipuie însă nimeni că în viața tatălui meu nu au existat și alte aspecte, în afară de cel al studiului. Ca cel mai mare fiu dintr-o familie numeroasă , îi reveneau responsabilități diverse , legate de activitățile cotidiene dintr-un sat de deal asemenea satului Vutcani , din Podișul Bârladului. Treburile ce-i erau încredințate le îndeplinea – așa cum ne relata de multe ori – cu tragere de inimă și cu bucuria de a-și ajuta părinții , frații mai mici și bunicul , cu bucuria de a trăi pe care a avut-o întotdeauna , cei drept uneori cu cartea în mână și utilizând mai târziu la maximum timpul rămas liber , pentru a discuta cu intelectualii din jurul său și a se instrui.

Elev fiind la gimnaziul din Bârlad , a fost recomandat să dea lecții de latină și greacă unor tineri de vârste apropiate , dobândind deci de timpuriu obișnuința de a preda și de a-și ajuta în același timp familia din punct de vedere material (ceea ce nu a încetat să facă ani de-a rândul mai târziu).

În aceeași perioadă și-a definit câteva mari principii de viață , de comportament și studiu , pe care mi le-a transmis și mie cu deosebită insistență , iar momentele în care nu le-am acordat suficientă atenție m-au condus de cele mai multe ori la eșec:

- să ai un ideal în viață și să-ți alegi modelul unei personalități căreia să dorești să-i semeni;
- să fii atent la conținutul , forma și tonul afirmațiilor pe care le faci , pentru a respecta adevărul , a respecta logica și a nu jigni pe nimeni;
- să zâmbești , pentru a nu-i obliga pe cei din jur să privească un chip neguros;
- să fii calm în situații grele și să nu te temi;
- să nu treacă o zi fără să citești: "Nulla die, sine linea" , îmi amintea din când în când , pe un ton voit declamator , de glumă , însă , de fapt, urmărind să-mi imprime o obișnuință extrem de importantă.

Preocupat mereu de probleme de filozofie a vieții și de comportament , îi plăceau mult dictioanele , aforismele , proverbele. Ca fire prin excelență extrovertită , vesel și optimist , tatăl meu aprecia glumele , epigrama și chiar jocurile de cuvinte , plasându-le în discursul său foarte adesea.

Fiind un om deosebit , cu o personalitate vulcanică , plin de imaginație și de idei uneori ieșite din comun , nu e de mirare că tatăl meu , și ca savant și ca om , a avut unele curiozități , puncte sensibile și susceptibilități , cu care nu oricine se putea împăca de la început. Extrem de sensibil la nuanțele existente în

exprimare , la dimensiunile și calitățile discursului lingvistic , îmi corecta întotdeauna greșelile și neconcordanțele de orice fel și devenea iritabil dacă nu recunoșteam că am greșit. Nepărtinitor , proceda și cu alții în mod similar , fiind deosebit de preocupat de *ce* și *cum* comunicăm.

O asemenea insistență provenea din pasiunea pentru problemele lingvisticii. Din această pasiune au izvorât puterea și energia fără seamăn ale tatălui meu , probitatea sa pe toate planurile și în primul rând pe plan științific , curajul de a recunoaște că a greșit. Această probitate l-a determinat să publice târziu marea sa operă , "Istoria limbii române" , deoarece nu vroia să omită nici un element de seamă.

Dragostea pentru știință l-a făcut să fie generos în a comunica și altora cunoștințele , ipotezele și părerile sale și receptiv la ideile celor tineri. (Nu-mi amintesc să mă fi descurajat vreodată , spunându-mi că un subiect de discuție sau de studiu ales de mine ar fi lipsit de interes , chiar atunci când era vorba de o ipoteză mai greu de susținut sau fără o importanță deosebită).

În scrieri , conferințe , discursuri , i-a plăcut să se exprime în mod academic , însă apropiat , într-un stil simplu , natural și sobru , fapt pentru care nu agreea expresiile stereotipe și stilul căutat. Deși conștient de propria valoare , își expunea cunoștințele fără ostentație.

Prin excelență sociabil , a iubit oamenii , abordându-i în chip prietenos , neprotocolar și fără deosebire , de cele mai multe ori fiind el însuși inițiatorul unui dialog firesc și captivant. Într-o vizită , în parc sau în călătorie , considera că poate oricând afla un fapt interesant pentru studiile pe care le întreprindea , pentru propria informare și experiență , cu unele persoane realizând adevărate anchete dialectale. Stau ca mărturie miile de fișe pe care le-a lăsat și pe care , din nefericire , nu le-a putut valorifica integral , în "marea" de cărți , extrase , manuscrise , ziare și reviste din încăperile sau apartamentele unde a locuit.

E adevărat că , în fața unor afirmații nedrepte sau ilogice , tatăl meu era destul de iute la mânie. În schimb , având un foarte dezvoltat simț al umorului și al comicalului , se înveselea la fel de repede pe cât se enervase , dorind să întrețină o atmosferă normală și plăcută acolo unde se afla.

Cine crede că tatăl meu n-a fost preocupat decât de studiu are dreptate numai în general și este oarecum improprie afirmația , făcută de unii discipoli și colaboratori ai săi , că s-ar fi sacrificat pentru știință. Ar fi mai corect să spunem că a neglijat aproape total rezolvarea unor probleme de sănătate , fiind absorbit de

problemele lingvisticii , că știința a constituit rațiunea sa de a fi , că a trăit în slujba ei și susținut de ea în același timp.

Însă , dacă a citit , a scris și a predat cu pasiune și entuziasm , cu aceeași pasiune și cu același entuziasm a știut să petreacă și momentele de odihnă , pe care nu numai că nu le respingea , ci le căuta chiar , incluzându-le cu bucurie în programul său , de cele mai multe ori în mod inopinat.

Este mai puțin cunoscut , de exemplu , faptul că tatăl meu a fost un pasionat excursionist. Idei de escapade cu scop științific dar și de odihnă îi veneau pe neașteptate și erau uneori rapid puse în aplicare , ca cea din iarna anului 1961 , când , împreună cu doi prieteni , a urcat prin zăpadă pe platoul Bucegilor.

Interesat de trecut , dar și de prezent , Gheorghe Ivănescu a fost un destul de mare călător. El a început prin a călători în străinătate (Germania , Austria , Franța , Italia - atingând chiar coasta de nord a continentului african) , având abia ulterior prilejul de a admira frumusețea peisajelor și a monumentelor din țara noastră. I-a plăcut să facă vizite rudelor din alte localități , să întreprindă excursii în zone geografice pitorești și la monumente celebre , îndemnându-mă , când îl însoțeam , să fotografiez cât mai mult și cu detalii cât mai numeroase. Printre aceste zeci de clișee , cele care-l imortalizează sânt greu de depistat , în schimb pe baza lor poate fi alcătuită o listă aproximativă a cetăților , mănăstirilor , bisericilor , muzeelor și caselor memoriale pe care le-am vizitat împreună , în Iași și împrejurimi , în județele: Neamț , Timiș , Dolj , Gorj , Olt , Vâlcea , Giurgiu , Brașov , Constanța ș.a.

În afară de achiziționarea cărților și a bibliotecilor în care urma să le plaseze , nu a avut nici un alt interes de ordin material , nu s-a preocupat de procurarea multor lucruri necesare traiului mai confortabil , nu a încercat să facă "aranjamente" pentru a-și rezolva probleme personale sau de familie. Nu a refuzat să ajute pe nimeni din punct de vedere material , când a avut posibilitatea.

Nepreocupându-se de propria sa persoană , este de la sine înțeles că nu a avut o viață ușoară , însă greutățile nu l-au descurajat. Primul impediment a fost cel de a citi și a scrie cu un singur ochi: ca urmare a unui accident suferit la vârsta de 11 ani - pe care ni-l povestea doar ca pe o curiozitate - nu s-a putut folosi de ochiul respectiv decât în proporție de 20 %. Pasiunea pentru știință a fost cea care l-a ajutat să nu ia în seamă această afecțiune , să învingă timp de 7 ani o boală gravă și să uite de necazurile care nu l-au cruțat. A trecut peste toate acestea , datorită pasiunii sale , pentru simplul motiv că avea altceva mai

important de făcut: de citit , de redactat , de verificat sau de notat o informație interesantă.

Un concurs de împrejurări nedorit l-a determinat să plece de la Universitatea din Timișoara , însă a revenit aici ori de câte ori s-a ivit prilejul , revăzând cu bucurie pe cei care l-au apreciat și iubit , pe care îi prețuiesc și îi iubesc și eu , la rândul meu , persoane care îmi sânt apropiate și ale căror chipuri luminoase au înveselit o parte din copilăria și adolescența mea , care au fost întotdeauna și sunt și în prezent alături de mine , așa cum și eu am fost , sânt și le voi fi alături.

Știu că tatăl meu a iubit Timișoara , după cum și studenții , doctoranzii și colegii din Timișoara l-au stimat , l-au ajutat și l-au iubit , și acesta este un lucru care nu se poate uita.

MANIFESTĂRI ȘTIINȚIFICE
**POLITICA LINGVISTICĂ ÎN SPAȚIUL EUROPEI
CENTRALE ȘI DE SUD-EST**
VIENA, 24-26 NOIEMBRIE 1993

de
SORIN GĂDEANU

Această manifestare științifică, aflată la confluența lingvisticii cu politica, se înscrie în noile încercări de a aborda problemele învățării limbilor străine din punctul de vedere al orientării cultural politice pe care o ia această activitate în țările central - și sud-esteuropene. Sesiunea a fost structurată pe conferințe în plen, în cursul dimineții, și pe lucrări pe secțiuni, după-amiaza. Varietatea tematică a celor șase secțiuni: Limbi de circulație supraregională în Europa, Politica lingvistică a Comunității europene în Europa centrală și de sud-est, Politica lingvistică în Austria și în statele vecine, Limbile străine și economia, Politica lingvistică și culturală a Austriei, Limbi ale minorităților, precum și Limbaje de specialitate și dezvoltarea terminologiei, s-a dovedit a fi un avantaj binevenit al sesiunii; deoarece nu toate manifestările aveau loc în paralel, invitații au avut posibilitatea de a participa în mod selectiv la lucrări, urmărind acele referate din secțiuni care prezentau un interes deosebit pentru ei, de la o secțiune la alta. Astfel, a avut loc un schimb de informații fructuos, completat de prelegerile matinale ce au tratat teme de mai mare amploare și au oferit în același timp o perspectivă a confluențelor dintre lingvistica aplicată și politica lingvistică în sensul ei cel mai larg.

În acest sens, tema tratată de Prof. Dr. Hans Jürgen Krumm de la Universitatea din Viena, "Învățarea unei a doua sau a treia limbi" străine" în cadrul unei concepții multilingvistice" a suscitat vii comentarii și luări de poziție într-un spectru larg de la ortodoxismul pozițiilor clasicizante despre învățarea unei limbi străine, până la punerea în discuție a conceptului de limbă străină în direcția unei a doua limbi mateme.

Dar poate cea mai interesantă lucrare din cele prezentate în plen a fost cercetarea aplicată a Prof. Dr. John Baugh de la Stanford University, California: "Prejudecăți lingvistice și discursul tematic: un studiu al minorităților în caste", o temă structurată în două părți. Prima s-a referit la descrierea situației lingvistice în spațiul anglo-american, unde limba semnifică apartenența la un anume

standard social. Această parte a expunerii a fost ilustrată în mod original cu înregistrări de situații lingvistice spontane, care au permis accesul publicului european într-un spațiu lingvistic cu reguli proprii, dar la fel de politizat ca cel european. A doua parte a lucrării, constituită într-o "morală a politicii lingvistice" s-a ocupat cu elaborarea unei paralele a situației americane comparată cu cea din Europa. Concluzia acestei lucrări este că limba își diluează caracterul național în favoarea unei diferențieri social-etnice fără termen de comparație în Europa. Cercetătorul american se situează însă deasupra acestor accepțiuni sociale sau naționale ale limbii, având în vedere doar creația unor noi forme de expresie, spontane, și uneori unice în această spontaneitate. Această idee a fost receptată de către majoritatea participanților la adevărata sa valoare - ca o încercare de punere în discuție a concepției europocentriste despre politica lingvistică și ca o încercare de depășire a diferențierii sociale prin limbă.

Lucrarea Prof. Dr. Konrad Schröder de la Universitatea din Augsburg "Limba și politica lingvistică în Casa Europeană: între centralismul lingvistic și spiritul regional exacerbat" a analizat situația limbilor de circulație în Europa, atrăgând atenția asupra a două fenomene extreme, impunerea unei unice limbi de mare circulație în detrimentul plurilingvistului, și cantonarea în spiritul regional, care nu iau în seamă nevoia de comunicare în limbi străine. Soluția oferită de referent este, din noi, multilingvistul, într-o formă în care vorbitorul ar ajunge la o identitate lingvistică pluralistă, ajungând să vorbească mai multe limbi la nivelul limbii mateme.

Discuția finală, care a avut de asemenea loc în plen, a relevat necesitatea coordonării învățării limbilor străine în Europa. În discuții s-a depășit cu bună știință cadrul mai restrâns central - și sud - est european și s-a sugerat soluția generalizării englezei ca a doua limbă străină, recunoscându-i astfel, implicit, rolul de "lingua franca" a sfârșitului de secol. Astfel fiecare cetățean al Europei ar vorbi, destul de bine pentru a se face înțeles, engleza.

Ca primă limbă străină, cu un număr mai mare de ore de predare, și la un nivel mai aprofundat, s-ar putea introduce una celelalte limbi: franceza, germana, spaniola, italiana, rusa, care ar deveni obiect de învățământ de bază. Astfel s-ar asigura o diversitate lingvistică ce nu ar afecta comunicarea, ci dimpotrivă, ar susține-o: dacă doi subiecți nu vorbesc o "primă limbă străină comună", atunci ei vorbesc cu siguranță engleză, ca a doua limbă străină.

Aplicarea acestui model ar putea oferi o soluție satisfăcătoare și nu s-ar sfârși în dominația uneia sau alteia dintre limbile de circulație , ci ar ține seama și de poziții geografice , de importanță în alegerea primei limbi străine.

În final nu trebuie uitat efortul organizatoarei acestei sesiuni , Prof. Dr. Ruth Wodak de la Institutul de lingvistică aplicată a Universității din Viena, care, prin efortul său , a oferit multor colegi din țările Răsăritului posibilitatea de a lua contact cu o temă pe cât de interesantă , pe atât de actuală.

Tiparul executat la

Tiparul executat la
UNIVERSITATEA DE VEST
Bul. Vasile Pârvon nr. 4
1900 TIMIȘOARA
ROMANIA

